A.C. Joshi Library
P.U. Chandigarh

MSS No. 334 Subject Religion.

Name of MSS ब्रह्मवैवर्त महापुराण – प्रकृति खण्ड

Author Not Given

Period Folios 194

Script Sanskrit Source Prithi Pal Singh

Missing Folios 22A-23, 57A-58, 77A-78, 127A-128

ब्रह्मवैवर्त महापुराण

334-Ms. विषय सूचि:
प्रकृति खण्ड
१६४ पत्रक ॥ ल० अ० १० पं० प्र० पृ०

335-Ms. ब्रह्म खण्ड ; १८८८ वि० लि०
१२ पत्रक ल० अ० ६ पं० प्र० पृ०
खोज आगे

No 19

RIHIM VIVRRT MAHA PURAN

PRAKIRTI KHAND

Brahmavaivarta Puran

Prakriti Khanda

334

ब्रह्मवैवर्त पुराण प्रकृतिखण्ड

334

1

प्र॰ कृ॰ ति॰ १

ॐ स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॐ नारद उवाच ॐ गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मीः सरस्वती
सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृतिः पंचधा स्मृता १ आविर्बभूव सा केन सा वा का ज्ञानिनां वर किं
वा तल्लक्षणं शाकं बभूव पंचधा कथं २ सर्वासां चरितं पूजाविधानं गुणमीप्सितम् अ
वतारं कुत्र कस्यास्तन्मां व्याख्यातुमर्हसि ३ श्रीनारायण उवाच प्रकृतेर्लक्षणं वत्स को वा व
क्तुं क्षमो भवेत् किंचित्तथापि वक्ष्यामि यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः ४ प्रकृष्टवाचकः प्रश्च कृति
श्च सृष्टिवाचका सृष्टौ प्रकृष्टा या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता ५ गुणे प्रकृष्टसत्वे च प्रशब्दो
वर्तते श्रुतौ मध्यमे रजसि कृश्च तिशब्दस्तमसि स्मृतः ६ त्रिगुणात्मस्वरूपा या सर्वश
क्तिसमन्विता प्रधाना सृष्टिकरणे प्रकृतिस्तेन कथ्यते ७ प्रथमे वर्तते प्रश्च कृतिश्च सृ
ष्टिवाचकः सृष्टेराद्या च या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता ८ योगेनात्मा सृष्टिविधौ द्विधारूपो
बभूव सः पुमांश्च दक्षिणार्धांगो वामांगः प्रकृतिः स्मृता ९ सा च ब्रह्मस्वरूपा च माया नि
त्या सनातनी यथात्मा च तथा शक्तिर्यथाग्नौ दाहिका स्थिता १० अत एव हि योगींद्रः स्त्री
पुंभेदं न मन्यते सर्वं ब्रह्ममयं ब्रह्मन् शश्वत्पश्यति नारद ११ स्वेच्छामयः स्वेच्छया च श्रीकृष्णस्य
सिसृक्षया साविर्बभूव सहसा मूलप्रकृतिरीश्वरी १२ तदाज्ञया पंचविधा सृष्टिकर्मविभे-

१

1A

।

दतः अथ भक्तानेवोथाद्या भक्तानुग्रहविग्रहा १३ गणेशमातादुर्गाया शिवरूपा शिवप्रि
या नारायणी विश्वमाया पूर्णब्रह्मस्वरूपिणी १४ ब्रह्मादिदेवैर्मुनिभिर्मनुभिः पूजिता स्तु
ता सर्वाधिष्ठातृदेवी सा सर्वरूपा सनातनी १५ धर्मसत्यपुण्यकीर्तियशोमंगलदायिनी
सुखमोक्षहर्षदात्री शोकार्तिदुःखनाशिनी १६ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणा
तेजःस्वरूपा परमा तदधिष्ठातृदेवता १७ सर्वशक्तिस्वरूपा च शक्तिरीशस्य संततं सिद्धे
श्वरी सिद्धरूपा सिद्धिदा सिद्धिदेश्वरी १८ बुद्धिर्निद्रा क्षुत्पिपासा छाया तन्द्रा दया स्मृतिः
जातिः क्षांतिश्च शांतिश्च कांतिर्भ्रांतिश्च चेतना १९ तुष्टिः पुष्टिस्तथा लक्ष्मीर्धृतिर्माता
तथैव च सर्वशक्तिस्वरूपा सा कृष्णस्य परमात्मनः २० उक्तः श्रुतौ श्रुतगुणाः श्रुतस्वल्पो
यथागमं गुणोऽस्त्यनंतोऽनंताया अपरां च निशामय २१ शुद्धसत्वस्वरूपा या पद्मा सा पर
मात्मनः सर्वसंपत्स्वरूपा सा तदधिष्ठातृदेवता २२ कांता दांता तिशांता च सुशीला
सर्वमंगला लोभमोहकामक्रोधमदाहंकारवर्जिता २३ भक्तानुरक्ता पत्युश्च सर्वाभ्य
च पतिव्रता प्राणतुल्या भगवतः प्रेमपात्री प्रियासदा २४ सर्वसस्यात्मिका सर्वजीव
नोपायरूपिणी महालक्ष्मीश्च वैकुंठे पतिसेवारता सती २५ स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीश्च

2

प्रं
कृ नि०
२

राजलक्ष्मीश्चराजसु गृहेचगृहलक्ष्मीश्च मर्त्यानांगृहिणांतथा २६ सर्वप्राणिषु
द्रव्येषुशोभारूपामनोहरा प्रीतिरूपापुण्यवतीप्रभारूपानृपेषुच २७ वाणिज्यरू
पावणिजांपापिनांकलहांकुरा दयामयीभक्तमाताभक्तानुग्रहकातरा २८ च
पलेचपलाभक्तिःसंपदेरक्षणायच जगज्जीवन्मृतंसर्वंययादेव्याविनामुने २९
शक्तिर्द्वितीयाकथितावेदोक्तासर्वसंमता सर्वपूज्यासर्ववंद्याचान्यांमत्तोनिशामय ३०
वाग्बुद्धिविद्याज्ञानाधिदेवतापरमात्मनः सर्वविद्यास्वरूपायासाचदेवीसरस्वती ३१
सुबुद्धिःकवितामेधाप्रतिभास्मृतिदासतां नानाप्रकारसिद्धांतभेदार्थकल्पनाप्रदा
व्याख्याबोधस्वरूपाचसंदेहसर्वभाजिनी विचारकारिणीग्रंथकारिणीशक्तिरूपिणी
स्वरसंगीतसंधानतालकारणरूपिणी विषयेज्ञानवाग्रूपाप्रतिविश्वेषुजीविनां ३
४ व्याख्यामुद्राकराशांतावीणापुस्तकधारिणी शुद्धसत्वस्वरूपाचसुशीलाश्रीह
रिप्रिया ३५ हिमचंदनकुंदेंदुकुमुदांभोजसन्निभा जपंतीपरमात्मानंश्रीकृष्णंरत्न
मालया ३६ तपःस्वरूपातपसांफलदात्रीतपस्विनां सिद्धिविद्यास्वरूपाचसर्व
सिद्धिप्रदासदा ३७ विषयज्ञानवाग्रूपाप्रतिविश्वेषुजीविनां ययाविनाचविश्वौ

२

2A ज्ञोमृकोस्तसमः सदा देवीस्तनीयागदिनार्सस्तुत्काजगदंविका यथागमंयया।
किंचित्परांसनिवोधमे मानाचवर्णावेदानांवेदांगानांचछंदसां संध्यावंदनमंत्रा
णांतंत्राणांचविचक्षणा द्विजातिजातिरूपाचजपरूपातपस्विनी ब्रह्मण्यतेजोरूपा
चसर्वसंस्कारकारिणी ४१ पवित्ररूपासावित्रीगायत्रीब्रह्मणःप्रिया तीर्थानियः
स्याःसंस्पर्शंदर्शंवांछेनिस्सद्ध्ये ४२ शुद्धस्फटिकसंकाशाशुद्धसत्वस्वरूपिणी परमा
नंदरूपाचनिर्वाणपददायिनी ४३ ब्रह्मतेजोमयीशक्तिस्तदधिष्ठातृदेवता यः
स्यादतेजसापूतंजगत्सर्वंचनारद ४४ देवीचतुर्थीकथितापंचमींचनिशामय प्रे
मप्राणाधिदेवीयापंचप्राणास्वरूपिणी ४५ प्राणाधिकाप्रियतमासर्वाभ्यःसुंदरीव
रा सर्वसौभाग्ययुक्ताचमानिनीगौरवान्विता ४६ वामांगार्द्धस्वरूपाचगुणेनतेज
सासमा परावरासारभूताचपरमाद्यासनातनी ४७ परमानंदरूपाचधन्यामान्याचपू
ज्जिता रासक्रीडाधिदेवीचकृष्णस्यपरमात्मनः ४८ रासमंडलसंभूतारासमंडलमं
डिता रासेश्वरीसुरसिकारासेरासनिवासिनी ४५ गोलोकवासिनीदेवीगोपीवेश
विधायिका परमाल्हादरूपाचसंतोषहर्षरूपिणी ४६ निर्गुणाचनिराकारानि।

प्रकृ
ति.
३

र्लिप्तात्मस्वरूपिणी निरीहा निरहंकारा भक्तानुग्रहविग्रहा ४७ वेदानुसारध्याने
न विज्ञाना सा विचक्षणैः दृष्टिदृष्टा न सा हृष्टैः सुरेंद्रैर्मुनिपुंगवैः ४८ वह्निशुद्धांशुका
धाना रत्नालंकारभूषिता कोटिचंद्रप्रभापुष्टपुष्टश्रीयुक्तविग्रहा ४९ श्रीकृष्ण
भक्तिदास्यैकदात्री च सर्वसंपदां अवतारे च वाराहे वृषभानुसुता च या ५० यत्पाद
पद्मसंस्पर्शपवित्रा च वसुंधरा ब्रह्मादिभिरदृष्टा या सर्वदृष्टा च भारते ५१ स्त्रीरत्नसा
रसंभूता कृष्णवक्षःस्थलोज्ज्वला यथा घने नवघने लोलासौदामिनी मुने ५२ षा
ष्टिवर्षसहस्राणि तेपे ब्रह्मा पुरा यत्पादपद्मनखरदृष्टये चात्मशुद्धये ५३ न च दृ
ष्टं च स्वप्नेपि प्रत्यक्षस्यापि का कथा तेनैव तपसा दृष्टा भुवि वृंदावने वने ५४ का
थिता पंचमी देवी सा राधा परिकीर्तिता अंशरूपा कलारूपा कलांशांशसमुद्भवा ५५
प्रकृतेः प्रतिविम्बेषु देव्यश्च सर्वयोषितः परिपूर्णतमाः पंचविधा देवी प्रकीर्तिता ५६
या या प्रधाना सा रूपा वर्णयामि निशामय प्रधानांशस्वरूपा च गंगा भुवनपावनी ५७
विष्णुविग्रहसंभूता द्रवरूपा सनातनी पापिपापेध्मदाहाय ज्वलदिंधनरूपिणी
सुखस्पर्शी स्नानपानैर्निर्वाणपददायिनी गोलोकस्थानप्रस्थानसुखसोपान

3A रूपिणी पवित्ररूपा तीर्थानां सरितां च परात्परा । शंभोर्मौलिजटामेरुमुक्तापंक्तिस्वरूपिणी
६१ तपःसंपादनी सद्यो भारते च तपस्विनां । चंद्रपद्मक्षीरनिभा परमासत्तद्रूपिणी ६२ प
थानांशस्वरूपा च तुलसी विश्वकामिनी । विश्वभूषणरूपा च विश्वपादस्थिता सती ६३
तपःसंकल्पसज्यादिसद्यःसंपादिनी मुने । सारभूता च शुद्धानां पवित्रशुद्धपदा सदा ६४
दर्शनस्पर्शनाभ्यां च सद्यो निर्वाणदायिनी । कलौ कल्मषशुष्केध्मदाहनाग्निस्वरूपिणी ६५
स्प ६ यत्पादपद्मसंस्पर्शात्सद्यः पूता वसुंधरा । यत्स्पर्शदर्शं वांछंति तीर्थानि चात्मशुद्धये ६६
यया विना च विप्रेषु सर्वकर्माणि निष्फलं । मोक्षदा या मुमुक्षूणां कामिनां सर्वकामदा
६७ कल्पवृक्षस्वरूपा च भारते वृक्षरूपिणी । त्राणाय भारतीनां च पूजया परदेवता ६७ सुधा
नाशस्वरूपा या विश्वसृजा परायणा । तपोरूपा तापसी च फलदात्री तपस्विनी ६८ दिव्यंत्रि
लोकवर्षं च तपस्तेपे यया हरेः । तपस्विनी सुपूज्या च तपस्विषु च भारते ६९ सर्वमंत्राधि
देवी च ज्वलंती ब्रह्मतेजसा । ब्रह्मस्वरूपा परमा ब्रह्मभावनतत्परा ७० जरत्कारुमुनेः
पत्नी कश्यपांशा पतिव्रता । आस्तीकस्य मुनेर्माता प्रवरस्य तपस्विनी ७० प्रधानांशस्वरू
पा या देवसेना च नारद । मातृकासु पूज्यतमा सा च षष्ठी परिकीर्तिता ७२ शिशूनां प्रति

५

ब्र॰ प्र॰ ति॰ ५

विश्वेष्वेप्रतिपालनकारिणी तपस्विनी विश्वभक्ताकार्त्तिकेयस्यकामिनी ७३ षष्ठांश
रूपाप्रकृतेस्तेन षष्ठी प्रकीर्त्तिता पुत्रपौत्रप्रदात्रीच धात्रीत्रिजगतामपि ७४ सुंदरीयु
वतीरम्या सततंभर्तुरंतिके स्थानेशिशूनांपरमावृद्धरूपाचयोगिनी ७५ पूजाद्वादश
मासेषु यस्याविश्वेषुसंततं पूजाचसूतिकागारेपुराषष्ठदिनेशिशोः ७६ एकविंश
तिमेचैवपूजाकल्याणहेतुकी मवन्नियमितात्वेषानित्याकाम्यास्ततःपरा ७७ मातृरू
८९ पादयारूपाशस्वद्दुग्धरूपिणी जलेस्थलेचांतरिक्षेशिशूनांस्वप्नगोचरे ७७ प्रधानांश
स्वरूपाचदेवीमंगलचंडिका प्रकृतेर्मुखसंभूतासर्वमंगलदासदा ७८ सृष्टौमंगलरू
पाचसंहारेकोपरूपिणी तेनमंगलचंडीसाप्रकृतिंपविकीर्तिता ७९ प्रतिमंगलवारे
षुप्रतिविश्वेषुवंदिता पंचोपचारैर्भक्त्याचयोषिद्भिःपरिपूजिता ८० पुत्रपौत्रधनैश्वर्य
यशोमंगलदायिनी शोकसंतापपापार्त्तिदुःखदारिद्र्यनाशिनी ८१ परितुष्टासर्ववां
छाप्रदात्रीसर्वयोषितां रुष्टाक्षणेनसंहर्तुंशक्ताविश्वंमहेश्वरी ८२ प्रधानांशस्वरूपा
चकालीकमललोचना दुर्गाललाटसंभूतारणेशुंभनिशुंभयोः ८३ दुर्गार्द्धांशस
मद्भूतागुणेनतेजसासमा कोटिसूर्यप्रभाजुष्टपुष्टजाज्वल्यविग्रहा ८४ प्रधानंसर्व ५

4A शक्तीनांवरा बलवतीपरा सर्वसिद्धिप्रदादेवीपरमासिद्धयोगिनी ८५ कृष्णभक्ता
कृष्णतुल्यातेजसाविक्रमैर्गुणैः कृष्णभावनयाशश्वत्कृष्णवर्णासनातनी ८६ सं
सर्व३ हर्तुंब्रह्मांडंशश्वन्निश्वासमात्रतः रणेदैत्यैःसमंतस्याः क्रीडयालोकशिक्षया ८७
धर्मार्थकाममोक्षांश्चददातिधात्रीचपूजिताः ब्रह्मादिभिःस्तूयमानामुनिभिर्मनुभि
धप र्नरैः ८८ प्रधानांशस्वरूपाचप्रकृतेश्चवसुंधरा आधाररूपासर्वेषांसर्वसंपत्प्रसूति
का ८९ रत्नाकरारत्नगर्भासर्वरत्नाकराश्रया प्रजाभिश्चप्रजेशैश्चपूजितावंदिता
सदा ९० सर्वोपजीव्यरूपाचसर्वसंपद्विधायिनी ययाविनाजगत्सर्वंनिराधारंचराच
राचरं ९१ प्रकृतेश्चकलायातानिबोधमुनिरीश्वर यस्ययस्ययायाःपत्न्यस्ताःसर्वाव
र्णयामियते ९२ स्वाहादेवीवह्निपत्नीविश्वलोकेषुपूजिता ययाविनाहविर्दानेनग्र
हीतुंसुराःक्षमाः ९४ दक्षिणायज्ञपत्नीचदीक्षासर्वत्रपूजिता ययाविनाचवि
श्वेषुसर्वकर्मचनिष्फलं ९५ स्वधापितृणांपत्नीचमुनिभिर्मनुभिःनरैः पूजि
तापित्रदानेचनिष्फलंचययाविना ९६ पुष्टिर्गणपतेःपत्नीपूजिताजगतीतले
ययाविनापरिक्षीणाःपुमांसोयोषितोभवेत् ९७ अनंतपत्नीतुष्टिश्चपूजितावंदिता

श्रि १

5

ब्र· प्र· ति· ५

भवेत् ययाविनानसंतुष्टाः सर्वलोकाश्चसर्वतः ९८ ईशानपत्नीसंपत्तिःपूजिताः
चसुरैर्नरैः सर्वल्लोकादरिद्राश्चदरिद्राश्चययाविना ९९ धृतिःकपिलपत्नीचस
र्वैःसर्वत्रपूजिता सर्वलोकाअधैर्याश्चजगत्सुचयया विना १० यमपत्नीक्षमा
साध्वीसुशीलासर्वपूजिता समुन्मत्ताश्चकष्टाःसर्वलोका ययाविना ११ सत्य
पत्नीसतीभक्तिःपूजिताजगतांप्रिया ययाविनाभवेल्लोकोबंधुनारहितःसदा १०२
मोहपत्नीदयासाध्वीपूजिताचजगत्प्रिया क्रीडाधिष्ठात्रदेवीसाकामपत्नीरतिःसती
केलिकौतुकहीनाश्चसर्वलोकाययाविना सर्वलोकाश्चसर्वत्रनिष्ठुराश्चययाविना
१०४ सत्यपत्नीप्रतिष्ठासापुण्यरूपाचपूजिता ययाविनाजगत्सर्वंजीवन्मृतपरं
न्या ५ मते १०५ कर्मपत्नीचकीर्त्तिश्चधन्यामांचपूजिता ययाविनाजगत्सर्वंमृतछिन्नमि
वनारद १०६ अधर्मपत्नीमिथ्यासासर्वैश्चधूर्त्तैश्चपूजिता ययाविनाजगन्नष्टमुच्छि
न्नंविधिनिर्मितं १०७ सत्येअदर्शनायायात्रेतायांसूक्ष्मरूपिणी अर्द्धावयवरूपाच यं३
द्वापरेसंवृतानिभिया १०८ कलौमहाप्रगल्भाचसर्वत्रव्यापिकाबलात् कपटेनस
मंभ्रातॄभ्रमत्येवगृहेगृहे १०९ शांतिर्लज्जाचभार्येद्वेसुशीलस्यचपूजिते याभ्यां ५

5A

विनात्मा सर्वं गृहं भस्मतमं सदा ११० मूर्तिश्च धर्मपत्नी सा कांतिरूपा मनोहरा विरात्मा
च विश्वौघौ निराधारो यया विना १११ सा च शोभा स्वरूपा च लक्ष्मीर्मूर्तिमती सती श्रीरू
पा मूर्तिरूपा च मान्या धन्या प्रपूजिता ११२ कालाग्निरुद्ररूपा च निद्रा सा सिद्धयोगिनी ।
सर्वलोकाः समाछिन्ना यया योगेन रात्रिषु ११३ कालस्य तिस्रो भार्याश्च संध्या रात्रिर्दि
नानि च याभिर्विना विधात्रा च संख्या कर्तुं न शक्यते ११४ क्षुत्पिपासे लोभभार्ये धन्ये
प्रपूजिते कालकन्ये मृत्युजरे प्रज्वरस्य प्रिये प्रिये ११५ याभ्यां जगत्समाछिन्नं विधा
त्रा निर्मितं विभो निद्राकन्ये तंद्रा सा प्रीतिश्च एव सुखप्रिया ११६ यया व्याप्तं जगत्स
र्वं विधिपुत्रा विधेर्विधौ वैराग्यस्य च द्वे भार्ये श्रद्धाभक्तिश्च पूजिते ११७ याभ्यां शश्वज्जगत्स ।
र्वं जीवन्मुक्तमिदं मुने अदितिर्देवमाता च सुरभिश्च गवां प्रसूः ११८ दितिश्च दैत्यजननी
कद्रूश्च विनता दनुः उपयुक्ताः सृष्टिविधौ एताश्च प्रकृतेः कलाः ११९ कलाश्चान्याः
संति बह्व्यस्तासु काश्चिन्निबोध मे रोहिणी चंद्रपत्नी च संज्ञा सूर्यस्य कामिनी १२० शत
रूपा मनोर्भार्या शची इंद्रस्य च गेहिनी तारा बृहस्पतेर्भार्या वसिष्ठस्याप्यरुन्धती १२१
अहल्या गौतमस्त्री साप्यनसूयात्रिकामिनी देवहूती कर्दमस्य प्रसूतिर्दक्षकामिनी १२२

परे

6

ब्र॰प्र॰ ति॰ ६

पितॄणामानसीकन्यामेनकासांविकाप्रसूः लोपामुद्रातथाहूतिः कुवेरस्यचकामिनी
१२३ वरुणानियमस्त्रीचवलेर्विंध्यावलीतथा कुंतीचदमयंतीचयशोदादेवकीसती १२४
गांधारीद्रौपदीशैव्यासावित्रीसत्यवत्प्रिया वृषभानोःप्रियासाध्वीराधामाताकलावती
१२५ मंदोदरीचकौशल्यासुभद्राकैकयीतथा रेवतीसत्यभामाचकालिंदीलक्ष्मणातथा
जांबवतीनाग्नजितीमित्रवृंदातथापरा लक्षणारुक्मिणीसीतास्वयंलक्ष्मीःप्रकीर्तिता १
२६ कलायोजनगंधाचव्यासमातामहासती बाणपुत्रीतथोषाचचित्रलेखाचतत्सखी १
२७ प्रभावतीभानुमतीतथामायावतीसती रेणुकाचभृगोर्माताहलिमाताचरोहिणी १
२८ एकानंशाचदुर्गासाश्रीकृष्णभगिनीसती बह्व्यःसंतिकलाश्चैवप्रकृतेरेवभारते १
२९ याश्चग्रामदेव्यस्ताःसर्वाःप्रकृतेःकलाः कलांशांशसमुद्भूताःप्रतिविश्वे
षुयोषितः १३० योषितामपमानेनप्रकृतेश्चपराभवः ब्राह्मणीपूजितायेनपतिपुत्र
वतीसती १३१ प्रकृतिःपूजितातेनवस्त्रालंकारचंदनैः कुमारीचाष्टवर्षीयावस्त्रा
लंकारचंदनैः २३२ पूजितायेनविप्रस्यप्रकृतिस्तेनपूजिता सर्वाःप्रकृतिसंभूताउत्तमा
धममध्यमाः २३३ सत्वांशाश्चोत्तमाज्ञेयाःसुशीलाश्चपतिव्रताः मध्यमाराजसाश्चा ६

6A

शास्ताश्च भोग्याः प्रकीर्तिताः १३४ स्वत्वसंभोगवश्याश्च स्वकार्यतत्पराः सदा अधमा
स्ता मम स्वांशांशांशाश्च ताः कुलसंभवाः १३५ दुर्मुखाः कुलटा धूर्ताः स्वतंत्राः कलहप्रियाः
पृथिव्यां कुलटा याश्च स्वर्गे चाप्सरसां गणाः १३६ प्रकृतेस्तमसश्चांशाः पुंश्चल्यः परि
कीर्तिताः एवं निगदितं सर्वं प्रकृतेः परिकीर्तनम् १३७ ताः सर्वाः पूजिताः पृथ्व्यां पुण्य
क्षेत्रे च भारते पूजिताः सुरथेनादौ दुर्गा दुर्गतिनाशिनी १३८ द्वितीये रामचंद्रेण राव
णस्य वधार्थिना तत्पश्चाज्जगतां माता त्रिषु लोकेषु पूजिता १३९ यानादौ दक्षपत्न्यां
निहत्य दैत्यदानवान् ततो देहं परित्यज्य यज्ञे भर्तुश्च निंदया १४० जज्ञे हिमवतः पत्न्यां
लेभे पशुपतिं पतिं गणेशश्च स्वयं विष्णुः स्कंदो विष्णुकलाभवः १४१ बभूवतुस्तौ तनयौ
तौ पश्चात्तस्याश्च नारद लक्ष्मीर्मंगलभूपेन प्रथमे पूजिता शुभा १४२ त्रिषु लोकेषु तत्पश्चा
द्देवतामुनिपुंगवे आदौ सरस्वती देवी ब्रह्मणा परिपूजिता १४३ तत्पश्चात्त्रिषु लोके
षु देवतामुनिमानवैः प्रथमे पूजिता राधा गोलोके रासमंडले १४४ पौर्णमास्यां का
र्तिकस्य कृष्णेन परमात्मना गोपिकाभिश्च गोपैश्च बालिकाभिश्च बालकैः १४५ गवांग
णैः सुरभ्या च तत्पश्चादाज्ञया च हरेः तदा ब्रह्मादिदेवैश्च मुनिभिर्मनुभिस्तथा १४६

7 ब्रं: प्र ति ७

पुष्पधूपादिभिर्भक्त्या पूजिता वंदिता सदा पृथिव्यां प्रथमे देवी सुयज्ञेनैव पूजिता १४७
शंकरेणोपदिष्टेन पुण्ये क्षेत्रे च भारते त्रिषु लोकेषु तत्पश्चादाज्ञया परमात्मनः १४८
पुष्पधूपादिभिर्भक्त्या पूजिता मुनिभिः सुरैः कलया या याः समुद्भूताः पूजितास्ताश्च भा
रते १४९ पूजिता ग्रामदेवत्यो ग्रामे च नगरे वने एतत्ते कथितं सर्वं प्रकृतेश्चरितं शुभं
१५० यथागमं लक्षणं च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि १५१ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृ
तिखंडे नारायणनारदसंवादे प्रकृतिचरितसूत्रं नामानुक्रमिकाः प्रथमोऽध्यायः १ नार
द उवाच समासेन श्रुतं सर्वं देवीनां चरितं विभो विबोधनाय बोधस्य व्यासेन वक्तुमर्हसि १
सृष्टेराद्या सृष्टिविधौ कथमाविर्बभूव ह कथं वा पंचधा भूता वद वेदविदांवर २
भूता या या च कलया तया त्रिगुणया भवन् व्यासेन तासां चरितं श्रोतुमिच्छामि सांप्रतं
३ तासां जन्मानुकथितं ध्यानं पूजाविधिं बुध स्तोत्रं कवचमैश्वर्यं शौर्यं वर्णय मंगलं ४ शेषय ७
श्रीनारायण उवाच नित्यात्मा च नभो नित्यं कालो नित्यो दिशो यथा विश्वानां गोलकं
नित्यं नित्यो गोलोक एव च ५ तदेकदेशो वैकुंठो नम्रभागः स नित्यकः तथैव प्रकृति
र्नित्या ब्रह्मलीला सनातनी ६ यथाग्नौ दाहिका चंद्रे पद्मे शोभा प्रभा रवौ शश्वन्न ७

7A

त्मात्मभिन्नासातस्मात्प्रकृतिरात्मनि ७ विनास्वर्णंस्वर्णकारः कुंडलंकर्तुमक्षमः ।
विनामृदंघटंकर्तुंकुलालोपिनहीश्वरः ८ नहिक्षमस्तथात्माचसृष्टिंकर्तुंतयाविना
सर्वशक्तिस्वरूपासासतयाशक्तिमान्सदाः ९ ऐश्वर्यवाचकःशक्तिपराक्रमस्यवा।
चकः तत्स्वरूपातयोर्दात्रीयासाशक्तिः प्रकीर्तिता १० समृद्धिबुद्धिसंपत्तियशसांव
चनोभगः तेनशक्तिर्भगवतीभगरूपाचसर्वदा ११ तयायुक्तः सदात्माचभगवांस्तेन
कथ्यते सचस्वेच्छामयःकृष्णः साकारश्चनिराकृतिः १२ तेजोरूपंनिराकारंध्यायंते
योगिनः सदा वदंतितेपरंब्रह्मपरमात्मानमीश्वरं १३ अदृश्यंसर्वद्रष्टारंसर्वज्ञंस
र्वकारणं सर्वदंसर्वरूपंतमद्रूपंसर्वपोषकं १४ वैष्णवास्तन्नमन्यानतद्भक्ताः सूक्ष्मद
र्शिनः वदंतीतिकस्यतेजस्तेचतेजस्विनोविना १५ तेजोमंडलमध्यस्थंब्रह्मतेजस्वि।
नंपरं स्वेच्छामयंसर्वरूपंसर्वकारणकारणं १६ अतीवसुंदरंरूपंविभ्रतंसुमनोहरं
किशोरवयसंशांतंसर्वकांतंपरात्परं १७ नवीननीरदश्यामंरासैकश्यामविग्रहम्
शरन्मध्याह्नपद्मौघशोभामोचनलोचनं १८ मुक्तासारविनिंदैकदंतपंक्तिमनोहरं
मयूरपुच्छचूडंचमालत्यंमंडितं १९ सुनसंसस्मितंशश्वद्भक्तानुग्रहविग्रहं ज्वलदा

त्वेषादि१

8

ब्र·वै· ग्निविशुद्धैकपीतांशुकविभूषितं १९ द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नभूषणभूषितं सर्वाधारं च
प्र·ति· सर्वेशं सर्वशक्तियुतं विभुं २० सर्वैश्वर्यप्रदं सर्वं स्वतंत्रं सर्वमंगलं परिपूर्णतमं सिद्धं सिद्धिका
८ रणकारणं २१ ध्यायंते वैष्णवाः शश्वद्देवं रूपं सनातनं सर्वैश्वर्यप्रदं सर्वं स्वतंत्रं सर्वमंगलं
ल०८ जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरं परं ब्रह्मणो वयसा यस्य निमेष उपचर्यते २३ स चात्मा मेर
परंब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते कृषस्तद्भक्तिवचनो णश्च दास्यवाचकः भक्तिदास्यप्रदा
तायस्तस्मात्स परिकीर्तितः २४ कृषश्च सर्ववर्णो वै नकारो बीजवाचकः यद्दृक्षानोनास्ति
नाशस्तत्समानश्गुणोनच २५ स कृष्णः सर्वस्रष्टादौ सिसृक्षन्नेक एव च सृष्ट्युन्मुखस्तदं
शेन कालेन प्रेरितः प्रभुः २६ स्वेच्छामयः स्वेच्छया च द्विधारूपो बभूव ह स्त्रीरूपा वामभा
गांशाद्दक्षिणांशः पुमान्स्मृतः तां ददर्श महाकामी कामाधारः सनातनः अतीव कमनीयां च
चारुचंपकसन्निभां २८ चंद्रबिंबविनिंदैकनितंबयुगलां परां कस्तूरीबिंदुभिः सार्द्धमधु
श्चंदनबिंदुना २९ समं सिंदूरबिंदुं च भालमध्ये च बिभ्रतीं विभ्रती कवरीभारं मालतीमाल्य
भूषितं ३० रत्नेन्द्रसारहारं च दधतीं कांतकामुकीं कोटिचंद्रप्रभाजुष्टपुष्टशोभासमन्वितां
३१ गमनेन राजहंसगतगंजनगंजनी दृष्ट्वा तां तु तया सार्द्धं रासेशो रासमंडले ३२ ८

8A

रासोल्लासेषुरहसिरासक्रीडांचकारसः नानाप्रकारशृंगारंशृंगारोमूर्तिमानिव ३३ च
कारसुखसंभोगंयावद्वैब्रह्मणोवयः ततःसचपरिश्रांतस्तस्यायोनौजगत्पिता ३४ च
कारवीर्याधानंचनित्यानंदःशुभक्षणे गात्रतोयोषितस्तस्याः सुरतांतेचसुव्रतः ३५
निःससारश्रमजलंतत्सर्वंविश्वगोलकं सचनिश्वासवातश्चसर्वाधारोवभूवह ३६ निः
श्वासवायुःसर्वेषांजीविनांचेतरेषुच वभूवमूर्तिमान्वायोर्वामांगात्प्राणवल्लभा ३७
तत्पत्नीसाचतत्पुत्राःप्राणाःपंचजीविनां प्राणापानसमानश्चोदानोव्यानसएवच ३८
वभूवुरेवतत्पुत्राअधःप्राणश्चपंचमः घर्मतोयादिदेवश्चवभूववरुणोमहान् ३९ त
द्वामांगाच्चतत्पत्नीवारुणीसवभूवसा अथसाकृष्णशक्तिश्चकृष्णगर्भंदधारच ४० शत
मन्वंतरंयावद्दध्यतीब्रह्मतेजसा कृष्णप्राणाधिदेवीसाकृष्णप्राणाधिकाप्रिया ४१ कृष्ण
स्यसंगिनीशश्वत्कृष्णवक्षःस्थलस्थिता शतमन्वंतरातीतेकालेतीतेपिसुंदरी ४२
ससारितंचस्वर्णाभंविश्वाधारालयंपरं दृष्ट्वाडिंभंचसादेवीहृदयेनविदूयता ४३ उत्स
सर्जचकोपेनब्रह्मांडगोलकंजले दृष्ट्वाकृष्णश्चतत्त्यागंहाहाकारंचकारसः ४४ पपात
दंस्वरूपाश्चभविष्यंतिसुराःस्त्रियः अनपत्याश्चताःसर्वास्त्वत्समानित्ययौवनाः ४५ पा

१

ब्र॰ प्र॰ नि॰ ९

तस्मिन्नंतरेदेवीजिह्वाग्रात्सहसाततः आविर्बभूवकन्यैकाशुक्लवर्णामनोहरा ४६
पीतवस्त्रपरीधानावीणापुस्तकधारिणी रत्नभूषणभूषाढ्यासर्वशास्त्राधिदेवता ४७
अथकालांतरेसाचद्विधारूपाबभूवह वामार्धांगाच्चकमलादक्षिणार्धाच्चराधिका ४८
एतस्मिन्नंतरेकृष्णोद्विधारूपोबभूवह एवंलक्ष्मींचप्रददौतुष्टोनारायणायच ४९
सजगामचवैकुंठंताभ्यांसार्धंजगत्पतिः अनपत्येचतेद्वेचयतोराधांशसंभवा ५० भू
तानारायणांगाच्चपार्षदाश्चचतुर्भुजाः तेजसावयसारूपगुणाभ्यांचसमाहरेः ५१ ब
भूवुः कमलांगाच्चदासीकोट्यश्चतत्समाः अथगोलोकनाथस्यलोम्नांविवरतोमुने
५२ भूताश्चासंख्यगोपाश्चवयसातेजसासमा गुणेनचबलेनैववेषेणविक्रमेणच ५३
प्राणतुल्यप्रियाः सर्वेबभूवुःपार्षदाविभोः राधांगरोमकूपेभ्योबभूवुर्गोपकन्यकाः
राधातुल्याश्चसर्वास्ताराधादास्याः प्रियाः सदा रत्न[illegible]भूषणभूषाढ्याः सशश्व
त्स्थिरयौवनाः ५५ अनपत्याश्चताः सर्वाः पुंसः शापेनसंततं एतस्मिन्नंतरेविप्रसह
साकृष्णदेहतः ५६ आविर्बभूवसादुर्गाविष्णुमायासनातनी देवीनारायणीशानास
र्वशक्तिस्वरूपिणी ५७ बुद्ध्यधिष्ठात्रदेवीसाकृष्णस्यपरमात्मनः देवीनांबीजरूपाच

९

9A

मूलप्रकृतिरीश्वरी ५८ परिपूर्णतमातेजःस्वरूपात्रिगुणात्मिका तप्तकांचनवर्णा
भासूर्यकोटिसमप्रभा ५९ वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नभूषणभूषिता यस्याश्चांशांश
कलयाबभूवुः सर्वयोषिताः ६० ईषद्धास्यप्रसन्नास्यासहस्रभुजसंयुता नानाशस्त्रास्त्र-
निकरंबिभ्रतीसात्रिलोचना ६१ सर्वविश्वस्थितालोकामोहितायस्यमायया सर्वैश्वर्य-
प्रदात्रीचवैष्णवानांचवैष्णवी ६२ मुमुक्षूणांमोक्षदात्रीसुखिनांसुखदायिनी स्वर्गेषुस्वर्ग-
लक्ष्मीश्चगृहलक्ष्मीर्गृहेगृहे ६३ तपस्विषुतपस्याचश्रीरूपामंडपेषुच यावह्नौदाहिका
शक्तिःप्रभारूपाचभास्करे ६४ शोभारूपाचचंद्रेचपद्मेषुचशोभना सर्वशक्तिस्वरूपा-
याश्रीकृष्णेपरमात्मने ६५ ययाचशक्तिमानात्माययाचशक्तिमज्जगत् ययाविनाजगत्स
र्वंजीवन्मृतमिवस्थितम् ६६ याचसंसारवृक्षस्यबीजरूपासनातनी स्थितिरूपावृद्धिरूपा
फलरूपाचनारद ६७ क्षुत्पिपासादयाश्रद्धानिद्रातंद्राक्षमाधृतिः शांतिर्लज्जातुष्टिपुष्टी
भ्रांतिःकांत्यादिरूपिणी ६८ साचसंस्तूयसर्वेशंतत्पुरःसमुवासह रत्नसिंहासनंतस्मैप्र
ददौराधिकेश्वरः ६९ एतस्मिन्नंतरेतत्रतपसीज्ञानिनांवरः चतुर्मुखस्त्वत्तनिष्ठावप्रज्वला-
ज्वलितेनसा ७० सुंदरीसुंदरीश्रेष्ठाशतचंद्रसमप्रभा वह्निशौचांशुकाधानारत्नभूष-

10

ब्र॰ णभूषिता २१ रत्नसिंहासनेरम्येसंस्तूयसर्वकारणं तेवासन्स्वामिनासार्धंकृष्णस्यपुरतो
प्र॰ खं मुदा २२ एतस्मिन्नंतरेकृष्णोद्विरूपोबभूवसः वामार्धांगोमहादेवोदक्षिणेगोपिकापतिः
१० २३ शुद्धस्फटिकसंकाशः सस्मितश्चंद्रशेखरः दिगंबरोनीलकंठः सर्वभूषणभूषितः
२४ बिभ्रद्दक्षिणहस्तेनरत्नमालांसुसंस्कृतां प्रजपन्पंचवक्त्रेणब्रह्मज्योतिः सनातनं
२५ जपस्वरूपंश्रीकृष्णंपरमात्मानमीश्वरं कारणंकारणानांचसर्वमंगलमंगलम् २६
जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरंपरं संस्तूयमृत्योर्मृत्युंतंयतोमृत्युंजयाभिधः २७
रत्नसिंहासनेरम्येसमुवासहरेः पुरः २८ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेनारायणना
रदसंवादेप्रकृतिखंडेदेवोत्पत्तिर्नामद्वितीयोध्यायः २ श्रीनारायणउवाच अथडिंबोज
प५ लेतिष्ठावद्वैब्रह्मणोवयः ततः सकालेसहसाद्विधाभूतोबभूवसः १ तन्मध्येशिशुरे
कश्चशतकोटिरविप्रभः क्षणंरोदमानश्चस्तनार्थंपीडितः क्षुधा २ पितृमातृपरित्य
क्तोजलमध्येनिराश्रयः ब्रह्मांडासंख्यनाथोयोददर्शोर्ध्वमनाथवत् ३ स्थूलात्स्थूलत
मः सोपिनाम्नादेवोमहाविराट् परमाणुर्यथासूक्ष्मात्परःस्थूलात्तथाप्यसौ ४ तेज
सोषोडशांशोयंश्रीकृष्णस्यपरमात्मनः आधारोसंख्यविश्वानांमहाविष्णुः प्रकीर्तितः ५ ९

10A प्रत्येकंरोमकूपेषुविश्वान्यप्यखिलानिच अस्यापितेषांसंख्याचकृत्स्नोवक्तुंनहिक्षमः ६
संख्याचेद्रजसामस्तिविश्वानांनकदाचन ब्रह्मविष्णुशिवादीनांतथासंख्यानविद्यते ७
प्रतिविश्वेषुसंत्येवंब्रह्मविष्णुशिवादयः पातालाद्ब्रह्मलोकांतंब्रह्मांडंपरिकीर्त्तितं ८
ततऊर्ध्वंचवैकुंठोब्रह्मांडाद्बहिरेवसः सचसत्यस्वरूपश्चशश्वन्नारायणोयथा ९ अतऊ
र्ध्वंचगोलोकःपंचाशत्कोटियोजनात् नित्यंसत्यस्वरूपश्चयथाकृष्णस्तथाप्ययं १० सप्त
द्वीपवतीपृथ्वीसप्तसागरसंयुता ऊनपंचाशदुपद्वीपसंख्याशैलवनान्विता ११ ऊर्ध्वंसप्त
स्वर्गलोकाब्रह्मलोकसमन्विताः पातालानिचसप्ताधश्चैवंब्रह्मांडमेवच १२ ऊर्ध्वंधराया
भूर्लोकोभुवोलोकस्ततःपरः ततःपरश्चस्वर्लोकोजनलोकस्ततःपरः १३ ततःपरस्त
पोलोकःसत्यलोकस्ततःपरः ततःपरोब्रह्मलोकस्तप्तकांचननिर्मितः १४ एवंसर्वंकृ
त्रिमंचबाह्याभ्यंतरमेवच तद्विनाशेविनाशश्चसर्वेषामेवनारद १५ जलबुद्बुदवत्सर्वंविश्व
संघमनित्यकं एषांसंख्यांनजानातिकृष्णोन्यस्यापिकाकथा १६ प्रत्येकंप्रतिब्रह्मांडेविष्णु ब्रह्म
शिवादयः तिस्रःकोट्यःसुराणांचसंख्यासर्वत्रपुत्रक १७ दिगीशाश्चैवदिक्पालानक्ष
त्राणिग्रहादयः भुविवर्णाश्चचत्वारोह्यधोनागाश्चराचराः १८ अथकालेचगोरीरुः

सोंतरधीयत गत्वास्वलोकंब्रह्माणंशंकरंसउवाचह ४४ स्रष्टारंसृष्टमीशंचसंहर्त्ता
ब्र.श्री. रमापितत्क्षणं श्रीकृष्णउवाच सृष्टिंस्रष्टुंगच्छवत्सनाभिपद्मोद्भवोद्भव ४५ महाविरा
ति.खं. ड्लोमकूपेवत्सक्षुद्रस्यचविधेशृणु गच्छवत्समहादेवब्रह्मभालोद्भवोद्भव ४६ अंशे
१२ नचमहाभागस्वांशेनसुचिरंतपः इत्युक्त्वाजगतांनाथोविररामविधेःसुत ४७ जगा
मब्रह्मानत्वाशिवश्चशिवदायकः महाविराड्लोमकूपेब्रह्मांडगोलकेजले ४८
वभूवचक्षुद्रविराडंशेनस्वांशतंमुने श्यामोयुवापीतवासाःशयानोजलईश्वरः ४९
ईषद्धास्यप्रसन्नास्योविश्वव्यापीजनार्दनः तन्नाभिकमलेब्रह्माबभूवकमलोद्भवः ५०
संभूयपद्मदंडेचवभ्रामयुगलक्षकं नांतंजगामदंडस्यपद्मनाभस्यपद्मतः ५१ ना
भिजस्यचपद्मस्यचिंतामापपितामहः स्वस्थानंपुनरागम्यदध्यौविष्णुपदांबुजं ५२ ततोद
दर्शक्षुद्रंतंध्यानेनदिव्यचक्षुषा शयानंजलतल्पेचब्रह्मांडगोलकावृते ५३ यल्लोमकू
पेब्रह्मांडंतंचतत्परमेश्वरं श्रीकृष्णंचापिगोलोकंगोपगोपीसमन्वितं ५४ तंसंस्तूयवरंप्राप
ततःसृष्टिंचकारसः बभूवुर्ब्रह्मणःपुत्रामानवाःसनकादयः ५५ ततोरुद्राःकपाला
द्वशिवांशेकादशस्मृताः बभूवपाताविष्णुश्चक्षुद्रस्यवामपार्श्वतः ५६ चतुर्भुजश्चभगवा १२

12A

श्वेतद्वीपनिवासकृत् त्वद्रसनाभिपद्मेच ब्रह्मविश्वं ससर्ज ह ५७ स्वर्गमर्त्यंचपातालं त्रिलोकं
सचराचरं एवं तस्य रोमकूपे विश्वं प्रत्येकमेवच ५८ प्रतिविश्वेत्वद्रविराट्ब्रह्मविष्णुशिवादयः
इत्येवं कथितं वत्स कृष्णसंकीर्तनंशुभं ५९ सुखदंमोक्षदंसारं किंभूयः श्रोतुमिच्छसि ६० इ
तिश्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे नारायणनारदसंवादे विश्वनिर्णयं नाम तृतीयोध्यायः ३ ॥
नारद उवाच श्रुतंसर्वमपूर्वंचत्वत्प्रसादात्सुरोत्तम अधुनाप्रकृतीनांच व्यासं वर्णयपूजनं १ कस्याः
पूजाकेनकृता कथंमर्त्ये प्रचारिता केनवापूजिताकामाकेनकावास्तुतामुने २ कवचंस्तोत्रंध्या
नंचप्रभावंचरितंशुभं काभिःकाभ्यो वरोदत्तस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ३ श्रीनारायण उवाच
गणेशजननी दुर्गाराधालक्ष्मीः सरस्वती सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृतिः पंचधास्मृता ४ आसांपूजा
प्रसिद्धाचप्रभावः परमाद्भुतः सुधोपमंचचरितंसर्वमंगलकारकं ५ प्रकृत्यंशाः कलायाश्च
तासांचचरितंशुभं सर्वंवक्ष्यामितेब्रह्मन्सावधानंनिशामय ६ कालीवसुंधरागंगाषष्ठी
मंगलचंडिका तुलसीमनसानिद्रास्वधास्वाहाचदक्षिणा ७ संक्षेपतासांचरितंपुण्य
दंश्रुतिसुंदरं जीवकर्मविपाकेनतच्चवक्ष्यामिसुंदर ८ दुर्गायाश्चैवराधायाविस्तीर्णंचरि
तंमहत् तत्पश्चात्प्रवक्ष्यामिसंक्षेपक्रमतःश्रृणु ९ आदौसरस्वतीपूजाश्रीकृष्णेनविनि

13

ब्र॰वै॰ र्मिता यत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठ मूर्खो भवति पंडितः १० आविर्भूता यथा देवी क्रमतः कृष्णयोषितः
प्र॰खं॰ इयेष कृष्णं कामेन कामुकी कामरूपिणी ११ स च विज्ञाय तद्भावं सर्वज्ञः सर्वमातरम् ताम्
१३ वाच हितं सत्यं परिणाम सुखावहम् १२ श्रीकृष्ण उवाच भज नारायणं साधुं मदंशं तं चतु
र्भुजं युवानं सुंदरं सर्वगुणयुक्तं च मत्समं १३ कामुकं कामिनीनां च तासां च कामपूरकं ।
कोटिकंदर्पलावण्यं लीलालंकृतमीश्वरं १४ कांतिकांतं च मां कृत्वा यदि स्थातुमिहेच्छसि
मत्तो बलवती राधा न ते भद्रं भविष्यति १५ यो यस्माद्बलवान्वापि ततोऽन्यं रक्षितुं क्षमः कथं
परान्साधयति यदि स्वयमनीश्वरः १६ सर्वेशः सर्वशास्ताहं राधां बाधितुमक्षमः तेजसा
मत्समा सा च रूपेण च गुणेन च १७ प्राणाधिष्ठातृदेवी सा प्राणांस्त्यक्तुं च कः क्षमः प्राणा ३८
तोपि प्रियः पुत्र केषां वास्ति कुत्रचन १८ त्वं भद्रे गच्छ वैकुंठं तत्र ते भद्रं भविष्यति पतिं तमी
श्वरं कृत्वा मोदस्व सुचिरं सुखं १९ लोभमोहकामकोपमानहिंसाविवर्जिता तेजसा
त्वत्समा लक्ष्मी रूपेण च गुणेन च २० तया सार्द्धं तव प्रीत्या गच्छत्कालं प्रयास्यति गौरवं सम
वातुल्यं करिष्यति पतिर्द्वयोः २१ प्रतिविश्वेषु ते पूजां महतीं ते मुदान्विताः माघस्य शुक्लपं
चम्यां विद्यारंभे च सुंदरि २२ मानवा मनवो देवा मुनीन्द्राश्च मुमुक्षवः संतश्च योगिनः सिद्धा १३

13A

नागगंधर्वरात्तसाः २३ मह्वरणोकरिष्यंतिकल्पेकल्पेलयावधि भक्तियुक्ताश्चदत्ता
वैचोपचोरगणाश्चोरगा २४ कामशापोक्तविधिनाध्यानेनस्तवनेनच जितेंद्रियाः संयु
ताश्चचदेवपुस्तकेपिच कृत्वास्ववर्णागरिकागंधचंदनचर्चिता कवचंतेगदेहोष्यंतिकु
ठेवादृविणोभजे पठिष्यंतिचविद्वांसः स्नानकालेचष्टजिते इत्युक्त्वापूजयामासतोदेवीं
सर्वदेवैजितः २७ ततस्तस्त्वनचक्रुर्ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः अनंतश्चापिधर्मश्चमनवःस
नकादयः २८ सर्वदेवामनवोमुनींद्रामानवादयः वभूवमानवानित्यासर्वलोकेसर
स्वती २९ नारदउवाच पूजाविधानंस्तवनंध्यानंकवचमीप्सितम् पूजोपयुक्तनैवेद्यं
पुष्पंचचंदनादिकं ३० वदवेदविदांश्रेष्ठश्रोतुंकौतूहलंमम वर्द्धतेसांप्रतंशश्वत्किमि
दंश्रुतिसुंदरं ३१ श्रीनारायणउवाच शृणुनारदवक्ष्यामिविद्यारंभदिनेपिच पूर्वेद्यु
ममयंकृत्वातत्राक्तिसंयुतः शुचिः ३२ स्नात्वानित्यक्रियांकृत्वाघटंसंस्थाप्यभक्तितः
संपूज्यदेवषट्कंवनैवेद्यादिभिरेवच ३३ गणेशंचदिनेशंचवह्निंविष्णुंशिवंशिवां संपूज्य
संयतोग्रेनततोभीष्टंप्रपूजयेत् ३४ ध्यानेनवक्ष्यमाणेनध्यात्वावाताह्यदेवुयः ध्यात्वा
पुनःषोडशोपचारेणपूजयेत्सती ३५ पूजोपयुक्तनैवेद्यंयद्यद्वेदेनिरूपितं वक्ष्यामिसां।

14

ब्र·वै· मतंकिंचिद्यथागीतंयथागमं ३६ नवनीतंदधिक्षीरंलाजंचतिललड्डुकं इक्षुमिक्षुरसंचैवशु
प्र·खं· क्लधान्यस्यमोदकं ३७ घृतसैंधवसंस्कारैर्हविष्यान्नंचव्यंजनैः यवगोधूमचूर्णानांपिष्टकंघृ
१५ तसंस्कृतं ३८ पिष्टकंस्वस्तिकस्यापिपक्वरंभाफलस्यच परमान्नंचसघृतंमिष्टान्नंचसुधोपमं
३९ नारिकेलंतदुदकंकेसरंमूलमार्द्रकम् पक्वरम्भाफलंचाम्रश्रीफलंवदरीफलं काल
देशोद्भवंपक्वफलंशुक्लाससंस्कृतं सुगंधिशुक्लपुष्पंचसुगंधिशुक्लचंदनं ४१ नवीनं
शुक्लवस्त्रंचसिंधूरंसुंदरंमने माल्यंचशुक्लपुष्पानांशुक्लहारंचभूषणं ४२ यदृष्टंचश्रु
तौध्यानंप्रशस्यंश्रुतिसुंदरं तन्निबोधमहाभागभ्रमभंजनकारणं ४३ सरस्वतींशुक्ल
वर्णांसुस्मितांसुमनोहरां चंद्रकोटिप्रभाजुष्टपुष्टश्रीयुक्तविग्रहाम् ४४ वह्निशुद्धांशु
काधानांसस्मितांसुमनोहरां रत्नसारेंद्रनिर्माणवरभूषणभूषितां सुपूजितांसुरगणै
र्ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः वंदेभक्त्यावंदितांतांमुनींद्रमनुमानवैः ४६ एवंध्यात्वाचमूले
नसर्वंदत्वाविचक्षणः संस्तूयकवचंधृत्वाप्रणमेदंडवद्भुवि ४७ येषांचैवमिष्टदेवीते
षांनित्यक्रियामुने विद्यारंभेचवर्षांतेसर्वेषांपंचमीदिने ४८ सर्वोपयुक्तमूलंचवैदिका
ष्टाक्षरंपरं येषांयेनोपदेशंवातेषांसमूलएवच ४९ सरस्वतीचतुर्थ्यंतावह्निजायांतएवच १५

14A

सरस्वती चतुर्थ्यंता वह्निजायांतएवच लक्ष्मीमायादिकं चैव मंत्रोयं कल्पपादपः पुरानारायणे
नैव वाल्मिकाय कृपानिधिः प्रदत्तो ज्ञानदवीतीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते ५१ भृगुर्दत्तोच शुक्राय पुष्क
रे सूर्यपर्वणि चंद्रपर्वणि मारीचो दत्तो वाक्पतये मुदा ५२ भृगवे तद्ददौ तुष्टो ब्रह्मा बदरिका
श्रमे आस्तिकस्य जरत्कारुर्ददौ क्षीरोदसन्निधौ ५३ विभांडको ददौ मेरौ ऋष्यशृंगाय धीम
ते शिवा कणादश्रुत्वाय गौतमाय ददौ मुदा ५४ सूर्यश्च याज्ञवल्क्याय तथा कात्यायनायच
शेषः पाणिनये चैव भारद्वाजाय धीमते ५५ प्रददौ शाकटायनाय सुतले बलिसंसदि चतुर्ल
क्षजपेनैव मंत्रः सिद्धो भवेन्नृणां ५६ यदि स्यात्सिद्धमंत्रो हि बृहस्पतिसमो भवेत् कवचं श्रु
णु विप्रेंद्र यद्दत्तं विधिना पुरा ५७ विश्वस्रष्टुं विजने यं भृगवे गंधमादने भृगुरुवाच ब्रह्म
न्ब्रह्मविदां श्रेष्ठ ब्रह्मज्ञानविदांवर ५८ सर्वज्ञ सर्वजनक सर्वेशः सर्वपूजित सरस्वत्याश्च कव
चं ब्रूहि विश्वजयं प्रभो ५९ अयातयाममंत्राणां समूहं संयुतं परं ब्रह्मोवाच श्रृणु वत्स प्र
वक्ष्यामि कवचं सर्वकामदं ६० श्रुतिसारं श्रुतिसुखं श्रुत्युक्तं श्रुतिपूजितं उक्तं कृष्णे
न गोलोके वृंदावने वने ६१ रासेश्वरेण विभुना रासे वै रासमंडले अतीव गोपनीयं च
कल्पवृक्षसमं परं ६२ अश्रुताद्भुतमंत्राणां समूहैश्च समन्वितं यस्याधारणाद्ब्रह्मन्

15

वृहि मांस्थूलहस्पतिः ६३ यद्धृत्वाभगवान्शुक्रः सर्वदैत्येषुपूजिताः कणादोगौतमःकण्वः
ब्र·वै· पाणिनिःशाकटायनः ६४ ग्रंथंचकारयद्धृत्वादक्षःकात्यायनःस्वयं धृत्वावेदविभागंचपु॥
प्र·खं· राणान्यखिलानिच ६५ चकारलीलामात्रेणकृष्णद्वैपायनःस्वयं शातातपश्चसंवर्तोवसि
१५ ष्ठश्चपराशरः ६६ यद्धृत्वापठनाद्ग्रंथंयाज्ञवल्क्यश्चकारसः ऋष्यशृंगोभरद्वाजश्चा॥
स्तीकोदेवलस्तथा ६७ जैगीषव्योथजाबालिर्यद्धृत्वासर्वपूजिताः कवचस्यास्यविप्रेंद्रऋ
षिरेवप्रजापतिः ६८ स्वयंछंदश्चबृहतीदेवोरासेश्वरोविभुः सर्वतत्वपरिज्ञानसर्वार्थसा
धनेषुच ६९ कवितासुचसर्वासुविनियोगःप्रकीर्तितः श्रींह्रींसरस्वत्यैशिरोमेपातुस
र्वतः ७० श्रींवाग्देवतायैस्वाहाभालंमेसर्वदावतु ह्रींश्रींवाग्वादिन्यैस्वाहानासांमेसर्वदा
वतुः ७१ ह्रींविद्याधिष्ठातृदेव्यैस्वाहाचोष्ठंसदावतु ॐह्रींश्रींब्राह्म्यैस्वाहाचदंतपंक्तिसदा
वतु ७२ ह्रींमित्येकाक्षरोमंत्रोममकंठंसदावतु ॐह्रींश्रींपातुमेग्रीवांस्कंधौमेश्रींसदाव
तु ७३ ॐविद्याधिष्ठातृदेव्यैस्वाहावक्षःसदावतु ॐविद्यास्वरूपायैस्वाहावाकु[illegible]स
त्र दावतु ७४ ॐक्लींवाण्यैस्वाहेतिममपृष्ठंसदावतु ॐसर्ववर्णात्मिकायैपादयुग्मंसदावतु
५५ वागधिष्ठातृदेव्यैस्वाहासर्वांगंपरिरदतु सर्वकंठवासिन्यैस्वाहेतिप्राच्यांसदावतु ७६५

15A

ह्रींसाज्जिह्वाग्रवासिन्यैस्वाहाग्नौविदिशिरक्षतु ॐऐंह्रींश्रींसरस्वत्यैबुधजननन्यैस्वाहासततंमं
त्रराजोयंदक्षिणेमांसदावतु ह्रींक्लींश्रींऐंकादक्षरोमंत्रोनैरृत्यांसर्वदावतु ५७ ॐकार्वनौजनि
ह्वाग्रवासिन्यैस्वाहामांवारुणेवतु सदाम्बिकायैस्वाहावायव्येमांसदावतु ५८ ॐगगर्भो
पत्यनिवासिन्यैस्वाहामामुत्तरेवतु ॐसर्वशास्त्रवासिन्यैस्वाहाऐशान्येमांसदावतु ५९
ॐश्रींसर्वपूजितायैस्वाहाचोर्ध्वंसदावतु ॐह्रींपुस्तकवासिन्यैस्वाहाधोमांसदावतु ६०
ॐग्रंथबीजरूपायैस्वाहामांसर्वतोवतु इतितेकथितंविप्रसर्वमंत्रौघविग्रहं ६१ इदंविश्वज
यंनामकवचंविश्वरूपिणां पुराश्रुतंधर्मवक्त्रात्पर्वतेगंधमादने ६२ तवस्नेहान्मयाख्यातंप्र
वक्तव्यंनकस्यचित् गुरुमभ्यर्च्यविधिवद्वस्त्रालंकारचंदनैः ६३ प्रणम्यदंडवद्भूमौकवचं
धारयेत्सुधीः पंचलक्षजपेनैवसिद्धंतुकवचंभवेत् ६४ यस्यादिसिद्धकवचोबृहस्पति
समोभवेत् महावाग्मीकवीन्द्रश्चत्रैलोक्यविजयीभवेत् ६५ सर्गोनिचैतत्सर्वंचकवच
स्यप्रसादतः इदंकाण्वशाखोक्तंकवचंकथितंमुने ६६ स्तोत्रंपूजाविधानंचध्यानंचवंद
नंतथा ६७ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेप्रकृतिखंडेनारायणनारदसंवादेसरस्वतीक
वचंनामचतुर्थोध्यायः ४ नारायणउवाच वाग्देवतायास्तवनंश्रूयतांसर्वकामदं म॥

16

ब्र·वै· महामुनिर्याज्ञवल्क्यो येन तुष्टाव तां पुरा १ गुरुशापाच्च स मुनिर्हतविद्यो बभूव ह तदा जगाम दुः
प्र·खं· खार्तो रविस्थानं च पुण्यदं २ संप्राप्य तपसा सूर्यं लोलार्के दृष्टिगोचरे तुष्टाव सूर्यं शोकेन रुरोद च
६६ मुहुर्मुहुः ३ सूर्यस्तं पाठयामास वेदवेदांगमीश्वरं उवाच स्तौहि वाग्देवीं भक्त्या च स्मृतिहेतवे
४ तमित्युक्त्वा दीननाथो ह्यन्तर्धानं चकार सः मुनिः स्नात्वा च तुष्टाव भक्तिनम्रात्मकंधरः ५
याज्ञवल्क्य उवाच कृपां कुरु जगन्मातर्मामेवं हततेजसं गुरुशापात्स्मृतिभ्रष्टं विद्याहीनं
च दुःखितं ६ ज्ञानं देहि स्मृतिं देहि विद्यां विद्याधिदेवते प्रतिष्ठां कवितां देहि शक्तिं सिष्यप्रबो
धिकां ७ ग्रंथकर्तृत्वशक्तिं च सुशिष्यं सुप्रतिष्ठितं प्रतिभां सत्सभायां च विचारक्षमतां शुभां
भ्र ८ लुप्तं सर्वं दैववशान्नवीभूतं पुनः कुरु यथाङ्कुरं भस्मनि च करोति देवता पुनः ९ ब्र
ह्मस्वरूपा च परमा ज्योतीरूपा सनातनी सर्वविद्याधिदेवी या तस्यै वाण्यै नमो नमः १० यया
विना जगत्सर्वं मूकमुन्मत्तवत्सदा वागधिष्ठातृदेवी या तस्यै वाण्यै नमो नमः ११ य-
या विना जगत्सर्वं शश्वज्जीवन्मृतं परं ज्ञानाधिदेवी या तस्यै सरस्वत्यै नमो नमः १२ हिमचंद
नकुंदेंदुकुमुदांभोजसन्निभा वर्णाधिदेवी या तस्यै चाक्षरायै नमो नमः १३ विसर्गबिं
दुमात्राणां यदधिष्ठानमेव च तदधिष्ठातृदेवी या तस्यै वाण्यै नमो नमः १४ यया विना ६६

16A

त्वं संख्यावान्संख्यां कर्तुं न शक्यते कालसंख्यास्वरूपायां तस्यै देव्यै नमोनमः १५ व्याख्या
स्वरूपायादेवीव्याख्याधिष्ठातृदेवता प्रमासिद्धान्तरूपायां तस्यै देव्यै नमोनमः १६ स्मृतिशा
क्तिर्ज्ञानशक्तिर्बुद्धिशक्तिस्वरूपिणी प्रतिभाकल्पनाशक्तिर्या च तस्यै नमोनमः १७ सन
त्कुमारो ब्रह्माणं ज्ञानं पप्रच्छ तत्र वै बभूव मूकवत्सोपि सिद्धान्तं कर्तुमक्षमः १८ तदाज
गाम भगवानात्मा च कृष्णः परमेश्वरः उवाच सतनेस्तौहि वाणीमिति प्रजापते १९ स च तुष्टाव
तो ब्रह्मा चाज्ञया परमात्मनः चकार तत्प्रसादेन तदा सिद्धान्तमुत्तमं २० यदाप्यनंतं पप्रच्छ ज्ञान
मेकं वसुन्धरा बभूव मूकवत्सोपि सिद्धान्तं कर्तुमक्षमः २१ तदा त्वां स च तुष्टाव संत्रस्तः
कश्यपाज्ञया ततश्चकार सिद्धान्तं निर्मलं भ्रमभंजनं २२ व्यासः पुराणसूत्रं च वाल्मीकं पृष्ट
ते तदा मौनीभूयः स स्मार त्वामेव जगदंबिकां २३ तदा चकार सिद्धान्तं तद्वरेण मुनीश्वरः
संप्राप्य निर्मलं ज्ञानं भ्रमध्वंसकदीपकं पुराणसूत्रं श्रुत्वा स व्यासः कृष्णकलोद्भवः त्वां सिषे
व च दध्यौ च शतवर्षं च पुष्करे २५ तदा त्वत्तो वरं प्राप्य सत्कवीन्द्रो बभूव ह तदा वेदविभागं च पु
राणं च चकार ह २६ यदा महेन्द्रः पप्रच्छ तत्त्वज्ञानं शिवा शिवं क्षणं त्वामेव संचिन्त्य तस्मै ज्ञा
नं ददौ विभुः २७ पप्रच्छ शब्दशास्त्रं च महेन्द्रश्च बृहस्पतिं दिव्यं वर्षसहस्रं च स त्वां दध्यौ च

17

ब्र·वै· गुरवे ३८ तदात्वत्तोवरंप्राप्यदिव्यंवर्षसहस्रकं उवाचशास्त्रसारांश्चवदंतंयंचसद्देश्वरम् ३९
प्र·ख· अध्यापिताश्चयैःशिष्यैयेनाधीतंसदीश्वरैः तेचत्वांपरिसंचिन्त्यप्रवर्त्तंतस्सुरेश्वरि ४० त्वंसंस्तुता
९ पूजिताचमुनींद्रमनुमानवैः दैत्यैंद्रैश्चसुरैश्चापिब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ४१ जडीभूतःसहस्रास्यःपंचवक्त्रश्चतुर्मुखः यांस्तोतुंकिमहंस्तौमितामेकास्येनमानुषः ४२ इत्युक्त्वाया
ज्ञवल्क्यश्चभक्तिनम्रात्मकंधरः प्रणनाममनिराहारोरुरोदचमुहुर्मुहुः ४३ तदाज्योतिःस्वरू
पासातेनदृष्टाप्युवाचतं सुकवींद्रोभवेत्युक्त्वावैकुंठंचजगामह ४४ याज्ञवल्क्यकृतंवाणीस्तो
त्रंयःप्रयतःपठेत् सुकवींद्रोमहावाग्मीबृहस्पतिसमोभवेत् ४५ महामूर्खश्चदुर्मेधावर्ष
वे वर्षमेकंयदापठेत् सपंडितश्चमेधावीसुकवीचभवेद्ध्रुवम् ४६ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुरा
णेनारायणनारदसंवादेप्रकृतिखंडेसरस्वत्युपाख्यानेनामपंचमोध्यायः ५ नाराय·
सरस्वतीसावैकुंठेस्वयंनारायणांतिके गंगाशापेनकलयाकलहाद्भारतेसरित् १ पुण्य
दापुण्यजननीपुण्यतीर्थस्वरूपिणी पुण्यवद्भिर्निषेव्याचस्थितिःपुण्यवतांमुने २ तपस्वि
नांतपोरूपातपस्याकाररूपिणी कृतपापेध्मदाहायज्वलदग्निस्वरूपिणी ३ ज्ञानेसरस्व
तीमेसदानायेमानवैर्भुवि तेषांस्थितिश्चवैकुंठेसुचिरंहरिसंसदि ४ भारतेकृतपापश्चा· ९

17A

स्नात्वा तत्रावलीलया मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके वसेच्चिरं ५ चतुर्मास्यां पौर्णमास्यामक्ष
यायां दिनक्षये व्यतीपाते च ग्रहणेऽन्यस्मिन्पुण्यदिनेपि च ६ अनुषंगेन यः स्नाति हेलया श्र
द्धयापि वा सारूप्यं लभते नूनं वैकुंठे स हरेरपि स्नात्वा सरस्वतीमंत्रं मासमेकं च यो जपेत् म
हामूर्खः कवींद्रश्च स भवेन्नात्र संशयः नित्यं सरस्वतीतोये यः स्नाति मुंडयेच्छिरः न गर्भवासं कु
रुते पुनरेव स मानवः ९ इत्येवं कथितं किंचिद्भारतीगुणकीर्तनं सुखदं पुण्यदं सारं किं भूयः
श्रोतुमिच्छसि १० शौनक उवाच नारायणवचः श्रुत्वा नारदो मुनिसत्तमः पुनः पप्रच्छ संदे
हच्छेदं शौनक सत्वरम् ११ नारद उवाच कथं सरस्वती देवी गंगाशापेन भारते कलया क
ला नैव बभूव पुण्यदा सरित् १२ श्रवणे श्रुतिसाराणां वर्धते कौतुकं मम कथामृतानां
नो तृप्तिः केन श्रेयसि तृप्यते १३ कथं शशाप सा गंगा पूजितां तां सरस्वतीं शांता सत्वस्वरूपा च पुण्य
दा सर्वपुण्यदं १४ तपस्विन्योर्द्वयोर्वादकारणं श्रुतिसुंदरं नारायण उवाच दुर्लभं च समालोच्या
प्रजगाम वहिः सभां १५ गते नारायणे गंगा मम वाच निर्भयं रुषा वागधिष्ठातृदेवी सा वाकोपश्रव
णाहकरं १६ हे निर्लज्जे हे सकामे स्वामिगर्वं करोषि किं अधिकं स्वामिसौभाग्यं विज्ञापयितु
मिच्छसि १७ मानचूर्णं करिष्यामि तवाद्य हरिसंनिधौ किं करिष्यति ते कांतो मम चैव कांत
वल्लभे १८ इत्येवमुक्त्वा गंगायाः केशं ग्रहीतुमुद्यता वारयामास तां पद्मा मध्यदेशस्थिता

18

प्र·खं· सती १९ शशापवाणींतांपद्मामहत्कलवतीसती वृक्षरूपासरिद्रूपाभविष्यसिनसंशयः २०
१८ शापंश्रुत्वातुसादेवीनशशापचुकोपच तत्रैवदुःखितातस्थौवाणींधृत्वाकरेणच २१ अत्युद्ध
तांचतांदृष्ट्वाकोपप्रस्फुरिताधरा उवाचगंगातांवाणींपद्माचरक्तलोचना २२ गंगोवाच त्वमु
त्सृजमहोग्रांचपद्मेकिंमेकरिष्यति वाग्दुष्टावागधिष्ठातृदेवीयंकलप्रिया २३ यावतीयो
ग्यतास्यस्ययावतीशक्तिरेवच तथाकरोतुवादंचत्वयासार्द्धंदुर्मुखा २४ स्वबलंतन्ममरणो च
विज्ञापयितुमिच्छसि जानंतुसर्वेह्युभयोः प्रभावंविक्रमंसति २५ इत्येवमुक्त्वासादेवीवाण्यै
शापंददाविति सरिद्रूपा[illegible]भवतुसायात्वांसाचशशापह २६ अधोमर्त्यंसाप्रया
तुयांतियत्रैवपापिनः कलौतेषांचपापांशंलभिष्यसिनसंशयः २७ इत्येवंवचनंश्रुत्वा
तांशशापसरस्वती त्वमेवयास्यसिमहींपापिपापंलभिष्यसि २८ एतस्मिन्नंतरेतत्रभग
वानाजगामह चतुर्भुजश्चतुर्भिश्चपार्षदैश्चचतुर्भुजैः २९ सरस्वतींकरेधृत्वावारया
मासवक्षसि बोधयामासधर्मज्ञः सर्वज्ञानंपुरातनं ३० श्रुत्वारहस्यंतासांचशापस्यक
लहस्यच उवाचदुःखितास्ताश्चवाक्यंसामयिकंविभुः ३० श्रीनारायणउवाच लक्ष्मित्वं
कलयागच्छधर्मध्वजगृहंस्वतः अयोनिसंभवाभूमौतस्यकन्याभविष्यसि ३१ तत्रैवदैवदो
षेणवृक्षत्वंचलभिष्यसि मदंशस्यासुरस्यैवशंखचूडस्यकामिनी ३२ भूत्वापश्चाच्चम १८

18A

मत्पत्नी भविष्यसि न संशयः त्रैलोक्यपावनीनां च तुलसीति च भारते ३२ कलया च सरिद्भूता
पीत्रं गच्छ वरानने गंगयास्त्वमपि पश्चात्त्वमंशेन विश्वपावनी ३३ भारतं भारतीशापात्याप्रवाह्य
यपापिनां भागीरथस्तपस्त्वात्वां नेष्यति संकटं ३४ नाम्ना भागीरथी पूता भविष्यसि म
हीतले मदंशस्य समुद्रस्य जाया जायाऽधिमममाज्ञया ३५ मत्कलांशस्य भूपस्य शांतनोश्च सुरे
श्वरि गंगाशापेन कलया भारतं गच्छ भारती ३६ अमर्षस्य फलं भुंक्ष्व सपत्नीभ्यामिह च्यु
ता स्वयं च ब्रह्मसदनं ब्रह्मणः कामिनी भव ३७ गंगयातुशिवस्थानमत्र पद्मैव तिष्ठतु
शांता च क्रोधरहिता मद्भक्ता सत्त्वरूपिणी ३८ महासाध्वी महाभागा सुशीला धर्मचारिणी
यदंशा कलया सर्वा धर्मिष्ठाश्च पतिव्रताः ३९ शांतरूपाः सुशीलाश्च प्रतिविश्वेषु योषितः
तिस्रो भार्यास्त्रयः शालास्त्रयो भृत्याश्च बांधवाः ४० ध्रुवं वेदविरुद्धाश्च न तास्ते न मंगलप्रदाः
स्त्रीपुंवच्च गृहे येषां गृहिणः स्त्रीवशाः पुमान् ४१ निष्फलं जन्म वै तेषामशुभं च पदे पदे मु
खदुष्टा योनिदुष्टा यस्य स्त्री कलहप्रिया ४२ अरण्यं तेन गंतव्यं महारण्यं गृहाद्वरं जलानां
च स्थलानां च फलानां प्राप्तिरेव च ४३ सततं सुलभा तत्र न केषां च गृहेऽपि च वरमग्नौ स्थि
तिर्हिंस्रजंतूनां सन्निधौ सुखं ४४ ततोऽपि दुःखं पुंसां च दुष्टाद्धीमन्नियोऽध्रुवं व्याधिज्वाला
विषज्वालावरं पुंसां वरानने ४५ दुष्टस्त्रीणां मुखज्वाला मरणादतिरिच्यते पुंसः स्त्रीजि

19

तस्यैवतस्मात्तस्मात्तत्कंथवं स्वयंस्वकृतेकर्मणितस्यफलभाग्भवेत् समिदितोऽपरतः सर्व
ब्र·वै· त्रनरकंव्रजेत् ४७ यशःकीर्त्तिविहीनोयोजीवन्नपिमृतोहिसः बह्वीनांचसपत्नीनांनैकत्र
प्र·ख· श्रेयसःस्थितिः ४८ एकभार्यासदाबैनैववह्भार्यैःकदाचन गच्छगंगेशिवस्थानेब्रह्म॰
१९ स्थानेसरस्वती ४९ अत्रतिष्ठतुमद्गेहेसुशीलाकमलया सुसाध्यायाचपत्नीचसुशीला
चपतिव्रता ५० इहस्वर्गसुखंतस्यधर्ममोक्षःपरत्रच पतिव्रतायस्यपत्नीसचयुक्तःशुचिःसुखी
५१ जीवन्मुक्तोशुचिर्दुःखीदुःशीलापतिरेवच इत्युक्त्वाजगतांनाथोविररामचनारद श्रुत्वोच्चै
रुरुदुःसर्वाःसमालिंग्यपरस्परं तास्तुसर्वाःसमालोच्यक्रमेणोक्तुंसदीश्वरं ५३ कंपिताः
साश्रुनेत्रास्त्रशोकेचाप्रियेणच सरस्वत्युवाच विधायादेहिमेनाथदुष्टामांजन्मशोधने सस्वा
मिनापरित्यक्ताःकुतोजीवंतिकास्त्रियः जीवत्यागंकरिष्यामियोगेनभारतेध्रुवं ५५ अत्र
च्छितोनिपतनंप्राप्नुयादितिनिश्चितं गंगोवाच अहंकेनापराधेनत्वयात्यक्ताजगत्पते ५६
देहत्यागंकरिष्यामिनिर्दोषायावधंलभ निर्दोषाकामिनीत्यागंकरोतिनराधमः ५७
सयातिनरकेकल्पंकिंतेसर्वेश्वरस्यच महालक्ष्मीउवाच नाथसत्त्वस्वरूपस्त्वंकोपःकथ
महोतव ५८ प्रसादंकुरुभार्यायेसदीशस्यतमावरं भवंतंभारतीशापाद्दक्ष्यामिकला॰
यदि ५९ कतिकालंस्थितिस्तत्रकदाद्रक्ष्यामितेपदं पापंसंतिपापिनःपापंमयिस्नात्वावगा १९

19A

हत्वात् कदा तेन विमग्ना हमागमिष्यामि त्वत्पदं कलया तुलसीरूपा धर्मध्वजसुता सती
६१ भूत्वा कदा लभिष्यामि त्वत्पदांबुजमच्युत वृक्षरूपा भविष्यामि तदधिष्ठातृदेवता ६२ मा
मुद्धरिष्यसि कदा तन्मे ब्रूहि कृपानिधे गंगा सरस्वतीशापाद्यदि यास्यति भारते ६३ शापा
न्मुक्ता पापाश्च कदा त्वां विलभिष्यति गंगा शापेन सा वाणी यदि यास्यति भारते ६४ क
दा शापाद्विनिर्मुच्य लभिष्यति पदं तव तां वाणीं ब्रह्मसदनं गंगा वा शिवमंदिरे ६५ गन्तुं
वदसि हे नाथ तत्क्षमस्व च ते वच इत्युक्ता कमला कांतपदं धृत्वा ननाम च ६६ स्वकेशै
र्वेष्टनं कृत्वा रुरोद च पुनः पुनः उवाच पद्मनाभस्तां पद्मां कृत्वा स्ववक्षसि ६७ ईषद्धास्य
प्रसन्नास्यो भक्तानुग्रहकारकः श्रीनारायण उवाच त्वद्वाक्यमाचरिष्यामि स्ववाक्यं च सुरे
श्वरि समतां च करिष्यामि शृणु तत्क्रममेव च भारती यातु कलया सरिद्रूपा च भारते
६९ अर्द्धांशा ब्रह्मसदने स्वयं तिष्ठतु मद्गृहे तथैव चंद्रमौलेश्च स्थानं प्राप्स्यति दुर्लभं ७०
गंगा सा भारते हंता पापानां संभविष्यति कलांशांशेन त्वं गच्छ भारतं कमले भव ७१ पद्मा
वती सरिद्रूपा तुलसी वृक्षरूपिणी कलेः पंचसहस्रे च गते वर्षे च मोक्षणं ७२ युष्माकं स
रितां चैव मद्गृहे चागमिष्यथ संपदां हेतुभूता च विपत्तिः सर्वदेहिनां ७३ विना विपत्तिं

20

ब्र·वै· मद्धिमोकेषांपश्योद्भवेत् मन्मंत्रोपासकानांच सतं [illegible] स्नानावगाहना
प्र·ख· त् युष्माकंमोक्षणापापान्यापिदंशाच्चस्पर्शनात् पृथिव्यांयानितीर्थानिसंत्यस्नानानिसंद
२० ति ७५ भविष्यंतिचपूजानिमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् मन्मंत्रोपासका भक्ताश्रमंतिभारतेसंति
७६ पूतंकर्तुंभारतेचस्वपवित्रांवसुंदरां मद्भक्तायत्रतिष्ठंतिपादंप्रक्षालयंतिच तत्स्था
नेचमहातीर्थंस्वपवित्रंभवेद्ध्रुवं स्त्रीघ्नोगोघ्नःकृतघ्नश्चब्रह्मघ्नोगुरुतल्पगः जीवन्मुक्तो
भवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् एकादशीविहीनश्चसंध्याहीनोपिनास्तिकः ७८ नरघा
भवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् असिजीवीमसीजीवीधावकःशूद्रयाजकः ७९ विश्वा
सघातीमित्रघ्नोमिथ्यासाक्षीप्रदायकः स्थाप्यहारभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ८०
वृषवाहोभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् अश्वत्थघातकश्चैवमद्भक्तनिंदकस्तथा ८१
अनिवेद्यभोजीविप्रश्चपूतोमद्भक्तदर्शनात् पितरंभ्रातरंभार्यांमातरंनचयःसुता ८२
गुरोःकुलेचभगिनीवंशहीनेच [illegible]वांधव श्वश्रूंचश्वशुरंचैवयोनपुष्णातिनारद ८३ सम
हापातकीपूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् देवद्रव्यापहारीचविप्रद्रव्यापहारकः ८४ लाक्षा
लोहरसानांचविक्रेताद्दुहितस्तथा महापातकिनश्चैतेशूद्राणांशवदाहकाः ८५ भवे २०

20 A

दैतेर्वै स्नातमद्भक्तस्पर्शादर्शनात् महालक्ष्मीरुवाच भक्तानां लक्षणं ब्रूहि भक्तानुग्रहकातर
८९ येषां संदर्शनात्स्पर्शात्सद्यः पूता नराधमाः हरिभक्तिविहीना ये महाहंकारसंयुताः ९०
स्वप्रशंसास्वधर्मातास्वशठास्वसाधुनिंदकाः पुनंति साधुतीर्थानि येषां स्नानावगाहनात् ९१
येषां च पादरजसा पूता पादोदकान्मही येषां संदर्शनं स्पर्शं देवा वांछंति भारते ९२ सर्वेषां
परलाभो वैष्णवानां समागमाः नह्यम्मयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ९३ ते पुनंत्युरु
कालेन विष्णुभक्ताः क्षणादहो सौतिरुवाच महालक्ष्मीवचः श्रुत्वा लक्ष्मीकांतः स्मितास्मि
तः ९४ निगूढतत्त्वं कथितुं सोपि श्रेष्ठोपचक्रमे नारायणउवाच भक्तानां लक्षणं ल।
क्ष्मि गूढं श्रुतिपुराणयोः ९५ पुण्यस्वरूपं पापघ्नं सुखदं भक्तिमुक्तिदं सारभूतं गोपनीयं न
वक्तव्यं खलेषु च ९६ त्वां पवित्रां प्राणतुल्यां कथयामि निशामय गुरुवक्त्राद्विष्णुमंत्रं य।
स्य कर्णे प्रविशति ९७ वदंति वेदवेदज्ञास्तं पवित्रं नरोत्तमं पुरुषाणां शतं पूर्वं शतं तु जन्म
मात्रतः ९८ स्वर्गस्थं नरकस्थं वा मुक्तिमाप्नोति तत्क्षणं येकस्मिन्नन्यत्र वा राजमलव्यपुर्ये च
जन्मसु ९९ जीवन्मुक्ताः स्युस्ते पूता यांति काले हरेः पदं मद्भक्तियुक्तो मत्पूजानियुक्तो मद्गुणा
न्वितः १०० मद्गुणाः श्लाघनीयश्च मामाविरिष्टश्च संततं मद्गुणश्रुतिमात्रेणश्रानंदपुल।

ब्र॰वै॰ कान्वितः १०१ सगद्गदः प्रसन्नेत्रः स्वात्मा विस्मृतएव च नवांछति स्वरूपं मुक्तिं सालोक्यादिचतु

प्र॰खं॰ ष्टयं २ ब्रह्मत्वममरत्वं वा तदिच्छा मम सेवने इंद्रत्वं च मनुत्वं च देवत्वं च सुदुर्लभं ३ स्वर्गराज्या

२१ दिभोगं च स्वप्नेपि च न हि वांछति ब्रह्मांडानि विनश्यंति देवा ब्रह्मादयस्तथा ९४ कल्पांते भक्ति

ग युक्तश्च मद्भक्तो न प्रणश्यति भ्रमंति भारते भक्ता लब्ध्वा जन्म सुदुर्लभं ५ तेपि यांति महीं पूतान

21 कृत्वा तीर्थं ममालयं इत्येवं कथितं सर्वं कुरु पद्मे यथोचितं ६ तदाज्ञया तथा चक्रुर्हरिस्तस्थौ

सुखासने १०२ इ श्री ब्र व पुराणे प्र खंडे रसस्य ख्यानेष यो यः

६ ना य उ च सरस्वती पुण्यक्षेत्रमाजगाम च भारते गंगाशापेन कलया स्वयं

तस्थौ हरेः पदे १ भारती भारतं गत्वा ब्राह्मी च ब्रह्मणः प्रिया वाग्धिष्ठात्री देवी सा तेन वाणी

प्रकीर्तिता २ पापिपापेः मदाह्वाय प… पश्चाद्भागीरथी नाम महीं भागी

रथी स्मृता ३ समाजगाम कलया वाणीशापेन नारद तत्रैव समये तां च दधार शिरसा ह

रः ४ वेगं सोढुमशक्तायाः प्रार्थितया विभुः पद्माजगाम कलया सा च पद्मावती न

दी ५ भारतं भारतीशापात्स्वयं तस्थौ हरेः पदे ततोन्यया सा कलया ललाभ जन्म भारते ।

६ धर्मध्वजसुता लक्ष्मीर्विख्याता तुलसीति च सरासरस्वतीशापात्स्वांशेन हरिशापतः

21A

बभूव वृन्दरूपा सा कलया विश्वपावनी कलेः पंचसहस्रं च वर्षं स्थित्वा भारते ८ जग्मुस्ताश्च
सरिद्रूपं विहाय श्रीहरेः पदं यानि सर्वाणि तीर्थानि काशीवृंदावनं विना ९ यास्यंति सार्धं ता
भिश्च वैकुंठमाज्ञया हरेः शालग्रामश्च हरेर्मूर्तिर्जगन्नाथश्च भारते १० कलेर्दशसहस्रांते ययौ
त्यक्त्वा हरेः पदं वैस्नवाश्च पुराणानि सख्यानि श्राद्धतर्पणं ११ वेदोक्तानि च कर्माणि ययु
स्तैः सार्धमेव च हरिपूजा हरेर्नाम तत्कीर्तिगुणकीर्तनं १२ वेदांगानि च शास्त्राणि ययुस्तैः
सार्धमेव च म्लेच्छशास्त्रं पठिष्यंति स्वशास्त्राणि विहाय च १३ ब्रह्मक्षत्रविशां वंशाः शू
द्राणामेवकाः कलौ सूपकारा धावकाश्च वृषवाहाश्च सर्वतः १४ सत्यहीना जनाः स
र्वे सस्यहीना च मेदिनी फलहीनाश्च तरवः पुत्रहीनाश्च योषितः १५ क्षीरहीनास्तथा गावः क्षी
रं सर्पिर्विवर्जितं दंपत्योः प्रीतिहीना च गृहीनः सत्यवर्जिताः १६ जलहीना नदा नद्यो दीर्घि
काः केदारादयः धर्महीनाः पुण्यहीना वर्णाश्च नाप एव च १७ लक्षेषु पुण्यवानेको नास्ति स्थि
ति ततः परं कुत्सिता विकृताकारा नरा नार्यश्च बालकाः १८ वार्त्ता कुत्सित शब्दोपि भवि
ष्यति ततः परं केचिद्ग्रामाश्च नगरा नरशून्या भवेदिति १९ केचित्स्वल्पाः कुटीमध्ये रेणुना च
समन्विताः अरण्यानि भविष्यंति ग्रामेषु नगरेषु च २० अरण्यवासिनः सर्वे प्रजाश्च क

22

रयीडिताः सस्यानि च भविष्यंति तडागेषु नदीषु च २१ प्रकृष्टानि च देशाणां सस्यहीनानि नि
ब्र॰वै॰ त्सरे प्रकृष्टदेशजा हीना भविष्यंति कलौ युगे २२ कलीकवादिनो धूर्ताः शठाश्चासत्यवा
प्र॰कृ॰ दिनः पापिनः पुण्यवंतं वा शिष्टाश्चाशिष्टमेव च २३ नितंद्रियं लंपटाश्च पुंश्चल्यश्च पतिव्र
२२ ताः तपस्विनं पातकिनो विप्रभक्तं स्ते वैष्णवाः २४ अहिंसकं दयाफल्कं चौराश्च नरघाति
नः भिक्षुवेशधरा धूर्ता निंदंतु परमंत्र च २५ भूतादिसेवानिपुणा जनानां मंदकारिणः
संप्रजिता स्ते भविष्यंति वंचका ज्ञानदुर्बलाः २६ वामनाव्याधियुक्ताश्च नरा नार्यश्च सर्व
तः स्वल्पायुषो जरायुक्ता यौवनेषु कलौ युगे २७ पलिताः षोडशे वर्षे महाव्यं हस्वविंश
तौ अष्टवर्षेषु युवती रजोयुक्ता च गर्भिणी २८ वत्सरांते प्रसूना स्त्री षोडशे न जराविव
लो ताः पत्रा काश्चित्सहस्ते पुत्र सर्वं वंध्याश्च कलौ युगे २९ कन्याविक्रयिणः सर्वे वर्णाश्चत्वार ए
व च मातृस्वपावधूनां च जारोपार्जनभक्षकाः ३० कन्यानां भगिनीनां च जारोपार्जनजी
विनः हरेर्नामविक्रयिणो भविष्यंति कलौ युगे ३१ स्वयमन्नस्य दानं च कीर्तिवर्धनहेत
वे तत्पश्चान्मनलोभाच्च स्वयमुल्लंघयिष्यति ३२ देववृत्तिं ब्रह्मवृत्तिं वृत्तिं गुरुकुलस्य २२
च स्वदत्तां परदत्तां वा सर्वमुल्लंघयेत्कलिः ३३ कन्यकामिनः केचित्केचिच्चश्वश्र

23A

गामिनः केचिद्वधूगामिनश्चकेचित्सर्वकामिनः ३४ भगिनीगामिनः केचित्स्वपत्नीमा
तृगामिनः श्रीभ्रजायागामिनश्चभविष्यंतिकलौयुगे ३५ स्वजानांचैवग्रामानांवस्तूनांचवि
शेषतः अलीकवादिनः सर्वेचोराभवंतिलंपटाः ३६ परस्परंहिंसकाश्चसर्वेचनरघातिनः
लाजालोहरमानांचव्यापारंलवणस्यच ३७ वृषवाहाविप्रवेशाः शूद्राणांशिवदाहकाः
शूद्रान्नभोजिनः सर्वेसर्वेचवृषलीरताः ३८ पंचपर्वेनित्यक्ताऋतुरात्रौचभोगिनः यज्ञ
सूत्रविहीनाश्चसंध्याशौचविहीनकाः ३९ पुंश्चलीबंधुसावीराकुटनीचरजस्वला विप्रा
णांरंधनागारेभविष्यंतिचपाचकाः ४० अन्नानांनियमोनास्तियोनीनांचविशेषतः
आश्रमाणांजनानांचसर्वेम्लेच्छाःकलौयुगे ४१ एवंकलौसंप्रवृत्तेसर्वंम्लेच्छमयंभवेत्
हस्तप्रमाणवृक्षेचांगुष्टमानेचमानवे ४२ विप्रस्यविष्णुयशसः पुत्रः कल्किर्भविष्यति
नारायणकलांशश्चभगवान्बलिनांवरः ४३ दीर्घेनाप्रमानश्च वर्षधारायुतामही लो
काशून्याःगृहाशून्याभविष्यंतितनोमुने ४४ ततश्चद्वादशादित्याः करिष्यंत्युदयंमुने
प्राप्नोतिशुष्कतांपृथ्वीसमातेषांचतेजसा ४५ कलौगतेचद्वापरेसंप्रवृत्तेकृतेयुगे त
पः सद्याःसमायुक्ताधर्मिष्ठाभविष्यति ४६ तपस्विनश्चधर्मिष्ठावेदज्ञाब्राह्मणाभवि

24

ब्र·वै· पतिव्रताश्चधर्मिष्ठायोषितश्चगृहेगृहे राजानःक्षत्रियासर्वेविप्रभक्तामहात्मनः प्रतापवं
प्र·ख· तोधर्मिष्ठाःपुण्यकर्मरतासदा ४८ वैश्यावाणिज्यनिरताविप्रभक्ताश्चधार्मिकाः शूद्राश्च
२४ पुण्यशीलाश्चधर्मिष्ठाःपुण्यसेविनः ४९ लेशोनास्तिह्यधर्मस्यपूर्णोहितेकलौयुगे धर्म
स्त्रिपाच्चत्रेतायांद्विपादोद्वापरेस्मृतः ५० कलौमतेचैकपादःसर्वलुप्तस्ततःपरं वाराःस
प्तयथाविप्रतिथयःषोडशस्मृताः ५१ यथाद्वादशमासाश्चऋतवःषट्चवैद्विज द्वौपक्षा
वःअयनेद्वेच चतुर्भिःप्रहरैर्दिनं ५२ चतुर्भिःप्रहरैरात्रिस्त्रिंशद्दंडोदिनंतथा वर्षपंचवि
धोत्तयःकालःसंख्याविधिक्रमे ५३ यथाचायंतथैवतथायुगचतुष्टयं वर्षपूर्णेन
राणांचदेवानांदिवानिशं ५४ शतत्रयेषष्ट्यधिकेनराणांचयुगोमतः मन्वंतरंतु
दिव्यानांयुगानामेकसप्ततिः ५५ मन्वंतरसमंतेषामिंद्रायुःपरिकीर्तितं अष्टाविंशति
मेचैंद्रेगतेब्रह्मदिवानिशं ५६ अष्टोत्तरशतेवर्षेगतेपातश्चब्रह्मणः प्रलयःप्राकृतोज्ञे
यस्तत्राप्यदृष्टावसुंधरा ५७ जलप्लुतानिविश्वानिब्रह्मविष्णुशिवादयः लयेप्राकृतिके लु
लीनेयातेतत्त्वब्रह्मणोमुने ५८ निमेषमात्रंकालश्चकृष्णस्यपरमात्मनः एवंनशेषनिस
र्वाणिब्रह्मांडान्यखिलानिच ५९ निमेषमात्रंप्रलयेयत्रविश्वंजलप्लुतं निमेषानंतरेका २४

लेपुनः सृष्टिक्रमेणच एवंकतिविधासृष्टिर्लयःकतिविधोपिवा कतिकृत्वोगतायातः
संख्यांज्ञातानातिकः पुमान् ६१ ब्रह्मांडानांचसर्वेषामीश्वरश्चैवएवसः सर्वेषांपरमात्मा
चश्रीकृष्णःप्रकृतेपरः ६२ ब्रह्मादयश्चतस्यांशास्तस्यांशश्चमहाविराट् तस्यांशश्चवि
राट्क्षुद्रस्तस्यांशाप्रकृतिःस्मृता ६३ सचकृष्णोद्विधाभूतोद्विभुजश्चचतुर्भुजः चतु
भ र्भुजोवैकुंठेगोलोकेद्विभुजःस्वयः ६४ ब्रह्मादितृणपर्यंतंसर्वंप्राकृतिकंभवेत् यद्यः
प्राकृतिकंसृष्टंसर्वंनैश्वरमेवच ६५ एवंहिसृष्टिहेतुंतंसत्यंनित्यंसनातनं सेच्छामयं
परंब्रह्मनिर्लिप्तंनिर्गुणंपरं ६६ निरुपाधिनिराकारंभक्तानुग्रहविग्रहं अतीवकम
नीयंचनवीननीरदप्रदं ६७ करोतिब्रह्माब्रह्मांडंयज्ज्ञानाघकलोद्भव शिवोमृत्युंजय-
श्चैवसंहर्त्तासर्वतत्त्ववित् ६८ यस्यज्ञानाघतपसासर्वेशस्तत्समोमहान् महाविभूति
युक्तश्चसर्वज्ञःसर्वदःस्वयं ६९ सर्वव्यापीसर्वपातानाप्रदातासर्वसंपदां विष्णुःसर्वेश्वरः
श्रीमान्यस्यज्ञानाज्जगत्पतिः ७० महामायाचप्रकृतिःसर्वशक्तिमशेश्वरी ब्रह्मणाय
स्यतपसायज्ज्ञानायस्यसेवया ७१ सावित्रीवेदमाताचसावेदाधिष्ठातृदेवता सर्वग्रा-
मादिदेवीसासर्वसंपत्प्रदायिनी ७२ सर्वेश्वरीसर्ववेद्यासर्वपापप्रहिंसिनी सर्वस्त्र

25

नाचसर्वज्ञादुर्गादुर्गतिनाशिनी ७३ कृष्णवामांससंभूताकृष्णप्राणाधिदेवता कृष्ण
ब्र॰वै॰ प्राणाधिकाप्रेम्णाभाधिकाकृष्णसेवया ७४ सर्वाधिकंचरूपंसौभाग्यमानगौरवं कृष्णव
प्र॰खं॰ क्षःस्थलस्थानंपत्नीत्वंप्रापसेवया ७५(सर्वाधिकंचरूपंचसौभाग्यमानगौरवं) तपश्चका
२५ रसास्वंशात्तस्यांगेचपर्वते ७६ दिव्यंवर्षसहस्रंचनिराहाराकृशासती कृशांगनिश्वासर
हितांदृष्टाचंद्रकलोपमां ७७ कृष्णोवक्षःस्थलेकृत्वारुरोदकृपयाविभुः वरंतस्यैददौ
सारंसर्वेषामपिदुर्लभं ७८ ममवक्षःस्थलेतिष्ठमयितेभक्तिरस्त्विति सौभाग्येनचमाने
नप्रेम्णागौरवेणच ७९ सर्वस्त्रीषुचमेश्रेष्ठाज्येष्ठाचसर्वयोषितां वरिष्ठागरिष्ठाच
संस्तुतापूजितामया ८० सततंतववश्योहंराध्यश्चस्त्वीनवर्तते इत्युक्त्वाजगतांनाथश्च
कारचेतनांततः ८१ सपत्नीरहितांतांचचकारप्राणवल्लभां अस्यजायाश्चदेवश्चपूजिता
तस्यसेवया ८२ तपस्यायादृशीयासांतासांतादृक्फलंस्मृते दिव्यंवर्षसहस्रंवतपस्त्वसा
हिमालये ८३ दुर्गावत्तत्पदंध्यात्वासर्वपूज्याबभूवह सरस्वतीतपस्तप्त्वापर्वतेगंधमाद
ने ८४ लक्षवर्षंचदिव्यंसर्ववंद्याबभूवसा लक्ष्मीर्युगशतंदिव्यंतपस्तप्त्वाचपुष्करे
८५ सर्वसंपत्प्रदात्रीचबभूवतस्यसेवया सावित्रीमलयेतप्त्वापूज्याबभूवसा षष्टिव २५

25A

र्षसहस्रंचदिव्यंध्यात्वातत्पदे शतमन्वंतरंतमंशं करेणधराविभो ८७ शतमन्वंतरंचैव
ब्रह्मणानस्यभक्तितः शतमन्वंतरंविस्नस्तत्वापातावभूवह ८८ मन्वंतरंतसूर्यश्चशक्रश्च
द्रस्तथैवच दिव्यंशतयुगंचैवधर्मस्तत्वाचभक्तितः ८९ सर्वप्राणाःसर्वपूज्यःसर्वाधारो
वभूवसः एवंकृत्स्नस्यतपसासर्वेदेवाश्चपूजिताः ९० मुनयोमनवोभूपाब्रह्मणाश्चैवपूजि
ताः एवंकथितंसर्वंपुराणंचयथागमं ९१ गुरुवक्त्राद्यथाज्ञानंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि
९२ इतिश्रीमहामनपुराणेप्रकृतिखंडेनारायणनारदसंवादेकलिकल्पवर्णनानिरू
पणंनामसप्तमोध्यायः ७ नारदउवाच हरिर्निमेषमात्रेणब्रह्मणःपातएवच तस्य
पातेप्राकृतिकःप्रलयःपरिकीर्तितः १ प्रलयेप्राकृतेचोक्तंतथादृष्टावसुंधरा जल
प्लुतानिविश्वानिसर्वेलीनाहराविति २ वसुंधरातिरोभूताकुत्रतिष्ठतिमेदिनी सृष्टे
विधानसमयेसाविर्भूताकथंपुनः ३ कथंवभूवसाधन्यामान्यासर्वाश्रयाजया त
स्याश्चजन्मकथनंवदमंगलकारिण ४ नारायणउवाच सर्वादिसृष्टेसाजन्मकृत्स्ना
दितिश्रुतंमयावाता आविर्भावतिरोभावोसर्वेषुप्रलयेषुच ५ श्रूयतांवसुधाजन्मस
र्वमंगलमंगलं विघ्ननिघ्नकरंपापनाशनंपुण्यवर्द्धनम् ६ अहोकेचिद्वदंतीति

ब्र·वै·
प्र·खं·

मध्यकेदृशमेवास्ते सर्वभूतस्थवन्यातद्धिरूपमेवेह तेजसापरा ७ ऊचुतस्तोपुराविस्तंतद्दिष्टयुद्धेन
तेजसा आवांत्वद्वितयत्नैर्वीर्यमाभ्रंशं तेतिच ८ तयोर्जीवनकालेनप्रत्यक्ष्यावभवेस्फुटं
ततोवभूवमेदस्त्वमरणानंतरंतयोः ९ मेदिनीतिचविख्याताउत्पन्नातन्मतेश्वरणा जल
यौन्नाकृणांपूर्वंतद्हितामेदस्तायतः १० कथयामिवतज्जन्मसार्थकसम्मतं पुराश्रुतंयच्छ्रु
त्यक्तंधर्मवक्त्राचशंकरे ११ महाविराट्शरीरस्यजलस्थस्यचिरंस्फुटं मनोवभूवकालेना
सर्वांगोव्यापकंध्रुवं १२ सचप्रविष्टःसर्वेषांतल्लोमांविवरेषुच कालेनमहतातस्मा
दभूवववसुधामुने १३ प्रत्येकंप्रतिलोम्नांचकूपेषुसास्थितास्थिरा आविर्भूतातिरोभूता
सजलाचपुनःपुनः १४ आविर्भूतासृष्टिकालेतज्जलोपरिपूस्थिता प्रलयेचतिरोभू
ताजलाभ्यंतरवस्थिता १५ प्रतिविश्वेषुवसुधाशैलकाननसंयुता सप्तसागरसंयुक्ता
पुण्यभारतसंयुता १६ कांचनीभूमिसंयुक्तानद्यूर्ध्वंब्रह्मलोककः ध्रुवलोकश्चतत्रैव
सर्वविश्वंचतत्रवै १७ एवंसर्वाणिविश्वानिपृथिव्यांनिर्मितानिच ऊर्ध्वंगोलोकवैकुं
ठौनित्यौविश्वपरौचतौ १८ नश्वराणिचविश्वानिसर्वाणिकृत्रिमाणिच प्रलयेप्रा
कृतेब्रह्मन्ब्रह्मणातत्रनिपातने १९ महाविराडादिसृष्टौसृष्टःकृत्स्नेनचात्मना नित्यः २६

26A

स्थितैः सप्तलयेकाष्ठाकामेम्पत्रैरंसरु २० ह्रित्यधिष्ठात्रदेवीसावाराहेणपूजिताहरेः मुनि
भिर्मनुभिर्विप्रैर्गंधर्वादिभिरेवच २१ विष्णोर्वराहरूपस्यपत्नीसाश्रुतिसंमता तस्युत्रोमं
गलोज्ञेयोयज्ञेशोमंगलात्मनः २२ नारदउवाच पूजिताकेनरूपेणवाराहेचसहैरेमही
वाराहेणचवाराहीसर्वेसर्वाश्रयासती २३ तस्याःपूजाविधानंप्पथचोद्दरणक्रमम् ॥
मंगलंमंगलस्यापिजन्मव्यासवदप्रभो २४ ना य उ च वाराहेचवराहस्यब्रह्म
णासंस्तुतःपुरा तस्यामहींहत्वाहिरण्याक्षंरसातलात् २५ जलेतास्थापयामास
पद्मपत्रंयथांतरे तत्रैवनिर्ममेब्रह्मासर्वविश्वंमनोहरं २६ दृष्टानदधिष्टेवींचसका
मांकामकोहरिः वाराहरूपीभगवान्कोटिसूर्यसमप्रभः २७ कृत्वारतिकरींसाध्याम्
त्तिंचसमहेनोराम् क्रीडांचकाररहसिदिव्यंवर्षमहर्निशं २८ सुखसंभोगसंस्पर्शान्मु
र्छितंप्राप्यसुंदरी विदग्धायाविदग्धेनसंगमोनिसुखप्रदः २९ विष्णुस्तदंगसंश्लेषाद्दुव
धेसाहिवानिशं वर्षातेचेतनांप्राप्यकामित्योनेजकामुकी ३० पूर्वरूपंचवाराहरूपार
चैवलीलया पूजांचकारभक्त्याचध्यात्वाचधरणीसती ३१ धूपैर्दीपैश्चनैवेद्यैःसिंदूरै
श्चंदनलेपनैः वस्त्रैःपुष्पैश्चवलिभिःसंपूर्योवाचताहरिः ३२ महावराहउवाच सर्वा

27

याचाभवत्पुरासर्वैश्चपूजितासुखं मुनिभिर्मनुभिर्देवैः सिद्धैश्चमानवादिभिः ३३ ग्रंथुवाप्ति
ब्र॰वै॰ विवाहादिनेगृहारंभप्रवेशने वापीकूपतडागारंभेगृहेकृषिकर्मणि ३४ तवपूजांकरिष्यं
प्र॰ख॰ तिमंगलेणसुरादयः मूढायेनकरिष्यंतियास्यंतिनरकंचते ३५ ब्रह्मोवाच वह्निमिसर्वं
२० वाराहरूपेणाचनत्वाज्ञया लीलामात्रेणभगवान्विश्वंचसचराचरं ३६ मङ्गल्यस्तुतिंहरेः
र्घ्यंशिवलिंगशिवंतथा शालग्रामदीपंमंत्रंमाणिक्यहीरकंमणिं ३७ यज्ञसूत्रंचपुष्पंच।
पुस्तकंतुलसीदलं जपमालांपुष्पमालांकर्पूरंचसुवर्णकं ३८ गोरोचनांचंदनंचशा
लग्रामजलंतथा एतान्वोढुमशक्तोहिक्लिष्टाचभगवान्विभुः ३९ पूजयामासधरणी
विश्रामचनारद बभूवतेनगर्भेणतेजस्वीमंगलोग्रहः ४० पूजांचक्रुः पृथिव्याश्चते।
सर्वेवाज्ञयाहरेः काण्वशाखोक्तध्यानेनतुष्टुवुःस्तवनेनच ४१ तथालेनमंत्रेण।
नैवेद्यादिकमेवच संस्तुतात्रिषुलोकेषुपूजितासाबभूवह नारदउवाच किंध्यानंस्तव
नंतस्यामूलमंत्रंचकिंवद गूढंसर्वमुनीन्द्रैश्चमुनिभिर्मानवादिभि ४२ श्रीनाय
उ च ध्यानंचस्तवनंमंत्रंशृणुवदामिनारद ॐह्रींश्रींक्लींवसुधायैस्वाहा इत्यनेनैव
मंत्रेणपूजिताविष्णुनापुरा श्वेतवर्णकवर्णाभांशातचंद्रसमप्रभां चंदनोक्षितसर्वांगी २०

४४

27 A

सर्वभूषणभूषितां ४५ रत्नाधारां रत्नगर्भां रत्नाकरसमन्वितां वह्निशुद्धांशुकाधानां सस्मि
तां वंदितां भजे ४६ ध्यानेनानेन सा देवी सर्वैश्च पूजिता भवे स्तवनं शृणु विप्रेंद्र काण्वशाखोक्त
मेव च ४७ श्रीविष्णुरुवाच जययज्ञसूकरजाये च जयं देहि यथावहे जयजाये जयाधारे ज
यशीले जयप्रदे ४८ मंगले मंगलाधारे मांगल्ये मंगलप्रदे मंगलालयसंस्थाने मंगलं
देहि मे भवे ४९ सर्वाधारे सर्वबीजे सर्वशक्तिसमन्विते सर्वकामप्रदे देवि सर्वेष्टं देहि मे भ
वे ५० सर्वसस्यालये सर्वसस्याढ्ये सर्वसस्यदे सर्वसस्यहरे काले सर्वसस्यात्मिके भवे
५१ भूमे भूमिप सर्वस्वे भूमिपालपरायणे भूमिपाहंकाररूपे भूमिं देहि च भूमिदे इदं
स्तोत्रं महापुण्यं तां संपूज्य च यः पठेत् कोटिकोटिजन्मयावत्स भवेद्भूमिपेश्वरः ५३
भूमिदानकृतं पुण्यं लभते पठनाज्जनः भूमिदानहरात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ५४
अंबुवाचीभूषणोपापाद्भूमौ दीपादिस्थापनात् पापेन मुच्यते प्राज्ञः स्तोत्रस्य पठना
न्मुने ५५ अश्वमेधशतं पुण्यं लभते नात्र संशयः ५६ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
नारायणनारदसंवादे प्रकृतिखंडे पृथिव्युपाख्याने पृथिवीस्तोत्रं नामाष्टमोध्यायः ८
नारद उवाच भूमिदानकृतं पुण्यं पापं तद्धरणे न यत् परभूमौ श्राद्धपापं कूपे कूपदने

ब्र॰वै॰
प्र॰खं
२८

98

तथा १ स्वर्णवाचीभूषणानैवीर्यत्यागजमेवच हीपादिस्थापनात्पापं स्रोतमिच्छामिय
त्ततः २ अन्यंवापृथिवीजंनंपापंयत्स्वच्छतःपरं पदस्त्वप्रतिकारंचवदवेदविदांवर ३
नारायणउवाच वितस्तिमानंभूमिंचयोददातिचभारते संध्यापूतायविप्राय सद्यानिवि
ष्णुमंदिरं भूमिंचसर्वसस्याढ्यांब्राह्मणायददातिच भूमिरेणुप्रमाणंचवर्षंवैविष्णुपदेस्थि
तिः ५ ग्राम्यंभूमिंचधान्यंचयोददात्याददातियः सर्वपापाद्विनिर्मुक्तोचोभौवैकुंठवा
सिनौ ७ भूमिदानेचयत्कालेयःसाधुश्चानमोदते सनरोयातिवैकुंठंमित्रगोत्रसमन्वितः श्री
८ स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंहरेत्तुयः सतिष्ठतिकालसूत्रेयावच्चंद्रदिवाकरौ तत्पुत्र
पौत्रप्रभृतिभूमिहीनःश्रियः हतः पुत्रहीनोदरिद्रश्च अंतेयातिचरौरवं ९ गवांमार्गं
विनिकृष्यपञ्चसस्यंददातिच दिव्यंवर्षशतंचैवकुंभीपाकेतुतिष्ठति ११ गोष्ठंतडागंनिकृ
ष्यमार्गंससस्यंददातियः सचतिष्ठत्यसीपत्रेयावदिंद्राश्चतुर्दश १२ परिकीर्यतडागंचपंक
मुद्धृत्यवत्सजेत्तु रेणुप्रमाणवर्षंचब्रह्मलोकेवसेद्ध्रुवं १३ पिंडंपित्रेभूमिकर्तनप्रदायच
मानवः श्राद्धंकरोतियोमूढोनरकंचैवगच्छति १४ भूमौदीपंयोर्पयतिसोन्धःसप्तज
न्मसु भूमौशास्त्रंचसंस्थाप्यकुष्ठंजन्मांतरेलभेत् १५ मुक्तामाणिक्यहीरंचसुवर्णंच २८

28A

मणिंतथा १६ यश्चसंस्थापयेद्भूमौदरिद्रः सप्तजन्मसु शिवलिंगंशिलामर्चांयश्चार्घ्यंपतितंभू
तले १७ यश्चार्घ्यंपतितंभूमौचसनिष्टेन्नरकेध्रुवं जपमालांपुष्पमालांकर्पूरंरोचनांतथा १८
योभूम्यांस्थापयेद्भूमौसयातिनरकंध्रुवं मनेचंदनकाष्टंचरुद्राक्षंकुशमूलकं १९ संस्थाप्यभू
मौनरकेवसेन्मन्वंतरावधि पुस्तकंयज्ञसूत्रंचभूमौसंस्थापयेन्नरः २० नभवेद्विप्रयोनौचतस्य
जन्मांतरजन्मनि ब्रह्महत्यासमंपापमिहैवलभतेध्रुवं २१ ग्रंथियुक्तंयज्ञसूत्रंपूज्यंचसर्ववर्
णकैः यज्ञंकृत्वातुयोभूमिंक्षीरेणानहिसिंचति २२ सयातितप्तभूमिंचसंतप्तःसप्तजन्मसु भू
कंपेग्रहणेयोहिकरोतिखननंभुवः २३ जन्मांतरेमहापापीसोंगहीनोभवेद्ध्रुवं भवनंयत्र
सर्वेषांभूर्भूमिस्तेनकीर्तिता २४ वसुरत्नंनादधातिवसुधाचवसुंधरा हरेरूरौचयाजानासी
दूर्वीपतिकीर्तिता २५ काश्यपीकश्यपस्येयमचलास्थिररूपतः विश्वंभरातदाधारादनं
तानंतरूपतः २६ पृथिवीपृथुकन्यात्वाद्विस्तृतत्वान्महामुने २७ इतिश्रीब्रह्मवैवर्ते॰पृ
थिव्युपाख्यानेनामनवमोध्यायः ९ नारदउवाच श्रुतंपृथिव्युपाख्यानमतीवसुमनोहरं ।
गंगोपाख्यानमधुनावदवेदविदांवर १ भारतंभारतीशापादाजगामसुरेश्वरी विष्णुरूपासुप
रमासुयंविष्णुपदीसती २ कथंकुत्रयुगेकेनप्रार्थितासेविनापुरा तत्क्रमंश्रोतुमिच्छामि ।

ब्र॰ पापघ्नं शुभदं शुभं ३ नारायण उ॰ राजराजेश्वरः श्रीमान्सगरः सूर्यवंशजः तस्य भार्या च वैद
प्र॰ खं र्भी शैव्या च हे मनोहरे ४ सत्यस्वरूपः सत्येष्टः सत्यवाक्सत्यभावनः सत्यधर्मविचारज्ञः परेश
२९ स्य गुणोद्भवः ५ एकस्यामेकपुत्रश्च बभूवस्य मनोहरः असमंजस इति ख्यातः शैव्यायां कुलवर्धनः ऋ
६ अन्या च तोषयामास शंकरं पुत्रकामुकी बभूव गर्भं तस्याश्च हरस्य च वरेण वै ७ गते श
ताब्दे पूर्णे च मांसपिंडं सुषाव सा तं दृष्ट्वा च शिवं ध्यात्वा रुरोद च पुनः पुनः ८ शंभुर्ब्राह्मणरूपेण
तत्समीपं जगाम ह चकार स विभज्यैतं षष्टिसहस्रधा ९ सर्वे बभूवुः पुत्राश्च महाबलप
राक्रमाः ग्रैष्मे मध्याह्नमार्तंडप्रभा मग्नाः कथा च मे १० कपिलस्य कोपदृष्ट्या बभूवुर्भस्मसा
त्क्षते राजा रुरोद तच्छ्रुत्वा जगाम च वनं स च ११ तेपश्चकार स मये गंगानयनकारणं तपः
कृत्वा लक्षवर्षं ममार कालयोगतः १२ भगीरथस्तस्य पौत्रो महाभागवतः सुधीः वैष्णवो वि
ष्णुभक्तश्च गुणवानजरामरः १३ तपः कृत्वा लक्षवर्षं गंगानयनकारणं ददर्श कृष्णमदृष्ट
ग्रसूर्यकोटिसमप्रभं १४ द्विभुजं मुरलीहस्तं किशोरं गोपवेशकं परमात्मानमीशं च
भक्तानुग्रहविग्रहं १५ स्वेच्छामयं परं ब्रह्म परिपूर्णतमं विभुं ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च स्तुतं मुनि
गणैर्नुतं १६ निर्लिप्तं साक्षिरूपं च निर्गुणं प्रकृतेः परं (ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च स्तुतं मुनिगणैः) २९

29A

ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकं १७ वह्निशुद्धांशुकाधानं रत्नभूषणभूषितं तं दृष्ट्वा
वै हृष्टो नृपतिः प्रणम्य च पुनः पुनः १८ लीलया चरणप्राप्यवांछितं वेशनारणे तत्राज
गाम गंगायास्मरणात्परमात्मनः १९ ते प्रणम्य प्रतस्थौ च तत्पुरस्संपुटांजलिः उवाच
भगवांस्तत्र तां दृष्ट्वा सुमनोहरां २० कुर्वतीं स्तवनं दिव्यं पुलकांचितविग्रहां श्रीकृष्ण उ॰
भारतं भारती शापान्नु शीघ्रं स्मरेश्वरि २१ सगरस्य सुतान्सर्वान्सुतान्कुरु ममाज्ञया त्वत्स्प
र्शवायुना पूता यास्यंति मम मंदिरं २२ विमानेनो दिव्यमूर्तीस्ते दिव्यस्यंदनगामिनः मत्पार्ष
दा भविष्यंति सर्वकाममशिवा मया २३ समुच्छिद्य कर्मयोगं भोगं जन्मनि जन्मनि कोटि
जन्मार्जितं पापं भारते यत्कृतं नृणां २४ गंगायाः स्पर्शमात्रेण तन्नश्यति श्रुतौ श्रुतं
स्पर्शनाद्दर्शनाद्देव्याः पुण्यं दशगुणं ततः २५ मौशलस्नानमात्रेण सामान्यदिवसे नृणां
शतकोटिजन्मपापं नश्यतीति श्रुतौ श्रुतं २६ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिका
नि च जन्मसंख्याकृतान्येव कामतोपिकृतानि च २७ तानि सर्वाणि नश्यंति मौशलस्ना
नतो नृणां पुण्याहस्नानजं पुण्यं वेदा नैव वदंति च २८ किंचिद्वदंति ते दैवि फलमेव
यथागमम् ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्च सर्वे नैव वदंति च २९ सामान्यदिवसस्नानसंक

त्रि·वे·
प्र·खं·
२·

त्यक्तग्रहणसंदर्शे पुण्यंदशगुणंचैवमोशल्यस्नानतःपरं ३० ततस्त्रिंशद्गुणंपुण्यंरविसं।
क्रमणोदिने अनायांचापितन्मूल्यंहिगुणंदक्षिणायने ३१ ततोदशगुणंपुण्यंनराणां
मुत्तरायणे चतुर्मास्यांचतुर्दश्यांमनंतंपुण्यमेवच ३२ अत्यान्येन्नमतल्यमेतद्वेदेनिरू
पितं अप्तंख्यपुण्यफलदमेतेषुस्नानदानजं ३२ सामान्यदिवसस्नानोदानाच्छतगुणं।
फलं मन्वंतरायांदेवेशियुगाद्यायांतथैवच ३३ माघस्यसितसप्तम्यांभीष्माष्टम्यांतथैव
च तथाप्यशोकाष्टम्यांच नवम्यांचतथापरे ३४ ततोपिद्विगुणंपुण्यंनंदायांहरिवल्लभे
दशहराद्वादश्यांचयुगाद्यादिसमंफलं ३५ नंदासमंचवारुण्यांमहत्स्वर्वचतुर्गुणं तत
स्मृतंगुणंपुण्यंथीमतः पर्वकेसति ३६ पुण्यंकोटिगुणंचैवसामान्यस्नानतोहियत्
चंद्रोपरागेसमयेसूर्येदशगुणंततः ३७ पुण्यमर्धोदयेकालेततःशतगुणंफलं सर्वेषा
मेवसंकल्प्यैवैष्णवानांविपर्ययं ३८ फलंसंख्यानरहिताजीवन्मुक्ताश्चवैष्णवाः मन्त्रीति।
भक्तिकामास्तेसर्वदासर्वकर्मसु ३९ गुरुवक्त्राद्धिसमंत्रोयस्यकर्णेप्रविशति जीवन्मुक्तो
वैष्णवंतंसर्वेवेदावदंतिच ४० पुरुषाणांशतंपूर्वंपश्चात्कंचपरंशतं मातामहस्यचशतं।
मातरंमातृमातरं ४१ भगिनीभ्रातरंचैवभागिनेयंचमातुलं श्वश्रूंचश्वशुरंचैवगुरुपा। २·

30A

त्तौंगुरोसुते ४२ गुरुं च ज्ञानदातारं मित्रं च सहचारिणं भृत्यं शिष्यं तथा चेटीं प्रजाः स्वाश्र
यसन्निधौ ४३ उद्धरेद्धात्मना सार्द्धं मंत्रग्रहणमात्रतः मंत्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवे
न्नरः ४४ तस्य संस्पर्शनात्पुण्यतीर्थं च भवि भारत तस्यैव पादरजसा सद्यः पूता वसुंध
रः ४५ पादोदकं च तस्या नंतीर्थमेव भवेत्कुवे अन्नं विष्ठा जलं मूत्रं यद्विष्णोरनिवेदितं ।
४६ वैस्नवाश्च नत्वादं निवेद्य भोजिनः सदा विस्नोर्निवेदितान्नं च नित्यं ये भुंजते नराः ४७
पूतानि सर्वतीर्थानि तेषां संदर्शनादहो विस्नोः पादोदकं पुण्यं नित्यं ये भुंजते नरः ४८
तेभ्यः पापापलायंते वैनतेयादिवोरगाः तेषां दर्शनमात्रेण पूतं च भुवनत्रयम् ४९ वि
स्नोः सदर्शनं चक्रं सततं रक्षति मद्गुणश्रवणे ये च पुलकांचितविग्रहाः ५० सगा।
द्गदाः साश्रुनेत्रास्ते नरा वैस्नवोत्तमाः पुत्रादपि परः स्नेहो मयि तेषां निरंतरं ५१ मद्धाय्या
श्रुमपि स्वल्पास्ते नरा वैस्नवोत्तमाः आब्रह्मस्तंभपर्यंतं मत्तः सर्वं चराचरं ५२ सर्वे।
धामहमेवपारं नित्ता वैस्नवोत्तमाः असंख्यकोटिब्रह्मांडब्रह्मविस्नुशिवादयः ५३
प्रलये मयि लीयंते चेनित्ता वैस्नवोत्तमाः तेजः स्वरूपं परमं भक्तानुग्रहकाग्रहं ५४
सेवाम यं निर्गुणं च निरीहं प्रकृतेः परं सर्वे प्राकृतिकामन्ये आविर्भूतास्तिरोहिताः

31

ब्र॰वै॰ प्र॰ख॰ ३१

इतिजानंतियेवीत्यतेनरावैस्नवोत्तमाः इत्युक्त्वादेवदेवेशोविरराममतयोःपुरा ५६ तदा
त्तयाचराजेंद्रतपसाचैवसांप्रतं दास्यंतिपापिनोमह्यंपापानियानिकानिच ५७ तानि
मेकेननश्यंतितदुपायंवदप्रभो कतिकालंपरिमितंस्थितिर्मेतत्रभारते ५८ कदा
यास्यामिसर्वेशतद्विष्णोःपरमंपदं ममान्यद्वांछितंयच्चसर्वंजानासिसर्ववित् ५९ स
र्वांतरात्मसर्वज्ञतदुपायंवदप्रभो श्रीकृष्णउवाच जानामिवांछितंगंगेतवसर्वंसुरे
श्वरि पतिस्तेद्रवरूपायंलवणोदोभविष्यति ममांशःसमुद्रश्चत्वंचलक्ष्मीस्वरूपि
णी ६१ विदग्धायाविदग्धेनसंगमोगुणवान्भुवि यावत्यःसंतिनद्यश्चभारत्यायाः
श्चभारते ६२ सौभाग्यतत्त्वतस्त्वंलवणोदस्यसोचते अद्यप्रभृतिदेवेशिकालौ
पंचसहस्रके ६३ वर्षास्थितिस्तेभारत्याःशापेनभारतेभुवि नित्यंवाब्धिनासार्धंक
रिष्यसिविहारिणि ६४ त्वमेकारसिकादेविरसिकेंद्रेणसंयुता त्वांस्तोष्यंतिचस्तो
त्रेणभगीरथकृतेनच ६५ भारतस्थाजनाःसर्वेःपूजयिष्यंतिभक्तितः कौथुमो
क्तेननध्यात्वात्वांपूजयिष्यति ६६ यःस्तौतिप्रणमेन्नित्यंसोश्वमेधफलंलभेत्
गंगागंगेतियोब्रूयाद्योजनानांशतैरपि ६७ मुच्यतेसर्वपापेभ्योविष्णुलोकंसगा ३१

31 A

छुन्ति सहस्रयापिनो नाम्नानाघन्यापांतंभविष्यति ६८ मद्भक्तैकस्यस्पर्शेनतदेवहिविनश्यए
ति यत्रयत्रभवेद्रंगोमन्नामगुणकीर्तनं ६९ तत्रैवत्वमधिष्ठानंकरिष्यस्यचमोचनात् साद्वंस
खिभिः स्निग्धाभिः स्वस्वगत्यादिभिः शुभे ७० ततनीर्थंभवेत्सद्योयत्रमद्गुणकीर्तनं तद्गुणस्य
र्शमात्रेणपूतोभवतिपातकी ७१ रोगप्रमाणवर्षंचसवैकुंठेवसेद्ध्रुवं ज्ञानेनत्वयियेभक्त्या
मन्नामस्तुतिपूर्वकं २ समुत्सृजंतिप्राणांश्चतेगच्छंतिहरेःपदं पार्षदप्रवरास्तेचभविष्यंतिह
रेःप्रियं ३ लयंप्राकृतिकंतेचद्रक्ष्यंतिचाऽप्यसंख्यकं मत्तत्स्वरूपप्राप्तनत्वत्सेवमथिविन्य
सेत् ४ प्रयातिसचवैकुंठंयावदस्थ्नास्थितिस्त्वयि कार्यंस्नूहततः कृत्वाभोजयित्वासक
मेकं १० तस्मैददातिसायुज्यंकरोमितंचपार्षदं अन्यत्रवात्यजेत्प्राणान्मंत्रामस्तुतिपूर्वकं
तस्मैददामिसायुज्यमसंख्यप्राकृतेलये तीर्थेप्यतीर्थेमरणेविशेषोनास्तिकश्चन १३
मन्मंत्रोपासकानां चनित्यंनैवेद्यभोजिनां सूतकर्तुंसशक्तोहिलीलयाभुवनत्रयं १४
एतेंद्रसारयानेनगोलोकंसप्रयातिच मद्भक्तवांछवायेतेतेतेपश्चादयःशुभे १५ तेया
तिरत्नयानेनगोलोकंसचदुर्लभं यत्रतत्रमृतायेचज्ञानाज्ञानेनवासति १६ जीवन्मुक्ता
स्थपूतामद्भक्तसन्निधानतः इत्युक्ताश्रीहरिस्तांचसमुवाचभगीरथं १७ स्वर्द्दिगंगामिमां

32

ब्र.वै. भक्तास्तां कुर्वन्ति संप्रतं भगीरथस्तां तुष्टाव पूज[ ]यामास भक्तितः १८ कौथुमोक्तेन ध्या
प्र.खं. नेन स्तोत्रेण च पुनः पुनः प्रणनाम च श्रीकृष्णं परमात्मानमीश्वरं १९ भगीरथश्च गंगा च सेवां
३२ तद्दर्शनं चकार ह नारद उवाच केन ध्यानेन स्तोत्रेण केनैव क्रमेण च २० पूजां चकार नृप
तिर्वद वेदविदां वर नारायण उवाच स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा धृत्वा धौते च वाससी २१ संपू
ज्य देवषट्कं च सज्ञाताभक्तिपूर्वकं गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवां २२ संपूज्य
देवषट्कं च सोधिकारी च पूजने गणेशं विघ्ननाशाय निष्पापाय दिवाकरं २३ वह्निं शुद्धा
य विष्णुं च संपूज्य मुक्तये नरः शिवं ज्ञानाय ज्ञानेशं शिवां चैव विबुद्धये २४ संपूज्यैतल्लभे
त्प्राज्ञो विपरीतमनोन्यथा इत्यावनेन तद्ध्यानं शृणु नारद तत्त्वतः २५ ध्यानं च कौथुमोक्त
तं सर्वपापप्रणाशनं श्वेतचंदनवर्णाभां गंगां पापप्रणाशिनीं २६ कृष्णविग्रहसंभूतां कृ
ष्णतुल्यां परां सतीं वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषितां २७ शरत्पूर्णेंदुशतकप्रभामु
ष्टकरां वरां ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां शश्वत्सुस्थिरविग्रहां २८ नारायणप्रियां शांतां तत्सौ
भाग्यसमन्वितां विभ्रतीं कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतां २९ सिंदूरबिंदुललितां सार्धं
चंदनबिंदुभिः कस्तूरीपत्रसंकीर्णां नानाचित्रसमन्वितां ३० पक्वबिंबविनिंदैकचा। ३२

32A

बिंबोष्ठपुटसंयुतं मुक्तापंक्तिप्रभायुक्तदंतपंक्तिमनोहरं ३१ कठिनश्रीफलाकारस्तनयुग्मो
सपत्रकौ हृदयोर्निस्सकठिनीरंभास्तंभविनिंदकौ ३२ स्थलपद्मप्रभायुक्तपादपद्मयुगांपरां
तपस्विमौलिनीकारभ्रमरश्रेणिसंयुतां ३३ भक्तिप्रदांमनुष्याणांकामिनांसर्वभोगदां व
शवरेण्यांवरदांभक्तानुग्रहविग्रहां ३४ श्रीविष्णोःपददांत्रीचभजेविष्णुपदींसतीं इत्यने
नैवध्यानेनध्यात्वात्रिपथगांशुभां ३५ दत्वासंपूजयेद्देवीमुपचाराणिषोडश आसनंपाद्यमर्घ्यं
चस्नानीयंचानुलेपनं ३६ धूपंदीपंचनैवेद्यंतांबूलंशीतलंजलं वसनंभूषणंमाल्यंगंध
माचमनीकं ३७ मनोहरंसुतल्पंचदेयान्येतानिषोडश दत्वाभक्त्याचप्रणमेत्संस्तूयसंपु
टांजलिः ३८ संपूज्यैवंप्रकारेणसोऽश्वमेधफलंलभेत् स्तोत्रंचकौथुमोक्तंचसंवादंविष्णु
ब्रह्मणोः ३९ शृणुनारदवक्ष्यामिपापघ्नंचसुपुण्यदं ब्रह्मोवाच स्तोतुमिच्छामिदेवेशलक्ष्मी
कांतजगद्गुरो ४० विष्णोविष्णुपदीस्तोत्रंपापघ्नंपुण्यकारणं नारायणउवाच शिवसंगीतसं
मुग्धश्रीकृष्णांगद्रवोद्भवां ४१ राधांगद्रवसंयुक्तांतांगंगांप्रणमाम्यहं यज्जन्मसृष्टेरादौचगो
लोकेरासमंडले ४२ सन्निधानेशंकरस्यतांगंगांप्रणमाम्यहं गोपैर्गोपीभिराकीर्णे
शुभेराधामहोत्सवे ४३ कार्त्तिकीपूर्णिमाजातांतांगंगांप्रणमाम्यहं कोटियोजनविस्ती

33

र्णा दैर्घ्ये लक्षगुणा ततः ४४ समावृता या गोलोकं तां गंगां प्रणमाम्यहं षष्टिलक्षयोजनाया
ब्र· ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा ४५ समावृता या वैकुंठं तां गंगां प्रणमाम्यहं विंशलक्षयोजनाया ततो दैर्घ्ये
प्र·खं· चतुर्गुणा ४६ आवृता ब्रह्मलोकं या तां गंगां प्रणमाम्यहं त्रिंशल्लक्षयोजनाया दैर्घ्ये पंचगुणा
३३ ततः ४७ आवृता शिवलोकं या तां गंगां प्रणमाम्यहं लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये सप्तगुणा न४
ततः ४८ आवृता ध्रुवलोकं या तां गंगां प्रणमाम्यहं लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये दशगुणा ततः
आवृता चंद्रलोकं या तां गंगां प्रणमाम्यहं षष्टिसहस्रयोजनाया दैर्घ्ये दशगुणा ततः आवृ
ता सूर्यलोकं या तां गंगां प्रणमाम्यहं दशलक्षयोजनाया दैर्घ्ये पंचगुणा ततः आवृता या
समालोकं तां गंगां प्रणमाम्यहं सहस्रयोजना च दैर्घ्ये दशगुणा ततः आवृता जनलोकं
तां गंगां प्रणमाम्यहं सहस्रयोजना या च दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः ५३ आवृता या च कैलासं तां
गंगां प्रणमाम्यहं दशयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये दशगुणा ततः ५४ मंदाकिनी इंद्रलोके तां
गंगां प्रणमाम्यहं पाताले या भगवती विस्तीर्णा दशयोजना ५५ ततो दशगुणा दैर्घ्ये तां
गंगां प्रणमाम्यहं क्रोशैकमात्रविस्तीर्णा ततः क्षीणा च कुत्रचित् ५६ म्लेच्छे चालक
नंदा या तां गंगां प्रणमाम्यहं सत्ये या क्षीरवर्णा च त्रेतायामिंदुसन्निभा ५७ द्वापरे चंदना ३३

33A

वै४

भाग्यातां गंगां प्रणमाम्यहं जलप्रभा कल्लोलाच नान्यैव पृथ्वीतले ५८ स्वर्गे नित्यं हीरभा
यातां गंगां प्रणमाम्यहं यस्याः प्रभावमतुलं पुराणे च श्रुतौ श्रुते ५९ या पुण्यदा पापिनां हा-
श्रीतां गंगां प्रणमाम्यहं यन्नोपकणिका स्पर्शा पापिनां च पितामह ६० ब्रह्महत्यादि पा-
पं च कोटिजन्मार्जितं दहेत् इत्येवं कथितं ब्रह्मन् गंगापद्यैकविंशति ६१ स्तोत्ररूपं च
परमं पापघ्नं पुण्यवीजकं नित्यं यो हि पठेद्भक्त्या संपूज्य च सुरेश्वर ६२ धर्मार्थकाममोक्षां-
श्च लभते नात्र संशयः अपुत्रो लभते पुत्रं भार्याहीनो लभेत् स्त्रियं ६३ रोगात्प्रमुच्यते रो-
गी वद्धो मुक्तो भवेद्ध्रुवं अस्पष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भवति पंडितः ६४ यः पठेत्प्रातरुत्था-
य गंगास्तोत्रमिदं शुभं भवेद्दुःस्वप्नः सुस्वप्नो गंगास्नानफलं लभेत् ६५ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
महापुराणे प्रकृतिखंडे नारायण० गंगास्तोत्रं नाम दशमोऽध्यायः १० नारायण उवाच
भगीरथोनेन स्तोत्रेण स्तुत्वा गंगां च नारद जगाम तां गृहीत्वा च यत्र नष्टाश्च सागराः १ वैकुंठं
ते ययुस्तूर्णं गंगायाः स्पर्शनानिलेन भगीरथेन सानीता तेन भागीरथी स्मृता २ इत्येवं क-
थितं सर्वं गंगोपाख्यानमुत्तमं पुण्यदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ३ नारद उ०
शिवसंगीतसंमुग्धश्रीकृष्णांगद्रवतां गते द्रवतां यां गता या च राधा या किं वभूव ह ४ तत्र

34 तै

ब्र·वै· स्याश्चजननामे येनेते किंचक्रुरुत्तरं एतत्सर्वं सुविस्तीर्णं कथनंवक्तुमिहार्हसि ५ नारायण उ·
प्र·खं· कार्त्तिकीपूर्णिमायां तु राधायाः सुमहोत्सवे कृष्णः संपूज्य तां राधामुवास रासमंडले ६ ॥
३६ कृष्णेन पूजितां तां तु संपूज्य हृष्टमानसाः ऊचुर्ब्रह्मादयः सर्वे ऋषयः सनकादयः ७
एतस्मिन्नंतरे हृष्टा संगीतं च सरस्वती जगौ सुंदरतालेन वीणया सुमनोहरं ८ तुष्टो ब्र
ह्मा ददौ तस्यै रत्नेंद्रहारकं मुदा शिवो मणींद्रसारं च सर्वब्रह्मांडदुर्लभं ९ कृष्णः कौस्तुभर
त्नं च सर्वरत्नात्परं वरं अमूल्यरत्ननिर्माणहारसारं च राधिका १० नारायणश्च भगवान्वन
मालां मनोरमां अमूल्यरत्ननिर्माणं लक्ष्मीर्मकरकुंडले ११ विष्णुमाया भगवती मूलप्र
कृतिरीश्वरी दुर्गा नारायणीशाना विष्णुभक्तिं सुदुर्लभां १२ धर्मबुद्धिं च धर्मश्च विपुलेभ यशश्च
वत् वह्निशुद्धांशुकं वह्निर्वायुश्च मणिनूपुरे १३ एतस्मिन्नंतरे शंभुर्ब्रह्मणा प्रेरितो विभुः
जगौ श्रीकृष्णसंगीतं रासोल्लाससमन्वितं १४ मूर्च्छां प्रापुः सुराः सर्वे चित्रपुत्तलिका य
था तत्क्षणेन चेतनां प्राप्य ददृशू रासमंडलं १५ स्थलं सर्वं जलाकीर्णं राधाकृष्णविहीनकं
अत्युच्चै रुरुदुः सर्वे तुष्टुवुः परमेश्वरं १६ स्वमूर्तिदर्शनं विभो वांछितं वरमेव नः एतस्मि
न्नंतरे तत्र वागभूदशरीरिणी १७ तामेव शुश्रुवुः सर्वे सुव्यक्तां मधुरां तिमां सर्वात्मा ३६

34A

यस्मिंयंशक्तिर्भक्तानुग्रहविग्रहः समाप्यस्यास्रदेहेष्वादेहेनचकिंमावयो मनवोमा
नवाः सर्वेमनयश्चैवदेवैस्मवाः १९ मन्मंत्रस्मृतामाद्रष्टुमागमिष्यतितत्पदं दृष्टिदृष्टंच
सविग्राश्चयंयदिसदेश्वराः २० करोतुशंभुस्तत्रैवमदीयवाक्यपालने स्वयंविधात्वात्व
ब्रह्मज्ञाकरुजगद्गुरोः २१ कर्तुशास्त्रविशेषंचवेदागममनोहरं सर्वंमंत्रनिकरैःस
र्वाभीष्टफलप्रदैः २२ स्तोत्रैश्चविविधैर्ध्यानैःपूतपूजाविधिक्रमैः मन्मंत्रकवचस्तोत्रं
कृत्वायत्नेनगोपनं २३ भवतिविभ्रवायेनजनामातत्करिष्यसि सहस्रेषुशतेष्वेको
मन्मंत्रोपासकोभवेत् २४ ततोजनामंत्रस्मृताश्चागमिष्यंतितत्पदं अन्यथाचभवि
ष्यंतिसर्वेगोलोकवासिनः २५ निष्फलाभविनासर्वेब्रह्मांडेचैवब्रह्मणाः नानाप्रेचप्र
काराश्चयुक्ताः सृष्टंभवेभवे २६ पृथिवीवासिनःकेचित्केचित्स्वर्गनिवासिनः अ
धोनिवासिनःकेचिद्ब्रह्मलोकनिवासिनः २७ इदंवत्समहादेवकरोतुममसंसदि
पृथिव्यांसदृशीसत्यंतन्मूर्तिंचप्रवक्ष्यसि २८ इत्येवमुक्तागगनेविरराम सनातनाः
तच्छ्रुत्वाजगतांयातानतस्ववाचशिवंमुदा २९ ब्रह्मणोवचनेश्रुत्वातानितोवरः शंकरो १२
गंगातोयेकरंधृत्वास्वीकारंचचकारसः ३० संयुक्तंविश्वमायायामंत्राद्यैःशास्त्र

35

ब्र·वै· मन्नमं वेदसारं करिष्यामि कृष्णाज्ञापालनाय च ३१ गंगातोयमपस्पृश्यमिथ्यायदिव
प्र·खं· देजनः सयातिकालसूत्रं च यावद्ब्रह्मणोवयः ३२ इत्युत्येशंकरेब्रह्मन्गोलोके
३५ सुरसुंदरी आविर्बभूव श्रीकृष्णे राधयासहतत्परः ३३ तेतंदृष्ट्वाचसंहृष्टाः संस्तूय
परमेश्वरं परमानंदपूर्णाश्च चक्रुश्चपुनरुत्सवं ३४ कालेनशंभुर्भगवान्स्मारस्वदीप
चकारसः इत्येवंकथितंसर्वंसुगोप्यंचसुदुर्लभं ३५ सावंतद्द्रवरूपाचगंगागोलो-
कसंभवा राधाकृष्णांगसंभूताभुक्तिमुक्तिफलप्रदा ३६ स्थानेस्थानेस्थापिता
त्मा४ साकृष्णेनपरमात्मना कृष्णरूपापरमासर्वब्रह्मांडपूजिता ३७ इतिश्रीब्रह्मवैवर्ते
महापुराणेनारायणनारदसंवादेप्रकृतिखंडेगंगोपाख्यानंनामदशोध्यायः १०
नारदउवाच भारतीभारतंत्यक्त्वाजगामचहरेःपदम् पद्मावतीचशापांतेगंगाचै
वसुरोत्तम १ गंगासरस्वतीलक्ष्मीर्वैतास्तिस्रः प्रियाहरेः तुलसीसहिताब्रह्मा
चतस्रः कीर्तिताः श्रुतौ २ नारायणउवाच बभूवद्रवंगोलोके सागंगाद्रवरूपि
णी राधाकृष्णांगसंभूतातदंशानत्स्वरूपिणी २ द्रवाधिष्ठातृदेवीयारूपेणाप्र
तिमाभुवि नवयौवनसंपन्नारत्नभूषणभूषिता ३ शरन्मध्याह्नपद्मास्यासस्मि ३५

35 A

तासुमनोहरा तप्तकांचनवर्णाभा शतचंद्रसमप्रभा ४ स्निग्धंप्रभाति सुस्निग्धरूप
नेत्रस्वरूपिणी सुपीनकठिनश्रोणीः सुनितंबयुगंधरा ५ पीनोन्नतं सुकठिनं स्तनयु
गंमसृवर्तुलं सुचारुनेत्रयुगलं सुकटाक्षं सुवंकिमं ६ वंकिमं कबरीभारं मालतीमा
ल्यसंयुतं सिंदूरबिंदुललितं साद्धं चंदनबिंदुभिः ७ कस्तूरीपत्रिकायुक्तं गंडयुग्मम
नोरमं बंधूकजसुमर्मकारमधरोष्ठंचसुंदरं ८ पक्वदाडिमबीजाभदंतपंक्तिसमुज्व
ला वाससीवह्निशुद्धेतनीवीयुक्ते सुविभ्रती ९ सासकामाकृसपार्श्वेसस्थवा सल
ज्जिता वाससामुखमाछाद्य लोचनाभ्यां विभोर्मुखं १० निमेषरहिताभ्यां चपिबंतीस
ततंमुदा प्रफुल्लवदनाहर्षान्नवसंगमलालसः ११ मूर्छितासप्रभुरूपेणपुलकांचि
तविग्रहा एतस्मिन्नंतरे तत्र विद्यमाना च राधिका १२ गोपीत्रिंशत्कोटियुक्ताकोटि
चंद्रसमप्रभा कोपेनरक्तपद्मास्या रक्तपंकजलोचना १३ श्वेतचंपकवर्णा
भागजेंद्रमंदगामिनी अमूल्यरत्ननिर्माल्यसाद्युभूषणाभूषिता १४ अमूल्यमुच्च
तेहारमनूल्यं वह्निशौचकं पीताभवस्त्रयुग्मंलग्नानीवीयुक्तंचविभ्रती १५ स्थलप
द्मप्रभापृष्टकोमलंचसुरंजितं कुस्मादतायसयुक्तं बिभ्रतीपदांबुजे १६ ॥

36

ब्र.वै.
प्रकृ.
३६

रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानादवरुह्यच सेव्यमानाचसखिभिः श्वेतचामरवायुना १७ कस्तू
रीविंदुभिर्युक्तंचंदनाद्यःसमन्विते दीप्तदीपप्रभाकारंसिंदूरविंदुभूषिते १८ दधतीभाल
मध्येचसीमंतायस्तपालके पारिजातप्रसूनानांमाल्ययुक्तेसुवंकिमे १९ सुचारुकव
रीभारंकल्पयंतीचकल्पिता सुचारुनासासंकल्पमोष्ठंकल्पयतीरुषा २० गत्वावासंक्र
म्यपार्श्वेरत्नसिंहासनेवरे सखीनांचसमूहैश्चपरिपूर्णाविभोसभा २१ तांचदृष्ट्वासम
त्तस्थौकृष्णः सादरपूर्वकम् संभाष्यमधुराभाष्यैः सस्मितश्चससंभ्रमः २२ प्रणम्यवा
यतिसंत्रस्तागोपालस्तात्मकंधरा तुष्टुवुस्तेचभक्त्याचतुष्टावपरमेश्वरः २३ उत्थायगं
गासहसासंभाषांचचकारसाः कुशलंपरिपप्रच्छभीताविनयेनच २४ नम्राभामा
स्थितातत्रसाशुष्ककंठौष्ठतालुका ध्यानेनशरणापन्नाश्रीकृष्णचरणांबुजे २५ तद्धृत्प
द्मस्थिताःकृष्णोभीतायैचाभयंददौ बभूवस्थिरचितासासर्वेश्वरवरेणच २६ ऊर्ध्वेसिं
हासनस्थांचराधांगंगाददर्शसा सुस्निग्धांसुखदृश्यांचज्वलंतींब्रह्मतेजसा २७ असं
ख्यब्रह्मणामाद्यांचादिसृष्टेसनातनी यथाद्वादशवर्षीयाकन्यांनवयौवना २८ वि
श्ववृंदेनिरुपमारूपेणचगुणेनच शांतांकांतामनंतांतामाद्यंतरहितांसती २९ शुभा

३६

सुभद्रांसुभगांस्वामिसौभाग्यसंयुतां सौंदर्यसुंदरीश्रेष्ठांसर्वासुसुंदरीषुच ३० कृष्णार्धा
गांकृष्णसमांतेजसावयसात्विषा स्पृष्टजितांमहालक्ष्मीलक्षलक्ष्मीस्वरेणाच ३१ मध्याध
मानांप्रभयासभामीशस्यसुप्रभां मणिवंदंतेसुकृतवतीनांदूलमन्यदुर्लभे ३२ मंत्रजन्मांसर्व
जननींधन्यांमान्यांचमानिनीं कृष्णप्राणाधिदेवींचप्राणप्रियरमांमतां ३३ दृष्ट्वारासेश्वरी
रतिंजगामसुरेश्वरीं निमेषरहिताभ्यांचलोचनाभ्यांपपौचतां ३४ एतस्मिन्नंतरेराधा
जगदीशमुवाचसा वाचामधुरयाशांताविनीतासुस्मितामुने ३५ राधिकोवाच ॥
केयंप्राणेशकल्याणीसस्मितानम्रवक्त्रजम् पश्यंतीसततंपार्श्वेसकामासुलोचना ३६ त्रि
मूर्छांप्राप्नोमिनिरूपेणपुलकांचितविग्रहा वस्त्रेणमुखमाछाद्यनिरीक्षतिपुनःपुनः ३७
त्वांचापिमांसन्निरीक्ष्यसकामासस्मितःसदा मयिजीवतिगोलोकेभूताउद्दंतिकीदृशी
विप्रेवचैवदुर्द्दैवंवारंवारंकरोषिच त्वमाकरोषिप्रेमणाचस्त्रीजातिःस्निग्धमानसा से
रुद्धोमांप्रियामिष्टांगोलोकाद्गच्छलंपट अन्यथानहितेभद्रंभविष्यतिव्रजेश्वर ४० दृष्ट्वा
तेविरजान्यक्रोमायाचंदनकानने त्वमाकृत्वामयाशब्दंसखीनांवचनाद्दृतौ ४१ त्वयाम
त्कृतमाक्षेणतिरोधानंकृतंपुरा देहंसंत्यज्यविरजानदीरूपावभूवसा ४२ कोटियोजनविस्ती
दी

37 वि+

र्णांततोदेव्यैश्चतुर्गुणा अद्यापिविद्यमानासानवकोटिस्वरूपिणी ४३ सदेहंमपिगत्वायाच
प्र.खं. पुनर्गत्वाहदेवनिकं उद्वेगोरौल्मीविरजेविरजेतिचसस्मरन् ४४ ([illegible]) तदातो
३२ यात्मनन्यायसायोगात्सिद्धरूपिणी सालंकारामूर्तिमतीदृष्टोनभ्यंचदर्शने ४५ त
तस्त्वांचसमाश्लिष्टवीर्यांयानंकृतंत्वया ततोवभूवुस्तस्यांचसमुद्राः सप्तएवच ४६ ॥
हृष्टस्त्वंशोभयागोप्यापुत्रकम्मदनकानने सुप्तमच्छदमात्रेणनिरोधानंकृतंत्वया ४७ शो
भादेहंपरित्यज्यजगामचंद्रमंडलम् ततस्यास्तशरीरंचस्निग्धतेजोवभूवह ४८ संविभ
ज्यत्वयादत्तंहृदयेनविहस्य रत्नायकिंचित्सुवर्णायकिंचिन्मणिवरायच ४९ किंचित्स्त्री
णांमुखाब्जेभ्यः किंचिद्राज्येचकिंचन किंचित्किमलयेभ्यश्चपुष्पेभ्यश्चापिकिंचन ५०
त्यपदेवम्हेभ्यश्चसंस्कृतेभ्यश्चकिंचन किंचिन्नूतनतत्लभ्योद्रग्धेभ्योभ्यकिंचिन ५१
हृष्टस्त्वंप्रभयागोप्यापुत्रकोहृंदावनेवने सप्तयामच्छद्रमात्रेणनिरोधानंकृतंत्वया ५२
प्रभादेहंपरित्यज्यजगामसूर्यमंडलं ततस्तस्याःशरीरंचतीव्रतेजोवभूवह ५३ संविभ
ज्यत्वदत्तंप्रेम्णागमध्यदत्ताद्वरा विसृज्यचक्षणेनवलज्जयामङ्गयेनच ५४ हुताशना ३२
किंचिच्चनृपेभ्यश्चापिकिंचन किंचित्पुरुषसिंहेभ्योदेवेभ्यश्चापिकिंचिन ५५ स्त्रीभ्यः

37A

सौभाग्यपुत्राभ्योयशस्विभ्यश्च किंचन ब्राह्मणेभ्योमुनिभ्यश्च तपस्विभ्यश्च किंचिन कु॰
किंचिदस्त्रगणेभ्यश्च नागेभ्यश्चापि किंचन तच्चतत्वाश्च सर्वेभ्यः पूर्वरुधितमुद्यतः शोना
गोप्यासतस्त्व चहृष्टोत्रराससमंडले वसंतेपुष्पशय्यायांमाल्यंवाचंदनोज्झितः ८९ रत्नप्रदी
पयुक्तेनरत्ननिर्माणमंदिरं रत्नभूषणभूषाढ्यारत्नभूषितयासह ९० त्वपादन्नेचतांबू
लंभुक्तंत्वयापुराविभो सद्योमच्छद्ममात्रेणतिरोधानकृतंत्वया ९१ शांतिर्देहंपरित्यज्य
ग भिल्लीनात्वयिप्रभो ततस्तस्याःशरीरंचगणाश्रेष्ठंबभूवह ९२ संविभज्यत्वयादत्तंप्रेम्णा
दत्तंपुराविभो विप्रविषयिणे किंचित्समरूपायविलवे ९३ मुहूर्तसत्वसरूपायैकिंचिल
लैमपुरास्विभो त्वन्मंत्रोपासकेभ्यश्च वैलवेभ्यश्च किंचिन ९४ तपस्विभ्यश्च यमायथर्मिष्ठ
भ्यश्च किंचन मयापूर्वंचसंदृष्टोगोप्याचत्वमयासह ९५ सुवेशायुक्तोमालावान्सो
पचंदनोज्झितयातया सत्वेनमूर्छितंतत्तल्पपुष्पचंदनसंयुते ९६ स्निग्धोनिद्रितया
सद्यः सत्वेननवसंगमात् मयाप्रबोधितासाचभवांश्चस्मरशंकरः ९७ गृहीतंपीतव
स्त्रंतेमुरलीचमनोहरा वनेमालाकौस्तुभंवाप्यमूल्यरत्नकुंडले ९८ पश्चात्पदत्तंप्रे
म्णाचमल्लीनाथवचनादृढे तल्पाकृष्णवर्मा भूङ्क्वानद्यापिपश्यभो ९९ त्वमादेह।

38

पतिमन्यलज्जयापृथिवींगता ततस्तस्यशरीरंचगुणश्रेष्ठंचबभूवहं ७० संविभज्यवयाद
ब्र॰वै॰ त्तंप्रेम्णागृहदत्तापरा किंचिद्दत्तंविसृज्यैवचवेसृवेभ्यस्तुकिंचन यमिष्ठिभ्यस्तुयमीयद्दत्तवलेभ्य
प्र॰खं॰ स्तुकिंचन तपस्विभ्योपिदेवेभ्यःपशुतेभ्यस्तुकिंचन ७२ एतत्तेकथितंसर्वंकिंभूयःश्रोतु
३८ मिच्छसि तद्गुणंचवकृतंसंज्ञानामिचापरंविभो ७३ इत्येवमुक्त्वासाराधारक्तपंकजलोच
ना गंगावक्त्रंसमारेभेनयासांलज्जितांसतीं ७४ गंगारहस्यंविज्ञाययोगेनसिद्धयोगिनी
तिरोभूयसमामध्यात्स्वजलंप्रविवेशसा ७५ राधायोगेनविज्ञायसलिलावस्थितांच
तां पानंकर्तुंसमारेभेगंडूषात्सिद्धयोगिनी ७६ श्रीकृष्णचरणांभोजंनिवेशशरणंययौ
गोलोकंचैववैकुंठंब्रह्मलोकादिकंतथा ७७ ददर्शराधासर्वत्रनैवगंगांददर्शसा सर्वतो
जलशून्यंचशुष्कपंकजगोलके ७८ जलजंतुसमूहैश्चशुष्कमृतदेहैः समन्वितं ब्रह्मा।
विष्णुशिवानंतधर्मेंद्रेंदुदिवाकराः ७९ मनवोमानवाःसर्वेदेवाःसिद्धतपस्विनः गो
लोकंचसमाजग्मुश्शुष्ककंठोष्टतालुकाः ८० सर्वेप्रसेदुर्गोविंदंसर्वेशंप्रकृतेःपरं वरंवरेण्यं
वरदंवरिष्ठंवरकारणं ८१ वरेशंचववाहंचसर्वैश्वर्यविभुं निरीहंचनिराकारं [illegible] पो
निर्लिप्तंचनिराश्रयं ८२ निर्लिप्तंचनिरुत्साहंनिर्व्यूहंचनिरंजनं स्वेच्छामयंचसा। ३८

38A

कारंभक्ताग्रहविग्रहं सत्यस्वरूपं सत्येशं साक्षिरूपं सनातनं परंपरेशं परमं परमात्मा ।।
नमीश्वरं श्रुणुस्पष्टवृष्टं सर्वं भक्तिनम्रात्मकंधरा सस्रदासाश्रनेत्रोप्युलकांचितविग्र ।।
हा ८५ सर्वेशं सत्यरूपं सर्वेशं भगवंतं परात्परं ज्योतिर्मयं परं ब्रह्म सर्वकारणकारणं ८६
अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासनस्थितं सेव्यमानं च गोपालैः श्वेतचामरवृंदता ८७ गो
पालिकं कृतसंगीतं पश्यंतं सस्मितं मुदा परितव्याहृतं सुखं गोपीभिः शतकोटिभिः ८८
चंदनेनांकितं सर्वांगरत्नभूषणभूषितं नवीननीरदश्यामं किशोरं पीतवाससं ८९ यथा
द्वादशवर्षीयं बालिंगोपालरूपिणं कोटिचंद्रप्रभाजुष्टपुष्टः श्रीयुक्तविग्रहं ९० स्वते
जसा परिवृतं स्वच्छस्वरूपं मनोहरं कोटिकंदर्पसौंदर्यलीलालावण्यधामकं ९१ हृष्टमा
नंगोपीभिः सस्मिताभिश्च संततं भूषणैर्भूषिताभिश्च रत्नेंद्रसारनिर्मितैः ९२ वीक्षितो
भिर्लोचनाभ्यामुखचंद्रं प्रभोर्मुदा प्राणाधिकाः प्रियतमाराधावक्षःस्थलस्थितं ९३
तयाप्रदत्तं तांबूलं भुक्तवंतं सुवासितं परिपूर्णतमं रासे ददृशुः परमेश्वरं मुदा ९४ मुनयोम
नवः सिद्धास्तपस्याश्चतपस्विनः प्रहृष्टमानसाः सर्वे जग्मुः परमविस्मयं ९५ परा
स्परं समालोच्यते समूचुः स्तत्क्रमेण च निवेदितं जगन्नाथं स्वाभिप्रायमभीप्सितं ९६

39

ब्रह्मा तद्वचनं श्रुत्वा विस्मितं कृत्वात्मदक्षिणे वामतो वामदेवं जगाम कृष्णसन्निधिं १७ परमानं
ब्र.वै. दयुक्तस्य परमानन्दरूपकं सर्वं कृष्णमयं धाता ददर्श रासमण्डले १८ सर्वं समानवेशं च सम
प्र.ख. मासनसंस्थितं द्विभुजं मुरलीहस्तं वनमालाविभूषितं १९ मयूरपुच्छचूडं च कौस्तु
२९ भेन विराजितं अतीवकमनीयं च सुन्दरं शान्तविग्रहं २० गुणभूषणरूपेण तेजसा वयसा
त्विषा वाससा यशसा कीर्त्या कान्त्या भंगिमया समं २१ परिपूर्णतमं सर्वं सर्वैश्वर्यसमन्वि
तं कं सेव्यं सेवकं कस्ता दृष्ट्वा निर्वक्तुकः क्षमः २२ क्षणान्तेजः स्वरूपं च रूपं तत्र स्थितं क्षण
चक्षाकारं निराकारं देहशून्यं विधिं तत्क्षणं किं स्त्रीरूपं च संरूपं विधाता ध्यानमक्षमः हृत्पद्मस्थं च श्रीकृष्ण
संध्यात्वा ध्यानेन चेतसा चकार स्तवनं भक्त्या परीहारमनेकधा ततः स्वचक्षुरुन्मील्य पुनरा
तदनन्तरं ५ ददर्श कृष्णमेकं च राधावक्षःस्थलस्थितं स्वपार्षदैः परिवृतं गोपीमण्डलमण्डि
तं ६ पुनः प्रणम्य तं दृष्ट्वा तुष्टाव स पुनस्तते विज्ञाय तदभिप्रायं तानुवाच परमेश्वरः सर्वात्मा
सर्वपतिरीशः सर्वेशः सर्वभावनः श्रीभगवानुवाच आगच्छ कुशलं ब्रह्मन्नागच्छ कमला
पते ८ इहागच्छ महादेव भद्रं कुशलमस्तु वः आगताः स्थ महाभागा गणानयनकारणात्
९ गंगा मच्चरणाम्भोजाद्भयेन शरणागता राधेमां पातुमिच्छन्ती दृष्ट्वा मत्सन्निधानतः दा

स्वामिमांवह्निः कृत्वा सूर्यं कृततनिर्भयाम् श्रीकृष्णवचः श्रुत्वा सस्मितः कमलोद्भवः त
ष्टाव सर्वराध्यां तां राधां श्रीकृष्णं स्तनितां वक्त्रैश्चतुर्भिः संतुष्य भक्तिनम्रात्मकंधरः ध्याना
र्वत्तर्णां वेदानामेवा चचतुराननः ब्रह्मोवाच गंगादेत्वगसंभूत्वा मभोम्भ्रासमंडले १३
द्रवरूपाश्चसाज्ञाताम्नग्यायाः शिवकृष्णयोः कृष्णांशाच्चत्वदंशाश्चत्वत्कन्या सदृशी प्रिया।
त्वन्मैत्रग्रहणं कृत्वा करोतुममसृजनं भविष्यतिपतिः तस्या वैकुंठेशश्चतुर्भुजः १४ भूग
तायाः कलायाश्चलवणोदश्चवारिधिः गोलोकस्याचयाराधासर्वत्रस्त्वात्मदात्मिके १५
तदात्मिकात्वं देवेशिसर्वदा मातदात्मना ब्रह्मणोवचनं श्रुत्वा सीचकारचसस्मिता १६
वह्निर्वं भूवसाकृष्णपाराशुष्टनत्वाग्रहः तत्रैवसंतुताशंततानमैत्रोतेषां चमध्यतः १७ उवास
तोयाडुत्याय तदधिष्ठात्रदेवता ततोयंब्रह्मणाकिंचित्स्थापितं चकमंडलौ १८ किंचिद
धार्धसिरा शचंमार्द्धं चंद्रशेखरं गंगायैराधिकायैमंत्रंप्रददौ कमलोद्भवः १९ तत्स्तोत्रं क
वचं पूजां विधानं ध्यानमेवच तत्र तत्सामवेदोक्तं पुरश्चर्या क्रमं तथा २० गंगा तामे
व संपूज्य वैकुंठं संप्रययौ सती लक्ष्मीः सरस्वती गंगा तुलसी विश्वपावनी २१ गंगा नारा
यणास्यैवतत्स्त्रोजो षितो मुने प्रयतं सस्मितः कृष्णो ब्रह्माणं समुवाच सः २२ स

40

ब्र·प्र वंकालस्यवृत्तांतंदुर्बोधमविपश्चितां श्रीकृष्णउवाच दर्द्दाणगंगांगाहेब्रह्मन्हेविस्रोदेम
प्र·खं· हेश्वराः २३ सणकालस्यवृत्तांतंपदतीतंनिशामय ब्रह्मंचयेन्येदेवाश्चमुनयोमनवस्तथा
४० २४ सिद्धास्तपस्विनश्चैवयेयेत्रैवसमागता एतेजीवंतिगोलोकेकालचक्रविवर्जिते २५
जलप्लुतंसर्वविश्वमागामंब्रह्मकृतंलयं ब्रह्माद्यायेन्यविश्वस्तास्तेलीनाश्चफनामपि २६
वैकुंठंचविनासर्वंजलेपप्लवचपद्मज गत्वास्टष्टिंकरुपुनः ब्रह्मलोयिकाकंभव २७ स्वब्रह्मा
डंविरचयपश्चाद्गंगाप्रियास्यति एवमन्येषुविश्वेषुस्टष्टाब्रह्मादिकंपुनः २८ करोम्यहंपुनः
स्टष्टिंगच्छशीघ्रंसुरेश्वर मद्वक्रबोनिमेषेणब्रह्मणः पतनंभवेत् २९ गताः कतिवि
धास्तेवभविष्यंतिचवेधसः इत्युक्त्वाराधिकानाथोजगामांतःपुरंमुने ३० देवागत्वा
पुनः स्टष्टिंचक्रुरेवप्रयत्नतः गोलोकेचस्थितागंगावैकुंठेशिवगोलके ३१ ब्रह्मलो
केतथान्यत्रयत्रतत्रपुरास्थिता तत्रैवसागतागंगाचाज्ञयापरमात्मनः ३२ निर्गताविष्णु
पादाब्जात्तेनविष्णुपदीस्मृता इत्येवंकथितंसर्वंगंगोपाख्यानमुत्तमं ३३ सुखदंमोक्षदंसारं न४
किंभूयःश्रोतुमिच्छसि ३४ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेप्रकृतिखंडेनारायणनारदसंवादे ४०
गंगोपाख्यानेद्वादशोध्यायः १२ नारदउवाच लक्ष्मीसरस्वतीगंगातुलसीविश्वपावनी १

40A

एतान्नारायणस्यैवचनंत्वाश्रुतिप्रियाइति १ गंगाजगामवैकुंठंतस्याज्ञयाजगतांविधिः गत्वोवा
चतयासार्धंप्रणम्यजगदीश्वरम् २ ब्रह्मोवाच राधाकृष्णांगसंभूतायादेवीद्रवरूपिणी त
दधिष्ठातृदेवीयंरूपेणाप्रतिमाभुवने ३ नवयौवनसंपन्नासुशीलासुंदरीवरा शुद्धसत्वस्व
रूपाचक्रोधाहंकारवर्जिता ४ यदंगसंभवानान्यंवृणोतीयंचत्वांविना तत्राभिमानिनीराधाम
हातेजस्विनीवरा ५ समुद्यतापातुमिमांभीतेयंबुद्धिपूर्वकं विवेशचरणांभोजेकृष्णस्यप च५
रमात्मनः ६ सर्वंचगोलकंशुष्कंदृष्टमीदृगततदा गोलोकंयत्रकृष्णश्चसर्ववृत्तांतमायये
सर्वांतरात्मासर्वज्ञोज्ञात्वाभिप्रायमेवच वह्निश्चकारगंगांचपदांगुष्ठनखाग्रतः दत्वास्यै
राधिकामंत्रंपूजयित्वाचगोलके प्रणमय्यचरणेगंगृहीत्वाज्ञागमेविभो ८ गांधर्वेणवि
वाहेनगृहाणेमांसुरेश्वरीं सुरेश्वरस्त्वंरसिकरसिकांरसभावन ९ त्वंरत्नंपुंसदेशास्त्रीरत्नंस
श्वियंसती विदग्धायाविदग्धेनसंगमोगुणवान्भवेत् ११ उपस्थितांतुयःकन्यांनगृह्णा
मेहा२ तिमदेनच तंविहायमहालक्ष्मीरुष्टायातिनसंशयः १२ योभवेत्पंडितःसोपिप्रकृतिंनावमन्यते
सर्वेप्राकृतिकाःपुंसःकामिनःप्रकृतेःकलाः १३ त्वमेवभगवानाद्योनिर्गुणःप्रकृतेःपरः
अर्धांगोद्विभुजःकृष्णोर्धांगेचचतुर्भुजः १४ कृष्णवामांगसंभूताबभूवराधिकापुरा

41

ब्र॰वै॰
प्र॰खं॰
४१
२

दक्षिणांशात्स्वयंसाचवामांशःकमलालयः १५ तेनत्वांप्रवृणोत्येवयस्त्वांनतंममसंभवा॥
एकांगमेवस्त्रीपुंसोर्यथाप्रकृतिपूरुषः १६ इत्येवमुक्त्वाभगवान्ताम्मर्य्यंजगामसः गांधर्वेण
विवाहेनतांजग्राहहरिःस्वयं १७ शय्यांरत्नकरींकृत्वापुष्पचंदनचर्चितां रेमेरमापतिस्तत्र ग
गयासहितेमुदा १८ गांधर्वीचगतायाचस्वस्थानेंद्रगागता निर्गताविरजपादाच्युतेनविरजप
टीस्तता १९ सर्वंसंप्रापपश्चाद्देवीनवसंगममात्रतः रसिकासवसंभोगाद्रसिकेश्वरसंयुतः
तत्कृताद्दुःखिताचाणीसापत्न्येर्ष्याविवर्जिता नित्यमिच्छतिवाणीनचगंगासरस्वती २१ गंगया तं०६
सहितस्त्यैवनिस्त्रोभार्यारमापतेः साहितल्लस्यापश्चाच्चचतुर्वस्याबभूवह २२ इति ब्रह्म
वैवर्ते द्वादश प्रकृति खण्डे नारद नारायण संवादे गंगो पाख्याने तद्विवाहो मत्रयोद
शो यः १३ ना द वाच नारायणप्रियासाध्वीकथंसाचबभूवह तुलसीकुत्रसंभू॥
ताकावासापूर्वजन्मनि १ कस्यवात्मकुलेजाताकस्यकन्यातपस्विनी केनवातपसासा
चसंप्रापप्रकृतेःपरं २ निर्विकारंनिरहंचसर्वसाक्षीस्वरूपिणम् नारायणंपरंब्रह्मपरमात्मा
नमीश्वरं ३ सर्वाराध्यंचसर्वेशंसर्वज्ञंसर्वकारणं सर्वाधारंसर्वरूपंसर्वेषांपरिपालकं ४ ४१
कथमेतादृशींदेवीदुस्तांसमवापह कथंसाप्यस्तरस्तासाबभूवतपस्विनी ५ संदिग्धं

५।A

मेमनोलोलंप्रेरयन्मांमुकुन्दः छेत्तुमर्हसिसंदेहंसर्वसंदेहभंजन ६ ना य उ
वाच मनुश्चंद्रदत्तसावर्णिर्धर्मिष्ठोवैलवः शुचिः तत्पुत्रोविल्लसावर्णिर्विल्लव्रतपरायणः
७ वृषध्वजस्तत्पुत्रोवृषध्वजपरायणः यस्याश्रमेस्वयंशंभुरासीद्देवयुगत्रयं ८ पुत्रा
दपिपरःस्नेहोनृपेतस्मिन्शिवस्यच नचनारायणंमेनेनचलक्ष्मींसरस्वतीम् ९ पूजां
चसर्वदेवानांदूरीभूतांचकारसः भाद्रेमासेमहालक्ष्मीपूजांमत्तोवभंजह १० माघेसरस्व
नं६ तीपूजांदूरीभूतांचकारसः यज्ञंचविष्णुपूजांचनिंदनंचचकारसः ११ [illegible] नकोपिदेवी
५ भूपेंद्रंशशापशिवकारणात् भ्रष्टश्रीर्भवभूपेतितंशशापदिवाकरः १२ शूलंगृहीत्वा
तंसूर्यंदधाववृषशंकरः पुत्राशार्हदिनेशाश्चब्रह्माणंशरणंययौ १३ शिवःत्रिशूल
हस्तश्चब्रह्मलोकंययौक्रुधा ब्रह्मासूर्यंपुरस्कृत्यवैकुंठंप्रययौभिया १४ ब्रह्माकश्यप
मार्तंडाः संत्रस्ताः शुष्कतालुकाः नारायणंचसर्वेशंतेजग्मुः शरणंभिया १५ मूर्ध्नाप्र
णम्यतंगत्वातुष्टुवुश्चपुनःपुनः सर्वंनिवेदनंचक्रुर्भयस्यकारणंहरेः १६ नारायणस्य
कृपयातेभ्योपिह्यभयंददौ स्थिराभवतहेभीताभयंकिंवामयिस्थिते १७ स्मरंति
येयत्रतत्रमांविपत्तौभयान्विताः तांस्तत्रगत्वारक्षामिचक्रहस्तस्त्वरान्वितः १८ पाता

42

ब्र॰वै॰ हंजगतांदेवाकर्त्ताहंसततंसदा स्वष्टचब्रह्मरूपेणसंहर्त्ताशिवरूपतः १९ शिवोहंत्वमहं
प्र॰खं॰ चापित्वंयोपित्रिगुणात्मकः विधायरूपंनानाचकरोमिसृष्टिपालनं २० यंयंगछतभक्तोवो
४२ भविष्यतिभयंकुतः अयमस्तिहरेणाभयंवोनास्तिशंकरात् २१ आशुतोषःसभग
वान्शंकरःशंकरःसतां भक्ताधीनश्चभक्तेशोभक्तात्माभक्तवत्सलः २२ सुदर्शने
शिवश्चैवममप्राणाधिकःप्रियः ब्रह्मांडेषुचतेजस्वीहेब्रह्मन्मनजोपरः २३ भक्तस
ष्टमहादेवःसृष्टिंकोटिंचलीलया कोटिंचब्रह्मणामेवंकिमसाध्यंचशूलिनः २४
वाह्यज्ञानेनतत्रकिंचिद्ध्यायतेमांदिवानिशं येयथामांप्रपद्यंतेतांस्तथैवभजाम्यहं २५
शिवस्वरूपोभगवान्शिवाधिष्ठातृदेवकः शिवोभवतितस्माच्चशिवंतेनविदुर्बुधाः
एतस्मिन्नंतरेतत्राजगामसशंकरः शूलहस्तोवृषारूढोरक्तपंकजलोचनः २७
आगत्यप्रणवंतूर्णंभक्तिनम्रात्मकंधरः ननामभक्त्यातंसूक्ष्मंलक्ष्मीकांतंपरात्परं २८
रत्नसिंहासनस्थंचरत्नालंकारभूषितं करीटिनंकुंडलिनंचक्रिणंवनमालिनं २९
नवीननीरदश्यामंसुंदरंचचतुर्भुजं चतुर्भुजैःसेवितश्चश्वेतचामरवायुना ३० चंद
नोक्षितसर्वांगंभूषितंपीतवाससा लक्ष्मीप्रदत्तताम्बूलंभक्तवंतंचनारद ३१ विया। ४२

धरीन्द्रसंगीतं पठ्यते तं मुदा ईश्वरं परमात्मानं भक्तानुग्रहविग्रहं ३२ तेन नाम महादेवो
ब्रह्मा तेन च नामतः तेन नाम भक्ताः सूर्यश्च सेवन्ते त्तश्च दृशोवरं ३३ कश्यपश्च महाभक्ता
स्तुष्टाव च तेन नाम च शिवः संस्तूय देवेशं समवास सुवासने ३४ सुवासने सुवासीने
विश्रान्ते च दृशोवरं श्वेतचामरवातेन सेवितं विष्णुपार्षदैः ३५ अक्षोथ सन्नमस सर्वाश्च
शान्तं सुस्मितं मुदा स्तूयमानं पंचवक्त्रो परं नारायणं प्रभुं ३६ तमुवाच प्रसन्नात्मा प्रस
न्नस्सरस्सुदि पीयूषतुल्यमधुरं वचनं सुमनोहरं ३७ श्री गवा वाच अस्मैतमयहा
स्यच शिवश्रस्ते शिवे शिवं वैदिकं लौकिकं अस्य त्वां इच्छामि तथापि शं ३८ तपसां फ
लदातारं कर्त्तारं सर्वसंपदां संपद्भुतपः प्रभं मयोभणत्वा च सां प्रति ३९ ज्ञानाधिदेव स
र्वज्ञं त्वां इच्छामि किं वृथा निरापदि विपन्त्वा समलं मंत्र जयश्वरे ४० त्वमेवागमनं इ
स मलं स्वाश्रममागते आगतोसि कथं ब्रह्मन्नैवं वदकारणं ४१ महा वु वाच
वृषध्वजं च मङ्गलं मम प्राणाधिकं प्रियं सूर्यः शापं पश्यतिमे कारणं ब्रह्मकोपयोः ४२
पुत्रवात्सल्यशोकेन सूर्यं हन्तुं समुद्यताः सब्रह्मानं प्रपन्नश्च स सूर्यः श्रुविधिं त्वयि
तयि ये शरणापन्ना ध्यानेन वचसापि वा निरापदस्ते गोकाञ्जरामृत्युवर्जिताः ४४

शापेशापास्मरणमपत्रानन्त्वर्णोकिंवदामिभोः हरिस्ततिस्त्र्याभयदासर्वमंगलदासदा ४५
ब्र०वै किंमेभक्तस्यभवितातन्मेब्रूहिजगत्प्रभो श्रीभगवानुवाच श्रीहत्वास्यास्मद्वक्षस्यस्थ्यंशा
प्र०खं० वेहेनैतेना कालेनैयातोदेवेनस्नुणानामेकविंशति वैकुंठचंद्रिकायेनशीघ्रंगच्छन्त
४३ पालये ४७ वृषध्वजोमत्तः कालांडदिवायोत्पदारुणात् हंसध्वजस्तत्तनयोमत्तः
सोपिश्रियाहृतः ४८ तत्पुत्रौचमहाभागौधर्मध्वजकुशध्वजौ हतश्रियौसूर्यशा
पान्नौचपरमवैष्णवौ ४९ राज्यभ्रष्टौश्रियाभ्रष्टौकमलातापसावुभौ तयोश्चभार्ययो
र्लक्ष्मीकमलाचभविष्यति ५० राज्यप्रश्नोतदातौच तस्यश्रेष्ठोभविष्यतः मत्तस्ते
च८ सेवकंशोभोगच्छसूर्यंगच्छत ५१ इत्युक्त्वाचसलक्ष्मीकः सभातोभ्यंतरंगतः देवाज
ग्मुस्सुप्रहृष्टाः स्वाश्रमंपरमंमुदा ५२ शिवस्तुतपसेपीत्रेप विशर्णानमयो ५३ ॥
पत्र ४ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेनारदसंवादेप्रकृतिखंडेतुलस्युपाख्यानेचतुर्दशो ॥
च ध्यायः १४ नारायणउ० लक्ष्मीतौसमाराध्येचोग्रेणतपसामुने वरमिष्टंचप्रत्येकं ॥
संप्रापवरभीप्सितं १ महालक्ष्म्यावरेणैवतौपृथ्वीशौबभूवतुः धनवंतौपुत्रवंतौ
धर्मध्वजकुशध्वजौ २ कुशध्वजस्यपत्नीचदेवीमालावतीसती सासुसावचकाः ॥ ४३

43A

लेन कमलांसा सुतां सती ३ सा च भूमिष्ठमात्रेण ज्ञानयुक्ता बभूव ह कृत्वा वेदध्वनिं स्पष्टं
समुत्तस्थौ सूतिकागृहे ४ वेदध्वनिं सा चकार ज्ञानमात्रेण तेन च तस्मात्तां तां वेदवतीं प्र
वदन्ति मनीषिणः ५ जातमात्रेण सुस्नाता जगाम तपसे वने सर्वैर्निषिद्धा यत्नेन ना
रायणपरायणा ६ एकमन्वन्तरं चैव पुष्करे च तपस्विनी अत्युग्रां च तपस्यां च लील
या च चकार सा ७ तथापि न कृशा न क्लिन्ना न च यौवनसंयुता शुश्राव खे च सा वा
लाश्रीवाचमशरीरिणीं ८ जन्मान्तरे ते भर्त्ता च भविष्यति हरिः स्वयं ब्रह्मादिभिर्दुरा
राध्यं पतिं लप्स्यसि सुन्दरि ९ इति श्रुत्वा तु सा हृष्टा चकार च पुनस्तपः अतीव निर्जने
स्थाने पर्वते गन्धमादने १० तत्रैव सुचिरं तप्त्वा विश्वस्य समुवाच सा ददर्श पुरतस्तत्र
रावणं दुर्निवारणम् ११ दृष्ट्वा तां तिथिभक्त्या च पाद्यं तस्मै ददौ किल सुस्वादु फल
मूलं च जलं चाति सुशीतलं १२ तच्च भुक्त्वा स पापिष्ठश्चोवास तत्समीपतः चका
र प्रश्नमिति तां का त्वं कल्याणि चेति च १३ तां च दृष्ट्वा वरारोहां पीनोन्नतपयोधरां
शरत्पद्मोत्सवास्यां च सस्मितां सुदतीं सतीं १४ मूर्छामवाप कृपणः कामबाणप्रपी
डितः तां करेण समाकृष्य शृंगारं कर्तुमुद्यतः १५ सा सती कोपदृष्ट्या च स्तम्भितं तं च

44

ब्र॰वै॰ चकार ह सन्नगेहत्यपादौ च किंचिदकं न च तमः १६ तस्थौ च मनसा देवीं पद्मास्यां पद्मलो
प्र॰खं॰ चना सर्वास्त्रवेन संतुष्टा प्रकृतं तं चकार ह १७ शश्वापप च मदर्थं त्वं विनरूपतिसर्वाघवः १
४४ हृष्टोहं च तया कामं विप्रयासैव लोकय १८ इत्युक्त्वा सा च योगेन देहत्यागं चकार ह गंगा
यां तं च सत्यं त्यक्त्वा स्वग हे रावणाय ययौ १९ अहो किमङ्ग तेद्दष्टं किंकृतं वा मयाधुना इति सचि
सततं ५ त्यं विललाप पुनः पुनः २० सा च कालांतरे साध्वी बभूव जनकात्मजा सीता देवीति वि
ख्याता यदर्थे रावणो हतः २१ महातपस्विनी सा च तपसा पूर्वजन्मनः लेभे रामं च भ
र्तारं परिपूर्णतमं हरिं २२ संप्राप्य तपसाराध्य दुराराध्यं जगत्पतिं सा रामा सुचिरं रेमे रा
मेण सह सुंदरि २३ जातिस्मरा च स्मरति तपसश्च क्रमं पुरा सुखेन तज्जहौ सर्वं दुःखं
चापि सुखं फले २४ नानाप्रकारविभवं चकार सुचिरं सती संप्राप्य सुकुमारं तं समनो
नवयौवने २५ गुणिनं रसिकं शांतं कांतं वेषमनन्तमम् स्त्रीणां मनोज्ञं रुचिरं तथा
लेभे यथेप्सितं २६ पितुः सत्यपालनार्थं सत्यसंधो रघूत्तमः जगाम कानने पश्चात्काले
न च बलीलया २७ तस्थौ समुद्रनिकटे सीतया लक्ष्मणेन च ददर्श तत्र वह्निं च विप्र ४४
रूपधरं हरिं २८ तं रामं दुःखितं दृष्ट्वा स च दुःखी बभूव ह उवाच किंचित्सत्येशः सत्यस

न्यपरायणः २९ वह्निरुवाच भगवन्नुपतां वाकां कालेनयदुपस्थिते सीताहरणकालोयं
तवैव समुपस्थितः ३० मद्देवं च दुर्निवार्य्येन च देवान्परेवल मत्त्रभंमपि संन्यसच्छायां त्वदं
तिके धुना ३१ दास्यामि सीतां तुभ्यं च परिक्षाममयेपुनः देवैः प्रस्थापितो हं चन चवियो
हुताशनः ३२ रामस्तद्वचनं श्रुत्वा न प्रकाश्य च लक्ष्मणः स्वीचकार च सच्छद्म हृदयेन
विहूयता ३३ वह्नियोगेन सीतायामायासीताचकारह तत्तुल्यगुणसर्वांसाद्दौ रामाय
नारद ३४ सीतां गृहीत्वा स ययौ गोप्यं वह्निर्निषिध्य च लक्ष्मणेनैव बुबुधे गोप्यमन्यस्य का
कथा ३५ एतस्मिन्नन्तरे रामो ददर्श कनकं मृगं सीता तं प्रेरयामास तद्दर्थयत्नपूर्वकं
३६ संन्यस्य लक्ष्मणं रामो जानन् कारणमेन च स्वयं जगाम तूर्णंतं विव्याध सायकेन च
लक्ष्मणेति च शब्दं च कृत्वा च मायया मृगः प्राणांस्तत्याज हसा पुरो दृष्टा हरिं स्मरन् ॥ २५
३८ स्वगदेहं परित्यज्य दिव्यरूपं विधाय च रत्ननिर्माणयानेन वैकुण्ठं स जगाम ह वैकुण्ठ
द्वारि वार्योसीत् किंकरो द्वारपालयोः जयश्च विजयश्चैव बलवांश्च जितो भिदा ४० शापेन
सनकादीनां संप्राप्य राक्षसीं तनं पुनर्जगाम स ह भेददोषस द्वारपालयोः ४१ अथ शब्दं तत्स
श्रुत्वा लक्ष्मणस्तिच विक्लवं सीतां तं प्रेरयामास लक्ष्मणं रामसंनिधिम् ४२ गते च लक्ष्म

45

ब्र॰ प्र॰ खं॰ ४५

णोरामं रावणो दुर्निवारणः सीतां गृहीत्वा प्रययौ लंकामेव स्वलीलया ४३ विषसाद स्व
रामश्च वने दृष्ट्वा च लक्ष्मणम् महतीं साश्रमं गत्वा सीतां नैव ददर्श ह ४४ मूर्छां संप्राप्य स
चिरं विललाप स्वशोकतः पुनर्बभ्राम गहने तदन्वेषणपूर्वकं ४५ कालेन संप्राप्य वार्तां संप्रा
प्य वानरान् नदीतटे सहायं वानरं कृत्वा बबंध सागरं हरिः ४६ लंकां गत्वा रघुश्रेष्ठो जघान सा
यकेन च सबांधवं रावणं च सीतां संप्राप्य दुःखितां ४७ तां च वह्निपरीक्षां च कारयामास स
त्वरं हुताशनस्तत्र काले वास्तवीं जानकीं ददौ ४८ उवाच छाया वह्निं च रामं च विनयान्विता
करिष्यामीति किमहं तदुपायं वदस्व मे ४९ वह्निरुवाच त्वं गच्छ तपसे देवि पुष्करं च सुपुण्य
दं कृत्वा तपस्यां तत्रैव स्वर्गलक्ष्मीर्भविष्यति ५० सा च तद्वचनं श्रुत्वा प्रतप्य पुष्करे तपः दि
व्यं त्रिलोकाब्दलक्षं च स्वर्गलक्ष्मीर्बभूव ह ५१ सा च कालेन तपसा यज्ञकुंडसमुद्भवा कामि
नी पांडवानां च द्रौपदी द्रुपदात्मजा ५२ कृते युगे वेदवती कुशध्वजसुता शुभा त्रेतायां सा रा
मपत्नी सीतेति जनकात्मजा ५३ त्रिहायणीति सा प्रोक्ता विद्यमाना युगत्रये ना र द वा
प्रियां पंच कथं तस्या बभूवुर्मुनिपुंगव ५४ इति मे छिन्धि संदेहं भंज संदेहभंजन श्री ना
रा यण उवाच लंकायां वास्तवी सीता रामं संप्राप नारद ४५ रूपयौवनसंपन्ना छाया च बहुचि ४५

45A

निता रामान्योराज्ययानमायया चेसा च शंकरं ५६ कामातुरा पतिं विप्रा प्रार्थयंती पुनः पु
नः पतिं देहि पतिं देहि पतिं देहि त्रिलोचन ५७ पतिं देहि पतिं देहि पंचवारं चकार सा शिवस्त
त्प्रार्थनां श्रुत्वा सस्मितो रसिकेश्वरः ५८ प्रिये तव प्रियाः पंच भविष्यंतीति वरं ददौ तेन सा पां
डवानां च बभूव कामिनी प्रिया ५९ इत्येवं कथितं सर्वं प्रस्तावं वास्तवं शृणु अथ संप्राप्य
लंकायां सीतां रामो मनोहरां ६० विभीषणाय तां लंकां दत्वा योध्यां ययौ पुनः एकादश स
हस्राब्दं कृत्वा राज्यं च भारते ६१ जगाम सर्वलोकैश्च सार्द्धं वैकुंठमेव च कमलांशा वेद
वती कमलायां विवेश सा ६१ कथितं पुण्यमाख्यानं पुण्यदं पापनाशनं सततं मूर्ति
मंतश्च वेदाश्चत्वार एव च ६२ संति यस्याश्च जिह्वाग्रे सा च वेदवती स्मृता कुशध्वजसुता
ख्यानं निबोध कथयामि ते ६३ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे नारायणनारद
संवादे वेदवतीप्रस्तावे पंचदशोध्यायः १५ नारायण उवाच धर्मध्वजस्य पत्नी च माध
वीति च विश्रुता न्टपेन सार्द्धं सा रामा पर्वते गंधमादने १ शय्यां रतिकरीं कृत्वा पुष्पचंद
नचर्चिता चंदनोक्षितसर्वांगी पुष्पचंदनवायुना २ स्त्रीरत्नमतिचार्वंगी रत्नभूषणभू
षिता कामुकी रसिकश्रेष्ठा रसिकेणेन संयुता ३ सुरते विरतिर्नास्ति तयोः सुरतवि

46

प्र·वै·
प्र·खं·
४९

त्तयोः गतदेवं वर्षशतं तौ नस्नातौ दिवानिशं ४ ततो सन्नाम रतिं प्राप्य सुरताद्विरराम सः
कामुकी सुंदरी किंचिन्न चतृप्तिं जगाम सा ५ दधार गर्भं सा सत्यो देवाद्व्शतकं सती श्रीगर्भा
श्रीयुता सा च संबभूव दिने दिने ६ शुभलग्ने शुभदिने शुभयोगेन संयुते शुभलग्ने शुभांशे
च शुभस्वामी गृहान्विते ७ कार्तिकी पूर्णिमायां च सितवारे च पद्मजे सुसाव सा च प
द्मांगां पद्मिन्यं सा मनोहरा ८ पादपद्मयुगे पद्मरोमराजीविराजिता गजराजेश्वरी लक्ष्मीः
सर्वांगभोगमायुता ९ राजलक्ष्मीलक्ष्मीयुतां राजलक्ष्म्यादिदेवतां शरत्पार्वणचंद्रास्यां श
रत्पंकजलोचनां १० पक्वबिंबाधरोष्ठी च पश्यंती सस्मितेक्षणा हस्तपादतलावक्त्रा निम्न
नाभिमनोरमा ११ तदधः त्रिवली युक्ता नितंबं च युग्मवर्तुला शीते सुखोष्ठा सर्वांगी ग्री
ष्मे च सुखशीतला १२ श्यामा सुकेशी चिरान्यग्रोधपरिमंडला श्वेतचंपकवर्णाभा सुंद
रीषु कसुंदरी १३ नरनार्यश्च तां दृष्टा तुलनां दातुमक्षमाः तेन नाम्ना च तुलसीं तां वदं
ति पुराविदः १४ सा च भूमिष्ठमात्रेण श्रेष्ठा च प्रकृतिर्यथा सर्वैर्निषिद्धा तपसे जगाम तप
से वने १५ तत्र दैवाब्दलक्षं च चकार परमं तपः मम नारायणः स्वामी भवितेति सुनि ४९
श्चिता १६ ग्रीष्मे पंचतपाः सीते तोयवस्त्रा च प्रावृषि समशानस्थाद्रसिधारासहती गता

दिवानिशं १७ विंशत्सहस्रवर्षं च फलतोयाशना च सा त्रिंशत्सहस्रवर्षं च पत्राहारा तप
स्विनी १८ चत्वारिंशत्सहस्राब्दं वाय्वाहारा तपस्विनी ततो दशसहस्राब्दं निराहारा बभूव ह
निर्लक्ष्यां चैकपादस्थां दृष्ट्वा तां कमलोद्भवः समाययौ वरं दातुं परं बदरिकाश्रमे १९ चतु
र्मुखं च सा दृष्ट्वा ननाम हंसवाहनं तामुवाच जगत्कर्ता विधाता जगतामपि २१ ब्र ३ च
वरं वृणीष्व तुलसि यत्ते मनसि वांछितं हरिभक्तिं च मुक्तिं चाप्यजरामरतामपि २२ तुल
स्युवाच शृणु तात प्रवक्ष्यामि यन्मे मनसि वांछितं सर्वज्ञस्यापि सर्वतः किं लज्जा मम सां
प्रतं २३ अहं च तुलसी गोपी गोलोकेहं स्थिता पुरा कृष्णप्रिया किंकरी च तद्दासी तत्
सखी प्रिया २४ गोविंदरतिसंभूता अतृप्ताहं च मूर्छिता रासेश्वरी समागत्य ददर्श रासमं
डले २५ गोविंदं भर्त्सयामास मां शशाप रुषान्विता याहि त्वं मानवीं योनिं नित्यं वै च पिता
मह २६ मामुवाच स गोविंदो मदंशं च चतुर्भुजं लभिष्यसि तपस्तप्त्वा भारते ब्रह्मणो
वरात् २७ इत्येवमुक्त्वा देवेशोऽप्यंतर्धानं चकार सः देव्या भियात्तनुं त्यक्त्वा लब्धं जन्म मया
भुवि २८ अहं नारायणं कांतं शांतं सुंदरविग्रहं सांप्रतं लब्धुमिच्छामि वरमेवं च देहि मे २९
ब्र ३ च श्रीदामा नाम गोपश्च श्रीकृष्णांशसमुद्भवः तदंशश्चातितेजस्वी लेभे जन्म

न:१

47

ब्र.वै. भारते ३० सांप्रतंराधिकाशापाद्दनुवंशसमुद्भवः शंखचूडइतिख्यातस्त्रैलोक्येनचतत्समः
प्र.खं. ३१ गोलोकेत्वांपुरादृष्ट्वाकामोन्मथितमानसः विलंघितुंनशशाकराधिकायाःप्रभावतः व२
४२ ३२ सचजातिस्मरस्तस्मात्त्वल्लाभवरेणाच जातिस्मरत्वात्त्वमपिसर्वंजानासिसुंदरि ३३
अधुनातस्यपत्नीत्वंभवभाविनिशोभने पश्चान्नारायणंशांतंकांतमेवलभिष्यसि ३४ शापा
न्नारायणस्यैवकलयादेवयोगतः भविष्यसिवृक्षरूपात्वंपूताविश्वपाविनी ३५ प्रधानास
र्वपुष्पाणांविष्णुप्राणाधिकाभवे, त्वयाविनाचसर्वेषांपूजाचविफलाभवेत् ३६ वृंदावनेवृ
क्षरूपात्वंभूत्वाविश्वपाविनी त्वत्पत्रैर्गोपिगोपालाःपूजयंतिचमाधवं ३७ वृक्षादिदेवी
रूपेणसार्धंकृष्णेनसंततं विहरिष्यसिगोपेनस्वच्छंदंदेवाच ३८ इत्येवंवचनंश्रुत्वास न८
स्मिताहृष्टमानसा प्रणनामचब्रह्माणंतंचकिंचिदुवाचह ३९ तुलस्युवाच यथामेद्वि
भुजेकृष्णेवांछाचश्यामसुंदरे सत्यंब्रवीमिहेताततथावचतुर्भुजः ४० अतृप्ताहंचगो
विंदेदैवाद्दागारमंगतः गोविंदस्यैववचनात्प्रार्थयामिचतुर्भुजम् ४१ ध्रुवमेवलभिष्या
मिराधाभीतिप्रमोचय ब्रह्मोवाच गृहाणराधिकामंत्रंददामितेषोडशाक्षरं ४२ मंत्रंतस्य
जगद्धानाःस्तोत्रंचकवचपरं सर्वपूजाविधानंचपुरश्चर्याविधिक्रमम् ४३ परंसुभाग्यंसं ४२
त्रै

47A

कृत्वासौतीर्थानंचकारसः साचब्रह्मोपदेशेनपुण्येवदरिकाश्रमे ४४ मंत्रायपरमंमंत्रंयदि
ष्टपूर्वजन्मनः दिव्यंद्वादशवर्षंचपूजांचैवचकारसः ४५ बभूवसिद्धासादेवीतत्सान्त्यादेसमाप
च सिद्धंतपसिमंत्रेचवरंमाप्ययथेप्सितं ४६ बुभुजेचमहाभोगंयद्विश्वेषुसुदुर्लभं प्रसन्न
मानसादेवीतस्मात्तपःक्रमे ४७ सिद्धफलेनराणांचदुःखंचसर्वमतन्नमं भुक्त्वापीत्वाच
सेनत्रष्टाशयनेचचकारसा ४८ तल्पेमनोरमेतत्रपुष्पचंदनचर्चिते ४९ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेम न ५
हापुराणेनारायणनारदसंवादेप्रकृतिखंडेतुलस्युपाख्यानेतुलसीवरप्रदानंनामषोड
शोध्यायः १६ नारायणउवाच तुलसीपरितुष्टाचसुस्वापहृष्टमानसा नवयौवनसं
पन्नावृषस्येषितवराननाः १ चिक्षेपपंचबाणाश्चपंचबाणाश्रितांप्रति पुष्पायुधेनसादग्ध्यापु
ष्पचंदनचर्चिता २ पुलकांचितसर्वांगीकंपितारक्तलोचना क्षणंसाशुष्कतांप्राप क्षणं
मूर्छामवापह ३ क्षणमुद्विग्नतांप्राप क्षणंतंद्रांसुखावहां क्षणंसादहनंप्राप क्षणंप्र
पसमोहतां ४ क्षणंसाचेतनांप्राप क्षणंप्राप विषण्णतां उत्तिष्ठंतीक्षणंतल्पाद्गच्छंतीनिक
टंक्षणं ५ भ्रमंतीक्षणमुद्वेगान्निवसंतीक्षणंपुनः क्षणमेवसमुद्वेगात्सुष्वापपुनरे
वसा ६ पुष्पचंदनतल्पंचतद्भूत्वादिसंचकं विषमाहारसुस्वादुदिव्यरूपफलंजलं

ग ३ चा

48

निलयेचविकारैस्तुत्वमवस्त्रंकृताशान सिंदूरंपत्रकंचैवब्रुगणानलयंचकुः स्वदं ८ त्वगां
ब्र॰वै॰ ददर्शानंद्रायांसवेशाकुरुषसती संदरंचप्रवानचसस्मितरसिकेश्वरे ९ चंदनोक्षातस
प्र॰ख॰ वींरत्नभूषणाभूषितं आगछतेमाल्यवंतपश्यंतंतन्मुखांबुजे १० कथयंतंरतिकथा
४८ तुंवनंमधुरंवकुः शयानवंतंतल्पेचसमाश्लीष्यतमीप्सितम् ११ पुनरेवनगछते आ
गछंतंवसंतकं यातक्रुपासिप्राणेश्वातिष्टेवमवाचसा १२ पुनश्चचेतनांप्राप्यविलला
पपुनःपुनः एवंतपोवनेसाचतस्थौनंदवनारद १३ शंखचूडमहायोगीसुंदरोकृत्समम
नोहरा कृत्सुसमंत्रंसप्राप्यजन्मवासिकाणिपुष्करे १४ कवचंचगलेवध्वासर्वमंगलमंगले
ब्रह्मणाश्चवरंप्राप्ययत्तन्मनसिवांछितं १५ आज्ञयाब्रह्मणः सोपिवदरींचसमाय
यौ आगछतेशंखचूडंददर्शनलसीमुदे १६ नवयौवनसंपन्नंकामदेवसमप्रभं श्वेत
चंपकवर्णाभंरत्नभूषणभूषितम् १७ शरत्पार्वणचंद्रास्यंशरत्पंकजलोचनं रत्नसा
रविनिर्माणंविमानस्थंमनोहरम् १८ रत्नकुंडलयुग्मेनगंडस्थलविराजितं पारिजा
तप्रसूनानांमाल्यवंतंचसस्मितं १९ कस्तूरीकुंकुमयुतंसुगंधिचंदनान्वितं सांद्र
स्मासन्निधानेनम्रवमाछायवासमा २० सस्मितातंनिरीक्षंतीसकटाक्षंपुनः पुनः ४८

48A

बभूवायनमम्रखीनवसंगमलज्जिता २१ कामुकीकामवाणेनपीडितापुलकान्विता पिवंती
तन्मुखांभोजंलोचनाभ्यांचसंततं २२ ददर्शशंखचूडश्चकन्यामेकांनयोवने पुष्पचंदनतल्पस्थां
वसंतीवाससाहृतां पश्यंतंतन्मुखंशश्वत्सस्मितांसुमनोहरां सुपीनकठिनश्रोणीपीनोन्नतपयोध
राम् २५ मुक्तापंक्तिप्रभाजुष्टदंतपंक्तीसुविभ्रतीं पक्वविंवाधरौष्ठीचसुनासांसुंदरीवरां नप्तकां
चनवर्णाभांशरच्चंद्रसमप्रभां स्वतेजसापरिच्छन्नांसुखदृश्यांमनोहरां २६ कस्तूरीविंदुभिःसार्धं
मथचंदनविंदुना सिंदूरविंदुनाशश्वत्सीमंताधःस्थलोज्वलां २७ निम्ननाभीगंभीरंचतदधस्त्रि
वलीयुतां स्थलपद्मवरारक्तांनाखचंद्रैर्विभूषितां २८ स्थलपद्मप्रभायुक्तपादपद्मंचविभ्रतीनथा
श्चारक्तवर्णाललितमरकतसमप्रकृतं कूर्मपद्मस्थलेपद्मपद्मसाङ्गेविराजितां शरदिंदुविनिंदक
नखेंदुराजिविराजितां अमूल्यरत्ननिर्माणगणिकावलिसंयुतां मणींद्रसारनिर्माणक्वणन्मंजीर
राजितां ३१ दधतींकवरीभारंमालतीपुष्पसंयुतम् अमूल्यरत्ननिर्माणमकराकृतिरूपि
णीं ३२ चित्रकुंडलयुग्मेनगंडस्थलविराजितां रत्नेंद्रसारहारेणस्तनमध्यस्थलोज्वलां रत्नकंक
णकेयूरशंखभूषणभूषितां रत्नांगुलीयकैर्दिव्यैर्मणीणांवलिराजितां दृष्ट्वातांललितांरम्यांविल
संतीपरासती उवासतत्समीपेचमधुरंतामुवाचसः शंखचूडउवाच कात्वमत्रकस्यकन्याधन्येमान्ये

49

सुयोषितां कांतमानिनि कल्याणि सर्वकल्याणशालिनी स्वर्गभोगानिसारेति निदानं हारहूपिणी
संसारदावसारे च मवयौरेमनोहरे जगद्विलक्षणोत्तामे स्तनी द्रमोहकारिणी मोलिभूते किंकरं मां संभा
प्र॰ति॰ ख॰ ४१ षां कुरु सुंदरी इत्येवं वचनं श्रुत्वा सकामा वामलोचना सस्मितानम्र वदना सकामं तमुवाच ह ४० त
लसुवाच धर्मध्वज सुतां हं च तपस्यायां नवयौवने तपस्विनी हंतिच्छामि कस्त्वं गच्छ यथासुखम् ४१ का
मिनीकुलजानां च रहस्येकाकिनी सती नष्टश्रुतिकुले जातन एवमेव श्रुतो श्रुते ४२ लंपटो सत्कुले
जातो [illegible] धर्मशास्त्रार्थमश्रुतः येन श्रुतः श्रुतेरर्थः सकामिच्छति कामिनी ४३
आपातमधुरां मंते अंतकाधुरचषसंतां विषकुंभाकाररूपाममृतस्यां च नं त्यजेत् ४४ हृदयं क्षुरधा
राभां शश्वन्मधुरभाषिणीम् स्वकार्यपरिनिष्पत्तिं तत्परां सततं सदा ४५ कार्यार्थे स्वामिवशगामन्यार्थे त्रा८
वारणां सदा स्वांतर्मलिनरूपां च प्रसन्नवदनां त्यजेत् ४६ श्रुतौ पुराणे यासां च चरित्रमनिरूपितम्
तासु को विश्वसेत्प्राज्ञो प्यपद्मां च दुराशयां ४७ तासां को वा रिपुर्मित्रं पार्थिया गतरूपिणी इंद्रजाल
स्वरूपं च मिथ्याभाषिस्वरूपिणी ४८ विभ्रंतीवाह्यसौंदर्यमधोत्तमतिकुत्सितं नानाविणमूत्रश्लेष्मान ४९
मायारं कुलसंयुतं ४९ दुर्गंधिदोषसंयुक्तरक्ताक्तमसंस्कृतं मायारूपं मायिनां च विधिना नि
र्मिता पुरा ५० विषरूपामृतानाम हर्षप्रविहवाषितां इत्युक्त्वा तुलसी तं च विरराम च नारद ५१

49A

समन्वितः शंखचूडश्च प्रवक्तुमुपचक्रमे शंखचूड उवाच त्वया यत्कथितं देवि न च सर्वमलीककं ५२
किंचित्सत्यमलीकं च किंचिन्मत्तो निशामय निर्मितं द्विविधं धात्रा स्त्रीरूपं सर्वमोहनम् ५३ कृत्या-
रूपं वास्तवं च प्रशस्यं च प्रशंसितं लक्ष्मी सरस्वती दुर्गा सावित्री राधिकादिका ५४ सृष्टिसूत्रस्व
रूपं चाप्याद्यं सृष्टिविनिर्मितं एतेषामंशरूपं वा वास्तव्यं च द्वयं स्मृतं ५५ तत्प्रशस्यं यशोरूपं
सर्वमंगलकारणं शतरूपा देवहूती स्वधा स्वाहा च दक्षिणा ५६ छायावती रोहिणी च वरुणानी
शचीतथा कुबेरस्य तु पत्नी सा ह्यदितिश्च दितिस्तथा ५७ लोपामुद्रानसूया च कैटभी तुल-
सी तथा अहल्यारुंधती मेना तारा मंदोदरी परं ५८ दमयंती वेदवती गंगा च मनसा तथा पु-
ष्टिस्तुष्टिः स्मृतिर्मेधा कालिका च वसुंधरा ५९ षष्ठी मंगलचंडी च मूर्तिश्च धर्मकामिनी स्वस्तिश्र-
द्धा च कांतिश्च शांतिश्शांतिस्तथापरा ६० निद्रा तंद्रा क्षुत्पिपासा संध्या रात्रिर्दिवा निशि सं-
पत्तिर्धृतिकीर्ती च क्रिया शोभा प्रभा शिवा ६१ यत्स्त्रीरूपं च संभूतमुत्तमं च युगे युगे-
कृत्यांशं सत्स्वरूपं यत्समस्तं सर्वस्वादिकमेव च ६२ सत्त्वप्रधानं यद्रूपं तत्तु रूपं स्वरूपतः तदुत्तमं च
विश्वेषु साध्वीरूपं प्रशंसितं ६३ तद्वास्तवं च विज्ञेयं प्रवदंति मनीषिणः रजोरूपं तमोरूपं कृ-
त्यासु द्विविधं स्मृतं ६४ स्थानाभावात्क्षणाभावान्मध्यवर्तिरभावतः देहक्लेशेन रोगेन स-

लx

50

ब्र०
प्र० ख०
५०

त्वंसर्गेन संदरी वरूथो गोप्यते नैव विप्रराजभयेन च रजोरूपमसाध्वीनमतैनैवोपजायते ।
इदं मध्यमरूपं च प्रवदंति मनीषिणः तमोरूपं दुर्निवार्यं मध्यमं तद्विदुर्बुधाः नष्टश्च निकृते ज्ञा
तायंदित अपरस्त्वियं निर्जने दुर्जने वापि रहस्येव च सत्त्वियं आगच्छामि त्वत्समीपे आत्तरा
ब्राह्मणोऽधुना गंधर्वेण विवाहेन त्वां गृहीष्यामि शोभने अहमेव शंखचूडो देवविद्राचकारकः
दत्त्वंशोद्भवो विप्रैस्सदा माहेश्वरेऽपुरे अहमष्टसगोपेषु सगोपीपार्षदेषु च अधुनादान
वेत्रोहं राधिकायाश्च शापतः जातिस्मरोहं जानामि कृष्णमंत्रप्रसादतः जातिस्मरा त्वं तुल
सी संसक्ता हरिणा पुरा त्वमेव राधिकापालौ नामि भारते भवि त्वां संभोक्तुमिच्छुकोहं ना जा।
लशायामयात्वतः इत्येवमुक्त्वा स तु माद विरराम महामुने सस्मिता तुलसी हृष्टा प्र
वक्तुमुपक्रमे तुलस्युवाच एवंविधो बुधो विप्रेषु पेषु च प्रशंसितः कांतामवति स।
त्कांताः शास्त्रदित्तिकामतः त्वयाहमधुना सत्त्वं विचारेणापराजिताः स नंदितश्चाप्यसचि
र्यः पुमान् स्त्रिया जितः निंदंति पितरो देवा ये चान्ये स्त्रीजितं जनं स्त्रीजितं मनसा वाचा पिता ५०
भ्राता च निंदति शुद्धो विप्रो दशाहेन जातके मृतके तथा भूमिपो द्वादशाहेन वैश्यः पंचद।
शाहतः शूद्रो मासेन वेदेषु मात्ववर्णसंकराः अशुचिः स्त्रीजितः शुद्धो चिताहदहनकाः।

50A

लतः नरदत्तंतिद्वियातस्यपितरः पिंडतर्पणं नरदत्तं नित्यादेवास्तसपुष्पफलादिकम्
किंतस्यानेनतपसाजपहोमप्रपूजनैः किंविद्ययावातपसास्त्रीभिर्यस्यमनोहृतं विद्याप्र
भावज्ञानार्थंमयात्वंचपरीक्षितः कृत्वापरिक्षांकांतस्यहृणोतिकामिनीवरम् बुरायशरण
हीनायवृद्धायाज्ञानिनेतथा दरिद्रायचमूर्खायरोगिणेकुत्सितायच अत्यंतकोपयुक्ता
यचात्यंतदुर्मुखायच पंगुलायांगहीनायचांधायवधिरायच जडायचैवकुष्ठायक्लीवता।
ल्यायपिपासने ब्रह्महत्यांलभेत्सोपियःस्वकन्यांददातिच शांतायगुणिनेचैवमनेचवि
दुषेपिच वैस्नवायसुतांदत्वादशवापिफलंलभेत् यःकन्यापालनंकृत्वाकरोतिवि
क्रयंयदि विपदांधनलोभेनकुंभीपाकंसगच्छति कन्यामूत्रपुरीषंचतत्रभक्षतिपातकी ।
कृमिदंशैःस्थितःकाकैर्यावदिंद्राश्चतुर्दश तदंतेव्याधयोनौचवलभतेजन्मनिश्चितं ।
विक्रीणातिमांसभारंवहत्येवदिवानिशं इत्येवमुक्त्वाब्रह्मसौविरराम तपोवने ।
तस्मिन्नंतरेब्रह्मन्तयोरंतिकमाययौ सर्वानामतलक्षीशांखचूडश्चनारद उवाच
ततेदेवेशंसचोवाचतपोर्हितं ब्रह्मोवाच किंकरोषिशंखचूडसंवादयामहं गंधर्वे।
णविवाहेनत्वमिमांगृहाणाकुरु त्वंचपुरुषरत्नंचस्त्रीरत्नंसतीयंसती विदग्धाया

51

विदग्धेनसंगमोगुणवान्भवेत् निर्विरोधस्तवराजन्कोवासजतिदुर्लभम् योविरोधसुख
प्र·नि· ...नभवेत् निर्विरोध... संशयः किंपश्यसिचत्वंकोनेमा
५१ त्संगुणिनंसति देवानामसुराणांचदानवानांविमर्दकं यथालक्ष्मीचलक्ष्मीशे यथा
कृष्णेचराधिका यथामयिचसावित्रीभवानीचभवेयथा रोहिणीचयथाचंद्रेयथाका
मेरतिःसती यथादितिंकश्यपेचवसिष्ठेरुंधतीयथा यथाहल्यागोतमेचदेवहूतीच
कर्दमे यथाबृहस्पतौतारा शतरूपामनौयथा यथाचदक्षिणायज्ञे यथास्वाहाहुताश
ने यथाशचीमहेंद्रेचयथापुष्टिर्गणेश्वरः देवसेनायथास्कंदे धर्मेमूर्तिर्यथासती सौ
भाग्यासुप्रियात्वंचशंखचूडेतथाभव अनेनसार्धंसुचिरंसुकुमारेणसुंदरी स्थानेस्था
नेविहारंचयथेच्छंकुरुसंततम् पश्चात्प्राप्स्यसिगोविंदंगोलोकेपुनरेवच चतुर्भुजेवैकुं
ठेशंखचूडेमृतेसती इत्येवमाशिषंकृत्वास्वालयंप्रययौविधिः गांधर्वेणविवाहेनजग्रहेतां
चदानवः स्वर्गेदुंदुभिवाद्यंचपुष्पवृष्टिर्बभूवह सरेमेरामयासार्धंवासगेहेमनोरमे मूर्छांसं
प्रापतुलसीनववसंगमसंगता निमग्नानिर्जनेसाध्वीसंभोगसुखसागरे चतुःषष्टिकला ५१
मानंचतुःषष्टिविधंसुखे कामशास्त्रेयन्निरुक्तंरसिकानांयथेप्सितं अंगप्रत्यंगसंश्लेष

51A

पूर्वकं स्त्रीमनोहरं तत्सर्वं सुखसृंगारं चकार रसिकेश्वरः अतीव रम्ये देशे च सर्वजंतुविवर्जिते पु-
ष्पचंदनतल्पे च पुष्पचंदनवायुना पुष्पोद्याने नदीतीरे पुष्पचंदनचर्चितः गृहीत्वा रसिकां रामे पु-
ष्पचंदनचर्चितां भूषितां भूषणेनैव रत्नभूषणभूषितः सुरते विरतिर्नास्ति तयोः सुरतविज्ञ-
योः जहार मानसं भर्तुः सालसी लीलया सती चेतनं रसिकायाश्च जहार रसभाविना वदत्स-
ंदनं राज्ञो तिलकं विजहार सा स च जग्राह तस्याश्च षिरसं विंदुपत्रकं सततं दत्तस्य रस्येव नखरे-
खं ददौ मुदा सा ददौ तद्धामपार्श्वे करस्पर्शणलक्षणं राजा तदोष्ठपुटिके ददौ दशनदेशनम्
तद्द्वंद्वयुगले सा च ददौ नखवर्द्धणं सुरतौ विरतौ तौ च समुत्थाय परस्परं सुवेशं चक्रतुस्तस्य
यत्तन्मनसि वांछितम् कुंकुमाक्तं चंदनेन स्नाता तस्मै तिलकं ददौ सर्वांगे सुंदरे रम्ये चकार चानु-
लेपनं सुवासितं च तांबूलं वह्निशुद्धे च वाससी पारिजातस्य कुसुमं जरारोगहरं परम् अमूल्य-
अ१ रत्ननिर्माणांगुलीयकमनुत्तमं सुंदरं च मणिवरं त्रिलोकेषु दुर्लभं दासीनवाकृसित्येवं सम-
चार्य पुनः पुनः ननाम परया भक्त्या स्वामिनं गुणशालिनम् सस्मिता तन्मुखांभोजं लोच-
नाभ्यां पपौ पुनः निमेषरहिताभ्यां च सकटाक्षे च सुंदरं स च तां च समाकृष्य चकार वक्षसि प्रियं
सस्मितेवा समाछन्नं ददर्श मुखपंकजं चुचुंब कठिने गंडे बिंबोष्ठे पुनरेव च ददौ तस्यै च सुयुग्मं च

कणाद्धृतं चयत् तदाहृत्यां रत्नमालां त्रिषु लोकेषु दुर्लभां ददौ मंजीरयुग्मं च स्वाहायाश्चाहृतं
चयत् केयूरयुग्मं छायायाश्चारोहिण्याश्च कुंडले अंगुलीयकरत्नानि रंभायाश्च करभूषणं शं
ब्रे वै खिनकरुचिरं चित्रं यद्दत्तं विश्वकर्मणा विचित्रपावकश्रेणीं शच्याश्चापि सुदुर्लभां भूषणानि च
प्र· ति· दत्तात परिहारं चकार ह निर्ममे कबरीभारं तस्याश्च माल्यभूषितं सुचित्रपत्रकं गंडे पत्रलेखा स
५२ मेतया चंद्रलेखा त्रिभिर्युक्तं चंदनेन सुगंधिना परितः परितश्चैव सार्द्धं कुंकुमबिंदुभिः ज्वल
त्प्रदीपाकारं च सिंदूरतिलकं ददौ तत्पादपद्मयुगले स्थलपद्मविनिंदने चित्रालक्तकरागं च ना
खरे च ददौ मुदा सद्वदासि पुनर्न्यस्य सरागाच्चरणांबुजे हे देवि तव दासोऽहमित्युच्चार्य पुनः पुनः
रत्ननिर्माणयानेन तां चकार स्ववक्षसि तपोवनं परित्यज्य राजा स्थानंतरं ययौ मलये देवनि
लये शैलेंद्रे च वने वने स्थाने स्थाने तिरम्ये च पुष्पोद्याने च निर्ज्जने कंदरे कंदरे सिंधुतीरे च सुंद
रे वरे पुष्पभद्रा नदीतीरे निर्वाते मनोहरे पुलिने कुलिने दिव्ये नद्यां नद्यां नदे नदे मत्तोमधुकरा
णां च मधुरध्वनिनादिते निस्पंदने सुवसने नंदने गंधमादने देवोद्याने देववने चित्रे चंदनकानने च
ट्टानां केतकीनां माधवीनां च माधवे कुंदानां मालतीनां च सैकुंदाभोजकानने कांचीवने किंचव ५२
के कंचुके कांचनाकरे पुष्पचंदनतल्पे च पुंस्कोकिलरुतस्रुते पुष्पचंदनसंयुक्त पुष्पचंदनवा

52A

गुना कामुकाः कामुकः कामांस्तेरेमे रमया सह नहि हृष्टो दानवेंद्रस्तस्मिन्नैव जगाम सा हविषा
कृष्णवर्त्मेव चवृधे मथनस्तयोः तया सह समागत्य स्त्राश्रमदानवस्ततः एवं सबुभुजे राज्यं शाश्व।
च्छक्रतापवान् एकमन्वंतरं शर्वराज्ञा राज्यं स्वरोवली देवानामसुराणां च दानवानां च संततं गंध
र्वाणां किन्नरीणां राक्षसानां वशास्त्रिच हताधिकारो देवाश्च चरंति भिक्षुकायथा स्वाहा होमा
दिकं येषां जहार विषयं बलात् आश्रमे चाधिकारं च यशस्त्र च भूषणादिकं निरुद्यमाः सुरास
वैचित्रपुत्तलिकायथा तेपि सर्वे विषण्णाश्च प्रजग्मुः ब्रह्मणः सभां वृत्तांतं कथयामासुरुरुदु
श्च भृशं मुहुः तदा ब्रह्मा सुरैः सार्द्धं जगाम शंकरालयं सर्वं कथयामास विधाता चंद्रशेखरं
वै+ ब्रह्मा शिवश्च तैः सार्द्धं वैकुंठं च जगाम ह सुदुर्लभं परं धाम जरामृत्युहरं परं संप्राप्य च वरं द्वारं।
माश्रमाणां द्वारे रहो ददर्श द्वारपालांश्च रत्नसिंहासने स्थितान् शोभितान् पीतवस्त्रैश्च रत्नभूष
णभूषितान् वनमालान्वितान् सर्वान् श्यामसुंदरविग्रहान् शंखचक्रगदापद्मधरांश्च चतुर्भुजा
न् सस्मितान् पद्मवक्त्रांश्च पद्मनेत्रान्मनोहरान् ब्रह्मा तान्कथयामास हेतुं आगमनार्थकं तेनता
चददौ तस्मै प्रवेशं तदाज्ञया एवं च षोडशद्वारान्निरीक्ष्य कमलोद्भवः देवैः सार्द्धं च तान्वीक्ष्य प्रवि
वेश हरेः सभां देवर्षिभिः परिवृतां पार्षदैश्च चतुर्भुजैः नारायणस्वरूपैश्च सर्वैः कौस्तुभभूषितैः।
सर्वेंदुमंडलाकारां चतुरस्रां मनोहरां मणींद्रसारनिर्माणां हीरासारसमन्वितां अमूल्यरत्न

53

स्वचितां निर्मितां स्वेच्छया हरेः माणिक्यमाल्याजालाढ्यां मुक्तापंक्तिविभूषितां मंडितां मरुलोका
ब्र॰वै॰ नैरत्नदर्पणकोटिभिः विचित्रैः चित्ररेखाभिर्नानाचित्रविचित्रितां पद्मरागेंद्ररचितैरचितां पद्म
प्र॰खं॰ कृत्रिमैः सोपानशतकैर्युक्तां समंतकविनिर्मितैः पट्टसूत्रग्रंथियुक्तैः चार्कपल्लवचंदनैः इंद्र
५३ नीलमणिस्तंभैर्वेष्टितां सुमनोहरां सरत्नस्वर्णकुंभानां समूहैश्च समन्वितां पारिजातप्रसू
नानां मालाजालैर्विराजितां कस्तूरीकुंकुमाक्तैश्च सुगंधिचंदनद्रवैः सुसंस्कृतां तु सर्वत्र वा
सितां गंधवायुना विद्याधरीसमूहानां संगीतैश्च मनोहरां सहस्रयोजनायामां परिपूर्णां च
किंकरैः ददर्श श्रीहरिर्ब्रह्मा शंकरश्च सुरैः सह वसंतं तन्मध्यदेशे यथेंदुं तारकावृतं अ
मूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासनस्थितम् किरीटिनं कुंडलिनं वनमालाविभूषितं शंखचक्र
गदापद्मधारिणं च चतुर्भुजं नवीननीरदश्यामं सुंदरं सुमनोहरं अमूल्यरत्ननिर्माणचि
त्रसिंहासनसंस्थितं रत्नभूषणभूषितं चंदनोक्षितसर्वांगं विभ्रंतं पाणिपंकजे पुरतो नृ
त्यगीतं च पश्यंतं सस्मितं मुदा शांतं सरस्वतीकांतं लक्ष्मीधृतपदांबुजे भक्तप्रदं तं तांबूलं
भक्तदत्तं सुवासितं गंगया परया भक्त्या सेवितं श्वेतचामरैः सर्वैश्च स्तूयमानं च भक्तिनम्रा
त्मकंधरैः एवंविशिष्टं तं दृष्ट्वा परिपूर्णतमं प्रभुम् ब्रह्मादयः सुराः सर्वे प्रणम्य तुष्टुवुः स ५३
दा पुलकांचितसर्वांगाः साश्रुनेत्राः सगद्गदाः भक्त्या च परया भक्ता भीता नम्रात्मकंधराः

53A

स+१

पुटांजलिपुटोभूत्वाविधाताजगतामपि वृत्तांतंकथयामासविनयेनहरेःपुरः हरिस्तद्वचनं
श्रुत्वासर्वज्ञःसर्वभाविताः प्रहस्योवाचब्रह्माणंवरंसंचमनोहरं श्रीभगवानुवाच- शृणुब्रह्मन्
सुवृत्तांतंसर्वजनानामिप्सितं मद्भक्तस्यगोपस्यमहातेजस्विनःपुरा हराम्लाणतनतस्यसर्वंश्रिति
हासस्मरातनं गोलोकस्यैववृत्तांतंपापघ्नंपुण्यकारणं सुदामानामगोपश्चपार्षदप्रवरोमम
सप्रापदानवींयोनिंभार्याशाम्नयाहरणात् तत्रैकदाहमगमंरासालयाद्रासमंडलम् विहाय
मानिनींराधिकांदेवींममप्राणाधिकांपरां सामांविरजयासार्द्धंविज्ञायकिंकरीमुखात् पश्चात्क्रो
धासाजगामसापददर्शचनतत्रमां विरजांचनदीरूपांमांज्ञात्वाचतिरोहितं पुनर्जगामसातुष्टा
मालयंसखिभिःसह मांदृष्ट्वामंदिरेदेवीसुदाम्नासहितंपुरा भर्त्सयामासभर्त्सयामासमौनीभूतंच
तत्स्थिरं तच्छ्रुत्वासहसाकोपप्रज्वारक्तपंकजलोचनाः वह्निःकर्तुंचकाराज्ञांसंत्यज्यममसंस्थि
सदि सदीनंतुसमन्त्रस्योद्धर्वारंतेजसोज्ज्वलं वह्निप्रकारंतंदृष्ट्वाप्रज्वलंतंपुनःपुनः
सचतद्वचनंश्रुत्वामहारुष्टाशशापतं याहिरेदानवींयोनिमित्येवंदारुणंवचः तंगच्छंतंश
पंतंचरुदंतंमांप्रणम्यच वारयामाससातुष्टारुदतीकृपयापुनः हेवत्सतिष्ठमागच्छक्वया
सीतिपुनःपुनः समुत्थायार्य्यवतंपश्चाज्जगामसाचविलोक्यवा गोप्यश्चरुरुदुःसर्वाःगोपाश्चेति

सद्गुःखिताः तेसर्वेराधिकाचापितत्पश्चाद्दीधितामया गोपास्पतिद्रव्यणार्द्देनकृत्वाशापस्यपालनं
सुदामानमिहागच्छत्तज्ञाचसानिवारिता गोलोकसद्व्यणार्द्देनएकमन्वन्तरंभवेत् पृथिव्यांज
प्र॰ति ५८ गतांधातःविनेवंवचनंध्रुवं सएवशापवृत्तस्यइतस्त्वैवयास्यति महाबलिष्ठोयोगीशः सर्व
मायाविशारदः ममसूत्संदत्वाचशीघ्रंगच्छभारतं शिवः करोतुसंहारंममशूलेन
वांधव ममैवकवचंकंठेसर्वमंगलमंगलं विभर्तिदानवः शश्वत्संसारविजयीततः तत्रैवै
ब्रह्मणः स्थितेनकोपिहिंसितुंक्षमः तद्वाचात्तांकरिष्यामिविप्ररूपोहमेवच सतीत्वभंगत
स्तत्पात्त्रकालेभविष्यति तत्रैवकालेतत्पत्नीदत्तोवरस्त्वया तत्पत्न्याश्चोदरेवी
र्यमर्पयिष्यामितिनिश्चितं तत्क्षणेनैवतन्मृत्युर्भविष्यतिनसंशयः पश्चात्सादेहमुत्सृज्यभ
विष्यतिप्रियाममः इत्युक्त्वाजगतांनाथोददौशूलंहरायच शूलंदत्वाययौशीघ्रंहरिरभ्यं
तरंमुदा सर्वेतेचययुर्देवाब्रह्मरुद्रपुरोगमाः इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेपुराणेप्रकृतिखंडेनारा
यणनारदसंवादेशंखचूडप्रसंगोनामसप्तदशोऽध्यायः १७ श्रीनारायणउवाच ब्रह्माशि
वंसंनियोज्यसंहारेशंखचूडस्यच जगामस्वालयंतूर्णंयस्याश्याख्यानेस्वधामने १ चंद्रभागा ५८
नदीतीरेवटमूलेमनोहरे तत्रतस्थौमहादेवोदेवनिस्तारहेतवे २ हूतंकृत्वापुष्पदंतंगंध

54A

वैश्वरमीप्सितं प्रीतेभ्रमस्थापयामास शंखचूडं निकं मुदा ३ सचेश्वराज्ञयानर्गाययौतंनगा
रंवरं महेंद्रनगरोत्कृष्टकुवेरभुवनाधिकम् पंचयोजनविस्तीर्णं दैर्घ्येन द्विगुणं भवेत् स्फा
टिकाकारमणिभिर्निर्माणं जालवेष्टितं ५ सप्तभिः परिखाभिश्च दुर्गमाभिः समन्वितं
ज्वलदग्निसमैभिः शश्वज्ज्वलितरत्नकोटिभिः ६ शुक्लैश्च वीथिशतकैर्मणिवेदिविचित्रितैः ।
परितो वणिजां सैश्च नानावस्तुविराजितैः ७ भूषितं भूषणोद्दिष्टै राजमार्गशतकोटिभिः ।
गत्वा ददर्श तन्मध्ये शंखचूडालयं वरं ८ अतीववलयाकारं यथा पूर्णेंदुमंडलं ज्वलदग्निशिखा
काभिः परिखाभिश्चतसृभिः ९ सुदुर्गमं च शत्रूणामन्येषां सुगमं सुखं अत्युच्चैर्गगनस्पर्शि
मणिप्राचीरवेष्टितं १० राजितं द्वादशैर्द्वारैर्द्वारपालसमन्वितं रत्नकृत्रिमशालायैरत्नदर्पणभू
षितैः ११ रत्नेंद्रचित्रराजीभिः सुदीप्ताभिर्विराजितैः परितो वेष्टितं शश्वद्दानवैः शतकोटि
भिः १२ दिव्यास्त्रधारिभिः सर्वैर्महाबलपराक्रमैः सुंदरैश्च वेशैश्च नानालंकारशोभितैः
१३ नारदस्तत्र पुष्पदंतोपि वरद्वारं ददर्श सः द्वारे नियुक्तं पुरुषं शूलहस्तं च सस्मितं १४ तिष्ठंतं पिंग
लाक्षं च ताम्रवर्णं भयंकरं कथयामास वृत्तांतं गमनं दतुत्तया १५ अतिक्रम्य नवद्वारं जगा
माभ्यंतरं ततः न कोपि वल्पनिमृत्वा हूतदूपरगास्यच १६ गत्वा सोभ्यंतरद्वारं द्वारपा

लमुवाच ह रणस्य सर्ववृत्तांतं विज्ञापयन्नमीश्वरं १७ सचतं कथयित्वा च दूतं गंतमुवाच ह
सगत्वा शीघ्रं ददर्श सुमनोहरं १८ सभामेरुलमध्यस्थं स्वर्णसिंहासनस्थितं मणींद्र
रचितं चित्ररत्नदंडसमन्वितं १९ रत्नकृत्रिमपुष्पैश्च प्रशस्तं शोभितं सदा श्वेतेनमल्लकेन
लसत्स्वर्णछत्रमनोहरं २० सभामंडलमध्यस्थस्वर्णसिंहासनस्थितं सेवितं पार्षदगणैरोहरुचिरैः
श्वेतचामरैः २१ सुवेषं सुंदरं रम्यं रत्नभूषणभूषितं माल्यानुलेपनं सत्सूक्ष्मवस्त्रं च तदर्थं म
नेः २२ दानवेंद्रैः परिवृतं सुवेषैश्च त्रिकोटिभिः शतकोटिभिरप्यैश्च भ्रमद्भिः शस्त्रपाणिभिः
२३ एवंभूतं च तं दृष्ट्वा पुष्पदंतः सविस्मयः राजेंद्र शिवदूतास्तु पुष्पदंताभिधः प्रभोः २४
यदुक्तं शंकरेणैव तद्ब्रवीमि निशामय राजन् देहि च देवानामधिकारं च सांप्रतं २५ देवा
श्चरशरणापन्नावटमूले त्रिलोचनः विषयं देहि तेषां च युद्धं वा कुरु निश्चितं २६ गत्वा वा
द्यामि किं शंभुमेवं वदमामपि दूतस्य वचनं श्रुत्वा प्रोवच चूडः प्रहस्य च २७ प्रभाते
हं गमिष्यामि त्वं च गच्छेत्युवाच ह सगत्वा वाचनं रणितं वटमूलस्थमीश्वरं २८ शंखचूड
स्यवचनं दीयेंतस्यरीत्तदम् एतस्मिन्नंतरे स्कंद आजगाम शिवांतिकं २९ वीरभद्रश्च नंदी चा ५५
महाकालः सुभद्रकः विशालाक्षश्च बाणाश्च पिंगलाक्षो विकंकसा ३० विरूपो विकृतिश्चै

55.A

मणिभद्रश्च वाष्कलः कपिलो दीर्घदंष्ट्रोपि विकटस्ताम्रलोचनः ३१ कालकंठो वलीभद्रः का
लजिह्वः कुठीवरः रणोन्मत्त रणश्लाघी दुर्जयो दुर्गमस्तथा ३२ अष्टौ च भैरवाश्चैव रुद्राए
कादशस्तथा वसवोष्टौ वासवश्च आदित्या द्वादशस्तथा ३३ हुताशनश्च चंद्रश्च विस्वक
र्माश्विनौ च तौ कुवेरश्च यमश्चैव जयंतो नलकूवरः ३४ वायुश्च वरुणश्चैव वुधश्च मंगल
स्तथा धर्मश्च शनिरीशानः कामदेवश्च वीर्यवान् ३५ उग्रचंडा च शदेश कोदंडैर्केटभीनया
स्वयं शतभुजा देवी भद्रकाली भयंकरी ३६ रत्नेंद्रसारनिर्माण विमानोपरि संस्थिता रक्त
वस्त्रपरीधाना रक्तमाल्यानुलेपना ३७ नृत्यंती च हसंती च गायंती स्वस्वरं मुदा अभयं दद
ती भक्तमभया सा भयेषु ३८ विभ्रती विपुलां जिह्वां सुशीलां योजनायतां खर्परं वर्तुला
कारं गंभीरं योजनायतं ३९ त्रिसूलं गगनस्पर्शि शक्तिं च योजनायतां शंखचक्रगदापद्मं
शरांश्चापं भयंकरं ४० मुद्गरं मुसलं वज्रं शिरं वैफलकमुज्ज्वलं वैस्नवास्त्रं वारुणास्त्रं वा
ह्निं च नागपाशकं ४१ नारायणास्त्रं ब्रह्मास्त्रं गांधर्वं गा च तां नया पर्जन्यं च पाशुपतं कृ
लास्त्रं चैव पार्वतं ४२ माहेश्वरास्त्रं वायव्यं दंडं संमोहनं तया अव्यर्थमर्थ्यशतकं दिव्यास्त्र
शतकं परं ४३ आगत्य तत्र तस्थौ सा योगिनीनां त्रिकोटिभिः सार्द्धं च डाकिनीनां च विकटा

56

प्र·ख· नैत्रिकोटिभिः भूताः प्रेताः पिशाचाश्चकूष्मांडाब्रह्मराक्षसाः वेतालाश्चैवयक्षाश्चगंध
५६ र्वाश्चैवकिन्नराः ताभिस्तैश्चसकस्कंधैः प्रणम्यचंद्रशेखरं पितुःपार्श्वेसभार्योचसम
वासतदाज्ञया ४७ अथहृष्टेगतेतत्रशंखचूडेप्रतापवान् उवाचतुलसीवार्तांग
त्वाभ्यंतरमेवच ४८ रणवार्तांचसाश्रुत्वाशुष्ककंठोष्टतालुका उवाचमधुरंसाध्वी
हृदयेनविदूयता ४९ तुलस्युवाच रणाणनाथदेवंयोतिष्ठमेवक्षसिक्षणं हेप्राण
धिष्ठातृदेवशृणुमेजीवितंक्षणं ५० भुक्ताजन्मसमाधायानेयन्मेमनसिवाञ्छितम् प
श्यामित्वादृणंकिंचिलोचनाभ्यांपिपामिव ५१ आदोलायांतुप्राणामेमनोदग्धंचमे
तते दुःस्वप्नंचमयादृष्टमद्यैवचरमेनिशि ५२ तुलसीवचनंश्रुत्वाभुक्त्वापीत्वानृप
श्वरः उवाचवचनंप्राज्ञोहितंसत्यंयथोचितं ५३ शंखचूडउवाच कालेनयोजितंसर्वं
कर्मभोगनिवर्हते शुभंहर्षंसुखंदुःखंभयंशोकंचमंगलम् ५४ कालेभवंतिवृक्षाश्चस्क
न्धवंतश्चकालतः तेषांफलानिपुष्पाणिप्रभवंत्येवकालतः ५५ तेसर्वेफलिताःकालेकाले
कालेप्रयांतिच भवंतिकालेभूतानिकालेकालेप्रयांतिच ५६ कालेभवंतिभूतानिकालेन
संपतिसंहतिः कालेस्त्रज्ञतिस्रष्टाचपातापातिचकालतः ५७ संहर्तासंहरेत्कालेसंचरे। ५६

56A

निक्रमेणाते ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरः प्रकृतेः परः ५८ स्रष्टापाताचसंहर्त्तासकलां
शेनसर्वदा कालेसएवप्रकृतिंनिर्मायस्वेच्छयाप्रभुः ५९ निर्मायप्राकृतान्सर्वान्विश्वस्थां
श्चचराचरान् आब्रह्मस्तंभपर्यंतंसर्वंकृत्रिममेवच ६० प्रभवंतिचकालेननश्यंति तापि
नश्वरं भजसत्यंपरंब्रह्मराधेशंत्रिगुणात्परं ६१ सर्वेशंसर्वरूपंचसर्वात्मानंतमीश्वरं ज
लेजलेनसृजतिजलंपातिजलेनसः ६२ हरेर्जलंजलेनैवतंकृत्स्नंभजसेननतं यस्मात्त्रयाच
तपनस्तपत्येवपृथ्वात्तमाः ६३ यस्माज्जयावर्षतींद्रोमृत्युश्चरतिजंतुषु यस्माज्जयाद्द
त्यग्निर्ब्रह्मेत्रोभ्रमतिभीतवत् ६४ मत्संमृतेंविकालः कालेयमस्यचयमंपरं विभेत्स्रष्टुश्च स
ष्ठारंपातंश्चपालकोभवेत् ६५ संहर्तारंचसंहर्त्तस्तंकृत्स्नंशरणंव्रज कोवंधुश्चापिकेषांवा
सर्ववंधुंभजप्रिये ६६ अहंकाभाचतेकाराविधिनायोजितःपुरा त्वयासार्धंकर्मणाचश्रन
स्तेनवियोजिताः ६७ अत्तानीकांतरशोकेविपज्ञोनचपंडितः सुखंदुःखंभ्रमस्येवचक्रा
मेणक्रमेणाच ६८ नारायणंतंसर्वेशंकांतंप्राप्स्यसिकामिनी वृंदावनेचगोविंदंगोलो
केनंवलभिष्यसि ६९ अहंयास्यामितंलोकंतनंत्यक्त्वाचदानवी तत्रद्रक्ष्यसिमांत्वंचत्वं
चद्रक्ष्यामिसंततं ७० आगमंराधिकाशापाद्भारतंचसुदुर्लभं पुनर्यामितत्रैवकःशो

57 कोमेस्पर्शान्प्रिये ७१ त्वंच देहं परित्यज्य दिव्यरूपं विधायच तत्कालं प्राप्स्यसि हरिं मा कांते
ब्र·वै· कांतरं भव ७२ इत्युक्त्वाच दिनानैः सत्यया सार्द्धं मनोहरे सुरम्ये शोभिते तुल्ये पुष्पचंदनचर्चि
प्र·खं· ते ७३ नानाप्रकारविभवैश्चकार रत्नमंदिरे रत्नप्रदीपसंयुक्ते स्त्रीरत्नं प्राप्य सुंदरि नित्यं नव
५७ नवीं राजा क्रीडां कौतुकमंगले कृत्वाच वत्सि कांते रुदतीं मुनिदुःखितां कृशोदरीं निराहारां
५८ निमग्नां शोकसागरे पुनस्तां बोधयामास दिव्यज्ञानेन ज्ञानवित् ७६ पुरा कृतेन यद्दत्तं भो
र्द्रौ रेत्नञ्च मन्त्रं मे सचतस्मै ददौ तत्त्व सर्वशोकहरं परं ७७ ज्ञानं संप्राप्य सा देवी प्रसन्नवदने
क्षणं क्रीडांचकार संहर्षं सर्वं मेनेतिनश्वरं ७८ योदंपतीच क्रीडंतौ निमग्नौ सुखसाग
रे पुलकांचित सर्वांगौ मूर्छितौ निर्जने वने ७९ श्रृंगारप्रसंगासे योगी रहसी नैस्वरतौ
स्वकौ एकांगौ चतयाहौ तौ ऽर्द्धनारीश्वरो यथा ८० प्राणेश्वरं च तत्तसीमेनं प्राणाधि
कं परं प्राणाधिकांचतां मेने राजा प्राणेश्वरीं सतीं ८१ तौ स्थितौ सुखसंभोगे चनैद्रितौ सुदरौ
समौ सवेशौ सुखसंभोगावाचेष्टौ सुमनोहरौ ८२ क्षणं सचेतनैर्बुद्ध्वा च कथयंतौ रसौ
त्रियः कथां मनोहरां दिव्यां हसंतौ च क्षणं पुनः ८३ भुक्तवंतौ च तौ मूलं प्रदत्तं च परस्परम् ५७ ५८
परस्परं सेवितौ च सुप्रीत्या श्वेतचामरैः क्षणोशयानौ सानंदौ वसंतौ च क्षणं पुनः क्षणं

व

58A

केलिनिपुणेकोचरसभावसमन्वितौ ८५ स्मरतेविरतिर्नास्तिनौनहिविषयपंडितौ सततंज
यप्रयुक्तौद्वौतेनानैपराजितौ ८६ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेप्रकृतिखंडेनारायणना
रदसंवादेतुलस्युपाख्यानेसप्तदशोऽध्यायः १७ नारायणउवाच अन्यायशस्त्रीसुद्
र्नेशुभ्रस्तल्पात्मनोहरात् रात्रिवासःपरित्यज्यस्नात्वामंगलवारिणा १ धौतेचवासी
धृत्वातिलकंकृतवान्स्वयं चकाराह्निकमावश्यमभीष्टदेवपूजनं २ दध्याज्यमधुला
जांश्चददर्शवस्तुमंगलं रत्नश्रेष्ठंवस्त्रश्रेष्ठंकांचनंचपृथक्पृथक् ३ ब्राह्मणेभ्योददौ
भक्त्यायथानित्यंचनारद अमूल्यरत्नंयत्किंचिन्मुक्तामाणिक्यहीरकं ४ ददौविप्रा
यशंखचूडोमंगलहेतवे गजरत्नमश्वरत्नंधेनुरत्नंमनोहरं ५ ददौसर्वंदरिद्रायवि
प्रायमंगलायच भांडाराणांसहस्रंचनगराणांतिलंतदा ६ ग्रामाणांशतकोटिंच
ब्राह्मणेभ्योददौमुदा एवंकृत्वातुराजेंद्रःसुचंद्रंदानवेशुच ७ पुत्रेसमर्प्यभार्यांचरा
ज्यंचसर्वसंपदं प्रजानांचवरंसैन्यंचभंडारंवाहनादिकम् ८ स्वयंसन्नाहयुक्तश्चधनुष्पा
णिर्बभूवह भृत्यद्वाराक्रमेणैवचकारसैन्यसंचयं ९ अश्वानांचत्रिलक्षेणलक्षेण
वरहस्तिनां रथानामयुतेनैवधन्विनांत्रिकोटिभिः १० त्रिकोटिभिश्चर्मिणांचशू

59

लिनोचत्रिकोटिभिः कृत्वासेनापतिंमित्रंदानवेंद्रैनारद ११ तस्मोसेनापतिश्चैकोयुद्धशा
ब्र॰ वै॰ स्त्रविशारदः महारथः सविज्ञेयोरथानांप्रवरोरणे १२ त्रिलक्षाक्षौहिणीसेनापतिं
प्र॰ खं॰ कृत्वानराधिपः त्रिशत्कोटिहिणीराज्यंभोजेचचकारह १३ वह्निर्विभूवशिविरान्म
५९ तस्याश्रीकृविस्मरन् रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानमारुरोहसः १४ गुरुवर्गान्नमस्कृत्य
प्रययौशंकरांतिकं पुष्पभद्रानदीतीरेतत्रास्त्यवटस्तुभे १५ सिद्धाश्रमंचसिद्धानां
सिद्धक्षेत्रंचनामतः कपिलस्यतपस्थानंपुण्यक्षेत्रेचभारते १६ पश्चिमोदधिपूर्वेचमा
लयस्यचपश्चिमे श्रीशैलोत्तरभागेचगंधमादनदक्षिणे १७ पंचयोजनविस्तीर्णंदै
र्घ्येशतगुणंतथा सरस्वतीजलस्पर्शाचपुष्पभद्रानदीशुभा १८ लवणोदधिप्रियाभार्या
शाश्वत्सौभाग्यसंयुता शुद्धस्फटिकसंकाशाभारतेचसुपुण्यदा १९ शरावतीमिश्रि
ताचनिर्गताचहिमालयात् गोमतेवामतः कृत्वाप्रविष्टापश्चिमोदधौ २० तत्रगत्वा
शंखचूडेददर्शचंद्रशेखरं कृत्वायोगासनेदृष्टामुद्रायुक्तेचसस्मिते २१ शुद्धस्फटिक
संकाशंज्वलंतंब्रह्मतेजसा त्रिशूलपट्टिशधरंव्याघ्रचर्माम्बरंपरं २२ तमकांचनव
र्णाभंजटाजालंचबिभ्रतं त्रिनेत्रंपंचवक्त्रंचनागयज्ञोपवीतिनं २३ मृत्युंजयंच

ह्व+२
५९

स्तेत्रु च त्रिशूलस्तकरं परं भक्तस्नेहरं शांतं गौरीकांतं मनोहरं ३४ तपसां फलदातारं दातारं
सर्वसंपदां आशुतोषं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकं ३५ विश्वनाथं विश्वरूपं विश्वबीजं च
विश्वजं विश्वंभरं विश्ववरं विश्वसंहारकारकं ३६ कारणं कारणानां च नानारूपकारणावतारकं
ज्ञानप्रदं ज्ञानबीजं ज्ञानानंदं सनातनं ३७ अवरुह्य विमानाच्च तं दृष्ट्वा दानवेश्वरः सेवा
याऽऽह भक्तियुक्तः शिरसा प्रणनाम सः ३८ वामतो भद्रकालीं च स्कंदं च तत्पुरः स्थितं आ
शिषं च ददौ तस्मै काली स्कंदश्च शंकरः ३९ तत्रत्यास्ते च तं दृष्ट्वा सर्वे नंदीश्वरादयः पर
स्परं च संभाष्यं ते च तत्र तस्थुः संप्रते ४० राजा कृत्वा तु संभाषां सवास शिवसन्निधौ प्र
सन्नात्मा महादेवो भगवांस्तमुवाच ह ४१ श्रीमहादेव उवाच विधाता जगतां ब्रह्मा पिता
धर्मस्य धर्मवित् मरीचिस्तस्य पुत्रश्च वैष्णवश्चापि धर्मवित् ४२ कश्यपश्चापि तत्पुत्रो
धार्मिकश्च प्रजापतिः दक्षः प्रीत्या ददौ तस्मै भक्त्या कन्यास्त्रयोदश ४३ तासु एका च दनुः
साध्वी तन्सौभाग्येन वर्धिनी चत्वारिंशत्ऽतुलास्तु दानवास्तेजसो वराः ४४ तेष्वेको विप्रचित्ति
श्च महाबलपराक्रमः तत्पुत्रो धार्मिको दंभो विष्णुभक्तो जितेंद्रियः ४५ जजाप परमं
मंत्रं पुष्करे लक्षवत्सरं शुक्राचार्यं गुरुं कृत्वा कृष्णस्य परमात्मनः ४६ तमस्त्वा त

ब्र० वै०
प्र० कृ०
६०

नयंप्राप्यपरंब्रह्मपरायणं प्रयांत्यंपार्षदागोपागोप्यश्चचस्वधार्मिकाः ४७ अधुनाराधि
काशापाज्जारतेदानवेश्वरः अधुनाराधिकाशापाज्जारतेदानवेश्वरः ४८ आब्रह्मस्तं
भपर्यंतंभ्रमंतोनचवैष्णवः सालोक्यंसाष्टिंसामीप्यंसारूप्यंतत्वहरेरपि ४९ दीयमानं
नगृह्णंतिवैष्णवाः सेवनंविना ब्रह्मत्वममरत्वंवानहीच्छंतीनैववैष्णवः ५० इंद्रत्वमरि
त्वंवानमेनेगणनाश्चच कृष्णभक्तस्यतेकिंवादेवानांविषयेभ्रमः ५१ देहिराज्यंचदेवा
नांमत्त्रीनिरवद्भूमिप सर्वंस्वराज्येतत्तिष्ठदेवानिष्टंवसेपदे ५२ अलंभ्रांत्याविवा
रोधेनसर्वेकश्यपनंदनाः यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानिच ५३ ज्ञाति
द्रोहस्यपापस्यकलांनार्हंतिषोडशीं स्वसंपदांचहानिंचप्रदिवाजेंद्रमन्यसे ५४
सर्वांवस्थाचसमतोकेषांयांतिचसर्वदा ब्रह्मणःप्रतिरोभावोलयःप्राकृतिकेसदा ५५
आविर्भावःपुनस्तस्यप्रभावतीश्वरेच्छया ज्ञानिबुद्धिश्चलयसांस्मृतिलोपश्चनिश्चितं क
रोतिसृष्टिंज्ञानेनस्रष्टासोपिक्रमेणच परिपूर्णतमोधर्मः सत्येसत्याश्रयःसदा त्रिभा
गःसोपित्रेतायांद्विभागोद्वापरेस्थितः एकभागःकलेःपूर्णेतत्रासंश्चक्रमेणच ५६ ६०
कलामात्रंकलेःशेषेकुह्वांचंद्रकलायथा यथाहतेजोरवेग्रीष्मेनतादृक्शिशिरेपुनः

60

60A

अन्येषु याहकत्याद्भ्रमायं भ्रातुर्नतन्समं उदयं याति कालेच बाल्यतो चक्रमेणच ६१
प्रकांडतो चतस्मात्कालेते पुनरेवम अवनतो याति काले च तथा चतुर्दिनेमुने ६२
राहुग्रस्तेकपितस्मात्पुनरेव प्रसन्नतो परिपूर्णतमश्चंद्रः पूर्णिमायां च हयोर्शः ६३
ताहशो न भवेन्नित्यं याहग्यामममदर्शतो सत्यत्रुकमकृष्णपक्षे कृष्णेस्नानमयदमना
राहुग्रस्तदिने स्नातो दुर्दिने निबिडे मुने काले चंद्रो भवेत्पूर्णो भ्रष्टश्रीकालभेदतः
६४ भविष्यति बली चंद्रो भ्रष्टश्रीस्तनलेधुना काले पृथ्वी च सस्याढ्या सर्वाधारा
वसुंधरा: ६५ काले पृथ्वी निमग्ना सा तिरोभूत्वा विपत्तिता काले नश्यंति भूता।
नि भवंत्येव हि कालतः ६६ चराचराश्च कालेन नश्यंति प्रभवंति हि ईश्वरस्यैव स
मताकालस्य परमात्मनाः ६७ अहं मृत्युंजयो यस्मादसंख्यप्राकृते लये अहश्य
मपि द्रक्ष्यामि वारंवारं पुनस्तथा ६८ स च प्रकृतिरूपश्च स एव प्रकृतेः परः स
चात्मा स च जीवश्च नानाधारः परश्च सः ६९ करोति सततं यो हि मन्नाम परिकीर्त
नं कालं मृत्युं स जयति जन्मरोगं जराभयं ७० स्रष्टा कृतो विधिस्तेन पाता विष्णुः कृ
तो भवेत् अहं कृतश्च संहर्ता वयं विषयिनः कृताः ७१ कालाग्निरुद्रसंहर्तानि।

ब्र॰ वै॰
प्र॰ खं॰
६१
61

यो न्योतिविषयेत्र अहंकरोमिसततंतन्नामगुणकीर्तनं तेनमन्त्रंजपोहंचतस्मानेनाने
ननिर्भयः मन्त्रमन्त्रो भयाघातिवेनतेपादिवोरगाः ७३ इत्युक्तासचसर्वेशः सर्वज्ञः
सर्वभावनः विरराममचशर्वश्चसभामध्येचनारद ७४ राजानहंचनंमत्वाप्रशशा॰
सपुनः पुनः उवाचमधुरंदेवंपरंविनयपूर्वकं ७५ शंखचूडउवाच त्वयायत्कथितं
नाथसत्यंसर्वंचनान्यतं तथापिकिंचिद्यथार्थंश्रूयतांमन्निवेदने ७६ ज्ञातियोहेम
हत्वापंचयोक्तमधुनाचयत् तद्ब्रुवानस्यसर्वंसंकृतः प्रस्थापितोवलिः मयासमु
२ द्भूतंसर्वंकंस्वमैश्वर्यमीश्वरं सुतलाश्चसमुद्भूतानालेकारेगदाधरः सम्भ्रान्तको
ह्निरणानः कथंदेवैर्विहिंसितः शुंभादयश्चासुराश्चकथंदेवैर्निपातिताः ७९ पु
रासमुद्रमथनेपीयूषंभक्षितंसुरैः क्लेशभाजोवयंतत्रतेसर्वफलभागिनः ८०
क्रीडाभांडमिदंविश्वंकृष्णस्यपरमात्मनः यस्मैयदासददातितस्यैश्वर्यंभवेत्तदा ८१
देवदानवयोर्वादः शश्वन्नैमित्तिकंसदा पराजयोजयस्तेषांकालेसाकंक्रमेन
च ८२ तवावयोर्विरोधेनगमनंनिष्फलंपरं समसंबंधोश्वरस्यमहात्मनः
८३ इयंतेमहतीलज्जासहास्माभिः सहाधुना ततोधिकाचसमरेकीर्तिरा।

६१

61A

निपराजये ८४ महादेवउवाच अस्माभिःसहयुद्धेनेब्रह्मवंशसमुद्भवैः कालाज्ञामह
तोराजन्नसमयुद्धेत्वयासह ८५ देहिराज्यंचदेवानांवाकायंकिंप्रयोजनं युद्धेमाकुरुतत्सा
धंइतिमेनिश्चितंवचः ८६ इत्युक्त्वाशंकरस्तत्रविररामचनारद उत्तस्थौशंखचूडश्च
सामात्यश्चसत्वरः ८७ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेप्रकृतिखंडेनारायणनारद
संवादेतुलस्युपाख्यानेअष्टादशोऽध्यायः १८ नारायणउवाच शिवंप्रणम्यशिरसादा
नवेंद्रःप्रतापवान् समारुरोहयानंससामात्यःसहसत्वरः १ दानवेंद्रश्चसैन्यंचयुद्धा
रंभोबभूवह सर्वेमहेंद्रोयुयुधेसार्धंचवृषपर्वणा २ भास्करोयुयुधेविप्रचित्तिना
सहसत्वरः दंभेनसहचंद्रश्चचकारसमरंपरं ३ कालेश्वरेणकालश्चगोकर्णेनहुता
शनः कुबेरःकालकेयेनविश्वकर्मामयेनच ४ भयंकरेणमृत्युश्चसंहारेणयमस्तथा
कालविकेनवरुणःचंचलेनसमीरणः ५ बुधश्चकलविंकेनरक्ताक्षेणप्रभाकरः
जयंतोरत्नसारेणवसवोवर्चसागणैः ६ अश्विनौचदीप्तिमताधूम्रेणानलकूबरः धुरंध
रेणधर्मश्चगणेशाक्षेणमंगलः ७ शोभाकरेणवैशानःपिठरेणैवमन्मथः कोकामु
खेनधूम्रेणखड्गेनचध्वजेनच ८ कांचीमुखेनपिंडेनधूम्रेणसहनंदिना विश्वेदेवाप

ब्र·वै·
प्र·खं·
६२
62
शा+

लाशिनेन्मादयोयुयुधेपरं ९ एकादशैवरुद्राश्चैकादशाभयंकरैः महामारीचयुयुधे
चोग्रदंष्ट्रादिभिःसह १० नंदीश्वरादयःसर्वेदानवानांगणैःसह फफथुश्चमहाशुंडेश्च
लयेचभयंकरे ११ वटमूलेचशंभुश्चतस्थौकल्पान्तकेनच सर्वेचयुयुधुःसैन्यसमूहाःस
नातनेमृने १२ रत्नसिंहासनेरम्येकोटिभिर्दानवैःसह उवाचशंखचूडश्चरत्नभूषणभू
षिताः १३ शंकरस्यचयोधाश्चदानवैश्चपराजिताः देवाः प्रदुद्रुवुःसर्वेभीताश्चक्ष
तविक्षताः १४ चकारकोपंस्कंधश्चदेवेभ्यश्चाभयंददौ बलेचस्वगणानांवर्धयामा
सतेजसा १५ सचैकःयुयुधेदानववानांबलेनसह अक्षौहिणीनांशतकंसमरेसजघ
वानह रवरपरंपातयामासकालीकमललोचना पपौरक्तंदानवानांकृत्वासनरख
पैरा दशलक्षंगजेंद्राणांशतलक्षंचवाजिनां समादायैकहस्तेनमुखेचिक्षेपलीलया
१८ कबंधानांसहस्रंचननर्तसमरेमृने स्कंधस्यशरजालेनदानवाक्षतविक्षताः
१९ भीताः प्रदुद्रुवुःसर्वेदैत्याहतपराक्रमाः विषपर्वाविप्रचित्तिर्दंभश्चापिविकंकणः
२० स्कंदेनसार्द्धंयुयुधुस्तेचसर्वेपरस्परं महामारीचयुयुधेनवभूवपराङ्मुखी २१ बभूवु
स्तेचसंरब्धाःस्कंधस्यशरजालतः नेदुर्डिंडुभयःसर्वेपुष्पवृष्टिर्बभूवह २२ स्कंध ६२

62A

स्रोपरितेत्रैवसमरेतिभयंकरे स्कंदस्यसमरं दृष्ट्वामहदद्भुतसंदरं २३ दानवानांह
यकरंपश्यताम्प्राकृतिकंलयं राजाविमानमारुह्यशरवर्षंचकारह २४ तपस्यशरवृ
ष्टिश्चत्रनस्यवर्षणेनतथा महाघोरांधकारश्चवाहस्य्यानेवभूवह २५ देवाःप्रद्रुद्रु
वुश्चान्येसर्वेनंदीश्वरादयः एकएवकार्तिकेयस्तथाऽमरमूर्धनि २६ पर्वतानांचस स १४
र्वाणांशिलानांप्रपातितेनतथा शशाश्चकारवृष्टिंचड्डवीर्याचभयंकरी २७ तपस्य
प्रारबृष्टाचप्रकृतः शिवनंदनः नरदेनचशस्त्रेणप्रहृतेनस्तपनोयथा २८ पत्रस्त्रि
छेदस्कंधस्यडुवदंचभयंकरे वभंजचरथंदिव्यंचिच्छेदरथकोटकान् २९ मयूरे
णजैरीभूतंदिव्यास्त्रेचणकारसः शक्तिंचिक्षेपस्यांभानस्यवक्षस्तिपातिनी ३०
दिव्यमस्त्रं ५ रणान्मूर्छांसमसंप्राप्यन्नलाभेचेतनांपुनः गृहीत्वानचकारराणामङ्गलवतं ३१ सर्वाश्च २५
पर्वतांश्चापिहृताश्चापिशिलास्तथा सर्वांश्चिच्छेदकोपेनदिव्यास्त्रेणशिवात्मजः
३२ वह्निंनिर्वापयामासपार्जन्येनप्रतापवान् रथंधनुंचचिच्छेदशंखचूडस्यलीलया
सहत्वासारथिंरत्नकिरीटमपिचोज्ज्वलं चिक्षेपशक्तिमुल्काभांदानवेंद्रस्यवक्षसि
दानवेंद्रोपिशक्तेनताडयामासवक्षसि मूर्छांसंप्राप्यशक्याचकार्तिकेयोमहाबलः

कालीगृहीत्वातंक्रोडेनिनायशिवसन्निधौ वीरीस्तामनजगम्भुसर्वेनंदीम्बरादयः ३५
सर्वेदेवाश्चगंधर्वाश्चयक्षराक्षसपन्नगाः वाद्यभांडाश्चवहुशःस्थानशोभमधुराहताः ३६ साच
ब्र॰वै॰ गौरीवसंग्रामेसिंहनादेचकारह देव्यास्तेसिंहनादेनप्राप्यमूर्छांचदानवाः ३७ अट्टाट्
प्र॰खि॰ हासमशिवंचकारचपुनःपुनः दृष्टानगेमास्ममधुरेनर्तनरणमूर्धनि ३८ उग्रदंष्ट्राचो
६३ ग्रचंडाकोटरीचययौमधु योगिनीडाकिनीनांचसुराणांचगणास्तथा ३९ दृष्ट्वा
63 कालीशंखचूडंशीघ्रमाजौसमाययौ दानवानांप्रपुराज्यंदेवेभ्योप्यभयंददौ ४०
कालेविक्षेपवाणांचप्रलयाग्निशिखोपमं राजानिवारयामासपार्जन्येनचलीलया
विक्षेपवारुणास्त्रंचतञ्चीघ्रमहदद्भुतं गंधर्वेनचविच्छेददानवेंद्रःप्रतापवान् ४२
माहेश्वरंप्रविक्षेपकालीवह्निशिखोपमं वरुणास्त्रसाचविक्षेपयत्नेनोमंत्रपूर्वकं
ब्रह्मास्त्रेणमहाराजानिर्वाणंचचकारह विक्षेपातीवदिव्यास्त्रंसादेवीमंत्रपूर्वकं
स्व२ राजाग्रास्त्रजालेननिर्वाणंचचकारह देवीविक्षेपशक्तिंचयत्नेनयोजनायतो
४५ राजातीक्ष्णास्त्रजालेनशतखंडंचकारह जग्राहमंत्रपूतंसादेवीप्रायपतंह सं२ ६३
सा ४६ प्रक्षेपंसानिषिद्धाचवागवभूवाशरीरिणी मत्तश्शतनेनालिन्टपस्यचा॥

शास्त्री

महात्मनः यावदस्त्येवकंठस्थंकवचंश्रीहरेर्मम । यावत्सतीत्वमस्तीतितत्रलक्ष्म्या या
श्चयोषितः ४८ तावदस्यजरामृत्युर्नास्तीतिब्रह्मणोवरः ग्रस्तुंजगामवेगेनशंखचू
डभयंकरी ४९ दिव्यास्त्राणितितीत्येनवारयामासदानव खड्गंचिक्षेपसादेवीग्रीष्म
सूर्योपमंपरं ५० वामहस्तेनतत्रग्राहशंखचूडस्यलीलया महाजज्ञानवतीदेवीमहाको
पेनवेगतः ५१ बभ्रामव्यथयादैत्यः तांमूर्छामवापह तत्क्षणेनचेतनांसाप्यस
मुत्तस्थौप्रतापवान् ५२ नचकारबाहुयुद्धंदेव्यासहननामतः देव्याचास्त्रंचवि
च्छेदतत्रग्राहचशस्तेजसा ५३ नास्त्रंचिक्षेपतांभक्त्यामातृबुद्ध्याचवैष्णवः गृहीत्वा
दानवंदेवीभ्रामयित्वापुनःपुनः ५४ ऊर्ध्वंचप्रेरयामासभ्रमस्त्रावेगेनकोपतः ऊर्
ध्वात्पपातवेगेनशंखचूडःप्रतापवान् ५५ निपत्यचमनुत्तस्थौप्रणम्यभद्रका
लिकां रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानंस्थमनोहरं ५६ आरुरोहहर्षयुक्तोनविक्षो
भोमहाभ्रमे दानवानांक्षतजंलेभमांसंचविपुलंतथा ५७ पीत्वाभक्षकाभद्रकाली
जगामशंकरांतिकं उवाचचरणंहत्वातांतपौर्वापर्यंयथाक्रमं ५८ श्रुत्वाजहासशं
भुस्तदानवानांविनाशनं लक्षंचदानवेंद्राणांस्मवशिष्टरणाधुना ५९ उद्धृ

ताम्ब भद्रकाल्या सार्द्धमन्यद्दुष्करं महेश्वर संग्रामे दानवेंद्रं तं शापापनेन वै ६० नवयुव हलं
वराजेति वा भवभूवाशारीरिणी राजेंद्रश्च महाज्ञानी महाबलपराक्रमः ६१ नच विदे
ब्र० वै० प्र० खं० यमज्ञातं च विच्छेदमसशापकं ६२ इति श्री ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारद
६४ संवादे तुलस्युपाख्याने ऽष्टाविंशोध्यायः १९ नारायण उवाच शिवस्तत्त्वं स
64 माकर्ण्य तत्त्वज्ञानविशारदः ययौ स्वयं च समरं स्वगणैः सह नारद १ शंखचूडः
शिवं दृष्ट्वा विमानादवरुह्य च ननाम परया भक्त्या शिरसा दंडवद्भुवि २ तं प्रणम्य
च वेगेन विमानमारुरोह सः तूर्णं चकार संनाहं धनुर्जग्राह दुस्तरं ३ शिवदान
वयोर्युद्धं पूर्णमब्दं बभूव ह रणे च येऽमृताः शास्त्रजीवयामास तान्प्रभुः ४ नव
भूव तयोर्ब्रह्मन् रणे जयपराजयौ न्यस्तशस्त्रश्च भगवान्न्यस्तशस्त्रश्च दानवः ५ श्व ५
रथस्थः शंखचूडश्च वृषभस्थो वृषध्वजः दानवानां च शतकं ह्यनेकं च बभूव ह ६ व७
एतस्मिन्नंतरे वृद्धो ब्राह्मणः परमात्मनः समागत्य रणस्थाने उवाच दानवेश्वरं ७
वृद्धब्राह्मण उवाच देहि भिक्षां च राजेंद्र मह्यं विप्राय सांप्रतं त्वं सर्वसंपदामीशाय ६५
नेमं मनसि वांछितं निरीहाय च विप्राय तृष्णायातीनाय च ८ पश्चात्त्वां कथया

64A

सिद्धासिद्धैः समंचक्रुर्वन्ति ॐमिस्तुवाच राजेन्द्रः प्रसन्नवदनेक्षणाः ९ कवचाद्धीनन
सुखाहमित्युवाचेतिमायया तच्छ्रुत्वा दानवश्रेष्ठो ददौ कवचमुत्तमं ११ गृहीत्वा क
वचं दिव्यं जगाम हरिरेव च शंखेन्द्रस्य स्वरूपेण जगाम तुलसीं प्रति १२ गत्वा तस्यां
मायया च वीर्याधानं चकार सः अथ शंभुर्हरेः शूलं जग्राह दानवं प्रति १३ श्रीम
मध्याह्नमार्तण्डशतकं प्रभमुज्वलं नारायणाधितायं च ब्रह्माधिष्ठितमध्यमं १४
शिवाधिष्ठितमूलं च कालाधिष्ठितरायकं किरणावलिसंयुक्तं प्रलयाग्निशिखो
पमं दुर्निवार्यं च दुर्धर्षं सर्वशत्रुविनाशनं तेजसा चक्रतुल्यं च सर्वशास्त्रार्थसा
रकं १६ शिवकेशवयोरन्येदुर्वहं च भयंकरं धनुःसहस्रदैर्घ्येण प्रस्थेन शतहस्त
कं १७ सजीवं ब्रह्मरूपं च सत्यरूपं स्वनिर्मितं संहर्तुं सर्वब्रह्माण्डमलं च स्वावलील
या १८ विलेपयन्नंगानि कृत्वा शंखचूडेन नारद राजाश्च त्वा दिव्यरूपं किशोरं गोप
वेशकं १९ द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नभूषणभूषितं रत्नेन्द्रसारनिर्माणवेष्टितं गोप
कोटिभिः २० गोलोकाद्रागतं यानं माहात्म्यतस्तदुपयौ गत्वाननाम शिरसा राधा
माधवयोर्मुने २१ भक्त्या च चरणाम्भोजं रासे वृन्दावने वने सदामानं च तं दृष्ट्वा

ब्र.वै. प्र.खं. ६५ 65

प्रफुल्लवदने तूर्णं क्रोडे चकार स्नेहेन प्रेम्णाति परिसंप्लुतौ । सुप्रफुल्लं च वेगेन प्रययौ
मलिनः करे २३ शंकरस्तेन शूलेन शूलपाणिर्बभूव सः । शिवस्तेनैव शूलेन दानवं
सास्थिजालकं २४ प्रेम्णा संप्रेषयामास लवणोदे च सादरं । अस्थिभिः शंखजातिश्च शं
खजातिर्बभूव ह २५ नानाप्रकाररूपा च शश्वत्पूज्या सुरार्चने । प्रशस्तं शंखतोयं च
देवानां प्रीतिदं परम् २६ तीर्थतोयस्वरूपं च पवित्रं शंभुना विना । शंखशब्दो भवे
द्यत्र तत्र लक्ष्मीः सुनिश्चला २७ स स्नातः सर्वतीर्थेषु यः स्नातः शंखतोयतः । शंखे
हरेरधिष्ठानं यत्र शंखस्ततो हरिः २८ तत्रैव सततं लक्ष्मीः स्थिरीभूता समंगले ।
स्त्रीणां च शंखध्वनिभिः शूद्राणां च विशेषतः २९ भीता रुष्टा याति लक्ष्मीः स्थल
मन्यस्थलं ततः । शिवश्च दानवं हत्वा शिवलोकं जगाम ह ३० प्रहृष्टो वृषमारु
ह्य स्वगणैश्च समावृतः । सुराः स्वविषयं प्रापुः परमानंदसंयुताः ३१ नेदुर्दुंदुभयः
स्वर्गे जगुर्गंधर्वकिंनराः । बभूवुः पुष्पवृष्टिश्च शिवस्योपरि संततं ३२ प्रशशंसुः
सुराश्चैव मुनींद्राः पुरवासिनः ३३ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे
नारायणनारदसंवादे तुलस्युपाख्याने शंखचूडवधो नाम विंशतितमोऽध्यायः २०

८१ ६५

65A

नारदउवाच नारायणश्च भगवान्वीर्याधानं चकार ह नलस्यांकेन रूपेण तन्मे व्या
ख्यातुमर्हसि १ नारायणउवाच नारायणश्च भगवान्देवानां साधनेन च शंख
हस्तस्वरूपेण रेमे तद्रामया सह २ शंखहस्तकवचं कृत्वा विष्णुमायया पुनर्वि
धाय तद्रूपं जगाम नलसौधं ह ३ दुंदुभी वादयामास नलसौधद्वारसन्निधौ जयश
ब्दं च तद्बाधयामास सुंदरी ४ तच्छ्रुत्वा च समासाद्य परमानंदसंयुता राजमा
र्गं गवाक्षेण ददर्श परमादरात् ५ ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्त्वा कारयामास मंगलं देवे
भ्यो भिक्षुकेभ्यश्च वाचिकेभ्यः धनं ददौ ६ अवरुह्य रथाद्देवो देव्याश्च भवनं
ययौ अमूल्यरत्ननिर्माणसुंदरं सुमनोहरं ७ दृष्ट्वा च पुरतः कांतं शांतं कांते
सुदान्विता तत्पादं क्षालयामास ननाम च हरोदच ८ रत्नसिंहासने रम्ये वास
यामास सुंदरी तांबूलं च ददौ तस्मै कर्पूरादिसुवासितं ९ अद्य मे सफलं जन्म
जीवनं च बभूव ह रमणागमने च प्राणेशो पश्याम्यद्य पुनर्देहे १० सस्मिता सकटा
लं च सकामं पुलकांचिता पप्रच्छ रमणं कांतं तस्मै मधुरया गिरा ११ नलस्य वा
अमंगल्यविघ्नसंहर्ता मां हि माजो नित्यप्रभो कथं बभूव विजयं तन्मे ब्रूहि कृपानिधे १२

ब्र॰वै॰
प्र॰खं॰
६६
66

तुलसीवचनंश्रुत्वाप्रहस्यकमलापतिः शंखचूडस्यरूपेणनानावाचामृतंवचः १२
श्रीहरिरुवाच आवयोःसमरेकांतेसुचिरमहंबभूवह नाशोबभूवसर्वेषांदानवा
नांचकामिनी १४ प्रीतिंचकारयामासब्रह्माचस्वयमावयोः देवानामधिकारंच
प्रदत्तंब्रह्मणाज्ञया १५ मयागतेस्वभवनेशिवलोकंशिवोगतः इत्युक्त्वाजगतां
नाथःशयनंचचकारह १६ रेमेरमापतिस्तत्ररमयासहनारद सासाध्वीसुखसं
भोगादाकर्षणव्यतिक्रमात् १७ सर्वंवितर्कयामासकस्त्वमेवेत्युवाचसा को
वात्वंवदमायेशभुक्ताहंमायायासती १८ हरिकृतेमत्सतीत्वमथवाहंमया
मरे तुलसीवचनंश्रुत्वाहरिःशापभयेनच १९ दधारलीलयाब्रह्मन्स्वमूर्तिं
सुमनोहरां ददर्शपुरतोदेवीदेवदेवंसनातनं २० नवीननीरदश्यामंशरत्पं
कजलोचनं कोटिकंदर्पलीलाभंरत्नभूषणभूषितं २१ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यंशोभि
तंपीतवाससा तंदृष्ट्वाकामिनीकामान्मूर्छांसंप्रापलीलया २२ पुनश्चचेतनांप्रा
प्यपुनःसाप्रसुवाचह तुलस्युवाच हेनाथतेदयानास्तिपाषाणसदृशस्यच
छलेनधर्मभंगेनममस्वामीत्वयाहतः पाषाणसदृशस्त्वंचदयाहीनोयतः २४ ६६

66A

प्रभो तस्मात्पाषाणरूपस्त्वं भावदेव भवाधुना येवदंतिदयासिंधुं त्वां तेभ्रान्ता न संशयः

भक्तो विनापराधेन परार्थे च कथं हतः सर्वेषां त्वं च सर्वज्ञो न जानासि परव्यथा २६

अतस्त्वमेकजन्मषिसयमेवं भविष्यसि इत्युक्त्वा च महासाध्वी निपत्य चरणे हरेः २७

भृशं रुरोद शोकार्त्ता विललाप मुहुर्मुहुः तस्याश्च करुणां दृष्ट्वा करुणामयसाग

रः २८ नयानन्तो बोधयित्वामुवाच कमलापतिः श्रीभगवानुवाच तपस्त्वया कृ

तं साध्वी मदर्थे भारते चिरं २९ त्वदर्थे शंखचूडश्च चकार सुचिरं तपः कृत्वा त्वां का

मिनीं कामी विजहार च तत्फलात् ३० अधुना दातुमुचितं तवैव तपसा फलम् ।

तु० इदं शरीरं त्यक्त्वा च दिव्यं देहं विधाय च ३१ विमुक्ते रमया सार्धं त्वं रमासदृशी भव इयं

तनुर्नदीरूपा गंडकीति च विश्रुता ३२ पूता सुपुण्यदा नॄणां पुण्ये भवतु भारते तव

केशसमूहश्च पुण्यवृक्षो भविष्यति ३३ तुलसीकेशसंभूतः तुलसीति च विश्रु

तः त्रिषु लोकेषु पुष्पाणां पत्राणां देवपूजने ३४ प्रधानरूपा तुलसी भविष्यति वरा

नने स्वर्गे मर्त्ये च पाताले वैकुंठे मम सन्निधौ ३५ भवंतु तुलसीवृक्षाः वराः पुष्पेषु

सुंदरी गोलोके विरजातीरे रासे वृंदावने भवे ३६ भांडीरे चंपकवने रम्ये चंदनका

66A

प्रभो तस्मात्पाषाणरूपस्त्वं नाथ देव भवाधुना येन त्वं निर्दयासि पुंस्त्वां ते यानान संशयः
भक्त्या विनापराधेन परार्थे च कथं हतः सर्वेषां त्वं च सर्वज्ञो न जानासि परव्यथां २६
अतस्त्वमेकजनुषि स्वयमेवं भविष्यसि इत्युक्त्वा च महासाध्वी निपत्य चरणो हरेः २७
भृशं रुरोद शोकार्ता विललाप मुहुर्मुहुः तस्याश्च करुणां दृष्ट्वा करुणामयसाग
रः २८ नयानन्तो बोधयित्वा उवाच कमलापतिः श्रीभगवानुवाच तपस्त्वया कृ
तं साध्वी मदर्थे भारते चिरं २९ त्वदर्थे शंखचूडश्च चकार सुचिरं तपः कृत्वा त्वां का
मिनीं कामी विजहार च तत्फलात् ३० अधुना दातुमुचितं तवैव तपसः फलम् ।
इदं शरीरं त्यक्त्वा च दिव्यदेहं विधाय च ३१ विश्रुक्त्वा रमया सार्धं त्वं रमासदृशी भव इयं
तनूर्नदीरूपा गंडकीति च विश्रुता ३२ पूताः सुपुण्यदा नॄणां पुण्ये भवतु भारते तव
केशसमूहश्च पुण्यवृक्षो भविष्यति ३३ तुलसीकेशसंभूतः तुलसीति च विश्रु
तः त्रिषु लोकेषु पुष्पाणां पत्राणां देवपूजने ३४ प्रधानरूपा तुलसी भविष्यति वरा
नने स्वर्गे मर्त्ये च पाताले वैकुंठे मम सन्निधौ ३५ भवंतु तुलसीवृक्षाः वराः पुष्पेषु
सुन्दरी गोलोके विरजातीरे रासे वृन्दावने भुवि ३६ भांडीरे चंपकवने रम्ये चंदनका

तु +

नने माधवीकेतकीकुंदमल्लिकामालतीवने ३७ भवंत्यनरवस्तत्र पुण्यस्थानेषु भूप
दा तुलसीतरुमूलेतु पुण्यदेशेतु पुण्यवान् ३८ अधिष्ठानेतु तीर्थानां सर्वेषां च म
त्र·वै· हीपति तत्रैव सर्वदेवानाममाधिष्ठानमेव च ३९ तुलसीपत्रपतनशामये च वरानने
प्र·ख मस्नानः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ४० तुलसीपत्रतोयेन योऽभिषेकं समा
६७ चरेत् तथा यज्ञसहस्रेण यावत्कीर्तिर्लभते हरे ४१ सान्निर्भवते नूनं तुलसीपत्रदा
67 नतः गवामश्वप्रदानेन यत्फलं लभते नरः ४२ तुलसीपत्रदानेन तत्फलं लभते
सति तुलसीपत्रतोयं च स्नानकाले च यो लभेत् ४३ समुच्यते सर्वपापाद्विष्णुलोकं
स गच्छति तुलसीतोयं यो भुंक्ते भुक्त्वा च मानवः सदा ४४ स एव जीवन्मुक्तः स्यात् गंगा
स्नानफलं लभेत् नित्यं यः तुलसीं दत्वा पूजयन्मां च मानवः ४५ तुलाश्वमेधयज्ञ
पुण्यं लभते नात्र संशयः तुलसीं शंकरे हुत्वा देहे धृत्वा च मानवः ४६ प्राणान्त
अनंततीर्थेषु विष्णुलोकं स गच्छति तुलसीकाष्ठनिर्माणमालां धृत्वा तु यो नरः ४७
पदे पदेश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलं तुलसीं सकरे धृत्वा स्वीकारं यो न रक्षति ६७
स याति कालसूत्रं च यावच्चंद्रदिवाकरौ करोति मिथ्याशपथं तुलस्या यो हि मा

67A व१

नवे स्रयातिकंभीपाकंचयावदिन्द्राश्चतुर्दश तुलसीतोयकनिकांमृतुकालेचयोलभेत ५०
रत्नयानेनममास्हलोवैकुंठेसप्रयातिच छ्रोमायाममायेचहादशपारविसंक्रमे ५१ तैला
भ्यंतेचस्नानेचमध्याह्नेनिशिसंध्ययोः अशौचकालेरात्रौचपर्युषिंवाणितेनवा ५२ तु
लसीयोविचिन्वंतिनरदहंतिहरेःशिरः त्रिरात्रंतुलसीपत्रंशुद्धपर्युषितंसती ५३ श्रा
द्धेव्रतेवादानेवाप्रतिष्ठायांचअर्चने भूगतंतेयपतितंयद्दत्तंविसृवेसति ५४ अहंच
तुलसीपत्रेंदालनादिसकर्मणा नद्याधिष्ठात्देवीसाभारतेसुगुणप्रदा ५५ लवणो
दस्यसापत्नीममांशाससभविष्यति त्वंचस्वयंमहासाध्वीवैकुंठेममसंन्निधौ ५६ रामा
समाचरामामेभविष्यसिनसंशयः अहंचशैलरूपीचगंडकीतीरसंन्निधौ ५७ अधिष्ठा
नंकरिष्यामिभारतेतवशापतः वज्रकीटाश्चकृमयोवज्रदंष्ट्राश्चतत्रैव ५८ तच्छैल
कुहरेचक्रंकरिष्यंतिमदीयकं एकद्वारेचतः चक्रंगोष्पदेनविभूषितं ५९ रघुनाथा
भिधंतेयंरहितेवनमालया एकद्वारेचतश्चक्रंवनमालाविभूषितं ६० नवीना
नीरदाकारंलक्ष्मीनारायणाभिधं अतिवृत्तंववर्तुलाकारंरहितेवनमालया ६१
द्विचक्रंस्फुटमत्यंतंतेयंदामोदराभिधं मध्यमंवर्तुलाकारंद्विचक्रंवाणविद्धितं

व१

ट+

ब्र·वै· प्र·खं· ६८

68

रणारामाभिदं ज्ञेयं शरत्त्रणविभूषितं मध्यमं समचक्रं च लत्त्रात्रणसमन्वितं ६३ राज
राजेश्वरं ज्ञेयं राजसंपत्प्रदं हरणां विंशचक्रं च स्थूलं चैवं नवीनजलदप्रभं ६४ अनेनाख्ये
च विज्ञेयं चतुर्वर्गफलप्रदं छत्राकारं द्विचक्रं च श्रीकं नलदप्रभं ६५ मगोष्पदंमा
धवं च विज्ञेयं मधुसूदनम् सुदर्शनं चैव चक्रं गुच चक्रं गदाधरं ६६ द्विचक्रं हयव
क्त्राभं हयग्रीवं प्रकीर्तितं अतीव विस्तृतास्यं च द्विचक्रं विकटं सती ६७ नारसिं
हाभिधं ज्ञेयं सद्यो वैराग्यदो नृणां द्विचक्रं विस्तृतास्यं च वनमालासमन्वितं ६८
लक्ष्मीनृसिंहं विज्ञेयं गृहीनां सुखदं सदा द्वारदेशे द्विचक्रं च सश्रीकं च समस्फुटं
वासुदेवं च यज्ञेयं सर्वकामफलप्रदं प्रद्युम्नः सूक्ष्मचक्रं च नवीननीरदप्रभं ७०
सुषिरं छिद्रबहुलं दरीत्वांच शुभप्रदं महेचक्रेणकलग्नेनयत्रयत्र तु पुष्कले ७१
संकर्षणं तु विज्ञेयं सुखदं गृहिणां सदा अनिरुद्धं तु पीताभं वर्तुलं च सुशोभनं ७२
सुखप्रदं गृहस्थानां प्रवदंति मनीषिताः शालिग्रामशिला यत्र तत्र संनिहितो हरिः ६८
तत्रैव लक्ष्मीर्वसति सर्वतीर्थसमन्विता यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि
च ७४ तानि सर्वाणि नश्यंति शालग्रामशिलार्चनात् छत्राकारे भवेद्राज्यं वर्तुले

68A

चभवेन्नस्यैवं ७५ स्वयंचशाकटाकारेस्थूलायेणाव्रणोध्रुवं विकटनास्येचदारिद्र्यंपिंगले
हानिमेवच ७६ लग्नचक्रेभवेद्व्याधिर्विदीर्णेमरणंध्रुवम् व्रतेदानेप्रतिष्ठाच
श्राद्धेदेवप्रपूजने ७७ शालिग्रामशिलायास्त्वधिष्ठानान्नशतलक्षं सस्नातः
सर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः ७८ शालिग्रामशिलातोयैर्योभिषेकंसमाचरेत्
सर्वदानेषुयत्पुण्यंप्रदक्षिणाभुवोयथा ७९ सर्वयज्ञेषुतीर्थेषुव्रतेष्वनशनेषुच
तत्स्पर्शनंवांछंतितीर्थानिनिखिलानिच ८० जीवन्मुक्तोमहापूतोऽप्यंतेयाति
हरेःपदं पाठेचतुर्णांवेदानांतपसांकरणेसति ८१ तत्पुण्यंलभतेनूनंशालि
ग्रामशिलार्चनात् शालिग्रामशिलातोयैर्नित्यंभुक्तेनयोनरः ८२ सुरेप्सितंप्र
सादंचजन्ममृत्युजराहरं तत्स्पर्शनंवांछंतितीर्थानिनिखिलानिच ८३
जीवन्मुक्तोमहापूतोऽप्यंतेयातिहरेःपदं तत्रैवहरिणासार्द्धंसंख्यंप्राकृतेलये ८४
पश्यतेवदिनान्येवनियुक्तोदास्यकर्मणि यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानि
च तंदृष्ट्वाप्रभियांवंतिवेनतेयादिवोरगाः तत्पादपद्मरजसासद्यःपूतावसुंधरा
पुंसांलक्षपितॄणांचनिस्तारेतस्यजन्मनां शालिग्रामशिलातोयैर्मृत्युकालेच

ईत्नमेन सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति निर्वाणमुक्तिं लभते कर्मभोगाद्वि
प्र॰खं॰ मुच्यते विष्णुपादे प्रलीनं च भविष्यति न संशयः शालिग्रामशिलां धृत्वा स्वीकारं यो
६९ न पालयेत् मिथ्यावाक्यं वदेद्यः स याति कूर्मदंष्ट्रं च यावद्वै ब्रह्मणो वयः शालि
ग्रामशिलां स्पृष्ट्वा स्वीकारं यो न पालयेत् सः संप्रामोत्यसिपत्रं लक्षमन्वंतरावधिः
यः शंखं यो हि तुलसीपत्रविच्छेदं शालिग्रामे करोति यः ९२ शंखं यो हि करोति
यः भार्याहीनो भवेत्सौ रोगी च सप्तजन्मसु तुलसीपत्रविच्छेदं शालिग्रामे करो
ति यः तस्य जन्मांतरे कांते स्त्रीविच्छेदो भविष्यति ९३ शालिग्रामे च तुलसी शं
खं चैकत्र एव च यो रक्षति महाज्ञानी स भवेत् श्रीहरेः प्रियः ९४ सकृद्देवहि
यो यस्मा वीर्याधानं करोति च तद्विच्छेदेन तद्दुःखं भवेद्देव परस्परं ९५ त्वं प्रिया
शंखचूडस्य चैकमन्वंतरावधि शंखेन सार्धं तद्भेदः केवलं दुःखदस्तव ९६
इत्युक्त्वा श्रीहरिस्ताश्च विरराम च सा देवी साच देहं परित्यज्य दिव्यरूपं दधार ह ९७
यथा श्रीश्च तथा सा च पुण्डा सह हरिर्विदि सि प्रजगाम तया सार्धं वैकुंठं कमला ६९
पतिः लक्ष्मी सरस्वती गंगा तुलसी चापि नारद हरेः प्रियाश्चतस्रश्च बभू

69A

त्रीश्वरस्य च ९९ स च स्वदेहं त्यक्त्वा च बभूव गंडकी नदी हरेरंशेन शैलश्च तत्तीरे पु
ण्यदो नृणां १०० कुर्वंति तत्र कीटाश्च शिलां वज्रविया मुने जले पतंति या याश्च त
त्स्थानं निश्चितं १०१ स्थलस्था पिंगला ज्ञेया ग्रीपमाना हरेरिति इत्येवं कथि
तं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि १०२ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे ना
रायणनारदसंवादे तुलस्युपाख्याने एकविंशतितमोऽध्यायः २१ नारद उ
वाच तुलसी च जगत्पूज्या सतां नारायणप्रिया तस्याः पूजाविधानं च स्तोत्रं किं न
श्रुतं मया १ केन पूज्या स्तुता केन प्रागेवेयं महामुने तत्पूज्या सा बभूव केन॰
संवादमापद्धि २ सूत उवाच ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य गरुडध्वज कथां क
थितमारेभे पुण्यरूपां पुरातनीं ३ नारायण उवाच हरिः संप्राप्य तुलसीं रेमे च र
मया सह रमासमा च सा भार्या पंचकारगौरवेन च ४ सेहे लक्ष्मीश्च गंगा च त॰
स्याश्च नवसंगमं सौभाग्यगौरवं कोपात्तन्न सेहे सरस्वती ५ सा तां जगाम काले॰
हस्मानिनी सरिसंनिधौ श्रीः ईर्ष्यापमानश्च सा तं नदी नेकारमः ६ सर्वेसिद्धेश्वरी दे
वीशानिनी सिद्धियोगिनी बभूवादर्शना कोपात्सर्वत्र च हरेः हो ७ हरिर्न दृष्ट्वा

व १२

वृ.वे
प्र.हं
७०

तोतुलसीवोधयित्वासरस्वतीं ततस्तुतांसंस्तीत्वाचजगामतुलसीवने ८ तत्रगत्वाच
स्नात्वाचतुष्टावतुलसींसतं पूजयामासध्यात्वात्वांस्तोत्रंभक्त्याचकारह ९ लक्ष्मी
मायाकामवाणीवीजपूर्वंदशाक्षरं वृंदावनीतेगंतेचवह्निजायांतमेवच १० अनेकल्प
तरुणामंत्रराजेननारद पूजयेस्मविधानेनसर्वसिद्धिंलभेद्ध्रुवं ११ घृतदीपेनधूपेन
धीपेनसिंदूरचंदनेनच नैवेद्येनचपुष्पेणचोपहारेणनारद १२ हरिस्तोत्रेणतुष्टासा
चाविर्भूयमहीरुहात् प्रसन्नाचरणांभोजेनगामपशरणाशुभा १३ वरंतस्मैददौविश्वज
गत्सुज्याभवेतिच अहंत्वांधारयिष्यामिस्वमूर्ध्निवक्षसीतिच १४ सर्वेत्वांधारयिष्यंति
स्वमूर्ध्निचसुरादयः इत्युक्तांतर्हितात्वाचप्रययौस्वालयंप्रभुः १५ नारदउवाच किंध्या
नंस्तवनंकिंवाकिंवापूजाविधिक्रमं तुलस्याश्चमहाभागतन्मेव्याख्यातुमर्हसि १६
नारायणउवाच अंतर्हितायांतस्यांचगत्वाचतुलसीवने हरिःसंपूज्यतुष्टावतुलसींवि
रहातुरः १७ श्रीभगवानुवाच वृंदारूपाश्चवृक्षाश्चयदैकत्रभवंतिच तेनवृंदावनीख्या
ताजातात्वांनमाम्यहं १८ असंख्यानिचविश्वानिपवित्राणियया सदा तांविश्वपाव
नींदेवींविरहेनस्मराम्यहम् १९ देवानतुष्टापुष्पाणांसमूहेनयया विना तांपुष्पसारां

स्मे या पि

महांचदृष्ट्वामिब्रुवा शोकतः विस्मयत्प्राभिमानेनाभक्तानंदोलभेद्भवं नंदनीतेनवि
ख्याता सांप्रीताभवतेहिमे २१ यस्मात्समंनास्तिलोकेविश्वेषुनिखिलेषुच तुलसी
तेनविख्यातातांयामिशरणांप्रियां २२ कृष्णस्यवीजरूपायाशश्वत्स्वजनामासती
तेनकृष्णजीवनीतिसामेरक्षतुजीवनं २३ अनेकेषुवनेकृत्वानत्रतस्थौरमापतिः
दृष्ट्वातुलसीमाताततपादपद्मासनेसती २४ हरंतीमभिमानेनमानिनींमानशुचि
तां प्रियांदृष्ट्वाप्रियःशीघ्रंवासयामासचतुलसि २५ भारत्याक्तांगदहीत्वाचस्थालयंच
ययौहरिः भारत्यासहतन्वीतिकारयामासससत्वरं २६ वरंविश्वदत्तीनस्थेविश्व
पूज्याभवेतिच शिरोधार्याचविश्वेषांवंद्यामान्याममेति २७ विश्वोर्वरेणसादेवीप
वित्रुष्टाबभूवह सरस्वतीसमाश्लिष्यवासयामाससन्निधौ २८ लक्ष्मीगंगासस्मि
तातांसमाश्लिष्यचतारद गृहंप्रवेशयामासविनयेनसतीतदा २९ वृंदावृंदा
वनीविश्वपूजिताविश्वपावनी पुष्पसारानंदिनीचतुलसीकृष्णजीवनी ३० एत
न्नामाष्टकंचैवस्तोत्रंचतत्त्वनार्थकं यःपठेत्तांसंपूज्यसोश्वमेधफलंलभेत् ३१
कार्तिकीपूर्णिमायांचतुलस्याजन्ममंगलं तत्रतस्यास्तुपूजापाचविहितामहरि च+

ब्र॰वै॰ प्र॰ख॰ ७२ 71

णाष्टकं यः पूजयेत्तां च भक्त्या च विश्वपावनीं सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स
म गच्छति ३३ कार्त्तिके तुलसीपत्रं विष्णवे यो ददाति च गवामयुतदानस्य फलमाप्नो
ति निश्चितं ३४ अपुत्रो लभते पुत्रं प्रियाहीनो लभेत्प्रियां बंधुहीनो लभेद्बंधुं स्तोत्र
स्मरणमात्रतः ३५ रोगी विमुच्यते रोगात् बद्धो मुच्येत बंधनात् भयान्मुच्येत भीत
स्तु पापान्मुच्येत पातकी ३६ इत्येवं कथितं स्तोत्रं ध्यानं पूजाविधिं शृणु त्वमेव वेदेवो
ज्ञानासि कांडशाखोक्तमेव च ३७ तद्वृक्षं पूजयेत्तां च भक्त्या चावाहनं विना ध्यात्वा षो
डशोपचारैः ध्यानं पातकनाशनं ३८ तुलसीपुष्पसारां च सतीपूज्यां मनोहरां कृतपा
पेध्मदाहाय ज्वलदग्निशिखोपमां ३९ पुष्पेषु तुलनां यस्या नास्ति देवेषु वा मुने
पवित्ररूपा सर्वासु तुलसी सा च कीर्तिता ४० शिरोधार्यां च सर्वेषामीप्सितां सर्वपाव
नीं जीवन्मुक्तां मुक्तिदां च भजे तां हरिभक्तिदां ४१ इति ध्यात्वा च संपूज्य स्तुत्वा च प्र
णमेद्बुधः उक्तं तुलस्युपाख्यानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ४२ इति श्रीब्रह्मवैवर्त ७२
ते महापुराणे प्रकृतिखंडे नारायणनारदसंवादे तुलसीउपाख्याने नाम द्वाविंशति
तमोऽध्यायः २२ नारद उवाच तुलस्युपाख्यानमिदं श्रुतमीश सुधोपमं यत्सावि

7.1A

मुषाख्यानं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि १ कथं येन समुद्भूता सा कृत्वा च कृतिः सह केन वा पू
जिता देवी यत्र कामेन वा द्विजे २ नारायण उवाच यत्र देशे महाराजो बभूव स्वपतिर्मुने
वैरिणां रणहर्ता च मित्राणां दुःखनाशनः ३ आसीत्तस्य महादेवी महिषी धर्मचारिणी
मालती नाम सा ख्याता यथा लक्ष्मी गदाभृतः ४ सा च देवी महावन्ध्या वसिष्ठस्योपदेश
तः चकार राजतेन भक्त्या सावित्र्याश्चैव नारद ५ प्रसादेन न संप्राप्य महिषी न ददर्श तां
गृहं जगाम सा दुःखाद्धृदयेन विदूयता ६ राजा तां दुःखितां दृष्ट्वा बोधयित्वा नयेन वै
सावित्र्यास्तपसे भक्त्या जगाम पुष्करं तदा ७ तपश्चकार तत्रैव संयतः शतवत्सरं न दद
र्शं च सावित्री प्रत्यादेशं बभूव ह ८ सुश्रावाकाशवाणीं स नरेन्द्रश्चाशरीरिणीं गायत्री
दशलक्षं च जपं कुर्वीत नारद ९ एतस्मिन्नन्तरे तत्राजगाम पराशरः प्रणनाम नृप
स्तं च मुनिं नृपश्चोवाच ह १० पराशर उवाच सकृज्जपश्च सावित्र्याः पापं दिनकृतं हरे
त् दशधा त्रिजपात्प्रणं दिवा रात्र्यघनाशनं ११ शतधा च जपाच्चैव पापं मासार्जितं परं
सहस्रधा जपेच्चैवं कल्मषं वत्सरार्जितं १२ लक्षं जन्मकृतं पापं दशलक्षं त्रिजन्मसु
सर्वजन्मकृतं पापं शतलक्षो विनश्यति १३ करोति मुक्तिं विप्राणां जपो दशगुणा

स्ततः करंसर्पफणाकारंकृत्वातदूर्ध्वमुद्रिकां १४ अनन्तमूर्ध्निसततंप्रजपेन्मंत्रवित्तोद्विजः
अनामिकामध्यदेशादधोवामक्रमेनच १५ तर्जनीमूलपर्यंतंजपस्येषक्रमः करे म्बेतः
ब्र॰वै॰ पंकजवीजानांस्फाटिकानांचसत्कृता १६ कृत्वावामालिकांराजन्नूजपेत्तीर्थसत्तल
प्र॰खं॰ ये संस्थाप्यमालामश्वत्थपत्रसप्तसंयतः १७ कृत्वागोरोचनांकंचगायत्र्यास्ता
७२ पयेत्सुधी गायत्रीशतकंतस्याजपेच्चविधिपूर्वकं १८ अथवापंचगव्येनस्नातामा
72 लांसुसंस्कृतां अथगंगोदकेनैवस्नात्वावापिसुसंस्कृतां १९ एवंक्रमेणसर्वेषांदश
लक्षंजपेद्गुरु मालाद्वक्तिसाविंशीद्विजन्मशतकंतयानरः नित्यंनित्यंत्रिसंध्यांचक
रिष्यत्तिदिनेदिने मध्यान्हेचापिसायान्हेप्रातरेवशुचिःसदाः २१ संध्याहीनोशुचिर्नि
त्यमनर्हःसर्वकर्मसुः यदन्यत्कुरुतेकर्मनतस्यफलभाग्भवेत् २२ नोपतिष्ठति
यः पूर्वांनोपास्तेयश्चपश्चिमां सशूद्रवद्वहिःकार्यःसर्वस्माद्विजकर्मणः २३ या
वज्जीवनपर्यंतंयःत्रिसंध्यांकरिष्यति सचसूर्यसमोविप्रःतेजसातपसासदा २३ ७२
तत्पादपद्मरजसासद्यःपूताव सुंदरा जीवन्मुक्तःसतेजस्वीसंध्यापूतोहियोद्विजः २४
तीर्थानि चपवित्राणितस्यस्पर्शनमात्रतः ततःपापाणियांतेवैवैनतेयादिवोरगा २५

नरकं यांति सततं सर्वे पितरः पिंडतर्पणे सेवया च द्विजातीनां त्रिसंध्यारहितश्च यः २६ विप्र
मंत्रविहीनश्च त्रिसंध्यारहितो द्विजः एकादशीविहीनश्च विषहीनो यथोरगः २७ हरे
रनिवेद्यभोजी च धावको वृषवाहकः शूद्रान्नभोजी विप्रश्च विषहीनो यथोरगः २८
शूद्रान्नं च प्रतिग्राही शूद्रयाजी च यो द्विजः असीजीर्णयगंधाढ्यं च प्रतिगृ
ह्णतां अहं अद्रिम्प्रदं चैव शापदं प्रीतिदं महत् रम्यमाचमनीयं च मयादत्तं प्रगृह्णतां ३०
रत्नसारादिनिर्माणं पुष्पचंदनचर्चितम् सुखदं शुभदं चैव सुतुल्यं प्रतिगृह्णतां ३१
नानाहृद्यसमाकीर्णं नानारूपसमन्वितम् फलस्वरूपं फलदं फलं च प्रतिगृह्णतां ३२
सिंदूरं च वरं रम्यं भालशोभाविवर्धनं भूषणानां च प्रवरं सिंदूरं प्रतिगृह्णतां ३३ विशु
द्धग्रंथिसंयुक्तं पुण्यसूत्रविनिर्मितं पवित्रं वेदमंत्रेण यज्ञसूत्रं च गृह्णतां ३४ द्रव्याण्येता
नि मूलेन दत्तान्येतानि पवेन्द्रयोः ततः प्रणम्य विप्राय व्रती दद्याच्च दक्षिणां ३५ सावि
त्रीति च तद्ध्यानं वह्निजायांतमेव च लक्ष्मीमायाकामपूर्वं मंत्रमष्टाक्षरं विदुः ३६ मा
ध्यंदिने कं स्तोत्रं च सर्ववांछाफलप्रदं विप्रजीवनरूपं च निबोध कथयामि ते ३७ कृ
ष्णेन दत्ता सावित्री गोलोके ब्रह्मणे पुरा नयाति सा तेन साकं ब्रह्मलोकं च नारद ३८

ब्र.वै. प्र.खं. ७२ 73 ब्रह्माकस्माज्जयाभन्मानष्टावदेदमातरं तदासापरित्रष्टाचब्रह्मणांचकमेसती ३९
ब्रह्मोउवाच नारायणास्वरूपाचनारायणीसनातनी नारायणात्मसंभूतेप्रसन्नाभव
सुंदरि सर्वस्वरूपेसाविप्राणांमंत्रसारेपरात्परे स्वविदेसीतदेदेविप्रसन्नाभवसुंद
रि सर्वस्वरूपेसाविप्राणांमंत्रसारेपरात्परे कायेनमनसावाचायत्पापंकुरुतेद्विजः ४२
तत्स्तवस्मरणेनैवभस्मीभूतंभविष्यति इत्युक्त्वाजगतांधाताततस्थौचसंसदि ४३
सावित्रीब्रह्मणासार्द्धंब्रह्मलोकंजगामसा अनेनस्तवराजेनसंस्तूयसाश्वपतिः ४४
ददर्शतांचसावित्रींवरंप्रापमनोगतं स्तवराजमिदंपुण्यंसंध्यायांकृत्वायःपठेत् ४५ त.५ ईप:
पाठेचतुर्णांवेदानांयत्फलंलभतेध्रुवं ४६ ३ श्री ब्र वै म पु णे कृ
तिखं ना र द ना द वा सावित्र्युपाख्यानेस्तोत्रकथनेनाम त्र विं शा
२३ ना र द वाच स्तुत्वानेनसोऽश्वपतिः संपूज्यविधिपूर्वकम् ददर्शतत्रतांदेवींस
हस्रार्कसमप्रभां १ उवाचसातंराजानंप्रसन्नासस्मितासती यथामाताःस्वपुत्रं
चद्योतयंतीदिशोत्विषा २ सा वि त्र्यु वाच जानामितेमहाराजयत्तेमनसिवांछितं ७२
वांछितंतवसापत्न्याःसर्वंदास्यामिनिश्चितं ३ साध्वीकन्याभिलाषंचकरोति।

73A

त+२ स्व+२

तवकामिनी त्वंप्रार्थयसिपुत्रंचभविष्यतिक्रमेणते ४ इत्युक्त्वासामहादेवीब्रह्मलोकं
जगामह राजाजगामस्वगृहंतत्कन्यादौबभूवह ५ आराधनाच्चसावित्र्याबभूवकमला
कला सावित्रीतिचयन्नामचकाराश्वपतिर्नृपः ६ कालेनसावर्द्धमानाबभूवचदिनेदिने रूपयौ
वनसंपन्नाशुक्ले चंद्रकलायथा ७ सावरंवरयामासद्युमत्सेनात्मजंतदा सत्यवंतंस
त्यशीलंनानागुणसमन्वितं ८ राजातस्मैददौतांचरत्नभूषणभूषितां सचसार्द्धंकौत
केनतांगृहीत्वागृहंययौ ९ सचसंवत्सरेतीतेसत्यवान्सत्यविक्रमः जगामफलका
ष्ठार्थंमहर्षिपित्राज्ञया १० जगामसार्द्धंतत्पश्चात्सावित्रीदैवयोगतः निपत्यवृक्षा
द्दैवेनप्राणांस्तत्याजसत्यवान् ११ यमस्तज्जीवपुरुषंबद्ध्वांगुष्ठसमंमुने गृहीत्वागम
नंचक्रेतत्पश्चात्प्रययौसती १२ पश्चात्तांसुंदरींदृष्ट्वायमःसंयमनीपतिः उवाचमधु
रंसाध्वींसाधूनांप्रवरोमहान् १३ यम उवाच अहोक्वयासिसावित्रीगृहीत्वामानुषीं
तनुं यदियास्यसिकांतेनसार्द्धंदेहंतदात्यज १४ गंतुंमर्त्योनशक्नोतिगृहीत्वापांचभौ
तिकं देहंचममलोकंचनश्वरंनश्वरःसदा १५ भर्तुस्तेकालपूर्णोसावभूवभारतेस
ती स्वकर्मफलभोगार्थंसत्यवान्यातिमद्गृहे १६ कर्मणाजायतेजंतुःकर्मणैव

मत्तीयते महंवर्ड्रःखंभयंभोगंकर्मणोवप्रपद्यते १७ कर्मणोइंद्रोभवेज्जीवोब्रह्मपुत्रःस्वकर्मणा
ब्र.वै. स्वकर्मणाभवेद्दासोजन्मादितोभवेत् १८ स्वकर्मणासर्वसिद्धिममरत्वंभवेद्ध्रुवं लभेत्स्वा
प्र.ख कर्मणाविष्णोःसालोक्यादिचतुष्टयं १९ कर्मणाब्राह्मणत्वंचमुक्तत्वंचस्वकर्मतः सु
रत्वंचमनुत्वंचराजेन्द्रत्वंलभेन्नरः २० कर्मणाचमुनीन्द्रत्वंतपस्वित्वंचकर्मणा लभेत्स्वा
74 कर्मणाविष्णोःसालोक्यादिचतुष्टयं २१ कर्मणाब्राह्मणत्वंचमुक्तत्वंचस्वकर्मतः कर्म ण+४
णाक्षत्रियत्वंचवैश्यत्वंचस्वकर्मणा २२ कर्मणाचैवशूद्रत्वमंत्यजत्वंस्वकर्मणा
स्वकर्मणाम्लेच्छत्वंलभतेनात्रसंशयः २३ स्वकर्मणाजंगमत्वंस्थावरत्वंस्वकर्मणा
स्वकर्मणाचशैलत्वंवृक्षत्वंचस्वकर्मतः २४ स्वकर्मणापशुत्वंचपक्षित्वंचस्वकर्मणा
कर्मणाक्षुद्रजंतुत्वंकृमित्वंचस्वकर्मणा २५ स्वकर्मणाचसर्पत्वंगंधर्वत्वंस्वकर्म
त:४ णा स्वकर्मणाराक्षसत्वंकिंनरत्वंस्वकर्म २६ कर्मणाचैवप्रेतत्वंदानवत्वंस्वकर्मणा
भूतत्वंचपिशाचत्वंडाकिनीत्वंस्वकर्मणा २७ देवत्वंदानवत्वंचअसुरत्वंचस्वकर्मणा २८
कर्मणासत्कुलेजन्मकान्तिंचस्वकर्मणा २८ कर्मणावासःस्वर्लोकेकर्मणाव
हृणालये वसेऽज्ञवेलोकेचनरोयातिस्वकर्मणा २९ कर्मणाध्रुवलोकेचशि

74A

वलोकं च कर्मणा यातिनरश्च लोकं च सत्यलोकं स्वकर्मणा जनोलोकं तपोलोकं महर्लो
कं स्वकर्मणा स्वकर्मणा च पातालं ब्रह्मलोकं स्वकर्मणा स्वकर्मणा भवेत्पुण्यं सर्वं
मितं वरं परं कर्मणा याति वैकुंठं गोलोकं चानिरामयं ३२ कर्मणा चैव जीवन्तत्र
णा+ तत्रैव स्वकर्मणा कर्मकोटिकल्पान्ता क्षीणाश्चान्ये स्वकर्मणा ३३ जीवसंसारमात्रा स्व
सी+ गर्भेन्दो स्वकर्मणा इत्येवं कथितं सर्वं महाज्ञानं वचस्सदृशि ३४ कर्मणा तेन सत्पश्चाद्गच्छ गेहम्
तपस्विनी ३५ ३ नि व वे तै हा रा ना य ना द वा सा म्यु पा
क वि के र्मद्देतुप्रदर्शनेना च र्विं ध्याय: २४ ना य उ च यमस्य
वचनं श्रुत्वा सावित्री च पतिव्रता तुष्टाव परया भक्त्या तमुवाच मनस्विनी १ सा म्यु च
किं कर्म च शुभं कर्म वा नाकिं च शुभं तस्य कर्मनिर्मूलरूपा का केन वा साधवोजना: २
कर्मणा जीवरूप: क: को वा कर्मफलप्रद: किं कर्म तत्र भवेत्कोन को वा तद्धेतुरेव च ३
को वा कर्मफलं भुंक्ते को वा निर्लिप्त एव च को वा देही क स्वदेह: को वात्र कर्मकारक: ४
को जीव: परमात्मा कृत्स्नं मे व्याख्यानमर्हसि य उ च वेदप्रणीहितो धर्मतत्त्वं मंगले फलं४२
परम् ५ यावदेकर्म वदेवाशुभमेव च हरिभक्तो योनरश्च को स च मुक्ता: श्रुतो श्रुत: ६
पत्कर्म

ब्र.वै. प्र.खं. ७५

75

जन्ममृत्युजराव्याधिः शोकभीतिविवर्जिताः भक्तिश्च द्विविधा साध्वी प्रान्तका सर्वसंमताः
७ निर्वाणपददात्री च हरिभक्तिप्रदा नृणां हरिभक्तिस्वरूपं च मुक्तिं वांछंति वैष्णवाः ८
अन्ये निर्वाणरूपं च मुक्तिमिच्छंति साधवः कर्मणां जीवरूपश्च सततं तत्फलप्रदः ९
सर्वेषश्च भगवान्पुरुषः प्रकृतेः परः सोसि तद्धेतुरूपश्च कर्मतेन भवेत्सती १० जीवः
कर्मफलभुक्तेस्तात्मा निर्लिप्त एव च पंचभौतिकरूपश्च देहो नश्वर एव च ११ पृथिवीवा
युराकाशस्तोयं तेजस्तथैव च एतानि सत्वरूपाणि स्रष्टास्रष्टिविधो हरिः १२ कर्मका
र्ता च देही चात्मा योजयिता सदा भोगो वै भवभेदश्च निष्कृतिर्मुक्तिरेव च १४ सदसद्भे
द जीवे च तान्नेनानाविधं भवेत् विषयाणां विभागानां भेदवीजं च कीर्तितं १५ बुद्धिर्वि
वेचनारूपा सत्ताज्ञानजननी श्रुतौ वायुभेदाश्च प्राणाश्च बलरूपाश्च देहिनां १६ इंद्रिया
णां मनः प्रवरमीश्वरांशमसद्भवम् प्रेरकं कर्मणां चैव दुर्निवार्यं च देहिनां १७ प्रति
रूप्यमदृश्यं च ज्ञानभेदं जनस्तनं लोचनं च वा जिह्वादिकमिंद्रियं १८ अंगप्रत्यंगरूपे
चैकारणं सर्वकर्मणां रिपुरूपं मित्ररूपं सुखदुःखप्रदाः सदाः १९ सूर्यो वायुश्च पृ ७५
थिवी ब्रह्माद्या देवताः स्मृताः प्राणादेहादिहर्षेणोहि स जीवः परिकीर्तितः २० परमा

ग्राणश्रोत्रे +३

75A

त्मापरंब्रह्मनिर्गुणः प्रकृतेः परः कारणंकारणानांश्रीकृष्णोभगवान्स्वयं २१
इत्येवंकथितंसर्वंत्वयापृष्टंयथागमं ज्ञानिनांज्ञानरूपंचगच्छवत्सयथासुखं २२
सा उ च स्वक्रोडेस्वामिकांतंवानंवाज्ञानानांत्वंवधुः यत्यत्करोमिप्रश्नंच २३
तत्सर्वंवक्तुमर्हसि कांकांयोनिंयातिजीवःकर्मणाकेनवायम केनवाकर्मणा
स्वर्गंकेनवानरकंपितः केनवाकर्मणामुक्तिंकेनभक्तिर्भवेद्ध्रुवम् केनवाकर्म
वारोगी १ णारोगीकेनकर्मणा केनवादीर्घजीवीचकेनाल्पायुश्चकर्मणा केनवाकर्मणादुः
खीसुखीवाकेनकर्मणा छिन्नोविच्छिन्नगंधचौरश्चकेनवानरजानकः केनसिद्धिः
मवाप्नोतिसालोक्यादिचतुष्टयं २७ केनवाब्राह्मणत्वंचतपस्वित्वंचकेनवा स्वर्गभोगा
दिकंकेनवैकुंठंकेनकर्मणा २८ गोलोकंकेनवाब्रह्मन्सर्वोत्कृष्टंनिरामयं नर वु+
कंवाकतिविधंसंख्यानामकिंचवा २९ कोवाकिंनरकंयातिकियंतंकेषुतिष्ठ
ति पापिणांकर्मणाकेनकोवाव्याधिःप्रजायते ३० संवादंनेमयापृष्टंतन्मेव्याख्यातु
मर्हसि ३१ इति ब्र वै त्रै हा रा ना रा ना द वा प्र ति रे म
वि वा सा त्री या ने र्म पा सा त्री प्र म च वि ध्यायः २५

ना य ३ च सावित्रीवचनं श्रुत्वा जगाम विस्मयं यमः प्रहस्य वक्तुमारेभे कर्मपाकं च
ब्र.वै. जीविनो १ य ३ च कन्या द्वादशवर्षीया वत्से त्वं वयसाधुना ज्ञानेन ते सर्वविदुषां ज्ञानि
प्र.खं. नां योगिनां परं २ सावित्रीवरदानेन त्वं सावित्रीकला प्रभोः प्राप्ता पुरा भूभृता च तपसा न
७६ तत्समा प्रभेः ३ यथा श्रीः श्रीपतेः क्रोडे भवानी च भवोरसि यथा राधा च श्रीकृष्णे
76 सावित्री ब्रह्मवक्षसि ४ धर्मे शान्तिर्यथा मूर्त्तिः शतरूपा मनोर्यथा कर्दमे देवहूतीच
वसिष्ठे रुन्धती यथा ५ अदितिः कश्यपे च यथाहल्या च गौतमे यथा शची महेन्द्रे
च यथा चन्द्रे च रोहिणी ६ यथा रतिः कामदेवे यथा स्वाहा हुताशने यथा स्वधा च पि
तृषु यथा संज्ञा दिवाकरे ७ वरुणानी च वरुणे यज्ञे च दक्षिणा यथा यथा धरा च वराहे च
देवसेना च कार्त्तिके ८ सौभाग्या सुप्रिया त्वं च भव सत्यवतः प्रिये इदं तुभ्यं वरं दत्त
मपरं च यदीप्सितं ९ वृणु देवि महाभागे सर्वं दास्यामि निश्चितं सा उ च सत्य
वतौरसेनैव पुत्राणां शतकं मम १० भविष्यति महाभाग वरमेतदभीप्सितं मत्तातपु ७६
त्रशतकं श्वशुरस्य च चक्षुषी ११ राज्यलाभो भवत्वेवं वरमेतं ममेप्सितं अन्ते सत्य
वता साहं यास्यामि हरिमन्दिरं १२ समतीते लक्षवर्षे देहि मे जगतां प्रभो जीवकर्मविपा

76A

पाकं च श्रोतुं कौतूहलं हि मे ॥१२॥ विष्णुनिस्तारबीजं च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ य उ
वाच भविष्यति महासाध्वी सर्वं मानसिकं तव जीवकर्मविपाकं च कथयामि निशाम
य शुभानामशुभानां च कर्मणां जन्म भारते पुण्यक्षेत्रे च सर्वत्र नान्यत्र भुंजते नरः
सुरादैत्यादानवश्चगंधर्वराक्षसादयः नरश्च न कर्मजनको न सर्वे सर्वजीवनं नि
विजीविनः कर्मभुंजते सर्वजातिषु शुभाशुभं च सर्वत्र स्वर्गेषु नरकेषु च विशेषनामा
नवाश्च भ्रमते सर्वयोनिषु शुभाशुभं भुंजते च कर्म पूर्वार्जितं परं शुभेन कर्मणा यो
निते स्वर्गादिकमेव च कर्मणा चाशुभेनैव भ्रमंति नरकेषु च कर्मनिर्मूलनाभ।
क्तिः सा चोक्ता द्विविधा मता निर्वाणरूपा सेवा च कृष्णस्य परमात्मनः रोगी कु
कर्मणा जीव स्वारोगी शुभकर्मणा दीर्घजीवी च क्षीणायुः सुखी दुःखी च निश्चि
ने अंगदेयश्चांगहीनाः कर्मणा कुत्सितेन च सिद्ध्यादिकमवाप्नोति सर्वोत्कृष्टे
न कर्मणा सामान्यकथितं सर्वं विशेषं शृणु सुंदरि सुदुर्लभं सुगोप्यं च पुराणेषु।
श्रुतिष्वपि दुर्लभं मानवीजाति सर्वजातिषु भारते सर्वाद्याः ब्राह्मणाः श्रेष्ठाः।
समस्तं सर्वकर्मसु विष्णुभक्तो द्विजश्चैव गरीयान्भारते ततः निष्कामश्च सका।

मश्चवैस्नवो द्विविधः सति सकामश्च प्रधानश्च निष्कामो निरुपद्रवः सज्ञानिदेहंत्यक्त्वा च

ब्र·वै· पदंविस्नोः निरामयं पुनरागमनं नास्ति तेषां निष्कामिनां सति येसेवंते च द्विभुजं कृ

प्र·ति· ष्णमात्मानमीश्वरं गोलोकं यांति ते भक्त्या सेवंते च चतुर्भुजं वैकुंठं यांति सर्वे दिव्यरूप ते

८८ विधारिणः सकामिनो वैस्नवाश्च गत्वा वैकुंठमेव च भारतं पुनरायांति तेषां जन्म

77 द्विजातिषु कालेन ते च निष्कामाः भवंत्येव क्रमेण च भक्तिश्च निर्मला बुद्धिः तेभ्यो

दास्यति निश्चितं ब्राह्मणा वैस्नवा ये सकामाः सर्वजन्मसु न तेषां निर्मला बुद्धिः वि

स्नुभक्तिविवर्जिताः ये च तीर्थाश्रिता ये च तपस्यानिरताः सति ते यांति ब्रह्मलोकं च

पुनरायांति भारतं स्वधर्मनिरता ये च तीर्थान्यनिवासिनः व्रजंति ते सत्यलोकं पुनरा

यांति भारते स्वधर्मनिरताः विप्राः सूर्यभक्ताश्च भारते व्रजंति ते सूर्यलोकं पुनरा

यांति भारतं स्वधर्मनिरताः विप्राः शैवाः शाक्ताः गणेशकाः ते यांति शिवलो

कं च पुनरायांति भारतं ये विप्राः अन्यदेवेशाः स्वधर्मनिरताः सति ते गत्वा शक्र

लोकं च पुनरायांति भारतं हरिभक्ताश्च निष्कामाः स्वधर्मनिरताः द्विजाः ते यांति ८८

श्रीहरेर्लोकं क्रमाद्भक्तिबलादहो स्वधर्मरहिताः विप्राः देवान्यसाधनाः सदा

78A

भ्रष्टाचाराश्चवामाश्चतेयांतिनरकंध्रुवं स्वधर्मनिरतायेचवर्णाश्चत्वारएवच भवंत्ये
वमुंभेस्वैवकर्मणः फलभागिनः स्वधर्मरहितायेचनरकंयांतितेध्रुवं भारतेनभवंत्ये
वकर्मणः फलभागिनः स्वधर्मनिरताः विप्राः स्वधर्मनिरतायच कन्यांददातिविप्रेंद्र
श्चंद्रलोकेमहीयते वसंतितत्रतेसार्द्धयावदिंद्राश्चतुर्दश सालंकृतायदानेनहिर
णफलमश्नुते सकामायांतितल्लोकंनतिष्कामाश्चवैष्णवाः तेप्रयांतिविष्णुलोकं
फलसंधानवर्जिताः गव्यंचरजतंभार्यांवस्त्रंसस्यंफलंजलं येददत्येवविप्रेभ्यः
तल्लोकंतेव्रजंतिच वसंतितेचतल्लोकेयावन्मन्वंतरंसति सुचिरात्स्वचिरेवासंकुर्वं
तितत्रतेजनाः योददातिसुवर्णंचगाश्चताम्रादिकंसति तेयांतिसूर्यलोकंचसुचये
ब्राह्मणायच वसंतितत्रतेलोकेवर्षाणामयुतंसति विप्रवेश्मास्थिरंवासंकुर्वंतिच
निरामयाः ददातिभूमिंविप्रेभ्योधान्यानिविपुलानिच सयातिविष्णुलोकंचश्वेत
द्वीपंमनोहरं तत्रैवनिवसंत्येवयावच्चंद्रदिवाकरौ विपुलेविपुलेवासंकरोतिपुण्य
वान्स्वके गृहंददातिविप्रायेजनाभक्तिपूर्वकं तेयांतिवसुलोकंचसुचिरंतत्रसं
तिते गृहवेणुप्रमाणाब्दंदानेपुण्यदिनेयदि विपुलेविपुलेवासंकुर्वंतिमानवास

ति यस्मै यस्मै च देवाय यो दद्यान्निरहं नरः स याति तस्य लोकं चेरणामानाद्दमेव च गोश्चैव त
ब्र·वै· गुणं शुण्यशतगुणं सूर्यग्रासतः प्रकृष्टं द्विगुणं तस्माद्दिव्यादकमलोद्भवः यो ददाति
प्र·खं· तडागं च सर्वभूताय भारते स याति जनलोकं च वर्षाणामयुतं सति वाप्याफलं शत
७९ गुणं प्राप्नोति मानवा सदा तेस्वथं ज्ञप्रदानेन तडागस्य फलं लभेत् धनुश्चतः सह।
79 हेणादैर्घ्यमानेन निश्चितं सुनंवा तावतीप्रस्थे स चापि परिकीर्तिता दशवापि समा कन्या
यदि पात्रे प्रदीयते फलं ददाति द्विगुणं यदि वा लेकृता भवेत् यत्फलं च तडागेन पंको
द्धारेण तत्फले वाप्याश्चपंकोद्धारेणवाप्नुवल्यफलं लभेत् अश्वत्थवृक्षमारोप्य।
प्रतिष्ठां यः करोति च स च याति तपो लोकं वर्षाणामयुतं परं पुष्पोद्यानं यो ददाति
सावित्री सर्वभूतये स वसेद्ध्रुवलोकं च वर्षाणामयुतं ध्रुवं यो ददाति विमानं च विष्णु
वे भारते सति विष्णुलोके वसेत्सोपि यावन्मन्वन्तरं ध्रुवं राजमार्गं सोयज्ञः कः यः करो
पति+२ ति द्भुते वर्षाणामयुतं सोपि शक्रलोके महीयते ब्राह्मणेभ्योपि देवेभ्यो दाने सम फ
लं लभेत् यच्च दत्तं तद्भुतेन दत्तं नोपतिष्ठते भक्त्या स्वर्गादिकं सो व्यपुण्यवान् जन्म
भारते लभेद्दिव्यफलस्य वक्रमेणावेक्ष्य मादिषु भारते पुण्यवान् विप्रा भक्ता स्वर्गा। ७८

79A

दिकं परं पुनः सोपि भवेद्विप्र[illegible]एवं चद्वात्रियादयः व्रति
वर योपि वैश्यपोवा कल्पकोटिशतैरपि तपसा ब्राह्मणत्वं च न प्राप्नोति फलोष्कानं स्वधर्मर
हिता विप्रा नानायोनिं व्रजंतिते भुक्त्वा स्वकर्मभोगं च विप्रयोनिं लभेत्पुनः नाभुक्तं
क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभं वेदतीर्थ
सहायेन कायक्लेशेन शुध्यति अतस्ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ३ श्री
ल व नै रू ग मक्ष रं नभा ण र मे दे वि पा ने र्म पा
क रु स्या ग ने म हृ श्रो यः २६ सावि वाच प्रयोतिसर्वा म
त्याश्च येनैव कर्मणा यतः मानवाः पुण्यवंतश्च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि १ य ३ व
अन्नदानं च विप्राय यः करोति च भारते अन्नप्रमाणवर्षं च विष्णुलोके महीयते २ ए ५
अन्नदानं महादानमन्येभ्योपि करोति यः अन्नप्रमाणवर्षं च शक्रलोके महीयते ३
अन्नदानात्परं दानं न भूतो न भविष्यति नात्र पात्रपरीक्षा च न कालनियमः क्वचित् ४
देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वा ददाति चाशनं यदि महीयते वह्निलोके वर्षाणामयुतं ध्रुवं ५
यो ददाति च विप्राय दिव्यां धेनुं पयस्विनीं तल्लोममानवर्षं च विष्णुलोके महीयते ६

यश्चोभयमुखीदानंकरोतिब्राह्मणायच तल्लोममानवर्षाणिचैववैकुंठेचमहीयते ७
ब्र॰वै॰ योददातिब्राह्मणायसालिग्रामसहस्रकं महीयतेचवैकुंठेयावच्चंद्रदिवाकरौ ८
प्र॰खं॰ योददातिब्राह्मणायछत्रंचसमनोहरं वर्षाणामयुतंसोपिमोदतेवरुणालये ९
८॰ विप्रायपादुकायुग्मंयोददातिचभारते महीयतेस्वर्गलोकेवर्षाणामयुतंसति १०
80 योददातिचविप्रायदिव्यांशय्यांमनोहरां महीयतेचंद्रलोकेयावच्चंद्रदिवाकरौ ११ यो
ददातिप्रदीपंचदेवायब्राह्मणायच यावन्मन्वंतरंसोपिवह्निलोकेमहीयते १२ ॥
संप्राप्यमानवींयोनिंचक्षुष्मांश्चभवेद्ध्रुवं नयातियमलोकंचतेनपुण्येनसुंदरि १३
करोतिगजदानंचयोहिविप्रायभारते यावदिंद्राःनस्तावदिंद्रस्यार्धासनेवसेत् १४
भारतेयोश्वदानंचकरोतिब्राह्मणायच मोदतेवारुणेलोकेयावदिंद्राश्चतुर्दश १५
महार्हांशिबिकांयोहिददातिब्राह्मणायच महीयतेस्वथालोकेयावन्मन्वंतरंसति १६
योददातिचविप्रायव्यजनंश्वेतचामरं महीयतेवायुलोकेवर्षाणामयुतंसति १७
धान्याटकंयोददातिब्राह्मणायचभारते सचधान्यप्रमाणाब्दंविष्णुलोकेमहीयते १ ८॰
८ ततःस्वयोनिंसंप्राप्यचिरंजीवीभवेत्सुखी दाताग्रहीतातौनोद्वौचध्रुवंवैकुंठगामिनौ १९

80A

सततं श्रीहरेर्नाम भारते योजपेन्नरः स एव चिरंजीवी च ततो मृत्युः पलायते २० यो जनो
भारते वर्षे दोलनं कारयेद्धरेः पूर्णिमारजनीशेषे जीवन्मुक्तो भवेद्ध्रुवं २१ इहलोके सु
खं भुक्त्वा यात्यन्ते विष्णुमंदिरं निश्चितं निवसेत्तत्र यावन्मन्वंतरावधिः २२ फलमन्वंतरं फल्गु
ण्यां ततोऽतिद्विगुणं भवेत् कल्पांतजीवी स भवेद्दिव्याहकन्यलोद्भवः २३ तिलदानं ब्रा
ह्मणाय यः करोति च भारते तिलप्रमाणवर्षं च मोदते विष्णुमंदिरे २४ ततः स्वयोनिं सं
प्राप्य चिरंजीवी भवेत्सुखी ताम्रपात्रस्य दानेन द्विगुणं च फलं लभेत् २५ सालंकृतां
च भोग्यां च सवस्त्रां सुंदरीं प्रियां यो ददाति ब्राह्मणाय भारते च पतिव्रते २६ महीयते
चंद्रलोके यावदिंद्राश्चतुर्दश ततः सर्वेश्वपत्या सार्धं मोदते च दिवानिशं २७ ततो गंधर्व
के ५ लोके च वर्षाणामयुतं ध्रुवं दिवानिशं कौतुकेन सर्वेश्वपत्या च मोदते २८ ततो जन्मस
हस्रं च प्राप्नोति सुंदरीं प्रियां सतीं सौभाग्ययु क्तां कौतुकेन सर्वेश्वपत्या च मोदते २९
क्तां कोमलां प्रियवादिनीं दृश्यानि सफलं दत्तं ब्राह्मणाय च यो नरः फलप्रमाणव
र्षं च शक्रलोके महीयते ३० पुनः स्वयोनिं संप्राप्य महाश्च धनवान् भवेत् केवलं फल
दानं च ब्राह्मणाय ददाति च ३१ स चिरं स्वर्गवासं च कृत्वा याति च भारते नानाद्रव्यस २

ब्र॰वै॰ प्र॰खं॰ ८९ 81

मयुक्तेनानासस्यसमन्वितं ३२ ददाति यश्च विप्राय भारते विपुले गृहं कुवेरलोके वसति
शतमन्वंतरावधि ३३ ततः स्वयोनिं संप्राप्य महाश्चयनवान् भवेत् गोजनः सस्ययुक्तो
च भूमिं च कृषिं वसति ३४ ददाति भक्त्या विप्राय पुण्यक्षेत्रे च भारते महीते च वैकुंठे म ५२
न्वंतरशतं ध्रुवं ३५ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य महाश्चयनवान् भवेत् तं न त्यजति भूमि
श्च जन्मनां शतकं परं ३६ श्रीमांश्चयनवांश्चैव पुत्रवांश्च प्रजेश्वरः सप्रजांश्च प्रहृष्टश्च
ग्रामं दद्याद् द्विजाय यः ३७ लक्षमन्वंतरं चैव वैकुंठे स महीयते पुनः स्वयोनिं संप्राप्य ग्रा
मं लक्षं भवेद् ध्रुवं ३८ न जहाति च तं पृथ्वी जन्मनां लक्षमेव च सप्रजां सुप्रहृष्टं च पक्व
सस्यसमन्वितं ३९ नानापुष्करिणीवृक्षफलभोगसमन्वितं नगरं यश्च विप्राय ददा
ति भारते भुवि ४० महीयते च वैकुंठे दशलक्षं कालकं पुनः स्वयोनिं संप्राप्य वृंद
श्रे महीयते ४० नगराणां च हि तेशोकदेशो यो हि द्विजातये सुहृष्टं च प्रजायुक्तं ददाति भ
क्तिपूर्वकं ४१ वापीतडागसंयुक्तं नानावृक्षसमन्वितं महीयते च वैकुंठे कोटिमन्व
तरावधि ४२ पुनः योनिं संप्राप्य जंबूद्वीपपतिर्भवेत् परमैश्वर्यसंयुक्तो यथा श ८९
क्रस्तथा भुवि ४३ महीं तं न जहात्येव जन्मनां कोटिमेव च कल्पांतजीवी स भवेद्रा

81A

नराजेश्वरोमहान् ४४ स्वाधिकारंसमयंचयोदद्यान्निपतिश्चते फलेशानगणांचान्तोभवे
त्सनसंशयः ४५ सप्तद्वीपमहीदातः सर्वतीर्थानिसेविनः सर्वेषांतपसांकर्ताःसर्वो
पवासकारिणः ४६ सर्वदानप्रदाताश्चसर्वसिद्धेश्वरश्च श्रेष्ठपुनरावृत्तिर्नभक्तस्य
हरेर्ध्रुवं ४७ असंख्यब्रह्मणांपातंपश्यंतिवैष्णवाः सति नित्यसंतोहिगोलोकेवैकुंठे
वाहरेःपदे ४८ विष्णुमंत्रोपासकश्चविहायमानवींतनुं विभर्तिदिव्यरूपंचजन्ममृत्यु
जराहरं ४९ लब्ध्वाविष्णोश्चसारूप्यंविष्णुसेवांकरोतिच सचपश्यतिगोलोकेष्वसं
ख्याप्राकृतंलयं ५० पश्यंतिदेवाःसिद्धाश्चविश्वानिनिखिलानिच कृष्णभक्तानपश्
यंतिजन्ममृत्युजराहराः ५१ कार्तिकेतुलसीदानंकरोतिहरयेतुयः युगोपत्रप्रमा
णंचमोदतेहरिमंदिरे ५२ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यहरिभक्तिंलभेद्ध्रुवं महाधनाढ्यः
सभवेत्पुत्रकन्याश्चैववदीप्तिमान् ५३ मध्याह्नेस्नातिगंगायामरुणोदयकालतः
युगषष्टिसहस्राणिमोदतेहरिमंदिरे ५४ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यविष्णुभक्तिंलभेद्ध्रुवं
जितेंद्रियाणांप्रवरः सभवेद्धार्मिकोभवि ५५ माघेयःस्नातिगंगायांप्रयागेवारुणो
दये वैकुंठेमोदतेसोपिलक्षमन्वंतरावधि ५५ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यविष्णुमंत्र

ब्र॰वै॰
प्र॰खं॰
८२
82

लभेद्ध्रुवं त्वाकाचमात्रं षंदेहं पुनर्याति हरेः पदं ५७ नास्ति तस्य नराणां च निर्वैकुंठाच्च महीत
ले करोति हरिदासं च लब्ध्वा मानुष्यमेव च ५८ नित्यस्नायी च गंगायां सपूतः सूर्यवत्
भुवि पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलं ५९ तस्यैव पादरजसा सद्यः पूता वसुं
धरा मोदते चैव वैकुंठे यावच्चंद्रदिवाकरौ ६० पुनः स्वयोनिं संप्राप्य तपस्वी प्रवरो भवे
त् स्वकर्मनिरतः शुद्धो विद्वान्स विजितेंद्रियः ६१ मीनकर्कटयोर्मध्ये गाढं तपति भा
स्करः भारते यो ददात्येव जलं कुंभं सवासितं ६२ समोदते च वैकुंठे यावदिंद्राश्चतुर्दश
पुनः स्वयोनिं संप्राप्य सुखी निष्कंटको भवेत् ६३ वैशाखे हरये भक्त्या यो ददाति च चंद
नं युगषष्टिसहस्राणि मोदते हरिमंदिरे ६४ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य रूपवांश्च सुखी
भवेत् यत्सहस्रेण यज्ञाणां फलं लभते नात्र संशयः ६५ वैशाखे सक्तुदानं च यः करो
ति द्विजातये सक्तुरेणुप्रमाणाब्दं मोदते विष्णुमंदिरे ६६ करोति भारते यो हि कृष्ण
जन्माष्टमीव्रतं शतजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ६७ वैकुंठे मोदते सोऽपि
यावदिंद्राश्चतुर्दश पुनः स्वयोनिं संप्राप्य हरिभक्तिं लभेद्ध्रुवं ६८ इहैव भारते वर्षे ८२
शिवरात्रिं करोति यः मोदते शिवलोके च सप्तमन्वंतरावधि ६९ शिवाय शिवरात्रौ

व१

82A

चबिल्वपत्रं दद्यान्नित्यः पत्रप्रमाणवर्षं च मोदते शिवमंदिरे ७० पुनः स्वयोनिं संप्राप्य शि
वभक्तिं लभेद्ध्रुवं विद्यावान्सुरूपवान्श्रीमान्प्रज्ञावान्भूमिवान्भवेत् ७१ चैत्रमासस्य वामा
देशांकुरेणार्चयेद्धूर्ती करोति नर्तनं भक्त्या वेत्रपाणिर्दिवानिशं ७२ दिनमानं युगं सोपि
शिवलोके महीयते श्रीरामनवमीं योह्नि करोति भावतो नरः ७३ सप्तमन्वंतरं यावन्मो
दते विष्णुमंदिरे पुनः स्वयोनिं संप्राप्य रामे भक्तिं लभेद्ध्रुवं जितेंद्रियाणां प्रवरो महाश्र
धार्मिको भवेत् शारदीयां महापूजां प्रकृतेर्यः करोति महिषैश्छागलैर्मेषैः खड्गैर्ना वै ७
नाविधैर्बलिः नैवेद्यैरुपहारैश्च धूपदीपादिभिस्तथा ७६ नृत्यगीतादिभिर्वाद्यैर्नाना
कौतुकमंगलैः शिवलोके वसेत्सोपि सप्तमन्वंतरावधिः ७७ पुनः स्वयोनिं संप्राप्य
बुद्धिश्च निर्मला भवेत् श्रीविलासी यशमाञ्चोति पुत्रपौत्रादिवर्धिनी ७८ महाप्रभावयुक्त
श्च गजवाजिसमन्वितः राजराजेश्वरः सोपि भवेदेव न संशयः ७९ भाद्रशुक्लाष्टमीं
प्राप्य महालक्ष्मीं च योर्चयेत् नित्यं भक्त्या पक्षमेकं लक्ष्मीं चयोर्चयेत्शुभां ८०
दत्वा तस्यै प्रहृष्टानि ह्युपचाराणि षोडश वैकुंठे मोदते सोपि यावच्चंद्रदिवाकरौ ८१
पुनः स्वयोनिं संप्राप्य राजराजो भवेत् कार्तिकीपूर्णिमायां तु कृत्वा वै रासमंडलं ८२

ख्वरो १

गोपालानां शतं कृत्वा गोपीनां शतकं तथा शिलायां प्रतिमायां वा श्रीकृष्णं राधया सह ८३
ब्र·वै ८३ 83 भारते पूजयेत्कृत्वा चोपचाराणि षोडश गोलोके च वसेत्सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः ८४
भारतं पुनरागत्य कृष्णभक्तिं लभेद्ध्रुवं क्रमेण सुदृढां भक्तिं लब्ध्वा मंत्रं हरेर्हरौ ८५
देहं त्यक्त्वा च गोलोकं पुनरेव प्रयाति सः तत्र कृष्णस्य सारूप्यं संप्राप्य पार्षदो भवेत् ८६
पुनस्तत्पतनं नास्ति जरामृत्युहरो महान् शुक्लां वाप्यथ कृष्णां च करोत्येकादशीं च यः
वैकुंठे मोदते सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः भारतं पुनरागत्य हरिभक्तिं लभेद्ध्रुवं ८८ पुन
र्याति च वैकुंठं न तस्य पतनं भवेत् भाद्रे च शुक्लद्वादश्यां यः शक्रं पूजयेन्नरः ८९ षष्टि
वर्षसहस्राणि शक्रलोके महीयते रविवारेऽर्कसंक्रान्त्यां सप्तम्यां शुक्लपक्षतः ९० संप्र
स्यार्कं हविष्यान्नं यः करोति च भारते महीयते शक्रलोके यावच्चन्द्रदिवाकरौ ९१ भार
ते पुनरागत्य चारोगी श्रीयुतो भवेत् ज्येष्ठे शुक्लचतुर्दश्यां सावित्रीं यो हि पूजयेत् ९२
महीयते ब्रह्मलोके सप्तमन्वंतरावधि पुनर्महीं समागत्य श्रीमानतुलविक्रमः ९३
चिरंजीवी भवेत्सोऽपि ज्ञानवान्संपदायुतः माघस्य शुक्लपंचम्यां पूजयेद्यः सरस्वतीं ९४
संयतो भक्तितो दत्त्वा चोपचाराणि षोडश महीयते स वैकुंठे यावद्ब्रह्मदिवानिशम् ९५

चा१ श्री २

83A

मेशाप्य च पुनर्जन्म मम भवेत्क विपेशितः गां सुवर्णादिकं यो हि ब्राह्मणाय ददाति च ८६
१२ नित्यं जीवं पर्यंतं भक्तियुक्त स्वभावने मवो लोमप्रमाणाद्दै हि गणं विस्नुमंदिरे ८७ मोदते
हरिणा सार्धं क्रीडकौतुकमंगलैः ततः पुनरिहागत्य राजराजेश्वरो भवेत् ८८ गो
मां स्यु पुत्रवांश्चैव ज्ञानवान् पुत्रवान् सुखी भोजयेन्नाति मिष्टान्नैर्ब्राह्मणोभ्य स्वभावते
विप्रलोमप्रमाणाद्दै मोदते विस्नुमंदिरे ततः पुनरिहागत्य सुखी बलवान् भवेत् ९०
विद्वान्स चिरजीवी च श्रीमाननलविक्रमः ततः पुनरिहागत्य विस्नुभक्तिर्भवेद्ध्रुवं ९१
एकादिनारायणाद्ये त्रे फलं कोटिगुणं लभेत् नाम्नां कोटिहरे यो हि देवेन्द्रनारायणं जपेत्
भवे सर्वपापाद्धि निर्मुक्तो जीवन्मुक्तो ध्रुवम् न भवेत्तस्य पुनर्जन्म वैकुंठे स महीयते ९२ लभे
हिलो मुस्तात्पूर्णनन्तस्थापनने भवेत् यः शिवे पूजयेन्नित्यं कृत्वा लिंगं च पार्थिवम् ९४
यावज्जीवनपर्यंतं सत्यानि शिवमंदिरं स्पर्धोरेणुप्रमाणाद्दै शिवलोके महीयते ९५
ततः पुनरिहागत्य राजेन्द्रो भारते भवेत् शिलांतयोर्च्चयेन्नित्यं शिलानां पंचडर्लभा
महीयते विस्नुलोके ननस्यापनने भवेत् तथा सिचैव सर्वाणि व्रतानि निखिलानि च ९७
कृत्वा तिष्ठति वैकुंठे यावदिंद्राश्चतुर्दश ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म राजेन्द्रो भारते भवेत् ९८

त२

ततोमुक्तोभवेत्स्नात्वानतज्जन्मनविद्यते यःस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्व[illegible]ःकृत्वाप्रदक्षिणां
ब्र॰वै॰ सचनिर्वाणनामेतिनतज्जन्मभवेद्ध्रुवं दृश्यतेत्रैभवनेचयोश्वमेधंकरोतिच अश्वलो-
प्र॰खं॰ माभितादूंचशक्रस्यार्धासनेवसेत् चवर्गोराजसूयेफलमाप्नोतिमानवः ११ नरमेधे
८४ स्वमेधार्धंगोमेधेचतदर्धकं पुत्रेष्टौचतदर्धंचसंपूर्णंचलभेद्ध्रुवं १२ लभतेनात्रकूले
84 ष्टोगोमेधसहस्रफलं ततस्समंविश्वयागेचबृहद्यागेचतत्समं १३ पद्मयज्ञेतदर्धंच
फलमाप्नोतिमानवः विशोकेचविशोकत्वंयमेधेस्वर्गमश्नुते १४ विजयोविजयी
राजासर्वसंपद्भ्यसमेलभेत् प्राजापत्यप्रजानाथोभूत्वाहिभूमृतोभवेत् १५ इह
राजश्रियंलब्ध्वापश्चार्धेस्वर्गमश्नुते अत्निष्टापोगमहेस्मृर्यस्वर्गेपश्चसमंभवेत् १६
विश्वयज्ञप्रधानेचसर्वयज्ञेषुसुंदरि ब्रह्मणाचकृतंपूर्वंमयासंभावसंयुतः १७
चकारविश्वयज्ञंचपुरादक्षःप्रजापतिः धर्मश्चकश्यपश्चैववशिष्ठश्चापिचकर्दमः १८
स्वायंभुवोमनुश्चैवतत्वत्रश्चप्रियव्रतः शिवःसनत्कुमारश्चकपिलश्चध्रुवस्तथा १९
राजसूयसहस्राणांसमत्थ्याचक्रवर्तिर्भवेत् राजसूयसहस्राणांफलमाप्नोतिनिश्चि- ८४
तं २० विश्वयज्ञात्परोयज्ञोनास्तिवेदेफलप्रदः वन्हुकल्पांतजीवीचचिरंजीवीभवे

ध्रुवं २१ ज्ञानेनानेन मर्त्याश्चैव विष्णुलोके भवेदिह देवानां च यथा विष्णुर्वैष्णवानां यथा
शिवः २२ शास्त्राणां च यथा वेदाः जंगमानां च ब्राह्मणाः तीर्थानां च यथा गंगा पवि
त्राणां च वैष्णवाः २३ एकादशीव्रतानां च पुष्पाणां तुलसी यथा नक्षत्राणां यथा
चंद्रः पक्षीणां गरुडो यथा २४ वृंदावनं वनानां च वर्षाणां भारतं यथा श्रीमतां च य
था श्रीश्च विदुषां च सरस्वती २५ पतिव्रतानां दुर्गा च सौभाग्यानां च राधिका विष्णुय
ज्ञस्तु यथा वत्स यज्ञेषु च महानिह २६ अश्वमेधशतेनैव शक्रेणैव लभेद्ध्रुवं सहस्रेण वि
ष्णुपदं संप्राप प्रथुरेव च २७ स्नाने च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षणे सर्वेषां च व्रतानां च त
पसां फलमेव च २८ पाठे च चतुर्णां वेदानां प्रादक्षिण्यं भुवस्तथा फलबीजमिदं सर्वं मुक्ति
दं कृष्णसेवनं २९ पुराणेषु च वेदेषु इतिहासेषु सर्वतः निरूपितं सारभूतं कृष्णपादांबु
जार्चनं ३० तद्वर्णनं च तद्ध्यानं तन्नामगुणकीर्तनं तत्स्तोत्रं स्मरणं चैव वंदनं जपमे
व च ३१ तत्पादोदकनैवेद्यभक्षणं नित्यमेव च सर्वसंमतमित्येवं सर्वेप्सितमिदं स
ति ३२ भज कृष्णं परं ब्रह्म निर्गुणं प्रकृतेः परं गृहाण स्वामिनं वत्स सा त्वं गच्छ स्व
मंदिरं ३३ एतत्ते कथितं कर्मविपाकं मदनं नृणां सर्वेप्सितं सर्वमतं तत्त्वज्ञानसमन्वितं ३४

प्र॰खं॰ ८५ 85

३ श्री ल व प्र ति दे रा णा र सं दे वि पा ने भ र्म पा क
ने म त शो यः २॰ नारा णाउ च हरेः संकीर्तनेकृत्वासाविशेयमवक्र
तः सास्त्रनेत्रास्रपुलकाथमंगुनस्वाचसा १ सा श्रु च हरेर्नकीर्तनंधर्मस्वकुलो
द्धारकारणं श्रोतृणांचैववक्तृणांजन्ममृत्युजरापहं २ दानानांचव्रतानांचसिद्धि
नांफलमेववा श्रीकृष्णसेवनस्यैवकलांनार्हंतिषोडशीं ३ भक्त्यामिकेनविधिनाश्री
कृष्णंप्रकृतेःपरं स्तुत्वामामवलोनानवदद्वेदविदांवर ४ शुभकर्मविपाकंचश्रुतंनेकृ
ष्णंमनोहरं क्रमात्शुभविपाकंचतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ५ अन्यकासासतीब्रह्म
न्भक्तिनन्यात्मकंयथा तत्सावधर्मराजंचवेदोक्तेनस्तवेनच ६ सा श्रु च तप
साधर्ममाराध्यपुष्करेभास्करःपुरा धर्मोधर्मसुतंप्रापधर्मराजनमाम्यहं ७ येनां
तश्चकृतोविश्वंसर्वेषांजीवनंपरं कर्मानुरूपकालेननेकृतांतंनमाम्यहं ८ बिभर्ति
दंडंदंडायपापिनांशुद्धिहेतवे नमामितंदंडधरंयःशास्तासर्वदेहिनां ९ आत्माराम
स्सर्वतोमित्रःपुण्यकृतांभवेत् पापिनांक्लेशदोयस्तंपुण्यमित्रंनमाम्यहं १० यज्ज
न्मब्रह्मणोंवेशेज्वलंतंब्रह्मतेजसा योध्यायतेपरंब्रह्मब्रह्मवंशंनमाम्यहं ११

रश्मिकाश्च सा वित्री भगिनी मम यमं मुने यमस्तद्दिलभुवनं कर्मपाकमवाचह १२ इदंय
माष्टकंनित्यंप्रातरुत्थाययः पठेत् यमात्तस्य भयंनास्तिसर्वपापात्प्रमुच्यते १३ महा
पापीयदिपठेन्नित्यंभक्त्याचनारद यमः करोतितंशुद्धंकायव्यूहेननिश्चितं १४ इ श्री
वि ह य लोत्रे ना य ३ च यमस्तस्मैविलमेत्रदत्त्वाविविधंवकम्
कर्माशुभविपाकंचकथयामिनिशामय १ नानाप्रकारस्वर्गंचयानिजीवः स्वकर्म
णा कुकर्मैर्नरकंयानिघोराणिनानाविधैर्नरः २ नरकाणांचकुंडानिसंतिनानाविधा
निच नानापुराणभेदेननामभेदानितानिच ३ विस्तृतानिगभीराणिक्लेशदानिच
जीविनां भयंकराणिघोराणिहेवत्सकुत्सितानिच ४ षडशीतिचकुंडानिसंयमिन्यां
वसंतिच निबोधतेषांनामानिप्रसिद्धानिश्रुतौसति ५ वह्निकुंडंतप्तकुंडंक्षारकुंडंभ
यानकं विट्कुंडंमूत्रकुंडंचश्लेष्मकुंडंचदुःसहं ६ गरकुंडंदूषिकाकुंडंवसाकुंडंतथै
वच शुक्रकुंडमसृक्कुंडमश्रुकुंडंचकुत्सितं ७ कुंडंगात्रमलानांचकर्णविट्कुंडमेवच
मज्जाकुंडंमांसकुंडंनखकुंडंचदुस्तरं ८ लोम्नांकुंडंमस्थिकुंडंमज्जाकुंडंचदुःसहं
ताम्रकुंडंलोहकुंडंप्रतप्तंक्लेशदंमहत् ९ तीक्ष्णाकंटककुंडंचविषकुंडंचविघ्नदं प्र
तप्तकुंडंतप्तसुराकुंडंचप्रतिकीर्तितं १० प्रतप्ततैलकुंडंचकुंतकुंडंचदुर्वहम् क्रिमि

ब्र० वै०
प्र० खं०
८६
86

कुंडं स्यचकुंडं सर्पकुंडं नरांतकं ११ मशकुंडं दंशकुंडं भीमं गरलकुंडकं कुंडं च वज्रदंष्ट्रा
णां वृश्चिकानां च सुव्रते १२ शरकुंडं शूलकुंडं खड्गकुंडं च भीषणं गोलकुंडं नक्रकुंडं का
ककुंडं सुचालदं १३ वाहकुंडं राजकुंडं ब्रजकुंडं सुदुस्तरं तप्तपाषाणकुंडं च तीक्ष्णपाषाण
कुंडकं १४ मसीकुंडं चूर्णकुंडं तारकुंडं सुदारुणं चक्रकुंडं वक्रकुंडं कूर्मकुंडं महोल्बणं
१५ ज्वालाकुंडं भस्मकुंडं पूयकुंडं च सुंदरि धर्मकुंडं तप्तशूलकुंडं च परिकीर्तितं प्रतप्तं
च वासिपत्रं क्षुरधारं सूचीमुखं कोकामुखं गजदंशं गोमुखं कुंभीपाककं १६ उल्का
मुखं मंथकूपं वेधनं दंडताडनं ज्वालावर्त्तं देहचूर्णं दलनं हलकर्षणं १८ सूर्यज्वाला
मत्स्यविक्रिकाश्मा धनाभावेष्टनं कुशग्र्यंतनिशाविद्धं पापिनां क्लेशदानि च १९ निशु
क्तैः किंकरगणैः रक्षितानि च संततं दंडहस्तैः शूलहस्तैः पाशहस्तैर्भयंकरैः २०
शक्तिहस्तैः गदाहस्तैः मदोन्मत्तैः सुदारुणैः तमोयुक्तैर्दयाहीनैः दुर्निवार्यैश्च सर्वे
तः २१ तेजस्विभिश्च निःशंकैः ताम्रपिंगललोचनैः योगयुक्तैः सिद्धियुक्तैः नाना
पापकर्मभिः ३ रूपधरैर्वरैः २२ आसन्नमृत्युभिर्दृष्टैः पापिभिः स्वकर्मनिरतैः शैवैः शाक्तैः सौरैश्च
गाणपैः २३ अदृष्टैः पुण्यकृद्भिश्च सिद्धैर्योगिभिरेव च स्वकर्मनिरतैर्वापि नियतैर्वा
स्वतंत्रकैः २४ बलवद्भिश्च निःशंकैः स्वप्नदृष्टैश्च वैष्णवैः एतत्ते कथितं साध्वि कुं

86A

इसंख्यानिरूपणं येषांनिवासोयत्कुंडेनिबोधकथयामिते २५ ३ श्री ल व प ति
३ ग ण र सं दे म वि प न्ने न क ख्या नू णं म हा शा त
मो घः २८ य ३ च हरिमेवारतः पुत्रोयोगिपुत्रोव्रतीमति तपस्वीब्रह्मचारी
चनयातिनरकंमति १ कटुवाचांवाथवानांखलद्वेषीचयोनरः दग्धंकरोतिवलवान्
वह्निकुंडेप्रयातिसः २ स्वगात्रलोममानाद्वंतत्रस्थित्वाहुताशने पशुयोगीग्रवासोतिरौ
तिप वैः हन्यास्तजन्मतिः ३ ब्राह्मणांद्दुषितंतंमक्षधिंनरहमावानं नभोयजंतियोशूद्र
तमकुंडेप्रयातिसः ४ तत्रलोमप्रमाणाद्वंवर्षंस्थित्वाचदुःखिताः नमस्थलेवह्नित
लंयत्नीचसप्तजन्मसु ५ रविवारेर्कसंक्रांतौमवायांश्राद्धवासरे वस्त्राणांक्षारसंयोगं
करोतियोहिमानवः ६ सयातिक्षारकुंडेचस्रुत्रेमानाद्दमेवच सप्तजेद्रजकयोनिंसप्तजन्म
सुभारते ७ स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्महरतिदेवचयः षष्टिवर्षसहस्राणिविटभोजीतत्र
तिष्ठति ८ षष्टिवर्षसहस्राणिविड्किमपुनर्भवि परिकायतशगेचतशगंयोक
रोतिच ९ उत्सृजेद्देवदोषेणप्रूत्रकुंडेप्रयातियः तद्रूपमानवर्षंचतद्भोजीतत्रतिष्ठति
१० भारतेगोधिकाचैवसप्तजन्मसु एकाकीमिष्टमश्नातिश्लेष्मकुंडेप्रयातिसः

प्रे. प्र. कर्णमहस्रशतं चैव तद्रोगी तत्र तिष्ठति पुनः कर्णशताद्रूर्ध्वं सप्तमो भारते भवेत् १२ श्लेष्म
ले. ९. मूत्रं गरं चैव स्वयं भक्ते ततः शुचिः पितरं मातरं चैव गुरु भार्यां सुतां सुतं १३ योनपुत्राय
८२ नर्थं च गरकुंडे प्रयाति यः कर्णमहस्रदसं च तद्रोगी तत्र तिष्ठति १४ ततो व्रजेत् नोयो
87 निंशतवर्षं ततः शुचिः हत्वा तिथिं च भूचलः करोति यो हि मानवः १५ पितृदेवाल
ह्नो स्वजलेन नरः ... चेति पापिनः पातिकाद्रं तद्रोगी तत्र तिष्ठति १६ ततो नरो भवेद्धमो
दरिद्रः सप्तजन्मसु दत्वाद्रव्यं च विप्राय चान्यस्मै दीयते यदि १८ स तिष्ठति वसाकुंडे
तद्रोगी तत्र तिष्ठति त्रिकलासो भवेत्सोपि भारते सप्तजन्मसु १९ ततो भवेन्मानवा
श्वदरिद्रोल्पायुरेव च पुमांसे कामिनी वापि कामिन्यां वा पुमानथ २० यः शुक्रं पा
तयन्नेवं शुक्रकुंडे प्रयाति सः कर्णमहस्रशतं चैव तद्रोगी तत्र तिष्ठति २१ योनौ क्रिमि
शताद्रूर्ध्वं च भवेद्भुवि ततः शुचिः प्रताप्य च गुरुं विप्रं रक्तपातं करोति यः २२ स च तिष्ठ
ति रक्तकुंडे तद्रोगी तत्र तिष्ठति ततो भवेद्व्याधयाज सप्तजन्मसु भारते २३ ततः शुद्धि
भवाप्नोति मानवः शुक्रमेण च अश्रुपूर्वं तं गायते भक्तं हृष्टुः सगद्गदं २४ श्रीकृष्ण गु
ण संगीतं हसनेव ह्रियो नरः स वसेत् स्वकुंडे च तद्रोगी शतवर्षकं २५ ततो भवेच्च चांडा ८१

निचपापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ... कर्णमहस्रशतं चै ५

टकु+३

प्रवसं १

87A

शलः त्रिजन्मनि ततः शुचिः करोति खलतां शंभुद्ददयेन नरः २६ कुंडेगात्रम
लानां च समग्राणि शान्मत्रके ततः समाधिभीं भक्ता ततः षडोड्डवेद्ध्रुवं २७ माथयो
हसन्वै विनिंद्यन्ति मानतः सवसेकणांविदं तद्रोजीशान वत्सरं २८ ततो भवे
त्सवधीरो दरिद्रः सप्तजन्मसु सप्तजन्मसु रोगहीनः ततः शुद्धिलभेद्ध्रुवं २९ लोभा
त्सभ लगणार्थाय जीविने हंति यो नरः सज्ञाकुंडे च वत्सोपितद्रोजीलदेवत्सरं ३० से+५
ततो भवेच्चमणाकोमीन स्तु सप्तजन्मसु पणादयः स्वकर्मणा ततः शुद्धिभवेद्ध्रुवं
स्वकन्यापालने कृत्वा विक्रीणाति यो च नरः अर्थलोभान्महामूढो मांसकुंडे प्र
याति सः कन्यालोमप्रमाणाहं तद्रोजी तत्र तिष्ठति तं च दंडप्रहारेश्च कुर्वंति य
मकिंकराः मांसभारं मूर्ध्नि कृत्वा रक्तपानं लिहेत्तथा ततो हि भांति पापी क २५
ल्पविड्भक्षिमिर्भवेत् ३४ षष्टिवर्षसहस्रं च व्याधयः सप्तजन्मसु त्रिजन्मनि
वराहस्तु कुक्कुटः सप्तजन्मसु ३५ सप्तजन्मसु मंडूकोजलौकाः सप्तजन्मसु सप्त
जन्मसु काकश्च ततः शुद्धिलभेद्ध्रुवं ३६ व्रतानामुपवासानां श्राद्धादीनां च संगमे
न करोति चौरकर्म सोपि शुचिः सर्वकर्मसु ३७ स च तिष्ठति कुंडे च नखादीनां च स

ज्य २

प्रे. वै.
प्र. खं.
८८
88

इति तद्देवदिनमानाहं तद्भोगी दंडताडिताः २८ सुकेशं पार्थिवं लिंगं यो वार्चयति भार
ते स तिष्ठति केशकुंडे स्वदृगणुमानवर्षकं २९ तदंते यावनीं योनिं प्रयाति द्विरकोपतः
शताहात्क्षुद्भिमाप्नोति यानलभते ध्रुवम् ३० पितृग्यं यो विसपदे पिंडं नैव ददाति च
स च तिष्ठत्यस्थिकुंडे लोम्नाहं महोरणो ३१ ततः स्वयोनिं संप्राप्य वज्ञसप्तज
न्मसु भवेन्महादरिद्रश्च ततः शुद्धो हि दंडतः ३२ यः सेवते महामूढो गुर्विणीं च
स्वकामिनीं प्रतमेतामृकुंडे च शतवर्षं स तिष्ठति ३३ अवीरान्नं च यो भुंक्ते ऋतुस्ना
तान्नमेव च लोहकुंडे शताहं च स च तिष्ठति सप्तके सवजेद्रजकीं योनिं कर्मारीं सप्त
जन्मसु महाव्रणी दरिद्रश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः यो हि चर्मांकुरस्यैन देवद्रव्यमुपस्य
शेत शतवर्षप्रमाणाहं चर्मकुंडे प्रयाति सः यः शूद्रेणाभ्यनुज्ञातो शूद्रान्नमेव च
स च तप्तसुराकुंडे शताहं तिष्ठति द्विजः ततो भवेच्छूद्रजाती ब्राह्मणः सप्तजन्मसु
शूद्रश्राद्धान्नभोजी च ततः शुद्धो भवेद्ध्रुवं वाग्दुष्टो कटुवाचा यो ताडयेत्स्वामिनं सदा
तीक्ष्णकंटककुंडे सः तद्भोजी तत्र तिष्ठति ताडितो यमदूतेन दंडेन च चतुर्युगं तदृष्वे
अवासप्तजन्मस्वेतवर्णाः ततः शुचिः विषेण जीवितं हंति निर्दयो यो हि मानवः ॥ ८८

88A

विषकुंडेचतद्देहीसहस्राब्दंचतिष्ठति ४१ ततोभवेन्म्लेच्छजातीचक्रिणीचसप्तजन्मसुः
सप्तजन्मसुकुष्ठीचततःशुद्धोभवेद्ध्रुवं ४२ देवेनताडयेद्योहिविप्रदंचवृषवाहकः तु २
भृत्यदारासुतंत्रोवाशूद्रप्रदेशेचभारते ४३ सतमतैलकुंडेचसतिष्ठतिचतुर्युगम्
गवांलोमप्रमाणाब्दंवृषोभवतिनरः ४४ कुंडेनहंतिजीवंयोलोहेनवडिशेनवा
दंष्ट्रकुंडेवसेत्सोपिवर्षाणामयुतंसति ४५ ततःस्वयोनिंसंप्राप्यचोदरव्याधिसंयुतः
जन्मैकेनवैष्णवस्ततःशुद्धोभवेन्नरः ४६ योभुंक्तेचवृथामांसंमत्स्यलोभीचब्रा
ह्मणः हरेर्नैवेद्यभोजीचकृमिकुंडेप्रयातिसः ४७ स्वलोमप्रमानवर्षंचतद्दे
हीतत्रतिष्ठति ततोभवेन्म्लेच्छजातिस्त्रिजन्मनिततोद्विजः ४८ ब्राह्मणःशूद्र
याजीयःशूद्रश्राद्धान्नभोजकः शूद्राणांशवदाहीचपूयकुंडेवसेद्ध्रुवं ४९ याव
ल्लोमप्रमाणाब्दंयज्जन्मनांचसप्तत्वे तावत्तोयमहूतेनतद्देहीतत्रतिष्ठति ५०
ततोभारतमागत्यसप्तजन्मसु महाशूलीदरिद्रश्चशुद्धश्चैवततोद्विजः ५१
कूलपाटमलकस्यसर्पंहंतिचयोनरः सर्वलोमप्रमाणाब्दंसर्पकुंडेप्रयातिसः
सर्पेणभक्षितःसोपियमदूतेनताडितः वसेत्सर्पविट्भोजीततःसर्पोभवेद्ध्रुवं

ब्र॰वै॰
प्र॰खं॰
८९
89

ततोभवेन्मानवश्च सल्पायुर्दंडसंयुतः महाक्लेशेन संग्रस्तः सर्पेणा भक्षितो ध्रुवं
विधिप्रदत्तजीव्यांश्च स्वकृत्स्नजंतं चहंतियः दंशमशकयोः कुंडे जंतुमानाब्दकं भवेत्
दिवानिशं भक्षितस्तैः शणाहारश्च शब्दकं ततः हस्तपादादिरहितश्च ममहूतेन ताडितः
ततोभवेत्स्वकृत्स्नजंतुर्यातिचयावतीभृताः ततोभवेन्मानवश्च सोच्छहीनः ततःशु
द्धिः ५६ योमूढोमधुमत्सार्त्तिहत्वाचमधुमक्षिकाः सवसेन्नगरलेकुंडे जीवि
मानाब्दकं वसेत् ५७ भक्षितोगरलैः दग्धो ममहूतेन ताडितः ततोहिमक्षिकाजा
तिः ततः शुद्धोभवेन्नरः ५८ दंडंकरोत्यदंड्येषु विप्रदंडंकरोतियः सकुंडे वज्रदंष्ट्रानां
कीटानांचप्रयातिसः ५९ तल्लोममानवर्षंचतत्रतिष्ठत्यहर्निशं शब्दकंडइतिनश्च
वन्ततः शुद्धोभवेन्नरः ६० अर्थलोभेनयोमूढः प्रजादंडंकरोतियः वृश्चिकानां
चकुंडेसेतल्लोमाब्दंवसेन्नरः ६१ ततोवृश्चिकजातिश्चसप्तजन्मसुभारते ततोन
रश्चांगहीनोव्याधियुक्तोभविष्यति ६२ ब्राह्मणाः शस्त्रधारीयोह्यन्येषांधारकोभ
वेत् संध्याहीनश्चमूढश्चहरिभक्तिविहीनकः ६३ सतिष्ठतिसल्लोमाब्दंकुंडेशरादिषु
शरादिषु विद्धः शरादिभिः शश्वत्ततः शुद्धोभवेन्नरः ६४ कारागारेसांधकारे।

निवध्यानिसनाश्रयः प्रमत्तः सोल्पदोषेणगोलकुंडेप्रयातिसः ६५ सयंकतमसत्तोयोनंसो
यकारंमयंकरं नीत्वादेहेष्वकीटैश्वसंयुक्तंगोलकुंडरके ६६ कीटैः स्पृष्टोवसेत्तत्रयजा।
लोमाहमेवच ततोभवेन्मजाश्मतः ततः शूद्रोहिचेद्गविः ६७ सरोगवाड्वात्थितो श्वनक्रा
दीन्दंतियः सति नक्रकुंडेप्रमाणाहंनक्रकुंडेप्रयातिसः ६८ ततोनक्रादिजातिश्वभ
वेत्रयादिश्रुवं ततः शूद्रोपिसद्योपिदेशेनवनरःपुनः ६९ स्वर्णस्तेयीचसोमृठोभार
तेस्वर्णविप्रयोः सत्वसंचारकुंडेचस्वलोमाहमेवध्रुवं ७० तास्तिनोममहंतेनसेवतेद
णालोचना तस्मिहिंभोजीभवेन्नित्यंततश्वोधस्त्रिजन्मनि: ७१ सप्तजन्मदरिद्रश्चभ
कुष्ठस्वपातकी भारतेस्वर्णकारश्च सप्तस्वर्णवणिकततः ७२ योभारतेपातकोच
ताम्रचौरश्वसुंदरि सतस्वलोममानाहंताम्रकुंडेप्रयातिच ७३ ततश्वताम्रविद्दोनी
याजैश्चन्वलोचनाः तास्तिनोममहंतेनततः शूद्रोभवेन्नरः ७४ सौभ्यगाश्वोस्तुकानां
चयः चौरः स्वर्णविप्रयोः तत्पाषाणाकुंडेशुस्वलोमाहंवसेद्ध्रुवं ७५ त्रिजन्मनिंद
कः सोपिश्वेतकुष्ठी त्रिजन्मनि जन्मैकंणवविकश्वततोन्यश्वेतपद्मिणः ७६
ततोरक्तविकारीचशूलीचमानवोभवेत् सप्तजन्मसचाल्पायुस्ततः शूद्रोभवेन्नरः

ब्र॰
प्र॰ खं॰
६॰
१०

रौप्यकांस्यादि धान्यं च यो हरेन्मूढ विप्रयोः तीव्रतापाग्नि कुंडे पुत्र तल्लोमाब्दं वसेद्ध्रुवं ७८
स भवेद्दस्युजातिश्च भारते सप्त जन्मसु ततोऽधिकांगफलकश्च पादरोगी ततः शुचिः ७९
पुंश्चल्यन्नं च यो भुंक्ते पुंश्चलीजीव्यजीवनः स लोममानवर्षं च मलाकुंडे वसेद्ध्रुवं ८०
ताडितो यमदूतैश्च तद्भोजी तत्र दुःखितः ततः चक्षुः शूलरोगी ततः शुद्धः क्रमेण च
लेखसेवी मषीजीवी यो विप्रो भारते भुवि स च तप्तमषीकुंडे स लोमाब्दं वसेद्ध्रुवं ८२
ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति ततस्त्रिजन्मनि भवेत्कूलवर्णश्च शुः स तिः ८३
त्रिजन्मनि भवेच्छागः कूलसर्पस्त्रिजन्मनि ततश्च तालवृन्दश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः
ध्यात्वादि सस्यतालं यो हरेन्मूढ विप्रयोः आसनं च तथा तल्पं चूर्णकुंडे प्रयाति सः
शताब्दं तत्र निवसेन्मम दूतेन ताडितः ततो भवेन्मेषजातिः कुक्कुटश्च त्रिजन्मनि ८४
ततो भवेन्मानवश्च कासव्याधियुतो भुवि वंशहीनो दरिद्रश्च अल्पायुश्च ततः शुचिः ८५
करोति चक्रं विप्राणां दत्वाद्रव्यं च यो नरः स वसेच्चक्रकुंडे च मम दूतेन ताडिताः ८६ ९
ततो भवेन्मानवश्च तैलकारस्त्रिजन्मनि व्याधियुक्तो भवेद्रोगी वंशहीनः ततः शु ए॰
चिः ८७ बांधवेषु च विप्रेषु वक्रतां च करोति यो नरः प्रयाति वक्रकुंडे स तत्र तिष्ठेद्युगं।

सति ततोभवेत् सवक्रांगोहीनांगः सप्तजन्मसु दरिद्रोवेशहीनश्च भार्याहीनस्ततः शुचिः
८२ शयने कूर्मं सौम्यं च ब्राह्मणायोद्दिभक्तितः कूर्म कुंडे वसेन्सोपि शतानां कूर्म भक्षितः
८३ च्युते तैलादिकं चैव योहरेन्स्वर विस्मयोः सयातित्वा लाकुंडे च भस्म कुंडे च पातकी ८४
तत्रस्थित्वा शताब्दं च स भवेत्तैलपायिकः सप्तजन्म मत्स्यरंकोमूषकस्ततः शुचिः
स्वर्गः थितैलं धात्रीं च सुतादन्या त्रमेव वाः भारते पुण्यवर्षे च योहरेन्स्वरविस्मयोः ८६
सवसेत् गंधकुंडे च भवेद्रा वो दिवानिशं सलोम मानवर्षं च ततोदुर्गंधिकोभवेत् ८७
दुर्गंधिको सप्तजन्म म्लानाभिस्त्रिजन्मतिः सप्तजन्मा स्वगायश्च ततोद्दिमानवोभ
वेत् वलेनैव वावलत्वेन तद्धिंसाद्रूपेणावांछति वलिष्ठश्च हरेद्भूमिं भारते परमैत्रकी ८९
सवसेत्तमस्स्लायां भवेत्रापि दिवानिशं तमतैलेनस्वाजीवीदग्धोभ्रमतिसंतते ९०
भस्ममात्र भवेत्सेव भोगादेहोन नश्यति सप्तमन्वंतरं यावत्पीसंतमस्तत्रतिष्ठति ९१
शहकरोत्यनाहाराः सप्तमहतेनतारितः षष्टिवर्षसहस्राणि विट्कृमिश्च भवेत्ततः ९२
ततो भवेद्भूमिहीनोदरिद्रश्च ततः शुचिः ततः स्वयोनिं संप्राप्य शुभकर्मा भवेत्ततः ९३
स्थित्वा तिजीवनेरवैः दयाहीनः सदारुणाः नरघातीहंतिनरमर्थलोभेन भारते ९४

तु।

श्र.वै. प्र.खं. ११ 91

असिपत्रे स च वसेद्यावदिंद्राश्चतुर्दश तेष्वंते ब्राह्मणान्हंति शतमन्वंतरं सदा ५ छिन्नां
गश्च भवेत्पापी व्रणगात्रो रोगसंततं अन्नाहारो ब्रह्मशाठ्यकृत्तनममहूतेन तारिताः ६ मचाथः
शतजन्मानि शतजन्मनि सूकरः कुक्कुटः शतजन्मानि शृगालः सप्तजन्मसु ७
व्याघ्रश्च सप्तजन्मानि वृकश्चैव त्रिजन्मनि गंडूकः सप्तजन्मानि महिषश्च ततः शु
चिः ८ ग्रामे वा नगरे गेहे वापि दाहं यः करोति च नरथारेव सेन्नोपि छिन्नांगश्चिपुगं
सति ९ ततः प्रेतो भवेत्सोपि वह्निवक्त्रो भवेन्महीं सप्तजन्मा मेध्यभोजी खद्योतः
सप्तजन्मसु १० ततो भवेत्महाशूली मानवः सप्तजन्मसु सप्तजन्म गलत्कुष्ठी त
तः शुद्धो भवेन्नरः ११ परकर्णेनुवदंत्वा परनिंदां करोति यः परदोषे महापापी देव
ब्राह्मणनिंदकः १२ सूचीमुखे च स वसेन्मरूचीविड्डो जगत्त्रये ततो भवेत्तु वृश्चिक
श्च [illegible] सर्पश्च सप्तजन्मसु १३ वज्रकीटो सप्तजन्म भस्मकीटस्ततः परं ततो भवेन्म
हाव्याघ्रः महाव्याधी ततः शुचिः १४ यद्दीनां चरहं भित्वा वस्त्रास्तेयं करोति यः १
म गोविंद्या गाश्च मेघा श्रयानि को कामुखे च सः १५ तारितो ममहूतेन वसेत्सत्युगत्रयं ३१
ततो भवेत्सप्तजन्म गौम्ना निर्म्मा शिपीरितः १६ त्रिजन्म निम्नायजातिः छागजाति

91A

स्त्रिजन्मनि ततोभवेन्मानवस्त्वनित्यरोगीदरिद्रकः १७ भार्याहीनोवंधुहीनः सं
तापीचततः शुचिः सामान्यद्रव्यचौरश्चयातिनरकमर्वसस्वं १८ ततोभवेन्मान
वस्त्रमहारोगीततः शुचिः हन्तिगाश्चगजांश्चैववनरंगाश्चनरस्तथा १९ सर्पांगजं निर
दंशंचमहापापीशुभाश्रयं ताडितोममहन्तेनगजदंतेनसंततं २० सभवेद्गलनाति
म्लेच्छजातिश्चततः शुद्धोभवेन्नरः जलेपिवंतीतृषितांगांवारयतियोनरः २१
तत्पूर्वसूक्ष्याविहीनोयोगोसुवंपातिमानवः नरकंगोमलाखाकारं क्रिमितमोदका
न्वितम् २२ तत्रतिष्ठतिसंततं जीवन्मन्वंतरावधि ततोनरोपिगोहीनोमहारो
गीदरिद्रकः २३ सप्तजन्मान्त्यजातिश्चततः शुद्धोभवेन्नरः गोहत्यांब्रह्महत्यांचयः
वै+५ करोत्यतिदेशिकीं २४ योगच्छगत्यम्याचमर्याहीनोप्यदीक्षितः प्रतिग्राहीयः
तीर्थेषुग्रामयाजीचदेवलः २५ शूद्राणांसूपकारश्चप्रमत्तोवृषलीपतिः गोह
त्यांब्रह्महत्यांचस्त्रीहत्यांचकरोतियः २६ मित्रहत्यांब्रह्महत्यांमहापापीचभा
रते कुंभीपाकेचवसेद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश २७ ताडितोममहन्तेनचूर्णमानश्चसंततं
तप्तांगनयनिवद्धोचदग्धांगोनयनिकुंडके २८ दग्धांचतप्ततैलेषुतप्तांगोयत्रवदनाम्

६२

ब्र॰ खं॰
पु॰
९२
92

वर्णां च तप्तपाषाणे तप्तलोहे वर्णां ततः २९ शतकोटिसहस्राणि श्वानजन्मानि सू-
करः काकश्च समजन्मानि सर्पश्च समजन्मसु ३० षष्टिवर्षसहस्राणि ततश्च विष्ठा-
क्रिमिर्भवेत् ततो भवेत्सप्तपलो गलत्कुष्टी दरिद्रकः ३१ यत्सप्तश्लोकशाहीनो भार्या-
हीनः ततः शुचिः सा भ्रु च विप्रहत्यां च गोहत्यां किं विधानानि देशिकि ३२
कावा रण्या मगम्या वा को वा संध्याविहीनकः स्त्रीलिंगः पुमान्को वा तीर्थप्रतिग्र-
हीद्विजः ३३ को वा ग्रामयाजी को वा विप्रश्च देवलः शूद्राणां सूपकारश्च प्रमत्तोह्वा-
बलीपतिः ३४ एतेषां लक्षणं सर्वं वद देवेश विद्वर य ३ च श्रीकृत्स्ववानदा-
वीयांस्त्वमयाप्रकृतौ तथा ३५ शिवे च शिवलिंगे च सूर्ये सूर्यमनौ तथा गणे-
शो वानरर्चायामेवं सर्वत्र संदरि ३६ करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेन्नरः वैल-
वेष्टन्य भक्तेषु ब्राह्मणोष्टितरेषु च ३७ करोति समतां यो हि ब्रह्महत्यां लभेन्नरः
यो मृत्तो विष्णवे नैवेद्यं चान्यनैवेद्यके तथा ३८ करोति समतां मोहात् ब्रह्महत्या-
लभेन्नरः सर्वेश्वरे कृत्स्ने सर्वकारणकारणे ३९ सर्वाद्ये सर्वदेवानां सेव्ये सर्वान्तरा-
त्मनि मायया नेकरूपे वाप्येक एव हि निर्गुणे ४० करोति समतां मोहात् ब्रह्महा- ९२

श्वे २

१२A

त्यांलभेन्नरः पितृदेवार्चनागोर्वीश्रुतिर्देवविनिर्मितां यः करोति निषेधं च ब्रह्मह
त्यांलभेन्नरः ये निंदंति हृषीकेशं तन्मंत्रोपासकं तथा ४२ पवित्राणां पवित्रं च
ब्रह्महत्यां लभंति ते शिवं शिवस्वरूपं च तन्मंत्रोपासकं तथा ४३ पवित्राणां प
७४ वित्रं ब्रह्महत्यां लभंति ते शिवं शिवस्वरूपं च कृष्णप्राणाधिकं प्रियं ४४ पवित्रा
णां पवित्रं च ज्ञानानां ज्ञानं सनातनं प्रधानं वैष्णवानां च देवानां सेव्यमीश्वरं ४५
ये नार्चयंति निंदंति ब्रह्महत्यां लभंति ते ये निंदंति सुविं भक्तिप्रदां सतीं ४६ ॥ विष्णुमायां
सर्वशक्तिस्वरूपां च प्रकृतिं सर्वमातरं सर्वदेवस्वरूपां च सर्वाद्यां सर्ववंदितां ४७ ॥
सर्वकारणरूपां च ब्रह्महत्यां लभंति ते कृष्णजन्माष्टमीं रामनवमीं पुण्यदां परां ४८
शिवरात्रिं तथा चैकादशीं वारे रवेस्तथा पंचपर्वाणि पुण्यानि ये न कुर्वंति मानवाः
लभंति ब्रह्महत्यां ते चांडालाधिकपापिनः अंबुवाच्यां भूखननं जले शौचादिकं
च ये कुर्वंति भारते वर्षे ब्रह्महत्यां लभंति ते गुरुं च मातरं तातं साध्वीं भार्यां सुतं सुतां
अनाथं यो न पुष्णाति ब्रह्महत्यां लभेन्नरः विवाहो यस्य न भवेन्न पश्यति सुतं च यः
हरिभक्तिविहीनो यो ब्रह्महत्यां लभेन्नरः हरेरनैवेद्यभोजी नित्यं विष्णुं न पूजयेत्

गामाहारं प्रकुर्वन्तं पिबन्तं वा निवारयेत् याति गो विप्रयोर्मध्ये गोहत्यां स लभेन्नरः
५४ दैवं स्नानं नाशयेन्मूढो यो विप्रो वृषवाहकः दिने दिने गवां हत्यां लभते नात्र संशयः
ग्र॰वे ५५ ददाति गोत्रमन्नं च शूद्राय यो वृषवाहकं भोजयेद् वृषवाहान्नं स गोहत्यां लभेद् ध्रुवं ५६
प्रं वृषलीपतिं याजयेद् यो भुङ्क्ते न्नं तस्य यो नरः गोहत्या शतकं चैव लभते नात्र संशयः
हेतु मायां ददाति वह्नौ च गोष्पदे नाशयेत् गृहं विशेद् यो नात्रि: संस्था गोवधमालभेत् ह५
न.५ यो भुङ्क्ते स्त्रियं पादेन यो नेत्रे स्त्रियो ध्यानविहीनश्च गोहत्यां च लभेद् ध्रुवं अश्वीनात्रं च यो
ग कक्षाय यः ५ प्रा६ भुङ्क्ते यो निजीवी च ब्राह्मणः ५९ यस्त्रिसन्ध्याविहीनश्च गोहत्यां लभेद् ध्रुवं स्वभर्तारं
१३ च कृत्स्नं वा भेदबुद्धिं करोति या ६० कटुवाचा नाशयेत् कान्तं सा गोहत्यां लभेद् ध्रुवं गोमार्ग
खननं कृत्वा ददाति सस्यमेव च ६१ तडागे वा तदूर्ध्वं वा स गोहत्यां लभेद् ध्रुवं प्रायश्चि
त्तं गोवधस्य यः करोति व्यतिक्रमं ६२ अर्थलोभादथ ज्ञानात् स गोहत्यां लभेद् ध्रुवं
याजकं देवकं यज्ञानो स्वामिनं वा च याजयेत् ६३ दुःखं ददाति यो मूढो गोहत्यां स ल
भेद् ध्रुवं पादेन लंघयेद् यो हि देवार्चाममलं जलं ६४ नैवेद्यं पुष्पमन्नं च स गोहत्यां ल ६२
भेद् ध्रुवं सततं सत्यनिवादी यो मिथ्यावादी प्रतारकः ६५ देवद्वेषी गुरुद्वेषी स गो

93A

हत्यांलभेद्ध्रुवं नरः दानाशिवंयोहि प्रणतायांचयोद्विजः ६६ विद्यार्थिनमवि
द्यांचसगोहत्यांलभेद्ध्रुवं गोहत्याब्रह्महत्याचकथिताचातिदेशिकी ६७ यथा
श्रुतंस्वरूपंचज्ञातंकिंभूयः श्रोतुमिच्छसि सा श्रु च वात्सल्यातिदेशेच
सत्युहेपापशाणयोः न्यूनाधिकेचकोभेदतन्मेव्याख्यातुमर्हसि य उ च
वैचा ५ ऽत्रापिवात्सल्यः श्रेष्ठोस्त्नौतिदेशिकः ६९ अत्रापि देशिकः श्रेष्ठोवात्सल्यो
न्यूनएवच कुत्रवासमतासाम्यितयोर्वेदप्रमाणतः ७० करोतितत्रनास्थायांयो
गुरुहत्यांलभेत्तनरः पुत्रविचारेविमेवाविद्यामंत्रप्रदानवि ७१ गुरोःपितृस्स
मारोप्योवात्सल्योश्रेष्ठउच्यते पितुःशतगुणंमातामातुःशतगुणंपिता ७२ वि
द्यामंत्रप्रदानाचगुरुः सत्यश्रुतेमतः गुरुतोगुरुपत्नीचगौरवेनगरीयसी ७३
यथेष्टदेवपत्नीचपूज्याचाभीष्टदेवता विशेषितःसमोयस्यविस्तुतल्लघ
गादमः गन्यातुदेशिकास्तुश्रेष्ठोवात्सल्योगुणलक्षणः सर्वेगगामसमनोयंसर्वेव्या
सस्माहिजयःग्रहणोसूर्यशशिनोःसत्सेवसमतातयोः श्रातिदेशिकहत्यायां
भेदश्चकथितःसति यायागम्याननोमेवनिबोधकथयामिते स्त्रद्राणांविप्र

पत्नीं च विप्राणां शूद्रकामिनी अगम्यगम्या च निंद्या च लोके वेदे पतिव्रते शूद्रश्चेद्ब्रा
ब्र॰वै॰ ह्मणीं गच्छेद्ब्रह्महत्याशतं लभेत् ७८ तत्समं ब्राह्मणी चापि कुंभीपाकं व्रजेद्ध्रुवं
प्र॰ख॰ यदि शूद्रं व्रजेद्विप्रो वृषलीपतिरेव सः ७९ स भ्रष्टो विप्रजातेश्च चंडालस्सोऽधमः
५४ स्मृतः विष्ठासमश्च तत्पिंडो मूत्रतुल्यं च तर्पणं ८० ततः पितॄणां सुराणां च पूज
94 नेन तत्समं स्मृतं कोटिजन्मार्जितं पुण्यं संध्यार्चातपसार्जितं ८१ द्विजस्य वृषली
भोगान्नश्यत्येव न संशयः ब्राह्मणश्च सुरापीति विड्भोजी वृषलीपतिः ८२
हरिवासरभोजी च कुंभीपाकं व्रजेद्ध्रुवं गुरुपत्नीं राजपत्नीं सपत्नीमातरं प्रसूं
सुतां पुत्रवधूं श्वश्रूं सगर्भां भगिनीं सती सोदरभ्रातृजायां च मातुलानीं पितुः प्रसूं
तन्मातुः स्वसारं च तत्कन्यां भगिनीं भ्रातृकन्यकां शिष्यां च शिष्यपत्नीं च भागिनेयस्य
कामिनीं भ्रातृपुत्रप्रियां चैव ह्यगम्या आह पद्मजः एतास्वेकामनेकां वा यो व्र
जेन्मानवाधमः ८३ स मातृगामी वेदेषु ब्रह्महत्याशतं लभेत् अकर्माहोऽपि
सोऽस्पृश्यो लोके वेदेऽतिनिंदितः ८४ स याति कुंभीपाकं च महापापी सुदुष्करं ५४
करोत्यशुद्धां संध्यां च संध्यां वा न करोति च ८५ त्रिसंध्यं वर्जयेद्यो वा संध्या

95A

हीनश्चमहिजः वैश्यवंचतथाशैवंशाक्तंसौरंगणेशकं ८९ योदंकारान्नरहागति
मंत्रेसोदीक्षितःस्मृतः प्रवाहमवधिंकृत्वायावद्धस्तचतुष्टयं ९० तत्रनारायणासा
मीगंगागर्भोत्तरेवरे तत्रनारायणोदेवेक्षेत्रेहरेःपदे वाराणस्यांवदर्यांचगंगा
सागरसंगमे पुष्करेभास्करेदेत्रेप्रयागेवासमंगले हरिद्वारेचकेदारेशोणेवदरि
कानने गोदावर्यांचकौशिक्यांत्रिवेण्यांचहिमालये एतेष्वन्यतमेदानंप्रतिगृह्णा
तियोनरः सचतीर्थप्रतिग्राहीकुंभीपाकंप्रयातिच ९४ कुर्वन्त्येतानियेपापंति
निबोधकथयामितान् ९५ २ श्री ह्म व प्र ति रे गा णा र स
दे वि ख्याने म वि सं दे प र नि प ना को विं ति मो
ध्या ९६ य ३ च हरिसेवांविनासाध्विनभवेत्कर्मखंडनं शुभकर्मस्वर्गबी
जंनरकंचकुकर्मणा १ पुंश्चल्यन्नंचयोभुंक्तेवेश्यान्नंचपतिं तंयजेच्चद्विजोयो व्रते ४
द्विकालसूत्रंप्रयातिसः २ शतवर्षकालसूत्रेस्थित्वाशूद्रोभवेद्ध्रुवं ततोजन्मनिरो
गीचततःशूद्रोभवेद्द्विजः ३ पतिव्रताचैकपत्नीद्वितीयाकुलटास्मृता तृतीयेध
र्षिणीज्ञेयाचतुर्थेपुंश्चलीस्मृता ४ वेश्याचपंचमेषष्ठेयुंगीचसप्तमेष्टमे श्रोत

१

ऊर्ध्वं महावैश्यपास्तृश्यपाच सर्वजंतुषु योऽद्विजो कुलटांगच्छेत् पृथिवीं शंकलीमपि भृंगी
वेश्यां महावैश्यामवटोदेश्यानिमः ६ शतान्हं कुलटागामी पृष्ठगामी च नर्तरगाम् ।
वृ॰प्र॰ षट्कारणं शंकलीगामी वेश्यागामी ग्रणाष्टकं ७ भृंगीगामी दशगुणं वसेत्तत्र न संशयः
ति॰रि॰ महावेश्यपा कामुकश्च ततः शतगुणं वसेत् ८ तमेव सर्वगामी चेत्सेव माहत्पिनाम
९५ हः तत्रैव यातनां भुंक्ते यमदूतेन ताडितः ९ तित्तिरिः कुलटागामी पृष्ठगामी च
95 वायसः कोकिला शंकलीगामी वृकस्तथा १० भृंगीगामी सूकरश्च सप्तजन्म
सु भारते महावेश्याकामुकश्च जायते शाल्मलीतरुः ११ यो भुंक्ते ज्ञानहीनश्च
प्र६ ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः पुरद्वेसंयासैव चान्नमानाहमेवच १२ ततो भवेन्मानवश्च वे
त५ श्यापुर्दरसंभृतः गल्मगुकश्च कालश्च देहीनस्ततः शुचिः १३ वाक्दत्तां नरः
कन्यां यश्चान्यस्मै ददाति च सवसेत्यांसभोजेंतज्ञोजीच शताहकं १४ दत्तापहा च४
रीयः साधिपां सवेट्ट शताहकं निवसेत्साररशय्यायां यमदूतेन ताडितः १५ भक्त्या
न सज्जये योऽपि शिवलिंगं च पार्थिवं सयाति स्फलिनः शायाम्स्मलग्रोनंस्मदाहणं ९५
१६ स्थितनाशं तन्नाहं तत्रैव श्वापदः सप्तजन्मसु ततो भवेद्देवलश्च सप्तजन्मनततः

शुचिः १७ करोति दंशं योषि विप्रं यद्यात्कं पते द्विजः । शकृत्पने वसेन्सोपि विप्रलोमा हमेव च
१८ प्रकोपवदना क्रोधान्स्वामिनेयाच पश्यति कटूक्तितेच दंतिया निचोल्कामुखे ।
च सा १९ उल्कामुखाति तह्वक्रे सततं मम किंकरः दंशनताडनं मूर्छितलोमा हप्रमा
णकं २० ततो भवेन्मानवी च विधवा मम जन्मसु भक्ताङ्गःखं च वेध ख्याति शुक्ता ।
ततः शुचिः २१ ब्राह्मणी शूद्रयोग्यार्यसिंधुकूपप्रयानि च तमशौचोदकेथ्यं नेतद्वा
ह्यादिवानिशं २२ निवसेदनिमेनमामम हूतेननाडिना शौचोदकेनिमग्नाच यावद्
द्विराश्वन्तरेशा २३ काकीजन्म सहस्राणि शतजन्मानि सूकरी कुक्कुरी शतजन्मा
नि सृगाली मम जन्मसु २४ पारावता जन्म सप्त वानरी मम जन्मसु ततो भवेत्सा चां
डाली सर्वभोग्या च भारते २५ ततो भवेद्रजकी यक्ष्मग्रस्ता च पुंश्चली ततः कुष्ठ
युता सापि तैलकारी भवेत्ततः २६ वेश्यावसेद्यथे च सूची चदंशताडने यालवे
ध्मे महावेश्याकुलतादेहदूर्णीके २७ स्वविणीदलनेचैव पृष्ठा च शोषणे तथा नि
वसेधामनताशुक्ता मम हूतेन ताडिता २८ विण्मूत्रभक्ष्या सततं यावन्मन्वंतरं सति
ततो भवेत विट्क्रिमिश्च वर्षलक्षं ततः शुचिः २९ ब्राह्मणो ब्राह्मणीं गच्छेत्

क्षत्रियां वापि तत्स्त्रियः वैश्यो वैश्यां च शूद्रः शूद्रां चापि व्रजेद्यदि सर्वश्च परदारी च केषां गा
प्र॰ वै॰ मिनतयामह भक्ताकारवा यतमो दंनिवेमेहादस्यां नूकं ३१ ततो विशेषो भवेत्क्रुद्धश्चैव
प्र॰ वि॰ चत्त्रियादयः योजितश्चापि शूद्रश्चैवं माहृषितामहः ३२ तत्रियो शूलम्लौ गन्ध
१९६ वैश्यो वापि पतित्रते मातृगामी भवेत्सोऽपि सूर्यं च नरकं व्रजेत् ३३ स्वर्णकारैश्च क्रि पि४
96 मिभिः ब्राह्मणोसहिभदितः अतमन्नूत्रभोजी च ममहूतेन ताडितः ३४ तथैव गा
तनांभे कैयावदिंद्राश्चतुर्दश जन्मसमभवराहश्चछागलश्चततः शुचिः ३५ करे
धृत्वा च तुलसीं प्रतिज्ञाय न पालयेत् मिथ्या वा शपथं कुर्यात्स चण्डालां स्वं व्रजेत्
दृष्टा च ब्राह्मणांगां च वह्निं विस्त्वसमं प्रति न पालयेत्प्रतिज्ञां च स चण्डालां स्वं व्रजेत्
मित्रद्रोही कृतघ्नश्च योऽपि विश्वासघातकः मिथ्यासाक्षीप्रदश्चैव स चण्डालां ध्रुवं
वसेत् ३७ एते तत्र वसंत्येव यावदिंद्राश्चतुर्दश यथा ज्ञानप्रदस्य च सम महतेशु
ताडिताः ३९ चांडालतुलसीं स्पर्शी जन्मसमततः शुचिः म्लेच्छो गंगाजलस्पर्शी
पंचजन्मततः शुचिः ४० शिलास्पर्शी विट्कृमिश्च सप्तजन्मसु संहरि अश्वत्था १९६
स्पर्शी ब्रह्मलक्ष्मिः जन्मसमततः शुचिः ४१ दक्षिणादत्तप्रदाता च सप्तजन्मस

तः शुचिः ततोभवेद्धस्तहीनः मानवश्चततः शुचिः ४२ मिथ्यावादी वोदेवदहेदे
वलः सप्तजन्मसु विप्रादिस्पर्शकारी यः सोप्यदानीभवेद्ध्रुवं ४३ ततोभवेन्निम्नका
लेवधूगाश्च त्रिजन्मनि भार्याहीनो वंशहीनो वंधहीनोततः शुचिः ४४ मित्रद्रो
हीवनकुलः कृतघ्नश्चापि गंडकः विश्वासघाती व्याघ्रश्च सप्तजन्मसु भारते ४५
मिथ्याश्मालीप्रदश्चात्र भल्लकः सप्तजन्मसु शर्वान्सप्तपरान्सप्तपूरुषान्कृतिवा
मनः नित्यक्रियाविहीनश्च जरत्वेन हिंसोयुतः यस्य नास्त्यावैं वाक्ये मंदहसति। ८९
मंततं मंत्रोपवासहीनश्च तद्वाक्यपरिनिंदकः जलेजलेव सेत्सोपि पिशाचानां ध्रु
चरिमोरके ४८ जलतंचभवेत्सोपि पिशाचजन्मक्रमेणच ततो नानाप्रकारश्च मनस्य
जातिस्ततः शुचिः ४९ यस्त्वेक्षश्मभोजी वसेतत्र चतुर्युगं ततोमूषकजातिश्च।
शतजन्मानिभारते ५० ततोनानाविधाः पक्षिजातयः कृमिजातयः ततोनाना
विधावृक्षजातयश्च ततोनरः ५१ भार्याहीनोवंधहीनोसभवेद्व्याधिसंयुतः ततोभ
वेत्स्वर्णकारः सप्तस्वर्णवणिक्ततः ५२ ततोयवनसेवीच ब्राह्मणोगणकलथा
विप्रोदेवलोपजीवी वैद्यजीवीचिकित्सकः ५३ लाक्षालोहादिव्यापारी रसादिवि

त्रै॰ वै॰
प्र॰ खे॰
९७

97

क्रयीवयः सयातिम्मगवेष्टंचगोनौर्वेष्टितएवच ५४ वसेन्सलोकमानाहं तत्रैवनागदंशि
तः ततोभवेत्स्वर्गगणाकोवैयश्वशातजन्ममु ५५ गोपस्यकर्मकारस्यरेमकाम्लततःश्व
विःप्रसिद्धानिचकुंडानिकथितानिपतिव्रते ५६ अन्यानिचाप्रसिद्धानिकुंडानिसं
तितत्रैवे संतिपातकिनस्तेषुस्वकर्मफलभोगिनः ५७ भ्रमंतिनानायोनिंतेकिंभूयः
श्रोतुमिच्छति ५८ ३ श्री स व म पु णो कृ खं ना णा र सं दे
वि प ने वि य सं दे र पी णी ना ति नमो यः ३ः सा
पु च धर्मराजमहाभागवेदवेदांगपारग नानापुराणोतिहासेषुपंचरात्रप्रदर्शक १
सर्वेषुसारभूतंयत्सर्वेष्टंसर्वसंमतं कर्मच्छेदबीजरूपंप्रशस्यंसुखदंनृणां २ यशः
प्रदंपुण्यदंचसर्वमंगलमंगलं येनयामिनजानंतितत्कर्मवदसुव्रत ३ किमाकारा
णिकुंडानिकानितेषांमितानिच केनरूपेणतत्रैवतिष्ठंतिपापिनःसदा ४
स्वदेहेभस्मसाद्भूतेयांतिलोकांतरंसदा केनदेहेनवाभोगंभुंजंतेवाशुभाशुभम्
५ सुचिरंक्लेशभोगेनकथंदेहोननश्यति देहस्यविवियोब्रह्मन्तन्मेव्याख्या ९७
तुमर्हसि ६ सावित्रीवचनंश्रुत्वाधर्मराजोहरिंस्मरन् कथांकथितुमारेभेगुरुंनत

सां १

से ५

97A

नाचनारद य ३ च वन्सेचतुर्षुवेदेषुधर्मसंहितासुच पुराणेष्वितिहासेषुपंचरात्रा
दिकेषुच ८ सर्वेषुधर्मशास्त्रेषुवेदांगेषुचसत्तमे सर्वेष्टसारभूतंचमंगलंकृष्णसेवनं
९ जन्ममृत्युजरारोगशोकसंतापतारणं भक्तिकल्पांकुरकरंकर्ममूलनिकृंतनं गोलो
कस्यसोपानमविनाशपदप्रदं सालोक्यसार्ष्टिसारूप्यसामीप्यादिप्रदंशुभं ११ कृष्ण
तन्मार्गे ५ नियमहतेचयमंचयमकिंकरान् नहिपश्यंतिहरिसेवारताः १२ प्रणमंतिहरिंनित्यंहर्ष यमाणाः ५
वीक्षन्नयंतिये नयांतितेनुयोरंचयममंचयमिनीषुवै १३ विसंध्यस्नाताविप्राश्चशुद्धाचा
रसमन्विताः स्वधर्मनिरताः शांताः नयांतिममसंदिरे १४ येस्वर्गभोगिनोयेच
परं ८ शुद्धादेवान्यकिंकराः योमायानिस्वर्गमर्त्यंचनहिनिर्हताः १५ निर्हतिनहिपश्यंति
कृष्णसेवांविनानराः स्वधर्मनिरताश्चापिस्वधर्मनिरतास्तथा १६ गच्छंतेयमलोकं
चतुर्धर्माः यमकिंकराः भीताःकृष्णेपासकाच्चवैनतेयाद्वोरगाः १७ स्वहूतेपाशहा दि ४
त्र३ स्तंचगाढंवेतंब्दास्यहं यास्यमीतीतिसर्वहविदोसम्यमं विना १८ कृष्णमंत्रोपासका
नांनामानिचनिकृंतनं करोतिनम्बरंजन्मविवशमश्चभीतवत् १९ मधुपर्क्वादिकं
ब्रह्मातेषांचकरुतेपुनः विलंघ्यब्रह्मलोकंचगोलोकंगच्छंतोसतां २० नरिता

नियषंयेन्ति तेषां दर्शनमात्रतः यथा सुप्रज्वलद्वह्नेः शुष्काणि च वनानि च २१ प्राप्नोति
९८ मोक्षं मोक्षार्थी च हृष्टश्च भीतवत् कामं च कामी नैयानि भक्तोम— ध्यातनेसति २२ स्वस्थः
98 पलायते रोगजरा शोको भयं तथा कालश्च भाग्यं कर्मदृष्टं भोगभयं तथा २३ येये
नयांति योनीनां कथितास्ते मया सति स्थूलदेहविवरणं कथयामि यथागमं २४
पृथिवी वायुराकाशस्तेजस्तोयमितिस्फुटं देहिनां देहबीजं च स्रष्टुः सृष्टिविधौ परं २५
पृथिव्यादिपंचभूतैर्यो देहो निर्मितो भवेत् सकृत्रिमो नश्वरश्च भस्मसाच्च भवेदिह २६
वृद्धाङ्गुष्ठप्रमाणं च यो जीवपुरुषाकृतिः बिभर्ति सूक्ष्मदेहं च तद्रूपं भोगहेतवे २७ स
देहो न भवेद्भस्म ज्वलदग्नौ यमालये जलेन न नष्टो देहो चाप्रहारेषु विरंकृते २८ न श
स्त्रेणान वा स्त्रेण सूतीक्ष्णाकंटकैस्तथा न भद्भत्य्रेतप्तलोहेन पाषाणेन वच २९
प्रतप्तप्रतिमाश्लेषेतनो थेपतनेपि च न दग्धो न च भग्नश्च भुंक्ते तापमेव च ३० कथि
तं देहवृत्तान्तं कारणं च यथागमं कुंडानां लक्षणं सर्वं निबोध कथयामि ते ३१ इ
ति श्र वै र्त्ते रा णा र सं दे कृ वि य सा त्री वा ए त्रिं ९८
ध्यायः ३१ प ३ च शृणु दुर्गे मन्दलाकारं सर्वं कुंडं च वर्तुलम् अतीव निम्नया

९४A

घाणाभेदैरन्यैरावृतं सति १ ([illegible]) नानाशस्त्रैश्चाप्यलयं निर्मितं चैव घोररूपया क्रो
शद्वयानकीनां च नानारूपं तदालयं २ ज्वलदंगारवर्षाणां च शतहस्तशिलाचितं प
रितः क्रोशमात्रं चैव वह्निकुंडैः प्रकीर्तितं ३ महच्छिद्रं प्रकुर्वत्रिपापिभिः परिपूरितं पू
तितं महद्भूतैश्च नाशितं चापि संततं ४ प्रतप्तोदकपूर्णं च हिमजंतुसमन्वितं महा
घोरं पूतिकर्दमं चापि संयुतं संकुलं ५ प्रकुर्वतां कांडशस्त्रमहाधौतपूर्णेन च क्रोशार्धमा
नमहंतैस्ताडितं च रक्षितं ६ तप्तलोहोदकैः पूर्णं क्रोशं परिवेष्टितं संकुलं पापिभि
श्चैव क्रोशमानं भयानकं ७ शाल्मलीनिशाघ्रकुर्वन्नमहंतमसुलाइनैः प्रचलद्भिरनाहा
रैः पक्षकंटकोच्छ्रितालुकैः ८ विष्ठाद्यैरपूर्णां च क्रोशमानं कृमितं प्रविदुर्गंधमेयुक्तं
व्याप्तं पापिभिरेवच ९ नारिनैर्ममहंतैश्च नदाहारैकपद्भवैः रक्तनिशाघ्रकुर्वंतं तन्कीटैरेव
भक्षितं तप्तमहाप्रमृतैः पूर्णं मूत्रकीटैश्च संकुलं पूर्वं महापापिभिश्च तन्कीटैः ग्रासितं स
दा ११ गव्यूतिमात्रं ध्वांतां केशाहकद्भिश्च संततं मघतैस्ताडितैः घोरैः पक्षकंटकोच्छ्रिता
लुकैः १२ श्लेष्मपूर्णं क्रोशमितं तन्कीटैः भक्षितं सदा तद्योनिभिः पापिभिश्चावेष्टि। तु५

ब्र.वै. तं चेष्टितं शतं क्रोशार्धं गरदपूर्णं च गरभोजीभिरन्वितं गरकीटभक्षितः पापिभिः परिपूरि
प्र.खं. तं १४ ताडितैर्यमदूतैश्च शाल्मलीद्विपकैरपि तैः सर्पाकारैर्वज्रदंष्ट्रैः शुष्ककण्ठैः सदा हतैः १५ गर
६६ कुण्डं मलपूर्णं च क्रोशार्धं कीटसंयुतं पापिभिः परिसंकुलं शश्वद्दुर्दद्भिः कीटभक्षितैः १६ वसारसेन
७१ पूर्णं च क्रोशमात्रं सुदुःसहं तद्भोजिभिः पातकीभिः व्याप्तं दूतैश्च ताडितैः १७ वसाकुण्डं शुक्रपूर्णं
८ शुक्रकीटैश्च भक्षितैः हसद्भिः पापिभिः शश्वत्संकुलं व्याकुलैर्भिया १८ दुर्गन्धरक्तपूर्णं च वा
पीमानगभीरकं तद्भोजिभिः पापिभिश्च संकुलं कीटभक्षितैः १९ रक्तकुण्डं पूर्णं नेत्रश्लेष्म-
रक्ताङ्गभो णां वाप्यर्धं पापिभिर्युतं वापीतुर्यप्रमाणं च रुदद्भिः कीटभक्षितैः २० मज्जापूर्णं नराणां च महद्दु
जिभिश्चैव गंधसंयुतं महापातकिभिर्युक्तं वापीतुर्यप्रमाणकं २१ परिपूर्णं त्वक्मांसैर्यमदूतैश्च ताडितैः
पापिभिः संकुलं चैव वापीमानं भयानकम् २२ कन्याविक्रयिनश्चैव तद्भक्षैः कीटभक्षितैः
पाहीति शब्दं कुर्वद्भिस्त्रासितैश्च भयानकम् २३ वापीतुर्यप्रमाणं च नखादिपरिपूर्णं पापिभिः
संयुतं शश्वद्यमदूतैश्च ताडितैः २४ शतमन्तानामकुण्डं चताम्रपायोदकान्वितं श्रान्त्राणं प्रतिमाला-
दैः यमदूतैराहतैः सदाः २५ प्रत्येकं प्रतिमाश्लिष्टैर्दुष्टैश्च पापिभिर्युतं गव्यूतिमात्रं विस्तीर्णं तम ६६

९९A

महद्भैश्चनादितैः प्रततलोहधारंचज्वलदंगारसंयुतं लोहानांप्रतिमालक्षैः प्रततैसेवाहतंसदा
२७ प्रत्येकमर्चाम्निशिष्टैश्चशस्त्रमूचलितैर्भिया रहेतिशब्दंकुर्वद्भिःसततंहन्तनादितैः महापातकि
भिर्युक्तंद्विगव्यूतिप्रमाणकं भयानकंध्वांतयुक्तंलोहकंटकप्रकीर्णितं २९ चर्मकुंडंतप्तसुराकुंडे
वाय्वर्थमेवच नद्धोजिभिःपापिभिश्चव्याप्तंमहद्भनादितैः ३० अथोशाल्मलिवृक्षस्यतीक्ष्ण
कंटकसंयुतं लवणपोरुयमानंचक्रोशमात्रंचदुःखदं ३१ पतुर्मानैःकंटकैश्चसतीक्ष्णैःपरि
वेष्टितं प्रत्येकंकंटकैःविद्धैःमहापातकिभिर्युतं ३२ वृक्षाग्रान्निपतद्भिश्चमहद्भैस्त्रनादि
तैः जलंदेहीतिशब्दंचकुर्वद्भिःशुष्कतालुकैः ३३ महाभियानिकृत्तैश्चदंशैनभग्नदंष्ट्रकैः
प्रचलद्भिःचलद्भिश्चमहद्भैस्त्रनादितैः ३४ प्रततैस्तैलशोणीचकीटादिपरिवर्जितं महा
पातकिभिर्युक्तंदग्धपात्रैश्चवेष्टितैः ३५ काकाशब्दंप्रकुर्वद्भिःचलद्भिर्हतनादितैः युं
स्व४ तयुक्तंशर्मानक्लेशदंचभयानकं ३६ शूलाकारैःसतीक्ष्णाग्रैःलोहशस्त्रैश्चवेष्टितं ॥
शस्त्रतल्पस्वरूपंचक्रोशत्रयप्रमाणकं ३७ वेष्टितंपातकीभिश्चदंतविद्धैश्चवेष्टितैः ना
डितैर्भमहद्भैस्त्रशुष्ककंठोष्ठतालुकैः ३८ कीटस्त्रशाहमानैश्चसर्पमानैर्भयंकरैः तीक्ष्ण
दंतैश्चविकृतैः व्याप्तंध्वांतयुतंसति ३९ महापातकिभिर्युक्तंभीतैश्चकीटभक्षितैः हद

भि।

ब्र॰ वै॰
प्र॰ खं॰
९॰
100

द्भिः क्रोशमात्रं च समहूतेनतारितैः अग्निदुर्गं च संयुक्तं क्रोशार्धं स्य पर्णकं नद्दैस्तैः पापिभिर्युक्तं सम
हूतेनतारितैः हिंगस्रुतिप्रमाणं च हिमतोयप्रपूरितं तालवृक्षप्रमाणैश्च सर्पकोटिभिरावृतं
४२ सर्पवेष्टितगात्रैश्च पापिभिः सर्पभक्षितैः संकुलं शब्दकृद्भिश्च समहूतैश्च तारितैः ४३
कुंडत्रयं समादीनां पूर्णं च मशकादिभिः सर्वं क्रोशार्धमानेन च महापातकिभिर्वृतं ४४ हस्त
पादादिभिर्बद्धैः वनतलनजलोद्भितैः हाहेति शब्दं कुर्वद्भिः प्रचलद्भिश्च संततं ४५ रक्तवृश्चि
कयोः कुंडे ताभ्यां च परिपूरितं वाप्यर्धं पापिभिर्युक्तं वज्रवृश्चिकदंशितैः ४६ क्रोशत्रयं
स्वादीनां तैरेव परिपूरितं तैर्विद्धैः पापिभिर्युक्तं वाप्यर्धं रक्तलोहितैः ४७ नासं कोटकैः पू
र्णां सध्यानं गोलकुंडकं कीटैः संकुलमानेश्च भक्षितैः पापिभिर्युतं ४८ वाप्यर्धं परिपूर्णं च जल
लस्थैः नक्रकोटिभिः दारुणैः विकृताकारैः भक्षितैः पापिभिर्युतं ४९ विण्मूत्रश्लेष्मभ
क्ष्यैश्च संयुतं श्वानकोटिभिः काकैश्च विकृताकारैः यन्त्रलिप्तैश्च पापिभिः ५० मेचानवानयोः अ॰४
कुंडे ताभ्यां पूर्णं प्रपूरितं भक्षितैः पापिभिर्युक्तं शब्दकृद्भिश्च संततं ५१ यन्त्रं शतं वज्रयुक्तं पा
पिभिः संकुलं सदा शब्दकृद्भिर्वज्रदंष्ट्रैः सान्द्रध्वान्तमयं परं ५२ वापीद्विगुणमानं च तमप्रस्य ९॰
र निर्मितं ज्वलदंगारसदृशं चलद्भिः पापिभिर्युतं ५३ वरयावोपमैस्तैलैस्तैः पाषाणैः निर्मितं

100A

पं महापातकिभिर्युक्तं ललनलतजलोहितैः ५४ दुर्गंधिनानापूर्णं चतड्डैर्पापिभिर्युतं ५
क्रोशमानं गभीरं च यमदूतैश्चताडितं ५५ तमस्तोयजवाकारैः परिपूर्णं यत्नशनं चलद्भिः
भिर पापिर्युक्तं मम दूतैश्चताडितैः ५६ पूर्णं पूर्णं द्वेषैः क्रोशमानं पापिभिरन्वितं नद्धाजिद्भिः प्रद
रैः श्रममदूतैश्चताडितैः ५७ कंकालालचक्राभं चूर्णमानं च सततं खनीदोः चोरया
रं च चूर्णितैः पापिभिर्युतं ५८ अतीवचक्रं निम्नं च द्विगव्यूतिप्रमाणकं कंटकाकारणीभो
णं तनाटकसमन्वितं ५९ महापातकिभिर्युक्तं भर्दितैर्जलजंतुभिः चलद्भिः शाह्रुद्भिश्च
ध्वांतयुक्तं भयानकं ५२ कोटिभिर्विकृताकारैः कच्छपैश्च सदारुणैः जलस्थैः संयुतं सं
नैः श्चभक्षितैर्पापिभिर्युं ५३ ज्वालाकल्लोपैस्तेजोभिर्निर्माणं क्रोशमानकं शाह्रुद्भिः चलद्भि
श्च पापिभिः संयुतं सदा ५४ क्रोशमानं गभीरं च तमसभस्माभिरर्दितं संचैर्द्भिश्च संयुक्तं पापि ल
भिर्भस्मभर्दितं ५५ तमपाषाणलोष्टानां समूहैः परिपूरितं पापिभिर्भस्मणैश्च संयुक्तं
चश्चकनालकैः ५५ क्रोशमानं ध्वांतमयं गभीरमतिदारुणं ताडितैर्ममदूतैश्च गंधकं रं प्र
कीर्तितं ५६ अतीवोर्मिप्रयुक्तं यत्प्रतप्तं द्वारसंयुतं नानाप्रकारविकृतैः जलजंतुसमन्वि
तं ५७ द्विगव्यूतिप्रमाणं च गभीरं ध्वांतसंयुतं नद्धैः पापिभिर्युक्तं रशितैर्जलजंतुभिः

त्र॰वे॰ ५८ वलद्भिः शाल्मलिद्रुमैर्युक्तं पयप्रवद्भिः परस्परं पतनमक्रमं कुंडं च कीर्तितं च भयानकं ५९ असी
प्र॰ख वधारपत्रैस्संछन्नं तालनमोदयः क्रोशार्धमानं कुंडं च पतनं चतसमन्वितं ६० पापिनां रक्तशृंगीं च
९१ हृत्वा ग्रासं ततवेपरं परित्राहीति शब्दं च कुर्वतामसतामपि ६१ गंभीरं ध्वांतयुक्तं च कृमिकीटसमा-
न्वितं नदसीपत्रकुंडं च कीर्तितं च भयानकं ६२ सूचीवत्संततं युक्तं पापिरक्तौघपूरितं पंचाश
101 द्धनुरायामं क्लेशदं च सूचीमुखं ६३ कस्यचिज्जं नभेदस्य गोकर्णासमसद्याहतं कूपरूपं गभी
रं च पंचविंशद्धनुर्मानकं ६४ महापातकिनां चैव महत्क्लेशप्रदं परं नक्रोटभक्षितानां च व्यालास्याना ता ६
वसंतनतं ६५ कुंडं नक्रमुखारव्यं विनुः घोरश्यामानकं गंभीरं कूपरूपं च पापिनां संकुलं सदा ॥
गजेंद्राणां समूहेन व्याप्तं कुंडं शतं स्थले गजदंतहतानां च पापिनां रक्तपूरितं ६६ व्याप्तं महा-
पापिभिस्सर्वदगंधपानैर्व्याप्तं सततं ममहत्तताडितैः शब्दवद्दोदं प्रकीर्तितं ६७ यत्तोयस्पर्शमात्रे
ण सर्वव्याधिस्तु पापिनां भवेदकस्मान्नतेन तन्नकुंडं ध्वनुश्शतं ६८ सर्वेह्रूपेपापिनस्रवंदंति
तत्र संततं हा हेति शब्दं कुर्वंति तद्देवाद्ददं विदुः नमपाग्निशिराकीर्णं ज्वलद्भिस्सूपदादिकैः न १०१
ष्टैः पापिभिर्युक्तं पांसुभोजं धनुश्शतं पतपानोपिमात्रेतापाशेन वेष्टितोभवेत् क्रोशमात्रेच
पाषाणवेष्टनं विदुः ७० यतन्मात्रेण पापीच स्थलेनग्रथितोभवेत् पंचविंशान्नमाणं च स्थल

दासुंगो ४२

प्रोक्तं प्रकीर्त्तितं ७३ पततां पापिनां यत्र भवेद्देहप्रकंपनं दद्यात्मेव हिमं तोयं शोल्कापापिनां भवे
७४ यत्नविंशत्प्रमाणं च तडुल्काभिश्च संकुले लक्षयोजनमानं च गम्भीरं तयत्नः शते नानाप्र
कारकृमिभिः संयुक्तं च भयानकैः अमंधकारसंव्याप्तं कूपाकारं च वर्तुले ७६ नरूद्वैः पापि
भिर्युक्तं नपशपङ्गिः परस्परं तमतोयप्रदंशैश्च चलद्भिः कीटभक्षितैः ७७ ध्यानेन च तत्रथा चा
र्येऽयं रूपं प्रकीर्त्तितं नानाप्रकारशस्त्रौघैः यत्र विद्धाश्च पापिनः ७८ यत्नविंशत्प्रमाणं च
वेधनेनप्रकीर्त्तितं दंडेन ताड्यन्ते यत्र सममुद्गैश्च ताडिताः ७९ यत्नं षोडशमानं च नरकं दंडताडनं
निवेशयामश्च महाजालैर्यथा मीनाश्च पापिनः ८० यत्नत्रिंशत्प्रमाणं च जालवेधं प्रकीर्त्तितं
पततां पापिनां कुंडे देहाः चूर्णी भवंति च ८१ लोहदंडैर्निबद्धाश्च कोटियोजनमानकं गंभीरं ध्वा
न्तसंयुक्तं यत्नविंशत्प्रमाणकं ८२ मूर्छितानां जगतां च देहचूर्णं प्रकीर्त्तितं दलितां पापिनो य
त्र मुद्गरैः मुसलैः सदा ८३ यत्नं षोडशमानं च नरकं दलनं स्मृतं पतन्मात्रो यत्र पापी शुष्क
कंठोष्ठतालुकः ८४ वालुका सुचन मासस्त यत्नः त्रिंशत्प्रमाणकं शतयोजनमानं च गंभीरं
ध्वांतसंयुतं ८५ जलाहारादिरहितं शोषणं नरकं प्रकीर्त्तितं नानाचर्मशापेन परिवेष्टितं यत्नः श
ते ८६ दुर्गंधयुक्तं नरकैः पापिनः संकुलं कषं सूर्पाकारं महाकुंडं यत्नं षोडशमानकम् ८७

काउ

ब्र.वै. तप्तलोहद्रवैर्नक्राभिर्दुर्गंधाभिर्युतं सर्वदाग्निविषाणां च ज्वालाग्रासमयस्वं सदा यत्तु विंशत्प्र
प्र.ख. माणां च यत्सकुंडं स्याद्दरि ज्वालाभिर्दग्धगात्रैश्च पापिभिर्व्याप्तमेव यत् ८९ तप्तस्रक्लेशदंशाग्य
९२ कुंडं ज्वालामयं स्वस्तं पतन्त्यार्त्ते यत्र पापी मूर्छितोन्दं भितो भवेत् ९० तप्तसूर्म्यन्तरितं वा पर्य्यंचं भ
१०२ कुंडकं धूमांधकारयुक्तं च धूमांधैः पापिभिर्युतं ९१ यत्तु शतं ध्वान्तमसवैधैः धूमांधं परिकीर्तितं
पतन्त्यार्त्ते यत्र पापी नागैश्च वेष्टितो भवेत् ९२ यत्तु शतं नागवर्णां तन्नागवेष्टकुंडकं षड
शीति च कुंडानि मया प्रोक्तानि निशामय ९३ लक्षणं चापि तेषां च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि सा
म्र च हरिभक्तिं देहि मह्यं सारभूतां सुदुर्लभां ९४ सर्वं स्फुटं च प्रोक्तं च नावशिष्टं वरो मम
किंचित्कथय धर्मज्ञ श्रीकृष्णगुणकीर्तनं ९५ पुंसां लक्षोद्धारवीजं नरकार्णवतारणम्
म दारुणं कर्मवीजानां कर्म्मयोगस्मरणं ९६ मुक्तिः विधाः किं वत्सेति तासां च लक्षणं वद हरि
भक्तिर्मुक्तिभेदं निषेकस्यापि लक्षणं ९७ तत्त्वज्ञानविहीना च स्त्रीजातिर्विधिनिर्मिता किंचि
त्तज्ज्ञानं सारभूतं वद वेदविदांवर ९८ सर्वदानमनशनं तीर्थस्नानं व्रतं तपः अज्ञानज्ञानदान
स्य कलां नार्हंति षोडशीं ९९ पितुः शतगुणं माता गौरवे नातिरिच्यते मातुः शतगुणं पूज्यो
ज्ञानदाता गुरुः प्रभो १०० य ३ च सर्वं सर्ववरोदत्तो यत्नेन मनसि वांछितं अधुना हरिभक्तिस्ते

वत्से भवतु मद्वाक्यात् श्रोतुमिच्छसि कल्याणि श्रीकृष्णगुणकीर्तनं वक्तृणामग्रकर्तृ
णां श्रोतृणां फलतारणं १ शेषो वक्त्रसहस्रेण नहि तत्क्षमीश्वरः महेशो यो न वक्तुं समर्थ
कः पंचवक्त्रेण च २ धाता चतुर्णां वेदानां विधाता जगतामपि ब्रह्मा चतुर्मुखेनैव नो
ले विष्णुश्च सर्ववित् ४ कार्तिकेयः षण्मुखोपि नापि वक्तुमलं ध्रुवं गणेशो न
समर्थश्च योगींद्राणां गुरोर्गुरुः ५ सारभूताश्च शास्त्राणां वेदाश्चत्वार एव च कला
मात्रं यद्गुणानां न विदंति बुधाश्च के ६ सरस्वती जडीभूता नालं यद्गुणकीर्तने सनत्कु
मारो धर्मश्च सनकश्च सनातनः ७ सनंदश्चापि सप्तर्षयो ये चान्ये ब्राह्मणाः स्मृताः वि पि१
न८ चक्षणा न तत्कं केवान्ये जडबुद्धयः ८ न हि वक्तं समा सिद्धाश्च मुनींद्राः योगिनस्तथा केवा
न्ये च वयं के वा भगवद्गुणवर्णने ९ ध्यायंते यत्पदांभोजं ब्रह्मविष्णुशिवादयः अति
साध्यः स्वभक्तानां तदन्येषां सुदुर्लभं १० कश्चित्किंचिद्विजानाति तद्गुणकीर्तनं शुभे
अभिव्यक्तं न जानाति ब्रह्मा ब्रह्मविशारदः ११ ततोधिकं न जानाति गणेशो ज्ञानिनां गु
रुः सर्वाधिकं न जानाति सर्वज्ञः शंभुरेव च १२ तस्मै दत्तं पुरा ज्ञानं कृष्णेन परमात्मना
अतीव निर्जने रम्ये गोलोके रासमंडले १३ नैवं कथितं किंचित् तद्गुणकीर्तनं पुनः

ति४ चौ ६०

धर्मं तत्कथयामास सर्वे लोके पिता स्वयं धर्मं तत्कथयामास भास्करं शंकरेण मयाराध्य मम
पिता मां शापतपसा मुमोच ह इति १५ पूर्वं स्वविषयं चाहं नरहत्यामिश्रयन्नतः वैराग्ययुक्तस्तपसे
ब्र.वै. गतस्त्रिज्ञामित्रसन्नते १६ तदा मां कथयामास पिता तद्गुणकीर्तनं यथागमं तदिदानीं निबो
प्र.खं धानीव दुर्गमं १७ तद्गुणा सनज्ञानानां तस्य सस्य च का कथा को सोऽनज्ञानतिसोऽनमेव वदान नाति४
१०२ ने १८ सर्वान्तरात्मा भगवान्सर्वकारणकारणं सर्वेश्वरश्च सर्वाद्यः सर्वज्ञः सर्वरूपकः
103 १९ नित्यरूपी नित्यानंदो नित्यदेही निराकृतिः निरंकुशश्च निःशंको निर्गुणश्च निरा
श्रयः २० निर्लिप्तः सर्वसाक्षी च सर्वाधारः परात्परः तद्विकाराश्च प्रकृतिस्तद्विकारा
स्वयं श्च प्राकृताः २१ पुमांश्च प्रकृतिः स्वयं च प्रकृतेः परः रूपं विधत्ते रूपश्च भक्तानुग्रहहेतवे
अतीव कमनीयं च सुंदरं सुमनोहरं नवीननीरदश्यामं किशोरं गोपवेशकं २३ कंद
र्पकोटिलावण्यं लीलाधाम मनोहरं शरत्पंकजपद्मानां शोभामोचनलोचनं २४
शरत्पार्वणकोटींदुशोभाप्रच्छादनाननं अमूल्यरत्ननिर्माणनानाभूषणभूषितं २५
सस्मितं शोभनं शश्वत् अमूल्यपीतवाससं परंब्रह्मस्वरूपं च ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा २६ १०३
सुखदृश्यं च शांतं च राधाकांतमनंतकं गोपीभिर्वीक्ष्यमाणं च सस्मिताभिश्च संततं २७

103A

रासमंडलमध्यस्थं रत्नसिंहासने स्थितं वंशीकरं नंदिभुजं वनमालाविभूषितं २७ कौ
स्तुभेण मणींद्रेण शश्वद्वक्षस्थलोज्वलं कुंकुमागरुकस्तूरीचंदनार्चितविग्रहं २८
चारुचंपकमाल्याब्जमालतीमाल्यमंडितं चारुचंपकशोभाढ्यचूडाचंद्रविराजितं ३०
एकेवलं चध्यायंते भक्ता भक्तिपरिप्लुताः यद्भयाज्जगतो धाता विधत्ते सृष्टिमेव च ३१
कर्मानुरूपं लिखति करोति सर्वकर्मणां तपसां फलदाता च कर्मणां च यदाज्ञया ३२
विष्णुः पाता च सर्वेषां यद्भयात्पवनं व्रजेत् शिवो मृत्युंजयश्चैव ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ३३
यज्ज्ञानमस्ता नास्ति देहिनो योगीशाः सर्ववित्स्वयं भक्तिवैराग्ययुक्तश्च भक्तिवैराग्यसंश्रुतः
यत्प्रसादाद्वायुरतिप्रवरः शीघ्रगामिनां तपनश्च प्रतपति यद्भयात्सततं सति ३५ य
दाज्ञया वर्षतींद्रो मृत्युश्चरति जंतुषु यदाज्ञया दहेद्वह्निः जलमेव सुशीतलं ३६
दिशो रक्षंति दिक्पालाः महाभीता यदाज्ञया भ्रमंति राशिचक्रं च ग्रहाश्च यद्भयेन च
यद्भयात्फलिनो वृक्षाश्च पुष्पवंति च यद्भयात् यद्भयात्फलानि पक्वानि निष्फलानि तर
वो भयात् ३७ यदाज्ञया स्थले स्थाश्च न जीवंति जलेषु च तथा स्थले जलस्थाश्च न
जीवंति यदाज्ञया ३८ अहं च निषमकर्णो धर्माधर्मी च यद्भयात् कालश्च कलये

सर्वं भ्रमते नव यदा तया अकालेनाहरेत् कालो मृत्युश्च अपद्ययेन च छिन्नयास्फलेनिहतास्य
त्रे॰ पुष्पं वंतिवमद्भयात् ४० यद्ययाम्कालानियकानि निष्फलानि तरवो भयात् यदा तापास्थल
प्र॰खं॰ स्थाश्रमनजीवंति यदा तया ४१ अहं च नियमं कर्त्ता धर्माधर्मौ च यद्भयात् कालश्चक-
१०४ लयेत्सर्वं भ्रमते च वृषदा तया ४२ अकालेनाहरेत् कालो मृत्युश्च अपद्ययादि व ज्व
लद्ग्रीष्मतं तेन च गंभीरं च जलाशयः ४३ हृदा ग्रानीहृणां ब्रह्मेचमसर्पादीनां मुखेषु च
104 नानाशस्त्रास्त्रविद्धं च रणेषु विषयेषु च ४४ पुष्पं चेदनन नल्पे च वेफवर्गौ अरहिने
मयानेनेत्र मंत्रे श्र अकाले कालो हरेद्भयात् ४५ इत्वेवायुर्लोपशशिंतो यकमेथ
दातया कर्मानं स्या च व्योगणीहसमद्रान्सदपर्वतान् ४६ सर्वांश्चैव दत्ता रूपानां
नारत्नं विभर्ति च इंद्रायश्चैव दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः ४७ अष्टाविंशत्युक्तया
त्र ब्रह्मणाश्च अहर्निशं षष्ठाधिके पंचशतैः सहस्रं पंचविंशतौ ४८ युगेन ब्रा-
ह्मणाशाक्रान्ते वेश्मं व्यां विदोजनाः एवं त्रिंशद्दिनैर्मासो द्वाभ्यां नाभ्यामृतुः स्मृतः ४९
ऋतुभिः षड्भिरेवाब्दं शतना हे ब्रह्मणो वयः कल्पनाश्च निपाते च चक्रं हन्मी १०४
लनं हरेः ५० चकः निमेषेनेन तस्य लयं प्राकृतिकं विदुः प्रलयं प्राकृते नसर्वं देवाया

104A

ध्रुवाचराः ५१ लीलाधाता विधाता च श्रीकृष्णनाभिपंकजे विलः क्षीरोदशा
यी च वैकुंठे यश्च तत्र चतुर्भुजः ५२ विलीनो वामपार्श्वे च कृष्णस्य परमात्मनः रुद्राद्याः
श्रा२ भैरवाद्याश्च यावंतः शिवानुगाः ५३ शिवाधारे शिवे लीना ज्ञानानंदे सनातने ज्ञाना
दिदेवः कृष्णस्य महादेवः सनातनः ५४ तस्य ज्ञाने विलीनश्च बभूव च तदा हरेः
दुर्गायां विष्णुमायायां विलीनाः सर्वशक्तयः ५५ सा च कृष्णस्य बुद्धौ च बुद्ध्यधिष्ठातृ
देवता नारायणांशः स्कंदो लीनो वक्षसि तस्य च ५६ श्रीकृष्णांशश्च तद्बाहौ दे
वाधीशो गणेश्वरः पद्मांशाश्चापि पद्मायां सा राधायां च सुव्रते ५७ गोप्यश्चापि
तस्यांशांशाः सर्वाश्च देवयोषितः कृष्णप्राणाधिदेवी सा तस्य प्राणेषु सा स्थिता ५८
सावित्री च सरस्वत्यां वेदाः शास्त्राणि यानि च स्थिता वाणी च जिह्वायां तस्यैव परमा
त्मनः ५९ गोलोकस्य च गोपाश्च विलीनास्तस्य लोमसु तत्प्राणेषु च सर्वेषां प्रा
णा वातो हुताशनः ६० जठराग्नौ विलीनश्च जलं तद्रसनाग्रतः वैष्णवाश्चरणांभो
जे परमानंदसंयुताः ६१ सारात्सारतरा भक्तिरसपीयूषपायिनः विराट्क्षुद्रो महा
लीनः श्रीकृष्णे महान् विराट् ६२ यस्यैव लोमकूपेषु विश्वानि निखिलानि च

वृ१

यस्य चक्षुर्निमेषेण महांश्च प्रलयो भवेत् ६३ चक्षुरुन्मीलने सृष्टिः यस्यैव परमात्मनः
यावत्कालो निमेषेण तावदुन्मीलनेन च ६४ ब्रह्मणश्च शतान्दे न सृष्टिस्तस्य लयः पुनः ८
ब्र॰वै॰ ब्रह्मसृष्टिलयानां च संख्या नास्ति च सुव्रते ६५ यथा भुवनतानां चैव संख्यानं च निशामय
प्र॰खं॰ चक्षुर्निमेषे प्रलयो यस्य सर्वान्तरात्मनः ६६ उन्मीलने पुनः सृष्टिर्भवेदीक्षया हरेः
१०५ तद्गुणोत्कीर्तनं वक्तुं ब्रह्मांडेषु च कः क्षमः ६७ यथाश्रुतं तातवक्त्राद्यथोक्तं च यथागमं
105 मुक्तायेच चतुर्वेदे निरुक्ताश्च चतुर्विधाः ६८ प्रधाना हरेर्भक्तिर्मुक्तेरपि गरीयसी सालो सा ६
क्यदा हरेरेका चान्या सारूप्यदा परा ६९ सामीप्यदा च निर्वाणपदाश्चेति स्मृतिः भक्ता
स्तां न हि वांछंति विना तत्सेवनादिकं ७० सिद्धत्वममरत्वं च ब्रह्मत्वं चावलीलया जन्म
मृत्युजराव्याधिभयशोकादिखंडनं ७१ दिव्यरूपधारणं च निर्वाणं मोक्षदं विदुः मुक्ति
श्च सेवारहिता भक्तिः सेवाविवर्धिनी ७२ भक्तिमुक्त्योरयं भेदो निषेकखंडनं शृणु विदु
र्बुधा निषेकं च भोगं च कृतकर्मणां ७३ तत्खंडनं च शुभदं श्रीकृष्णसेवनं परं तत्त्वज्ञान
मिदं साध्वि सारं च लोकवेदयोः ७४ विघ्नघ्नं शुभदं चोक्तं गच्छ वत्से यथासुखं इत्युक्त्वा सू १०५
र्यपुत्रश्च जीवयित्वा च तत्पतिं ७५ तस्यै शुभाशिषं दत्वा गमनं कर्तुमुद्यतः दृष्ट्वा यमं च

105A

गच्छंतंसावित्रीतंप्रणम्यच कृतोचैवंस्तोत्रंत्वासहितेच्छेदोनितुर्लभः सावित्रीवोदनंहृ
ष्टापमणवकृपानिधिः ७७ नामिनुवाचसंबंधोकरोद्वापिनारद य ३ च लल
वर्षंसर्वंभक्त्यापुणपेदेवैचमारते ७८ श्रेतेयासुसिगोलोकंश्रीकृत्सभवनंशुभे
गत्वाचसुरहंभद्रेसाविश्याम्व्रतंकृत ७९ [illegible] हिसमवर्षपर्यंतंनारीणांसौख्य
कारणं ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्यांसावित्र्याश्च व्रतंशुभे ८० शुक्लाष्टम्यांभाद्रपदेमहाल
क्ष्मीव्रतंतथा अष्टवर्षंव्रतंचेदंप्रमाहेपर्वंवच ८१ करोतिपरयाभक्त्यायासायाति
हरेः पदं प्रतिमंगलवारेचदेवीमंगलचंडिका ८२ प्रतिमासेशुक्लषष्ठ्यांषष्ठीमं
गलदायिका तथाचाषाढसंक्रांत्यांमनसासर्वसिद्धिदा ८३ राधारासेचकार्तिक्यांकृ
ष्णप्राणाधिकप्रियां उपोष्यशुक्लाष्टम्यांचप्रतिमासेवरप्रदां ८४ विष्णुमायांभग
वतीदुर्गांदुर्गतिनाशिनीं प्रकृतिंजगदंबांचपतिपुत्रवतीषुच ८५ पतिव्रतासुश्रु
द्धासुयंत्रेषुप्रतिमासुच यानारीपूजयेद्भक्त्याधनसंतानहेतवे ८६ इहलोकेसुखंभुं
क्त्वायात्यंतेश्रीहरेः पदं इत्युक्त्वातांधर्मराजोजगामनिजमंदिरं ८७ गृहीत्वास्वामिनं
साचसावित्रीचनिजालयं सावित्रीसत्यवंतौचजग्मतुश्चयथाक्रमं ८८ अन्यांश्चकथ।

ए९

ध्या ६

यामासवेदांयवांश्चैवनारद सावित्रीजनकः पुत्रान्संप्राप्यचक्रमेणच ८९ श्वशुरश्चसु
ब्र॰वै॰ वीरश्चसावपुत्रांवरेण लक्षवर्षसत्यवंभुक्त्वापुण्यदेशेचभारते ९० जगामसत्यामिना
प्रकृ॰ख॰ सार्द्धंगोलोकंसापतिव्रता सावित्र्याअधिदेवीयामंत्राधिष्ठातृदेवता ९१ सावित्रीचापि
१॰६ वेदानांसावित्रीतेनकीर्त्तिता इत्येवंकथितंवत्ससावित्र्याख्यानमुत्तमं ९२ जीवकर्म
विपाकश्चकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ९३ इ श्री ब्र वै म पु प्र कृ
106 खं ना य ना द सं सा त्र्यु ख्या ना द्वा त्रिं श त्त ध्या २२
ना द उवाच श्रीकृष्णस्यात्मनश्चैवनिर्गुणस्यनिराकृतेः सावित्रीयमसंवादेश्रुतं
त्वनिर्मलंयशः १ यद्गुणोत्कीर्त्तनंसत्यंमंगलानांचमंगलं अधुनाश्रोतुमिच्छा
मिलक्ष्म्युपाख्यानमेवच २ केनादौपूजितासापिकिंभूताकेनवापुरा तद्गुणोत्की
र्त्तनंनिसंवद्वेदविदांवर ३ ना य उ च सृष्टिरादौपुराब्रह्मन्कृष्णस्यपरमात्मनः
देवीवामांशसंभूतावभूवरासमंडले ४ अतीवसुंदरीश्यामान्यग्रोधपरिमंडला यथाद्वाद [illegible]
शवर्षीयाशश्वत्सुस्थिरयौवना ५ श्वेतचंपकवर्णाभासुखदृश्यामनोहरा शरत्पा
र्वणकोटींदुप्रभाप्रच्छदनानना ६ शरन्मध्याह्नपद्मानांशोभामोचनलोचना सा १॰६

चदेवीद्विधाभूतासहसैवेश्वरेच्छया समारूपेणवर्णेनतेजसावयसात्विषा यशसावा
समासज्ञाभूषणेनगुणेनच ८ स्मितेनवचीक्षणेनैवचवसागमनेनच मधुरेणस्व
रेणैवनयेनानतयेनच ९ तद्वामांशामहालक्ष्मीर्दक्षिणांशाचराधिका राधादेव
यामांसहिभुजेचपरात्परे १० महालक्ष्मीश्चतन्पश्चात्चकमेकमनीयकं कृष्ण
स्तस्यैवदेवोवद्विधारूपोवभूवह ११ दक्षिणांशश्चद्विभुजोवामांशश्चचतुर्भुजः चतुर्भु
जायद्विभुजोमहालक्ष्मीददौपुरा १२ लक्ष्म्यतेदृश्यतेविश्वंस्निग्धदृष्ट्यययानिशं दे
वीचयाचमहतीमहालक्ष्मीचसास्मृता १३ द्विभुजोराधिकाकांतोलक्ष्मीकांतश्चतु
र्भुजः शुद्धसत्वस्वरूपाचगोपैर्गोपीभिरावृतः १४ चतुर्भुजश्चवैकुंठंप्रययौपद्मया
सह सर्वांशेनसमौद्वौचकृष्णनारायणौपरौ १५ महालक्ष्मीश्चवैकुंठेयोगेनमारमा शुद्ध महामायाप
सत्वस्वरूपाचसर्वसौभाग्यसंयुता १६ प्रेम्णासाचप्रधानाचसर्वासुरमणीषुच ॥
स्वर्गेषुस्वर्गलक्ष्मीश्चशक्रसंपत्स्वरूपिणी १७ पातालेषुचमर्त्येषुराजलक्ष्मीश्चरा
जसु गृहलक्ष्मीःगृहेष्वेवगृहिणीचकलांशया १८ संपत्स्वरूपागृहिणां
सर्वमंगलमंगला गवांप्रसूःसासुरभीदक्षिणायज्ञकामिनी १९ क्षीरोदसिं

रम्येषु२

शुकन्यासाध्वीरूपापद्मिनीसाच शोभास्वरूपाचंद्रेचसूर्यमंडलमंडिता ९ विभूषणेषु
ब्र.वै. रत्नेषुफलेषुचजलेषुच नृपेषुनृपपत्नीषुदिव्यस्त्रीषुगृहेषुच ११ सर्वसस्येषुस्था
प्र.खं. नेषुसंस्कृतेषुच प्रतिमासुचदेवानांमंगलेषुघटेषुच १२ माणिक्येषुचमुक्तासु
१०८ माल्येषुचमनोहरा मणींद्रेषुचहीरेषुक्षीरेषुचंदनेषुच १३ वृक्षशाखासुरम्या
107 सुनवमेघेषुवस्तुषु वैकुंठेपूजितासादौदेवीनारायणेनच १४ द्वितीयेब्रह्मणाभ
क्त्यातृतीयेशंकरेणच विष्णुनापूजितासाचक्षीरोदेभारतेमुने १५ स्वायंभुवेनमनु
नामानवेंद्रैश्चसर्वतः ऋषींद्रैश्चैवसद्भिश्चगृहिभिश्चपृथक्पृथक् १६ गंधर्वाद्यै
श्चनागाद्यैःपातालेषुचपूजिता शुक्लाष्टम्यांभाद्रपदेकृत्वापूजांचब्रह्मणा १७
भक्त्याचपक्षपर्यंतंत्रिषुलोकेषुनारद चैत्रेपौषेचभाद्रेचपुण्यमंगलवासरे १८
विष्णुनानिर्मितापूज्यात्रिषुलोकेषुभक्तितः वर्षांतेपौषसंक्रांत्यामध्यामावाह्यसुप्रा
गणे मनुस्तांपूजयामाससाभूताभुवनत्रये राजेंद्रेणापूजितासामंगलेनवमंग
ला केदारेणैवनीलेननलेनसुबलेनच ध्रुवेनोत्तानपादेनशक्रेणबलिनातथा
२० कश्यपेनचदक्षेणकर्दमेनविवस्वता एवंसर्वत्रसर्वैश्चवेदितापूजितासदा ८

सर्वैश्वर्याधिदेवी सा सर्वसंपत्स्वरूपिणी २२ ३ श्री ल व म शु णे हृ ख
ना य ना द बा ल पा ने य शा मो यः २३ ना द उवाच
नारायणप्रिया सा च सदा वैकुंठवासिनी वैकुंठाधिष्ठातृदेवी सा महालक्ष्मीः सरस्वती
१ कथं बभूव सा देवी पृथिव्यां सिंधुकन्यका किं तद्ध्यानं च स्तवनं सर्वं पूजाविधिक्रमं
२ पुरा केन स्तुता दौ सा तन्मां व्याख्यातुमर्हसि नारा यण उ च पुरा दुर्वाससः शा
पात् भ्रष्टश्रीः पुरंदरः ३ बभूव देवसंघाश्च मर्त्यलोकश्च नारद लक्ष्मीः स्वर्गादिकं
त्यक्त्वा रुष्टा परमदुःखिता ४ गत्वा लीना च वैकुंठे महालक्ष्म्यां च नारद तदा शोका
ययुर्देवाः दुःखिताः ब्रह्मणः सभां ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य ययुर्वैकुंठमेव च वैकुंठे शर
णापन्ना देवा नारायणे परे ५ अतीव दैन्ययुक्ताश्च शुष्ककंठोष्ठतालुकाः तदा लक्ष्मी
स्वकलया पुरा नारायणाज्ञया ७ बभूव सिंधुकन्या सा शक्रसंपत्स्वरूपिणी तथा म
थित्वा क्षीरोदं देवाः दैत्यगणैः सह ८ संप्राप च वरं लक्ष्म्यास्तां च नत्वा ददर्श ह पुरादि
२२ त्यो वै दत्वा वरमालां च विस्मिते ९ ददौ मम च वदनात् प्रष्टा क्षीरोदशायिने देवाश्चा
प्यसुरग्रस्तं राज्यं प्रापुश्च नहतां ततः १० तां संस्तूय च संस्तूय यः सर्वत्र निरापदः नारद-

कथंशापमापन्नौसात्वनिश्रेष्टः पुरंदरम् ११ केनदोषेणवाब्रह्मन्नब्रह्मलीष्टंब्रह्मवि
वा॰ त्तमा नाम्नैकेनरूपेणजलधिस्तैः स्वर्गद्भिः १२ केनस्तोत्रेणसादेवीशाकंभ
ब्र॰ खं॰ लात्वभूवरू कोवानयोश्चसंवादोवभूवतद्वदप्रभो १३ श्री रा ण वाच मधुपान
१०८ प्रमत्तश्चत्रैलोक्याधिपतिःपुरा क्रीडांचकाररहसिरंभयासहकामुकः १४ कृत्वा
108 क्रीडांतयासार्द्धंकामव्याहतचेतनः तस्थौतत्रमहारण्येकामोन्मथितमानसः १५
कैलासशिखरंयांतंवैकुंठाद्दृषिपुंगवः दुर्वासंददर्शैज्वलंतंब्रह्मतेजसा १६ ग्रीष्म राः
मध्याह्नमार्तंडसहस्रप्रभमीश्वरं मतमकांचनाकारंजटाभारमहोज्वलम् १७ शु
क्लयज्ञोपवीतंचचीरदंडकमंडलुं महोज्वलंचतिलकंविभ्रंतंचंद्रसंनिभं १८ सम
न्वितंशिष्यलक्षैः वेदवेदांगपारगैः दृष्ट्वाननामशिरसासंभ्रमात्सपुरंदरः १९ शिष्य
वर्गांचभक्त्याचतुष्टावचमुदान्वितः मुनिनाचसशिष्येनरतंनसंमुभाशिषं
विष्णुदत्तंपारिजातपुष्पंचसुमनोहरं जरामृत्युरोगशोकहरंमोक्षकरंपरं २१
शक्रः पुष्पंगृहीत्वाचप्रमत्तोराजसंपदा भ्रमेनस्थापयामासतदेवहस्तिमस्त
के हस्तीतत्स्पर्शमात्रेणरूपेणचगुणेनच तेजसावयसाकांत्या विलसत्स्यो १०८

बभूवह २२ मत्कशंकोगजेंद्रश्च जगामघोरकाननं तथाशाकमदैंद्रूलं रद्विवंने
तत्तामुने २३ तन्मुष्यंत्यक्त्वं तस्य हृष्टाशाक्रेंमुनीश्वरं मदत्तंपुष्पंगर्वेणादूलिमस्त
के २४ विष्णोर्निवेदितं पुष्पं नैवेद्यं वा फलंजलं प्राममात्रेणभोक्तव्यं त्यागेन ब्रह्महा
जनः २५ तत्पुष्पी भ्रंष्टश्च द्विष्यश्च भ्रष्टज्ञानीभवेन्नरः यत्त्यजेद्विष्णुनैवेद्यं भाग्येनो
पस्थितं शुभं २६ प्राममात्रेणयोभुंक्ते भक्त्या विष्णोर्निवेदितं पुंसांशतं समुद्धृत्य
जीवन्मुक्तः स्वयं भवेत् २७ तत्स्पर्शी वायुना सद्यस्तीर्थादश्च विशुद्ध्यति तस्मादरज
स्रात्मूढ सद्यः पूतावसुंधरा २८ पुंश्चल्यन्नमवीरान्नं शूद्रश्राद्धान्नमेव च यद्देवेचा
निवेद्यंच वृद्ध्यामांसमभक्ष्यकं २९ शिवलिंगप्रदत्तान्नं यदन्नं शूद्रयाजिनो चि
कित्सकद्विजानान्नं च देवलान्नं तथैव च ३० कन्याविक्रयिनामन्नं योनेः योनि
जीविनो अनष्टान्नं पर्युषितं सर्वभक्तावशेषितं ३१ शूद्रापतिद्विजानां च वृष
वाहद्विजानकम् अदीक्षितद्विजानान्नंच यदन्नं शवदाहिनो ३२ अगम्यागा
मिनां चैव द्विजानामन्नमेव च मित्रद्रोहकृतघ्नानामन्नं विश्वासघातिनो ३३

मिथ्यासाक्षिप्रदातॄणांब्राह्मणानांतथैवच पतनंसर्वविश्रब्धेनविस्लोर्नैवेद्यभक्षणात् ३४ वि-
ष्णुसेवीचस्वपचोवंशानांकोटिमुद्धरेत् हरेरभक्तोविप्रश्चस्वचरादिनमदमः ३५ स्वत्वाना
१०९ 109 ष्टद्विभूतागतिविस्लोर्निर्माल्यमेवच समजन्मार्जितात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः ३६ ज्ञात्वा
भक्त्याचगृहत्वातिविस्लोर्नैवेद्यमेवच कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यतेनिश्चितंहरेः यस्मा २४
त्संस्थापितंपुण्यंसर्वेशाहरहस्तिमस्तके तस्मात्तद्ध्यानपरिमज्जपात्माल्लक्ष्मीहरेःपदं ३८ ना
रायणस्यभक्तोहंनबिभेमिसहरंविधिं कालंमृत्युंजरांचैवकानन्यान्वारणायामिच ३९
किंकरिष्यतिनेनातःकश्यपश्चप्रजापतिः बृहस्पतिर्गुरुश्चैवमुनिःशंकरस्यचमेहरेः ४०
इदंपुष्पंयस्यमूर्ध्निनसैवमूजनेश्वरः मूर्ध्निस्थितेनत्वच्छिरसोदितेनदेयोजिघिष्यति ४१
इतिश्रुत्वामहेन्द्रश्चश्रुत्वाचचरणौमुनेः उच्चैरुरोदशोकार्तोनत्वाचभयाकुलः ४२ इंद्र उ
वाच दत्तःसमुचितःशापोमह्यमेवमतायहेप्रभो कृत्वात्वयाचेत्संपत्तिःकिंचिज्ज्ञानंचदेहिमे ४३
ऐश्वर्यंविपदांवीजंज्ञानप्रच्छेदकारणं मुक्तिमार्गार्गलंदार्ढ्यंहरिभक्तिविरोधकं ४४ जन्म
मृत्युजराशोकरोगभीतिकरंपरं संपत्तितिमिरांधश्चमुक्तिमार्गंनपश्यति ४५ संपन्न १०९

109A

नः ममनस्यविषयांथस्यविफलाः महाकामीराजसिकः सत्वमार्गेनपश्यति ४६ द्विवि
धोविषयांथस्वराजसस्तामसः स्मृतः अशास्त्रदत्तामस्त्रोमे शास्त्रदोराजसः स्मृतः ४७
शास्त्रेचद्विविधंमार्गदर्शयेन्मनिपुंगवः प्रवृत्तिबीजमेकंचनिवृत्तेः कारणपरं इतिजीवि ४८
नः चादौप्रवृत्तौतुप्रवर्तमेति सकृदेचप्रमन्तेचनिर्विरोधेचसंततं अपानमधुवेलोभात्
क्लेशेचसुखमानिनः परिणामनाशादीजेजन्मस्त्युजराकरे ५० अनेकजन्मपर्यन्तंकृत्वा
चक्षणमुदा स्वकर्मविहितंयोचनानायोन्यांक्रमेणच ५१ ततमुसानप्रकारात्तुमनुष्यं
लभतेजनः सहस्त्रेषुशतेषुकोभवाब्धिपारकारणं ५२ साधुः सत्वप्रदीपेनमुक्तिमार्गं
प्रदर्शयेत् नदाकरोतियत्नंचजीववंधनखंडने ५३ अनेकजन्मयोगेनतपसानशनेनच
नदालभेन्मुक्तिमार्गंनिर्विघ्नंसावदंपरं ५४ इदंफलंगुरोर्वज्ञानप्रसंगोवत्सरेणच न
नदिष्टमनोलंचजंज्ञानपालवेष्टिनः ५५ अधुनाविधिनादत्तोविषजोज्ञानसागरः सं
पहणाविपदिंममनिस्तारकारिणी ५६ ज्ञानसिंधोदीनवंधोमसंदीनायसांप्रतं देहि
तृ २ किंचिज्ञानसारंभवपारंदयानिधेः ५७ इंद्रस्यवचनंश्रुत्वाप्रहृस्यवचनंगुरुः ज्ञानेकार्यि
तमारेभेहृष्टात्मातुष्टःसनातनः ५८ मुनिरुवाच अहोमहेंद्रमंगल्यमार्गेष्टंद्रष्टुमिच्छसि

आपातदुःखबीजंचपरिणामेसुखावहं स्वर्गापवर्गमायाभिपीशखंडनकारणं दुष्पारसारदु
ब्र.वै. र्वीरसंसारार्णवतारणं ६० कर्मवृक्षौघमेच्छेदकरणंदुःखवारणं संतोषसंततिकरंप्रवरं
प्र.खं. सर्ववर्त्मनां ६१ दानेनतपसावापिव्रतेनानशनेनादिना कर्मणास्वर्गभोगादिसुखंभव
११० तिजीविनां ६२ सर्वकामककर्मणांचमूलंसंछिद्ययत्नतः अथनेदंमोक्षबीजंसका
110 म्यभावएवच ६३ यत्कर्मसात्विकंकुर्यात्तदसंकल्पितमेवच सर्वंकृष्णार्पणंकृत्वापरब्रह्म
णिलीयते ६४ सांसारिकानामेतत्तुनिर्वाणंमोक्षणंविदुः नेच्छंतिवैष्णवास्तत्तुसेवाविर
हकातराः ६५ सेवांकुर्वंतितेनित्यंविधायदेहमुत्तमं गोलोकेवापिवैकुंठेतस्यैवपरमा
त्मनः ६६ हरेःसेवादिरूपंचभक्तिमिच्छंतिवैष्णवाः जीवन्मुक्ताश्चतेशश्चत्सकुर्वंतो
२५ डांकारिणः ६७ स्मरणंकीर्तनंविष्णोरर्चनंपादसेवनं वंदनंस्तवनंनित्यंभृत्यात्मनिवे
द्यमर्पणं ६८ चरणोदकपानंचतन्मंत्रजपनंतथा इदंनिस्तारबीजंचसर्वेषामीप्सि
तंभवेत् ६९ इदंमत्तंजगत्संतानंदनंमत्तंजयेनमे तच्छिष्योहंरविःशंकरःतत्प्रसादाच्चस
र्वतः ७० मजन्मदातासगुरुःसचबंधुःसतांपरं योददातिहरेर्भक्तिंत्रैलोक्योपिसदुर्ल
भा ७१ दर्शयेदत्नमार्गंचश्रीकृष्णस्यसवनंविना सचतेनाशयेत्यवश्यंबंचाथमेमा ११०

110A

र्भवेत् मननं जपतो कृष्णनाममङ्गलकारणं मङ्गलं वर्धते नित्यं न भवेदाशुभो व्ययः
७३ तेभ्यो भ्रश्यन्ति कालस्य दूतास्तु योगसंपत्तु च संतापश्चैव शोकश्चैवनेनेयाद्विवरणाः ७४
कृष्णमंत्रोपासकस्य ब्राह्मणः श्वपचोपि वा ब्रह्मलोकं समुल्लंघ्य याति गोलोकमुत्तमं
७५ ब्रह्मणाश्च जिनाः सोपि मधुपर्कादिना हरेः स्तुतः सर्वैश्च सिद्धैश्च परमानंदभावनः
७६ ज्ञानसारं तपःसारं ब्रह्मलोकं परं शिव शिवेनोक्तं योगसारं श्रीकृष्णपादसेवनं ७७
ब्रह्मादित्वगणार्पयं तं सर्वं सिद्धैर्वस्तु सम्भवत् भजनं सत्यपरं ब्रह्मन् तपसे शीघ्रगाहतेः परं ७८
स्मतीव स्तुवदंसारं भक्तिदं मुक्तिदं परं सिद्धयोगप्रदं चैव दातारं सर्वसंपदां ७९ यो
गिनामपि सिद्धानां व्रतिनां च तपस्विनां सर्वेषां कर्मभोगोस्ति न नारायणसेविनां ८०
भस्मसाच्च भवेत्पापो यदुपस्पर्शमात्रतः ज्वलदग्नौ भवीणेव यथा शुष्कैंधनं यथा ८१
यतो रोगाश्च रेयन पापानि च भयानि च दूरतश्च पलायंते यममहंतो यथा भयात् ८२
यावंति वहुसंसारे कारागारे विशेर्जनः न यावत्कृष्णमंत्रस्य प्राप्नोति गुरुवक्त्रतः ८३
कृते कर्मभोगात्तू पनिशातो च्छकारणं मायाजालाच्छेदकरं मायापलिकृतनं ८४
गोलोकमार्गसोपानं निस्तारवीजकारणं भक्तस्य शोकसतर्पणं नित्यं च हिमनः सारं ८५

ब्र॰ वै॰
प्र॰ खं॰
९९

सारं च सर्वतपसां योगानां च तथैव च विसृष्टानां वेदपाठानां व्रतादीनां च निश्चितम् ८६
दानानां तीर्थस्नानानां यज्ञादीनां पुरंदर जपानामुपवासानामित्याह कमलोद्भवः ८७
पंचाल रुद्रसिद्धानां च यानं मातामहस्य च पूर्वेषां च तत्सर्वं पितरं मातरं गुरुं ८८ महो
दरं कलत्रं च बंधुमित्रं च किंकरं समुद्धरेत तस्य मूर्त्तिं कन्यां च तत्सुतं ८९ स्नात्वा नैव स
तीर्थं च गुरुपत्नीं गतोः सूते उद्धरेत बलवान् स को मंत्रमुद्ग्रहणमात्रतः ९० मंत्रग्रहमात्रे
णजीवन्मुक्तो भवेन्नरः तत्स्पर्शात्सर्वतीर्थानि सद्यः पूता वसुंधरा ९१ अनेकजन्मपर्यंतं
दीक्षाहीनो भ्रमेन्नरः तदास्य देवमंत्रं च लभते पुण्यपोषतः ९२ समजन्मोपदेवानां कृत्वा
सेवां स्वकर्मतः लभते च वरैर्मंत्रं साविद्यां सर्वकर्मणां ९३ जन्मत्रयं तं निषेव्य निर्विघ्न
प्रभवेन्नरः विघ्नेशस्य प्रसादेन दिव्यज्ञानं लभेन्नरः ९४ तदा ज्ञानप्रदीपेन समालोच्य
महामतिः अज्ञानां पतनं छित्वा महामायां भवेन्नरः ९५ विष्णुमायां च प्रकृतिं दुर्गां दुर्ग
तिनाशिनीं सिद्धिदां सिद्धिरूपां च परमां सिद्धियोगिनीं ९६ वाणीरूपां च पद्मां च भद्रां
शैलप्रियार्थिकां नानारूपां तां निषेव्य जन्मनां शतकं नरः ९७ तत्प्रसादाद्भवेत् ज्ञानी ज्ञा
नानंदं तदा भवेत् हृत्पद्मराणाधिदेवं च महाज्ञानेन सनातनं ९८ शिवं शिवस्वरूपं च

111A

शिवदं शिवकारणं परमानंदरूपं च परमानंददायिनं ९९ सर्वदं मोक्षदं चैव स
नारं सर्वसंपदं अभयं चाभयदं चैव दीर्घायुष्यप्रदं परम् १०० इंद्रत्वं च परत्वं च दानं शोकं च
लीलया राजेंद्रत्वप्रदं चैव स्नाने हरिभक्तिदं १०१ जन्मत्रयं तमाराध्य चाश्वत्थो य प्रसा
दतः सर्वदस्य वरेणैव निर्मलं स्नानमालभेत् २ निर्मलस्नानदीपेन सुप्रदीपेन तत्त्ववि
त् ब्रह्मादितृणपर्यंतं सर्वं मिथ्यैव पश्यति ३ दयानिधेः प्रसादेन शंकरस्य महात्मनः
वरदस्य वरेणैव हरिभक्तिं लभेद् ध्रुवं ४ तदा निर्वृतिमाप्नोति साक्षात्सारं परात्परे यत्र देहे
लभेन्मंत्रं तद्देहावधि भासते ५ तत्र चैवोत्तिकं सस्कां बिभर्ति दिव्यरूपकं करोति दा
स्यं गोलोके वैकुंठे वा हरेः परे ६ परमानंदसंयुक्तो मोहादिषु विवर्जितः न विद्यते पुन
र्जन्म पुनरागमनं न हि ७ पुनः स्नानं भवेत्तीरे कृत्वा मानस्नानेपरं विप्रमंत्रोपासकानां
गंगादितीर्थसेविनां ८ स्वधर्मिणां च भिक्षूणां पुनर्जन्म न विद्यते तीर्थपवित्र्यजेत्स्वा
यं नित्यं कृत्वा हरिं भजेत् ९ अयं निरूपितो ह्याचारः स्वधर्मतीर्थसेविनां तन्नाममंत्रं प्रजपेत्स म३
सेवादिषु तत्परः १० तद्व्रतोपवासरतः स्त्रैविप्रसेवनं सद्देवाकदंबवालोष्टं वा का
चनेन तथा ११ समदृष्टिर्यस्य शश्वत् समं मन्यामीति कीर्तितः सदाचारो द्विजानां च

तिकी २

केलोभादिवर्जितः १२ कं तु किंचिद्न याचेन स संन्यासीति कीर्तितः अयाचितोपस्थिते

च २ चमिष्टामिष्टं भुक्तवान् १३ नयाचेद्ब्राणार्थी च स संन्यासीर्तितः सर्वत्र समबुद्धिश्च

ब्रं वै. हिंसामायादिवर्जितः १४ क्रोधाहंकाररहितः स संन्यासीर्तितः न च पश्येन्मुखं स्त्री तिकी ३

प्र. खं णां न तिष्ठेन्तत्समीपतः १५ अयं संन्यासिनां धर्मः उत्पाहकमलोद्भवः वैपर्ययेवि

११२ नाशश्च जन्मयोन्याम् अयं भवेत् १६ जन्मदुःखं जीविनामपि दारुणं सुरासुरकरयोनौ यामण्डूँखं५

112 वा गर्भे दुःखं सुदुःसहं १७ योनौ वा दुर्जंतूनां पश्वादीनां तथैव च गर्भे स्मरेति सर्वं

च कर्म जन्मशतोद्भवं १८ विस्मरेन्निर्गतो जीवो गर्भाद्वैष्णवमायया स्वदेहपातियत्ने

न हरो वा कीट एव वा १९ योनिरंध्रं न रेतश्च क्षेपातितपुरुषस्य च शुक्रशोणितयुक्तश्च।

सहमानत्वाणां भवेत् २० रक्ताधिके मातृसमः श्वेते पितृसमाकृतिः युग्माहे च भवे

त्पुत्रः कन्यका तद्विपर्यये २१ रविभौमगुरूणां च वारे चेत्तद्भवेत्सुतः अयुग्माहेत

वारे ३ द्दिने रवेश्च कन्यका भवेत् २२ दुःखीवापि सुखी वापि पूर्वकर्मानुरूपतः याहशेच लग्ने

जन्मग्रसकस्तादृशो भवेत् २३ प्रसूतिलग्नपर्यायां कर्तव्यो विचक्षणैः कललं ते ११२

कराञ्चैव पंचयञ्चदिने दिने २४ समसे बदराकारो मासे गोद्रसमो भवेत् मासत्रये

112A

मांसपिंडो हस्तपादादिवर्जितः सर्वावयवसंपन्नो देवमासेव पंचमे भवेत्तज्जीवसंचारः
षष्ठमासे भवेत्तवित् ३ः त्वोमस्वलप्तत्वास्यायोशक्तस्तद्वपंजरे मातुर्जरयान्नपानं
च भुंक्ते मध्यमस्थलस्थितिः हाहेतिशब्दं कृत्वा च चिंतयेदीश्वरं एवं च चतुरो मासान्त परे३
क्लापरमयातनो प्रेरितो वायुना काले गर्भाच्च निर्गतो भवेत् दिग्देशकालाधकमन्तो
विस्मृतो विष्णुमायया शाम्यद्विप्राम्स्तु समयुक्तः शिरस्प्रष्ट्यैवावधि पुरमोतान्यतनमश्च श१५
दि९ मशकादिनिवारणे दीनासुको दुःखीचरोतितत्र पुनःपुनः स्तनंधयोयमसमर्थश्चया
म१ नकवैनीमितः नवानीतिः स्मरत्स्मपौगंडावृधियायतः पौगंडेयातनोभृक्त्वा।
स्तमोतियातनाश्चनः ३२ नस्मरेन्नमायया देही गर्भादियातनाश्चनः भृहारैमेथुना
कल्वा५ तेष्वलोभमोहादिवेष्टितः ३३ कलत्रमन्त्रगे यत्नेन परिपालिये एवं यौवस्समर्थं व५
स्त्रिनावदेविद्विषणिनाः ३४ स्वमनर्थं च मन्येते वाधवासोदंत तथा यस्तीकज
गाश्चकोजगतिवश्चिोभवेत् ३५ कामस्यासामाद्विगुणंश्चपरायणो तिसूक्ष्मवत्
तदुत्तरेन्यानांचकुरोतिसततंपुनः ३६ तस्मैविनारुद्वलीर्थमनस्थ्रानिनाय ग२
तः पुनश्चमानवीयोनिर्लभामिभारते यदि ३७ तदानीर्थगामिष्यामि [illegible]

भक्ताभिकृष्णमित्यहो इत्येवमात्मिमनसि कुर्वंतंतं जपंहरं ३८ गत्वानियमहृतस्यकालेग्रा
मेनिदारुणः सपस्येयमहृतंचपाशहस्तंचदंडिनं ३९ अतीवकोपरक्ताक्षं विकृताका
ब्र॰वै॰ रमुल्वणं दुर्निवार्यमपापेषु बलिष्टंचभयंकरं ४० तंदृष्टसर्वसिद्धिदं सर्वोहृष्टपुरःस्थि
प्र॰खं॰ तं दृष्टिमात्रान्महाभीतो विराम त्रेच समुत्सृजेत ४१ तदाप्राणान्नत्यजेन्मयो देहंच
११२ पांचभौतिकं [illegible]श्रेयष्टमात्रपुरुषं गृहीत्वायमकिंकरः ४२ विन्यस्यच भोगदेहे
113 स्वस्थानं स्थापयेत्ततः जीवोगत्वायमं पश्येत्सर्वधर्मज्ञमेवच ४३ रत्नसिंहासन
२७ स्थंच सुस्थितं सुस्थिरं परं धर्माधर्मविचारज्ञं सर्वज्ञं सर्वतोमुखं ४४ विन्यस्य सुकाधि
कारंच विधात्रावर्धितं शुभं वह्निशुद्धांशुकाधानं रत्नभूषणभूषितं ४५ वेष्टितं पा
र्षदगणैर्दैत्यैः स्तापितं कोटिभिः जपंतं श्रीकृष्णनाम शुद्ध स्फाटिकमालया ४६ ध्या
यमानं तन्मयाश्रुपुलकांचितविग्रहं सगद्गदस्साश्रुनेत्रं सुंदरं सुमदर्शनं ४७
अतीवकमनीयंच शश्वत्स्थिरयौवनं स्वतेजसा प्रज्वलंतं सर्वदृश्यं पविनं
शरत्पार्वणचंद्राभं विचित्र पुरःस्थितं दुष्टानां नश्यातरूपपापिनांच भयंकरं ४९ ११२
तंदृष्ट्वाप्रणमेद्देही महाभीतश्च तिष्ठति चित्रगुप्तविचारेण येषां यद्विंतफलं ५०

अभाञ्च भेचक्रकृते तदेवरविनंदनः एवं नेषां गतानां पाति निर्हृति नीमिल्लि देहिनां ५१ निर्दृ
तेः कृतरूपं च श्रीकृष्णपादसेवने इत्येवं कथितं सर्वं वरं प्रार्थ्ययवांछितं ५२ सर्वेदा ।
स्वामिदेवत्वन्न मे साध्यं च किंचन ३ ३ च इद्रं वचनानभद्रं किमे सर्वस्य प्रयोजनं ५३
कल्पवृत्तम मनि श्रेष्ठदे हिमे परमं पदं महेंद्रस्य वचः श्रुत्वा महस्य मुनिपुंगवः ५४ नम
वाच वचः सत्यं वेदोक्तं सारमेव च ३ मा वाच परं पदं विषयीनामहेंद्रानि सुदुर्लभं ५५
मक्तिर्मुक्ति ध्यानानां चुनलयेन भक्तानेपि च आविर्भावः स्थितिर्विधौ नित्यो भावो लयेऽपि च
आविर्भावः स्थितिर्विधौ नित्यो भावो लयेऽपि च यथा जागरणास्वप्नभिर्भवेन्नवक्रमेण च
यथा भ्रमं त्रिकालस्य तथा विपर्ययनो भवं चक्रनेमिक्रमेणैव नित्सुमेवं सूरेच्छया ५८
पलमेकं भवेदेव यथा विपलषष्टिभिः षष्टिभिश्च पलैर्दंडो मुहूर्त्तो द्विगुणात्ततः ५९
त्रिंशदेव मुहूर्त्तेनश्च भवेदेव दिवानिशं दशपंच दिवारात्रौ पक्षमेकं विदुर्बुधाः ६० अ
नत्रयेनायनं चनाभ्यां हाभ्यां च वत्सरः विंशत्सहस्राधिकैरेव त्रिवत्सरैः शालक्षकैः ६१
वत्सरैनव कालनश्च युगनाम्नवारएव च षष्ठ्याधिकं पंचशते सहस्रेपंचविंशतो ६२
युगेन नरानां च कात्पुर्मनोरायुः प्रकीर्तितं युगलेंद्रनिपाते च सहस्राधिकेपवच १

ब्र॰वै॰ नियतोब्रह्मणस्तत्रभवेत्प्राकृतिकोलयः लयेप्राकृतिकेवत्सकृष्णस्यपरमात्मनः ४
ब्र॰खं॰ चक्षुर्निमेषस्सृष्टिश्चपुनरुन्मीलनेनतथा ब्रह्मसृष्टिलयानांचसंख्यानास्तिश्रुतोध्रुवे
११४ ५ यथापृथिव्यारेणूनामित्याहचहूशोश्वरः एतेषांमोक्षणानास्तिकथनानिचयानि
च सृष्टिसूत्रस्वरूपाणिचान्यंब्रह्मणंवरंस्मर मुनींद्रस्यवचः श्रुत्वामहेंद्रोविस्मितोमुने
114 स्वात्मनः सर्वैमैश्वर्यंवरयामासतत्रवै ॐपाप्यसिचिरेणोवहुन्तुकाम्ययोगरह ७ इंद्रो
ललाभस्यानंचनसंपद्धिपदंविना ६९३ श्री ह्म व म पु णे रा ण र
द वा प्र ति ३ नी ह्य द्व वा म ल पा ने य श मो यः
इइ ना द वाच श्रीकृष्णस्यगुणांश्रुत्वावीतरागोवभूवसः वैराग्यंवर्धयामासतस्य
ब्रह्मन् दिनेदिने १ मुनिस्थानात्मृहंगत्वासददर्शामरावतीं दैत्यैश्चसुरसंघैश्चसमा
कीर्णांभयाकुलां २ विषन्नोलव्धवास्तुत्रवेफहीनांचकुत्रचित् पित्रमातृकलत्रा
दिविहीनांगानिचेचलां ३ शत्रुग्रस्तांचतांदृष्ट्वाजगामवाक्पतिंप्रति शक्रोमंदाकिनी
नीरेददर्शगुरुमीश्वरं ४ ध्यायमानंपरंब्रह्मगंगातोयस्थितंपरं सूर्याभिमुखमूर्ध्व ९५
मुखंचविस्मितोमुने ५ साश्रुनेत्रंपुलकितंपरमानंदसंयुतं वरिष्ठंचगरिष्ठंचय

114A

मिष्टमिष्टमेव नै ६ श्रेष्ठं चुवं युवर्गाणाम भति श्रेष्ठं च ज्ञानिनां ज्येष्ठं श्रान्तवर्णाणां नेष्टं
च सुरवैरिणा ७ दृष्ट्वा गुरुजनं पंतं च नत्र तस्थौ सुरेश्वरः प्रहृष्टां तेगुरुं दृष्ट्वा चोत्थितेमप्र।
णानामसः ८ प्रणाम्य चरणांभोजे करौ तौ च सुसंकुरुमुद्रु वृत्तांतं कथयामास सब्रह्मणा
पादिकेन यथा ९ पुनर्वरोपलब्धं च ज्ञानमग्रामिसमंडलेभो वैरिग्रस्तांस्वपुरीं क्रमेणैव
सुरेश्वरः १० शिष्यस्य च वचनं श्रुत्वा सतां बुद्धिमतां वरः बृहस्पतिरुवाचेदं कोपर
क्तलोचनः ११ श्रुतं सर्वं सुरश्रेष्ठ मा रोदीर्वचनं मम नकातेरोहिनी नित्तवि
पत्तौ च कदाचन १२ श्रीगुरुरुवाच संपत्तिर्वा विपत्तिर्वा न स्युरास्तमद्रूपिणी ।
स्वस्वकर्मयज्ञाचस्वयं कर्ता तयोरपि १३ सर्वेषां च भ्रमनेव शाश्वज्जन्मनिजन्मनि चक्रने
मिक्रमेणैव तत्र काप्यपरिदेवना १४ भुंक्ते हि स्वकृतं कर्म सर्वत्र चापि भारते शुभाशुभं च
यत्किंचित्स्वकर्मफलभुक्तमान् १५ नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि अव
श्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् १६ इत्येवमुक्तं वेदे च कौथुमेन परमात्मना सामग
कौनमशाखायां सर्वा सर्वयाकर्मलोद्भवं १७ जन्मभोगावशेषे च सर्वेषां कृतकर्मणां न्यू
नताधिकभावो पि भवेद्दैविककर्मणा १८ न्यूनताधिकभावोपिभवेद्दैविककर्मणा॥

ग्र॰वै॰
प्र॰ख॰
११५
115

वस्त्रदानेचवस्त्रत्वंमहाशुगुणंदिनेदिने १९ दिनभेदेकोटिगुणमसंख्यंवापुनः पुनः समे
देशेचवस्त्रनादानेशुगुणसमस्मृतं २० देशभेदेकोटिगुणमसंख्यंवाधिकंततः समेदे
शेसमेगुणपवस्त्रनाकर्तरेवच २१ पात्रभेदेशतगुणमसंख्यमसमोधिकं यथाफल
मिस्सानिस्त्रनाविचाधिकानिच २२ रूपकालोदेत्रभेदपात्रभेदफलंनथा सामान्य
दिवसेविप्रदानेसमफलंभवेत् २३ अमायांरविसंक्रान्त्यांफलशतगुणंभवेत् चात्र
मास्यापौर्णमास्यामनंतफलमेवच २४ मन्वंतरादिषुगणोः कोटिगुणंचफलमेवच सू
र्यस्यग्रहणेवापितन्तोदशगुणंभवेत् २५ अक्षय्यमत्रयंचैववचासंख्यफलमेवच ।
एवमन्यत्रगुणपाहेफलाधिकंभवेदिह २६ यथादानेतथास्नानेजपेयः पुण्यकर्म
सु एवंसर्वत्रबोद्धव्यंनराणांकर्मणाफलं २७ सामान्यदेशेदानेचविप्रेसमफलं
भवेत् तीर्थेदेवगृहेचैवफलंशतगुणंस्मृतं २८ गंगायांचकोटिगुणंदेवेनाराय
णफलं एवंसर्वत्रबोद्धव्यंफलाधिक्यंक्रमेणच २९ सामान्यब्राह्मणेदानेसममेवफ
लंलभेत् लक्षंविमेध्यप्रह्नेचपंडितेचजितेंद्रिये ३० विस्त्रमंत्रोपासकेचब्रूयेकोटि
गुणंभवेत् एवंसर्वत्रबोद्धव्यफलाधिक्यगुणंभवेत् ३१ यथादेशेनसहस्रेणम ११५

115A

घोरेण जलेन च कुंभं निर्माति चक्रेण कुंभकारो यथा भुवि ३२ तथैव कर्मसूत्रे
णफलं धाता ददाति च यस्मात्तु यास्त्विद्विधौ नौ वनारायणं भज ३३ स विधाता वि
धातुश्च पातः पाता जगत्त्रये स्रष्टुः स्रष्टा च संहर्तुः संहर्ता कालकालकः ३४ म
हाविपत्तौ संसारेयः स्मरेन्मधुसूदनं विपत्तौ न स्य संपत्तिः भवेदित्याह शंकरः ३५
इत्येवमुक्त्वा जीवश्च समालिंग्य पुरंदरं दत्त्वा शुभाशिषं श्रेष्ठं बोधयामास नारद ३६
इ श्री ब्र व म पु रा ण ना रद वा बृहस्पतिमहेंद्रसं दे
म ल पा ने वः श मो यः ३७ श्री ना रा ण वाच
हरिं ध्यात्वा हरिर्ब्रह्मन् जगाम ब्रह्मणः सभां बृहस्पतिश्च शक्रस्य सर्वैः सार्धं गतोऽस
ह १ पीत्वा गत्वा ब्रह्मलोकं दृष्ट्वा च कमलोद्भवं प्रणेमुर्देवताः सर्वाः गुरुणा स
ह नारद २ हेतोनेकथयामास स्वाचार्यो विधिं प्रभुं प्रहस्योवाच तच्छ्रुत्वा महे
न्वा २ द्रं कमलासनः ३ ब्रह्मो वाच वत्स महेन्द्र जानामि प्रयोजो मे विचक्षणः बृहस्पते
श्च शिष्यस्त्वं सुराणामधिपः स्वयं माता महत्सदलस्य विश्वभक्तः प्रतापवान् कु
लत्रयं पवित्रं च कण्ठसोदरकन्या भवेत् ४ माता पतिव्रता यस्य पिता शुद्धो जितेंद्रि

यः ४ मातामहोमातुलश्चकथंसोदरकृतोभवेत् ५ ततःपैतृकदोषेणदोषान्स्नानाम
ब्र.वै. हस्यच ६ गुरुदोषात्त्विमिदोषैर्हरिर्द्वेषीभवेद्ध्रुवं ७ सर्वात्मायस्माभगवान्सर्वदेहे
प्र.खं. ष्ववस्थितः यस्यदेहात्प्रयातिसशवःतत्क्षणाद्भवेत् ८ मनोहमिंद्रियेशश्च
११६ तत्तानद्रूपोहिशंकरः विष्णुःप्राणाश्चप्रकृतिःबुद्धिर्भगवतीसती ९ निद्रादयःश
116 क्तयश्चताःसर्वाःप्रकृतेःकलाःआत्मनःप्रतिबिंबश्चजीवोभोगीशरीरभृत् १०
आत्मनाशेगतेदेहात्सर्वेयांतिससंभ्रमाः यथावर्त्मेनिगच्छंतंनरदेवमिवानुगाः ११
अहंशिवश्चशेषश्चविष्णुर्धर्मोमहाविराट् वयंयदंशाभक्तास्तत्पुष्पंप्राकृतंत्वया
शिवेनरंजितंपादपद्मेपुष्पेणायेनच तत्सुदुर्वासमादत्तंदैवेनात्पकृतंस्मर १२ त
त्पुष्पंमस्तकेयस्यसकृत्पादाब्जसंयुतं सर्वेषांचसुराणांचतत्पूज्याग्रतोभवेत्
दैवेनवंचितस्त्वंचदैवंचबलवत्तरं भाग्यहीनंजनंमूढंकोवारक्षितुमीश्वरः १३
कृष्णंनमन्यतेयोहिश्रीनाथंसर्ववेदिनं मयाकृष्णोनदासीमहालक्ष्मीर्विहायते १४ तिर
शातयज्ञेनयालब्धादीक्षितेनत्वयापुरा साश्रीर्गताधुनाकोपात्कृष्णनिर्माल्यवर्जि ११६
तात् १५ अधुनागच्छवैकुंठंमयाचगुरुणासह सेवयातत्रश्रीनाथंश्रियंप्राप्स्य

116A

क्तिनहृष्टान् इत्येवमुक्त्वा सब्रह्मा सर्वैः सुरगणैः सह शीघ्रं जगाम वैकुंठं यत्र श्रीधरस्तया
सह १९ तत्र गत्वा परं ब्रह्म भगवंतं सनातनं दृष्ट्वा तेजः स्वरूपं तं प्रज्वलंतं स्वतेजसा ग्रीष्म
मध्याह्नमार्तंडशतकोटिसमप्रभं शांतं चानादिमध्यांतं लक्ष्मीकांतमनंतकं २१ चतुर्भु
जैः पार्षदैश्च सरस्वत्याश्रुतेन शुभं भक्ताप्तभिर्वै देश्च गंगया परिसेवितं २२ तं प्रणेमुः सुराः
सर्वे मूर्ध्नी ब्रह्मपुरोगमाः भक्तिनम्राः साश्रुनेत्राः तुष्टुवुः पुरुषोत्तमं २३ दृष्ट्वा तं कथया
मास सर्वं ब्रह्मा कृतांजलिः रुरुदुर्देवतास्सर्वा व्याधिकैर्दानवार्दिताः २४ सुदर्शं सुरगणा
इ विपद्ध्वस्तभयाकुले वस्त्रभूषणमूल्यं च वाहनादिविवर्जितं २५ शोभाशून्यं हतश्रीकम
तिनिष्प्रतिमपरं उवाच कातरं दृष्ट्वा प्रसन्नो भयभंजनः २६ श्रीना यण च मा भैः ब्र
ह्मन्देवसराभयं किं वो मयि स्थिते दास्यामि लक्ष्मीमचलां परमैश्वर्यवर्धिनीं २७ किंचि
त्तु मद्वचनं किंचित्सूयतां समयोचितं हितं सत्यं सारभूतं परिणामे सुखावहं २८ ज
नाश्च संस्ख्यामि च स्वस्था मदधीनाश्च संततं यथा तथाहं मद्भक्तः पराधीनो स्वतंत्रकः २९
यं यं दृष्टो हि मद्भक्तो मत्परो हि निरंकुशः तत्र देहेन तिष्ठामि पद्मया सह निश्चितं ३०
दुर्वासाः शंकरांशश्च वैष्णवो मत्परायणाः ततः शापादयं गतोऽहं च सश्रीको वारणादपि ३१

यत्रमंत्रविद्धन्निर्नास्तिवल्लमीचशिलार्चनं नभोजनंचविप्राणांनपश्चात्तत्रतिष्ठति ३२ मा
क्र.वै. ङ्कानांमन्दिरायत्रयत्रभवेत्स्मराः महाकष्टामहालक्ष्मीस्ततोयातिपरांभवात् ३३ माड्
प्र.खं क्तिनैर्हीं योमूढोयोभुंक्तेहरिवासरे ममजन्मदिनेचापियातिश्रीनरहादपि ३४ मन्त्रा
१९ मविक्रयीयश्चविक्रीणातिसकन्यकां यत्रातिथिर्नभुंक्तेचमत्प्रियायातितद्गृहात् ३५
117 पापिनोयश्चगृहंयातिमद्भक्तोनपाठकं महाकष्टाततोयातिमद्दिशात्कमलालया
स्त्रस्नात्राणांशवदाहीचभाग्यहीनश्चब्राह्मणः यातिकष्टातद्गृहाश्चदेवाः कमलवासिनी
शूद्राणांसूपकारोयोग्रामणांवृषवाहकः ततोयथानुभीनाचकमलायातितद्गृहात्
३७ विप्रोयवनसेवीयादेवलःसूद्रवाचकः ततोयायानुभीनाचतद्गृहाद्यातिवैस्त्रवी विश्वा
सघातीमित्रघ्नोनरघातीकृतघ्नकः योगम्यागम्यकोविप्रोमद्भार्यायातितद्गृहात् श्रे या ५
ष्ठहृदयःक्रूरोहिंसकोनिंदकोद्विजः ब्राह्मणोपद्रजातश्चयातिदेवीचतद्गृहात् यो
विप्रः शूद्रीपुत्रोमहापापीचतत्पतिः श्रीरात्रेचयोभुंक्तेतस्मायातिजगत्प्रसूः ४२
न२ तत्रांगुष्ठिनिनिवरंत्तैर्योयोहिलिखेन्महीं हलोमलिनवासाश्चसात्प्रयातिचतद्गृहात्
४३ सूर्योदयेद्विजोभुंक्तेचदिवाशायीचब्राह्मणः दिवामैथुनकारीतस्मायातिहरिप्रिया ४५ १९

[illegible] द्विजो [illegible]
पिता ४४ आचारहीनो यो विप्रो यश्च स्वद्रव्यतिस्पृही अदीक्षितो द्विजो मूढस्तत्साहो
लाश्रयाणि च ४५ स्त्रियःपादश्वनश्चौवाधः शौनेत्रानडुर्बलः शमश्रुयतिर्यो वाल्मीया
ती वने तद्व्रतानसती ४६ शिरःस्नातश्च तैलेन योन्यदेवमपस्पृशेत् स्नानं गेच वादशेश
घरमायाणि च तद्गृहात् ४७ व्रतोपवासहीनो यः संध्याहीनोस्त्वि द्विजः विलम्भ
कि विद्विनो यस्तत्स्नायाणि हरिस्थिता ४८ ब्राह्मणानिंदयेद्यो हि नोस्म [illegible] चसंततं
तीर्थं दिसमेरयाहीनो याति सर्वमस्कृतनः ४९ यत्र यत्र हरेर्वेचार्दरे तत्कीर्तनं शुभं
तत्र तिष्ठति सा देवी सर्वमंगलमंगला ५० यत्र शंसो महास्य तद्भक्तस्य पितामह
सा च हरिप्रिया देवी तत्र तिष्ठति संप्रतं ५१ यत्र शंखध्वनिः शंखे शिलाचक्रतुलसीदलं
तत्सेवा च वणं ध्यानं तत्र सा परितिष्ठति ५२ शिवलिंगार्चनं यत्र तस्य चैवकीर्तनं शुभं
दुर्गार्चनं तद्गुणाश्च तत्र पद्मा निवासिनी ५३ विप्राणां सेवनं यत्र तेषां च भोजनं शुभं
अर्चनं सर्वदेवानां तत्र पद्मामुखी सती ५४ इत्युक्त्वा च सुरान्सर्वान्रमा मा हरिस्पतिः
क्षीरोदसागरे जन्म कलयानि लभेति च ५५ इत्युक्त्वा च जगन्नाथो ब्रह्माणं पुनरा

इव मथितासागरं लक्ष्मीर्देवेभ्योपिहि पश्यते ५५ इत्यन्त्काकमलाकांतोजगामा
भ्यंतरं मते देवाश्चैरेणकालेन पपुःक्षीरसागरं ५६ मंथानं मंदरं कृत्वा कूर्मंकृ
ब्र.वै. त्वाच भाजनं कृत्वा शेषमयपाशं सुरासुरकृत्र्यकर्षणं ५७ धन्वंतरीं च पीयूषमुच्चैःश्र
प्र.ख वसमीप्सितं नानारत्नं हस्तिरत्नमाडुलं लक्ष्मीसुदर्शनं ५८ वनमालादलं सा दीव्यरम्
११८ शार्ङ्गिने मते सर्वेश्वराय रम्याय विश्वे वैवेलवी समनी ५९ देवेभ्यश्चिनिसा च कमलेण
118 शंकरेणाच दैत्यहर्षिं स्वरं गृहे ब्रह्मणशापविमोचने ६० भ्रातृदेवाः स्वविषयं दैत्ये
र्लभयं करे: महालक्ष्मीप्रसादेन वरदानेन नारद ६१ इत्येवं कथितं सर्वं लक्ष्म्यु
पाख्यानमुत्तमं सुखदं सारभूतं च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ६२२ श्री ब्र ह्म व
र्ते ह्य पु नारा णा रद वादे ह्याल पाख्या पंच शततमो
ध्यायः ३५ ना द वाच हरेरुत्कीर्तनं भद्रं श्रुतं तज्ज्ञानमुत्तमं ईप्सितं लक्ष्म्युपाख्या
नं ध्यानस्तोत्रादिकं वद हरिणा पूजिता पूर्वं ततो ब्रह्मादिभिस्तया शक्रेण भ्रष्ट्रा
ज्येनसार्धं सुरगणेन च पूजिता केन ध्यानेन विधिना केन वा पुरा स्तवेन वा केन स्तो ११८
त्रेण परमेश्वर्यं ब्रूहि ना रा य ण उ वा च पूजां चकार देवेशो ब्रह्मणा च शुभे सा

118A.

पुरं स्थितेषु मुनिषु ब्रह्मणो पुत्रतो हरेः से वाद्दिशु च देवेषो ज्ञानावाम्निशिवो मन्वे पारि
जातस्य पुष्पं च महीं त्वा चेदनोदितं ध्यात्वा देवीं महालक्ष्मीं पूजयामास नारद ध्याने
च मामवेदोक्तं यदुक्तं ब्रह्मणो पुरा ६ हरिणा तेन ध्यानेन तत्रिवो पद्मयामिते सहस्रद
लपद्मस्य कर्णिकावासिनी पुरा ७ शरत्पार्वणकोटीन्दुप्रभामुष्टिककरावरं स्वतेज
सा प्रज्वलंती सुखदृश्यां मनोहरां ८ प्रतप्तकांचननिभा शोभा मूर्त्तिमती सती रत्न
भूषणभूषाढ्या शोभिता पीतवाससा ९ ईषद्धास्यप्रसन्नास्या स्वस्थास्थिरयौवना
सर्वसंपत्प्रदात्री च महालक्ष्मी ततः शुभे १० ध्यानेनानेन ता ध्यात्वा नानोपहारसंयु
तः संपूज्य ब्रह्मवाक्येन चोपचारेण षोडश ११ स्तौ भक्त्या विधानेन प्रत्येकं मंत्रपूर्वकं
प्रशस्तानि प्रकृष्टानि दुर्लभानि वरानि च १२ अमूल्यरत्नसारं च निर्मितं विश्वक
व४ र्मणा आसनं च विचित्रं महालक्ष्मि प्रगृह्यतां १३ शुद्धं गंगोदकमिदं सर्ववंदि
तमीप्सितं पापेध्मवह्निरूपं च स्नानीयं कमलालये १४ शुभं चंदनपूर्वादिसंयुक्तं
जाह्नवीजले शंखगर्भस्थितं शुद्धं गृह्यतां पद्मवासिनि १५ स्वागंधि विमलनेव च
श्वेताधामलकं तल्लम् देहसौंदर्यबीजं च गृह्यतां श्रीहरिप्रिये १६ यत्रनिर्यासरूपं

पी १

वगंधद्रव्यादिसंयुतं श्रीकृष्णकांतेरूपं च पवित्रं च प्रगृह्यतां १७ मलयाचलसंभूतं।
प्र. वै. वृक्षसारं मनोहरं सुगंधियुक्तं सुखदं चंदनं देवि गृह्यतां १८ [illegible] जगा।
प्र. कृ. ध्वांतःस्वरूपं च ध्वांतमध्वंसकारणं प्रदीपं च स्वरूपं च प्राणरक्षणकारणं १९ नष्टिदे
११९ पुष्टिदं चैवमन्नं च प्रतिगृह्यतां शाल्यन्नं च सुपक्वं च शर्करागव्यसंयुतं २० सुस्वाद।
युक्तं पेयं च परमान्नं च गृह्यतां शर्करागव्यपक्वं च सुस्वादु सुमनोहरं २१ मयानिवेदि
119 तैलं स्वस्तिकं प्रतिगृह्यतां नानाविधानि रम्याणि पक्वानि च फलानि च २२ स्वा
दुयुक्तानि मे केलेर सत्कं फलदानि च सुरभीस्तनयुक्तं च सुस्वादु सुमनोहरं २३ म
ध्योमस्तं च गव्यं च गृह्यताम च्युतप्रिये सुस्वादुरससंयुक्तं इक्षुहृदरसोद्भवं २४ अग्नि।
च ५ पक्वमपक्वं गुडं चैव देवि गृह्यतां यवगोधूमसस्यानां चूर्णरेणुसमुद्भवं २५ सुपक्वं गुड
गव्यं क्षीरमिष्टान्नं देवि गृह्यतां सस्यचूर्णोद्भवं पक्वं स्वस्तिकादिसमन्वितं २६ मयानि
वेदितं देवि मिष्टं च देवि गृह्यतां पार्थिवं बहुलभेदं च विविधं द्रव्यकारणं २७ सुस्वादुरससं
युक्तं मिष्टं च देवि गृह्यतां शीतवायुप्रदं चैव दाहे च सुखदं परम् २८ कमले गृह्यतां ११९
चेदं व्यजनं श्वेतचामरम् तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितं २९ जिह्वाजाड्यच्छेदकरं।

दि।

तांबूलं देवि गृह्यतां सुवासितं सुशीतं च पिपासानाशकारणं ३० जगज्जीवनरूपं जीवनं
देवि गृह्यतां देहसौंदर्यबीजं च सदा शोभाविवर्धनं ३१ शोभायानं श्रीकरं च भूषणं देवि
गृह्यतां नानाकुसुमनिर्माणं बहुशोभाप्रदं परं ३२ सुरभूमिप्रियं शुद्धं माल्यं देवि प्रगृ
ह्यतां शुद्धिदं शुद्धरूपं च सर्वमंगलमंगलं ३३ गंधवस्तूद्भवं रम्यं गंधं देवि प्रगृह्यतां पुण्य
तीर्थोदकं चैव विशुद्धं शुद्धिदं सदा ३४ गृह्यतां कृष्णकांते च रम्यमाचमनीयकं रत्नसारा
दिनिर्माणं पुष्पं चंदनसंयुतं ३५ यद्यद्द्रव्यमपूर्वं च पृथिव्यामपि दुर्लभं देवभूषार्हभो
ग्यं च तद्द्रव्यं देवि गृह्यतां ३६ द्रव्याण्येतानि दत्वा च मूलेन देवकीभवः मूलेन जापम
मू६ ष्टाचदशलं विधानतः ३७ जपेन दशलक्षेण मंत्रसिद्धिर्भवेद्ध्रुवं मंत्रश्च ब्रह्मणो दत्तः
कल्पवृक्षसमन्वितः ३८ लक्ष्मीमायाकामवाणीङेन्ता कमलवासिनी वैदिको मंत्ररा
जोयं प्रसिद्धो द्वादशाक्षरः ३९ कुबेरोनेन मंत्रेण सर्वैश्वर्यमवाप्तवान् राजराजेश्वरो
दक्षः सावर्णिर्मनुरीश्वरः ४० मंगलोनेन मंत्रेण सप्तद्वीपवतीपतिः प्रियव्रतोत्तानपादौ
केदारो नृपएव ४१ एते प्रसिद्धा राजेंद्रा मंत्रेणानेन नारद सिद्धे मंत्रे महालक्ष्मीः शुक्राय दर्श
नं ददौ ४२ रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानस्थावरप्रदा सप्तद्वीपवतीपृथ्वीछादयंतीत्विषाच सा

श्वेतंचंपकवर्णाभारत्नभूषणभूषिता ईषद्धास्यप्रसन्नास्याभक्तानुग्रहकातरा विभूती
ब्र·वै· रत्नमालांचकोटिचंद्रसमप्रभः दृष्ट्वानमात्मसंक्रांतोनष्टावृत्तोपुरंदरः ४५ पुलकांचि
प्र·खं· तसर्वांगः साश्रुनेत्रः कृतांजलिः ब्रह्मणोचप्रदत्तेनस्तोत्रराजेनसंस्तुत ४६ सर्वाभीष्टप्र
१२० देनैववैदकेनैवचवच ॐनमोमहालक्ष्म्यैः ई ३ च नमःकमलवासिन्यैनाराय
120 ण्यैनमोनमः ४७ कृष्णप्रियायैसारायैपद्मायैनमोनमः ४८ पद्मपत्रेक्षणायैचपद्मास्या
यैनमोनमः ४८ पद्मासनायैपद्मिन्यैवैष्णव्यैचनमोनमः ([illegible]
[illegible] नमोऋद्धिस्वरूपायैऋद्धिदायैनमोनमः ४९ कृष्णवक्षःस्थितायैचकृष्णेशायैनमो
नमः चंद्रशोभास्वरूपायैरत्नपद्मेचशोभने ५० संपत्त्यधिष्ठातृदेव्यैमहादेव्यैनमोनमः
सस्याधिष्ठातृदेव्यैचसस्यायैचनमोनमः ५१ वैकुंठेचमहालक्ष्मीः क्षीरोदसागरेरमाः
स्वर्गलक्ष्मीरिंद्रगेहेराजलक्ष्मीनृपालये ५२ गृहलक्ष्मीश्चगृहिणांगेहेचगृहदेवता
सुरभीसागराणांमातादक्षिणायज्ञकामिनी ५३ अदितिर्देवमातात्वंकमलाकमलालये ।
स्वाहात्वंचहविर्दानेस्वधापस्कृता ५४ त्वंहिविष्णुस्वरूपाचसर्वाधारावसुंधरा शुद्धसत्त्वस्व-
रूपात्वंनारायणपरायणा ५५ क्रोधहिंसावर्जिताचवरदाशारदाशुभा परमार्थ- १२०

120A

प्रदात्रे च हरिदास्यप्रदा परा ५६ यथा विना न श्यानः सर्वं भस्मीभूतमसारकं जीवन्मृतं च
विश्वं च शवतुल्यं यया विना ५७ सर्वेषां च प्रधानानां सर्वं बीजस्वरूपिणी यया विना न
संभाव्यो वा यं वेदो वा ध्रुवः सत ५८ त्वया हीनो वंधुहीनस्त्वया युक्तः सदा ध्रुवः धर्मार्थ
काममोक्षाणां त्वं च कारणरूपिणी ५९ यथा मानानुलनं यानो शीघ्रनोशो भवेन्मतः न
थानेस वेदामानानां सर्वेषां सर्वविश्वतः ६० मातृहीनस्तनं यथा समवेजीवति देवतः
त्वया हीनो जनः कोपि न जीवत्येव निश्चितं ६१ सुप्रसन्नस्वरूपा त्वं मां प्रसन्ना भवां
बिके वैरिग्रस्तं च विषयं देहि मह्यं सनातनि ६२ वयं यावत्त्वया हीना वंधुहीनाश्च
भिक्षुकाः सर्वसंपद्विहीनाश्च तावदेव हरिप्रिये ६३ राज्यं देहि बलं देहि ज्ञानं देहि सुरेश्वरि हि ८
कीर्तिं देहि धनं देहि यशो मह्यं च देहि मे ६४ कामं देहि मतिं देहि भोगान्देहि हरिप्रिये
ज्ञानं देहि च धर्मं च सर्वसौभाग्यमीप्सितं ६५ प्रभावं च प्रतापं च सर्वाधिकारमेव च ।
जयं पराक्रमं युद्धे परमैश्वर्यमेव च ६६ इत्युक्त्वा च महेन्द्रश्च सर्वैः सुरगणैः सह प्रणना
म साश्रुनेत्रो मूर्द्ध्ना चैव पुनः पुनः ६७ ब्रह्मा च शंकरश्चैव शेषो धर्मश्च केशवः स
र्वे चक्रुः परीहारं सुरार्थे च पुनः पुनः ६८ देवेभ्यश्च वरं दत्वा पुष्पमालां मनोह

ब्र.वै.
७
१२१
[121]

वं केशवाय देवो लक्ष्मीः संतुष्टा सुरसंसदि ॥ १९ ययुर्देवाश्च संतुष्टाः स्वं स्वं स्थानं च ना
रद देवी ययौ हरेः स्थानं हृष्टा क्षीरोदशायिनः ॥ २० ययतुश्चैव स्वगृहं ब्रह्मेशानौ च ना
रद दत्वा शुभाशिषं तौ च देवेभ्यः प्रीतिपूर्वकं ॥ २१ इदं स्तोत्रं महापुण्यं त्रिसंध्यं यः पठेन्न
रः कुवेरतुल्यः स भवेद्राजराजेश्वरो भवेत् ॥ २२ सिद्धस्तोत्रं यदि भवेत्सोपि कल्पतरु
र्नरः पंचलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणां ॥ २३ सिद्धस्तोत्रं यदि पठेन्मासमेकं च यत्न
तः महासुखी च राजेंद्रो भविष्यति न संशयः ॥ २४ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे लक्ष्मी
स्तोत्रं ॥ नारद उवाच ॥ श्रुतं दुर्वाससा दत्तं ममलेवयस्य मस्तके तस्य सर्वं श्रुतः इंद्रेण मुक्तं
पूर्वं त्वया प्रभो ॥ १ ॥ तदेव स्थापितं देवा गजेंद्रस्यैव मस्तके कुतो जन्म गणेशस्य च म
त्तो वनं गतः ॥ मूर्ध्नि वै गणाधिपतेः शनैर्दृष्ट्या शुभान्विते तत्कथं येस्थापयामास हस्ति
मस्तिष्कं हरिः स्वयं ॥ ३ ॥ श्रुत्वा नोक्तं देवरकं संरुच्च पुरंदरः ॥ नारायण उवाच ॥ यदा शशाप
शक्रं चंडदुर्वासा मुनिपुंगवः ॥ ४ ॥ तदा नास्त्यावनं जुन्म सुहृत्काले वभूव हे सर्वोचरेडुः
गिता देवाव भ्रमर्भ्रलक्ष्मापतः ॥ ५ ॥ पुष्पात्मरूपनालं लक्ष्मीवृंशाच चरदरैर्मेने ॥ ६ ॥ इति
श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे नारायणनारदसंवादे लक्ष्म्युपाख्याने षड्विं १२१

121A.

षोध्यायः ३६ नारद उवाच नारायण महाभाग नारायण मम प्रभो त्वयैव यत्
नेव यशस्ता तेजस्मानिषा १ त्वमेव ज्ञानिनां श्रेष्ठः सिद्धानां योगिनां तथा तपस्वि
नां मुनीनां च श्रुता वेदविदां वर २ महालक्ष्म्या उपाख्याने विज्ञाने सत्य दृष्टं ते अ
न्यत्किंचिदुपाख्याने निगूढं वद सांप्रतं ३ अतीव गोपनीयं च यदुपयुक्तं च सर्वतः
अप्रकाशं पुराणेषु वेदोक्तं धर्मसंयुतं ४ नारायण उवाच नानाप्रकारमाख्यान
मप्रकाशं पुराणतः श्रुतं कतिविधं ब्रह्मा लोके ब्रह्म सनातनं तेषु यत्सारभूतं च
श्रोतुं किंवा त्वमिच्छसि तन्मे ब्रूहि महाभाग पश्चाद्दास्यामि तत्त्वतः ६ नारद उवा-
स्वाहा देव हविर्दाने प्रशस्ता सर्वकर्मसु पितृदाने स्वधा शस्ता दक्षिणा सर्वतो वरा
७ एतासां चरितं जन्म फलं प्राधान्यमेव च श्रोतुमिच्छामि त्वद्वक्त्राद्वेदविदां वर
८ सौतिरुवाच नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः कथां कथितुमारेभे
पुराणोक्तां पुरातनीं ९ नारायण उवाच सृष्टेः प्रथमतो देवा स्वाहारार्थं ययुः पु
रा ब्रह्मलोके ब्रह्मसभामगमन्सो मनोहरां १० गत्वा निवेदनं चक्रुराहारहेतुकं म
ने ब्रह्मा श्रुत्वा प्रतिज्ञाय निषेवे श्रीहरिं परं ११ यज्ञरूपो हि भगवान्कलया नि२

चचम्भूवसः यत्रेयपद्विर्दानंदतनेभयस्य ब्रह्मणः १२ हविर्दद्तिविप्राश्च भक्त्या च।
ब्र. वै. हविद्यादयः स्वरानेवग्रामश्चैवतदानंमनिपुणाः १३ देवाविप्रगणास्ते सर्वेन लेभिरो
प्र. खं. चयपुनः गत्वानिवेदनंचक्रुर्ब्रह्मणाभावदेतकं १४ ब्रह्माश्रुत्वा च ध्यानेन श्री
१२२ कृष्णंशरणंययौ पूजांचकार प्रकृतेर्ध्यानेनैव तदाज्ञया १५ प्रकृतिः कलया चै
व सर्वशक्तिस्वरूपिणी बभूव दाहिकाशक्तिरग्नेः स्वाहा स्वकामिनी १६ ग्रीष्मम
122 ध्याह्नमार्तंडप्रभाच्छादनकारिणी अतीवसुंदरी रामा रमणीया मनोहरा १७ ईष
द्धास्यप्रसन्नास्या भक्तानुग्रहकातरा उवाचेति विधेरग्रे पद्मयोने वरं वृणु १८ विधि
स्तद्वचनं श्रुत्वा संभ्रमात्समुवाच तां ब्रह्मोवाच त्वमग्नेर्दाहिकाशक्तिर्भव पत्
नी च सुंदरी दग्धुं न शक्तः स्वकृतीः हुताशश्च त्वया विना त्वन्नामोच्चार्य मंत्रांते यो
दास्यति हविर्नरः सुरेभ्यस्तत्प्राप्नुवंति सुराः सानंदपूर्वकं अग्नेः संपत्स्वरूपा च श्री।
रूपा च गृहेश्वरी २१ देवानां पूजिता शश्वन्नरादीनां भवांबिके ब्रह्मणश्च वचः।
श्रुत्वा सा विषण्णा बभूव ह २२ तमुवाच ततो देवी स्वाभिप्रायं स्वयंभुवं प्रकृत्यु १२२
वाच अहं कृष्णं भजिष्यामि तपसा सुचिरेण च २३ ब्रह्मंस्तदन्यत्किंचित्स

122A

सर्वब्रह्ममयंचैव विधातारंजगतांतथा सर्वेशंसर्वसंजयः प्रभुः विभुर्निःशेषोविश्वंचधर्मः
साक्षीचधर्मिणां सर्वाधारःसर्वोदेवानांगणेशोमुनिगणेश्वरः २५ प्रकृतिःसर्वसूः
पत्र२ सर्वभूतानांप्रसादतः ऋषयोमनवोदेवाश्चवशजिनायनिषेवच २६ तस्मादपद्मपर्मे
कभावेनकिंतयाम्यहं पद्मासपद्मसमिस्तुकापद्ममालाभानसारतः २७ ज
गामतद्मेपद्मपद्मादीश्चवपद्म तपस्तेपेलदवर्षमेकपादेनपद्मजा २८
तदाददर्शश्रीकृष्णंनिर्गुणंप्रकृतेःपरं अतीवकमनीयंचहृष्टाचैकरूपिणी २९ श्रीरस्व+
मूर्छामवापकामेनकामेशस्यचकामुकी विज्ञायतदभिप्रायंसर्वज्ञस्तमुवाच
ह समन्याप्यचसक्रोडेदीनांगानपयाविरे श्रीकृष्णउवाच वाराहेचवनमीश्व
नममपत्नीभविष्यति नाम्नानाग्नजितीकन्याकांतेनग्नजितस्यच अधुनाधैर्य
हिकान्तेभवपत्नीचभाविनी मेत्रेगरूपाहंताचमत्प्रसाद्भविष्यसि अग्निस्त्वां
भक्तिभावेनसंहृष्टोसिदहेश्वरी ३३ रमिष्यामितयासार्धंरामयारमणीयया ३
स्वकान्तंपेदेवोदेवीमाप्याप्सनारद ३४ तेजोनरागाममंत्रज्ञातोवह्निर्वेनिदशा
तः सामवेदोक्तध्यानेनध्यात्वाजगदंबिका ३५ मेषस्यपवित्रष्ठावपाणिंजया

श्र३ ता।

गा॰

ब्र॰वै॰
प्र॰ख॰
१२३

123

हमंत्रतः तदाद्वैकं वर्षशतं मेरेमेरामयासह ३६ अनीवनिर्जनेरम्ये संभोगेहिवव
देसदा वभूवगर्भेतस्याश्च कृष्णांशस्य चतेजसा ३७ नदधारचसादेवी दिव्यंद्वा
दशवर्षकं ततः सुषाव पुत्रांश्च रमणीयान्मनोहरान् ३८ दक्षिणाग्निर्गार्ह
पत्याहवनीयान्क्रमेण च ऋषयो मुनयश्चैव ब्राह्मणाः क्षत्रियादयः ३९
स्वाहांतमंत्रमुच्चार्य हविर्ददतिनित्यशः स्वाहायुक्तं च मंत्रं च यो गृह्णाति प्रश
स्तकं सर्वासिद्धिर्भवेत्तस्य ब्रह्मन्नपठनमात्रतः (विप्रहीन यथा यथा हवो होता) वृष ७६
हीनो यथा सर्पो वेदहीनो यथा द्विजः ४० पतिसेवाविहीना स्त्री विद्याहीनो य
था नरः फलशाखाविहीनश्च यथा वृक्षो हि निंदितः ४१ स्वाहाहीनस्तथा
मंत्रो न हुतं फलदायकः परितुष्टा द्विजाः सर्वे देवाः संप्रापुराहुतिं ४२
स्वाहांतेनैव मंत्रेण सफलं सर्वकर्म स इत्येवं कथितं सर्वं स्वाहोपाख्यानमुत्त
मं सुखदं मोक्षदं सारं किंभूयः श्रोतुमिच्छसि ना द वाच स्वाहापूजाविधा
नं च ध्यानं स्तोत्रं मुनीश्वरः ४४ संपूज्य वह्निस्तुष्टाव येन तां वद मे प्रभो ना य २५
उ च ध्यानं च सामवेदोक्तं स्तोत्रं पूजाविधानकं वदामि श्रूयतां ब्रह्मन्

123A

सावधानेनिधाममंत्रं सर्वयज्ञारंभकालेप्रालग्रामेचदेयवा स्वाहांसंस्मृत्यपत्नेनयन्नं
कुर्यात्फलीमये स्वाहामंत्रांगभूतानां मंत्रसिद्धिस्वरूपिणी ४७ सिद्धाचसिद्धिदा
न्नणांकर्मणांफलदाशुभा इतिध्यात्वाचमूलेनदत्वापाद्यादिकंनरः ४८ सर्वसि
न द्धिलभेत्सत्वनामूलेस्तोत्रमनेन्मपठः ॐह्रींश्रींवह्निजायायैदेव्यैस्वाहात्यनेनच
४९ यः मृत्ययेच्चतांदेवींसर्वेष्टंलभतेध्रुवं वह्निरुवाच स्वाहाद्याःप्रकृतेरंशा
मंत्रातत्वशरीरिणी ४० मंत्राणांफलदात्रीचधात्रीचजगतांसती सिद्धिस्वरूपासि स
द्धाचसिद्धिदासर्वदान्नणां ४८ हुताशदाहिकाशक्तिस्तत्प्राणाधिकरूपिणी
संसारसाररूपाचघोरसंसारतारिणी ४९ देवजीवनरूपाचदेवपोषणकारिणी
षोडशैतानिनामानियःपठेद्भक्तिसंयुतः ५२ सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्यसर्वकर्मसु
शोभनं अपुत्रोलभतेपुत्रंभार्याहीनोलभेत्प्रियां ५३ इ श्री ब्र वै जै हा
पुरा प्रकृ खंडे स्वाहो नार सं दे हा त्र नो ख्या सम शो यः
प्र० मा य ३ च अथगनारदवत्पामित्यौपाख्यानमज्ञमे पित्न्हाणांच

तृप्तिकरं श्राद्धानां फलवर्द्धनं सृष्टेस्सदौ पितृगणान्ससर्ज जगतां विधिः १ चतुरश्च
ब्र॰वै॰ मूर्त्तिमन्तश्च त्रीश्च तेजः स्वरूपिणः २ दृष्ट्वा स पितृगणान्सिद्धिरूपान्मनोहरान् आहारं
प्र॰खं॰ ससृजे तेषां श्राद्धं तर्पणपूर्वकं ३ स्नानं तर्पणपर्यंतं श्राद्धांतं देवपूजनं आह्निकं च २
१२४ त्रिसंध्यांतं विप्राणां च श्रुतौ श्रुतं ४ नित्यं न कुर्याद्यो विप्रस्त्रिसंध्यं श्राद्धतर्पणं ब
124 लिं वेदं विना सोऽपि विषहीनो यथोरगः ५ हरिसेवाविहीनश्च श्रीहरेरनिवेद्यभुक्
भस्मान्तं सूतकं [illegible] ६ । तस्य न कर्मार्हः सुना
रद ब्रह्मा श्राद्धादिकं सृष्ट्वा जगाम स्वपितृदेहनं वै तथा सर्वे ति पितरो ददति ब्राह्मणाः प्रि
यः ७ सर्वे प्रजग्मुः स्वमिता विष्णुभक्ताः सभा सर्वं निवेदनं चक्रुस्तमेव
जगतां विधिं ८ ब्रह्मा च मानसीं कन्यां ससर्ज च मनोहरां रूपयौवनसंपन्नां शांतां च पा१
दृशसमप्रभां विद्यावतीं गुणवतीमतिरूपवतीं सतीं श्वेतचंपकवर्णाभां रत्नभू
षणभूषितां विशुद्धां प्रसन्नास्यां सस्मितां वरदां शुभां स्वधाभिधां च सुदतीं लक्ष्मी १२४
लक्षणसंयुतां ११ शतपद्मपदन्यस्तपादपद्मं च बिभ्रतीं पत्नीं पितृणां पद्मा

124A

स्तोपश्मापतमलोचनं पितृभ्यस्तां ददौ ब्रह्मा तुष्टेभ्यस्तुष्टिरूपिणीं ब्रह्मणाचो
पदेशं च चकार गोपनीयकं १३ स्वधा च मंत्र मन्त्रार्थं पितृभ्यो देहि चेति च क्रमेण
तेन विप्रास्तु पित्रे दानेरतः पुरा १४ स्वाहा शस्ता देवदाने पितृदाने स्वधा वरा सर्वं
दक्षिणा शस्ता हतं यत्तं सदक्षिणं वितरेद्देवतादि विप्राणां मन्त्रयोग्मनत्रुह्यत्या सत्यं
वक्तुः स्वधां शान्तां नष्टां च परमाद्भुतं १६ देवादयश्च सन्तुष्टाः परिपूर्णमनोरथाः
विप्रादयश्च पितरः स्वधास्वाहाविशेषणाच १७ इत्येवं कथितं सर्वं स्वधोपाख्यानमुत्तमं
तमे सर्वेषां च तुष्टिकरं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि १८ नारद उवाच स्वधापूजाविधि
ध्यानं च ध्यानं स्तोत्रं महामुने श्रोतुमिच्छामि यत्नेन वद वेदविदांवर १९ नाराय
ण उवाच ते ध्यानं स्तवनं ब्रह्मन् वेदोक्तं सर्वसम्मतं सर्वं जानासि च कथं ज्ञातुमिच्छ
सि वृद्धये २० शरत्कालत्रयोदश्यां मघायां श्राद्धवासरे स्वधां संपूज्य यत्नेन ततः
श्राद्धं समाचरेत् २१ स्वधां नाभ्यर्च्य यो विप्रः श्राद्धं कुर्यादहंमतिः न भवेत्फलभाक्सत्यं
श्राद्धस्य तर्पणस्य च २२ ब्रह्मणो मानसीं कन्यां शश्वत्सुस्थिरयौवनां पूज्यां पि
तृणां देवानां श्राद्धानां फलदां भजे २३ इति ध्यात्वा शालग्रामे घटे वा मंगले च

८

दे स्वधास्वाधादिकं तस्मै मूलेन निष्कृतोष्कृतं २४ ओं ह्रीं श्रीं क्लीं स्वधादेव्यै स्वाहेति च
ब्र.वै. महामंत्रं समुच्चार्य्य च संपूज्य स्तुतानातो प्रणामे द्विजः २५ स्तोत्रं स्मणमुनिश्रेष्ठ ब्र
प्र.खं. ह्मपुत्रविशारद सर्ववांछाप्रदं नृणां ब्रह्मणा यत्कृतं पुरा २६ ब्र. वाच स्वधोच्चा
१२५ रणमात्रेण तीर्थस्नायी भवेन्नरः मुच्यते सर्वपापेभ्यो वाजपेयफलं लभेत् २७
स्वधास्वधास्वधेत्येवं यदि वारत्रयं स्मरेत् श्राद्धस्य फलमाप्नोति बलेश्च तर्पणस्य च
125 २८ श्राद्धकाले स्वधास्तोत्रं यः शृणोति समाहितः लभेच्छ्राद्धशतानां च पुण्यमेव
न संशयः २९ स्वधास्वधास्वधेत्येवं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः प्रियां विनीतां स लभेत्सा
ध्वीं पुत्रगुणान्वितां ३० पितॄणां प्राणतुल्या त्वं द्विजजीवनरूपिणी श्राद्धाधिष्ठा
तृदेवी च श्राद्धादीनां फलप्रदा ३१ बहिर्गच्छ तिमनसः पितॄणां तुष्टिहेतवे संप्री
तये द्विजातीनां गृहीणां वृद्धिहेतवे ३२ नित्यानं नित्यरूपा त्रिगुणाने द्विसुव्रते
आविर्भावस्तिरोभावः सृष्टौ च प्रलये तव ३३ ओं स्वस्ति च नमः स्वाहा स्वधा त्वं द
क्षिणा तथा निरूपिता चतुर्वेदे षट्प्रशस्ताश्च कर्मिणां ३४ पुरासीस्त्वं स्वधा १२५
गोपी लोके राधिकासखी ध्रुवाक्षितं स्वमात्मानं कृतं तेन स्वधास्मृता ३५
गा

च४

125A

पी२ चै

भुक्तानंगाधिकाशापाद्गोलोकाद्भिम्बमागता कृत्वाग्निशिखानवद्दृष्टा पूर्वाह्नेद्राव
नैवने कृत्वा लिंगेन पुत्रेण भ्रूतौ समानमीरुता: अतश्चास्तरवैनेन चतुर्णा
स्वामिनां प्रिया स्वाहा स्वाहा सुंदरीगोपिकासीद्राधिकासखी संकल्पमादाय पुन
नेनस्वाहाप्रकीर्तिता ३७ कालेन सार्थं सुचिरं वसंतेरासमंडले प्रसन्ना स्वरलो
ल्लिशाद्दृष्टासाराध्ययापुरा ३८ तस्याः शापेन प्रथमं त्यागोलोकाद्भिम्बमागता ।
कृत्वा लिंगेन पुत्रेण नवभूव पुत्रकामिनी ३९ पवित्ररूपापरमादेवानां वहि
नां नृणां यन्नामोच्चारणेनैव नरो मुच्येत पातकात् ४० या सुशीलाभिधा गो
पी पुरासीद्राधिकासखी उवास दक्षिणे क्रोडे कृष्णस्य राधिकाग्रतः ४२ प्रथ
मलासीच्च तच्छापाद्गोलोकाद्भिम्बमागता कृत्वा लिंगेन पुत्रेण सावभूव चा ।
दक्षिणा प्रेयसी स्वरतो दत्ता यशस्ता सर्वकर्मसु उवास दक्षिणे भर्त्तुर्दक्षि
णानेनकीर्तिता ४४ बभूवतिस्तो गोप्यश्च स्वधा स्वाहा च दक्षिणा कर्मिणां
कर्मपूर्णार्थं पुरा चैव ब्रह्मवेदया ४५ ईप्सेव ब्रह्मकामस ब्रह्मा ब्रह्मलोके व संसदि ।
तस्यैव समहृत्सासप: स्वधा सा ११ विवेभूवह ४६ नेदापितृभ्य: प्रदेदौतामे

वकमलालयां वेधुश्चसर्वेधात्वमीनिदानादिप्रियग्रुणः ४७ ऐश्वर्यदानादी
शास्त्रप्राणोयात्माणानाथकः रतिदानाच्चरमणः प्रियोनाप्रिप्रियान्परः ४८
पुत्रत्वस्वामिनः स्नेहाज्जायतेतेनसप्रियः सन्तत्रान्तरः स्वामीकुलजानांप्रियं
सदा अमतज्ञानतमस्तानांयाकानेविज्ञानमहत्तमाः स्नानंचसर्वतीर्थेषुसर्वेय
ज्ञेषुदीक्षणं ५० प्रादक्षिण्यंपृथिव्याश्चसर्वाणिचतपांसिच सर्वाण्येवव्रता
नीतिमहादानानियानिच ५१ उपोषणानिपुण्यानियान्यन्यानिचविश्रुतः
गुरुसेवाविप्रसेवादेवसेवादिकंचयत् ५२ स्वामिनःपादसेवायाः कलांना
र्हन्तिषोडशीं गुरुविप्रेष्टदेवेषुसर्वेभ्यश्चपतिर्गुरुः ५३ विद्यादानाद्यथाश्रेष्ठा.
कुलजानांतथाप्रियाः गोपीत्रिलक्षकोटीनांगोपानांचतथैवच ५४ ब्रह्मा
ण्डानामसंख्यानांतत्रस्थानांतथैवच रमादिगोपकांतानामीश्वरीयत्प्रसाद
तः ५५ अहंनजानेतत्कान्तं स्त्रीस्वभावोहिदुरत्ययः इत्युक्त्वाराधिकाकृष्णंतत्रद
ध्यौसभक्तितः ५६ प्राणांस्तत्याजतेनैवजहासच अथसादक्षिणादेवीयस्मा
गोलोकतोभ्रमे ५७ स्वचिरंचतपस्तप्त्वाविवेशकमलाननौ अथदेवादयः

श्री ६

१२६

126A

सर्वैयत्नैःकृत्वासहस्रकं नलभंतेफलंतेवांविपश्चितः प्रयत्नैर्विविधैः विधिर्निवेद
नेस्कृत्वादेवा दूयः सर्वैयत्नैःकृत्वासहस्रकं ९० नभंतेफलंतेवांविपश्चितः प्रय
त्नैर्विविधैः) दीनाजगन्मातः दयोस्वचिंतितो भक्तानंतस्यादेशमाप्तवाः नाराय
णः सभगवाननमहालक्ष्म्याश्चदेहतः विनिःकृष्यामितालक्ष्मीश्रेणोदक्षिणा
दरौ ९२ ब्रह्मादयोनोयत्तायश्रणीयंकर्मणोहने यतंमंत्रस्यविधिवक्तानुष्ठाव
रमामुदा ९३ तप्तकांचनवर्णाभांचंद्रकोटिसमप्रभां श्यामीवकमनीयांचव
दरीसुमनोहरा ९४ कमलास्याकोमलांगीकमलायतलोचना कम-
लासनसंस्थैचकमलांगसमुद्भवा ९५ वह्निशुद्धांशुकाधानाविवोष्ठीसुदती
सनी विभ्रतीकवरीभारंमालतीमाल्यमंडिता ९६ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यारत्न
भूषणभूषिता सर्वेषामंगानांचस्वत्वानामनिमानसमोहिनी ९७ कस्तूरी
बिंदुभिःसार्धंसुगंधिचंदनोक्षिते सिंदूरबिंदुनात्यंतममलकार्यःस्थलोज्वला ९८
स्वप्रभाननिनवाद्धोहृद्वक्षोजानिपयोधरा कामदेवाधाररूपाकामवाणप्रपी
डिता नादृष्टारमणीयांचयत्नोमूर्छामवापह पत्नीजगाद्दनामेवविधिवो

ब्र.वै. वकमलालयं वंधुस्त्रस्तवंधाच्चभीतिदानान्निग्रहपरः ४७ ऐश्वर्यदानादी
प्र.खं. शाश्वश्रागोशान्यागानाथकः रतिदानाच्चरमणः प्रियोनाम्निप्रियान्परः ४८
१२६ श्वत्सस्वामिनः स्वकाजायतेतेनसप्रियः सत्त्रासनरः स्वामीकुलज्ञानोप्रियं
126 सदा अमसत्क्षालनस्नानाथकानेविसावमत्लमाः स्नानं चसर्वतीर्थेषुसर्वेय
तेषुदीक्षणं ५० प्रादक्षिण्यंपृथिव्याश्चसर्वाणिचतपांसिच सर्वाण्येवचता
नीतिमहादानानियानिच ५१ उपोषणानिपुण्यानियान्यन्यानिचविश्रुतः
गुरुसेवाविप्रसेवादेवसेवादिकंचयत् ५२ स्वामिनःपादसेवायाः कलांना
र्हतिषोडशीं गुरुविप्रेष्टदेवेषुसर्वेभ्यश्चपतिर्गुरुः ५३ विद्यानाद्यथाशुभा. श्री६
कुलजानांतथाप्रियाः गोपीत्रिलक्षकोटीनांगोपानांचतथैवच ५४ ब्रह्मा
ण्डानामसंख्यानांतत्रस्थानांतथैवच वक्षादिगोपकांतानामीश्वरीयत्प्रसाद
तः ५५ अहंनजानेतत्त्वांतं स्त्रीस्वभावोदुरत्ययः रत्नत्काराधिकाकुलंतत्रद
र्षोस्वभक्तिनः ५६ आगात्सपापतेनैवजहारच अथसादक्षिणादेवीयस्ता १२६
गोलोकनोमवे ५७ सचिरंतत्तपस्तमाविवेशाकमलाननो अथदेवादयः

तेनैवाहं ४२

126A

सर्वैर्यत्नैःकृत्वासहस्रशः नलभंतेफलंतेवांविषमाः प्रयत्नविधिं विधिर्निवेद
नंकृत्वादेवात्रुयः सर्वैर्यत्नैःकृत्वासहस्रशः ६० नलभंतेफलंतेवांविषमाः प्रय
त्नविधिः) दीनानाथजगन्नाथनिः दयालुश्चिंतितोभक्तानामनुग्रहादेशमाप्नुमः नाराय
णः सभगवान्महालक्ष्म्याश्चदेहतः विनिःक्रम्यामृतालक्ष्मीगुणोदधिगुणा
दरौ ६२ अत्यादरोतांयत्नात्परार्णांथैकमर्णाहते यत्तेसहस्रविधिवत्तोनष्टाव
रमामुदा ६३ तमकांचनवर्णाभांचंद्रकोटिसमप्रभां स्त्रीवकमनीयांचसुं
दरीसुमनोहरां ६४ कमलासांकोमलांगींकमलायतलोचनां कम-
लासनसंजातांचकमलांगसमुद्भवां ६५ वह्निशुद्धांशुकाधानांविंबौष्ठीसुदतीं
सतीं विभ्रतींकवरीभारंमालतीमाल्यमंडितां ६६ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांरत्न
भूषणभूषितां सुवेषाढ्यांचसुस्नातांसुरिमानसमोहिनीं ६७ कस्तूरी
बिंदुभिःसार्धंसुगंधिचंदनोदितैः सिंधूरबिंदुनात्यंतंमलकाधःस्थलोज्वलां ६८
सुप्रशस्तनितंवाढ्यांबृहच्छ्रोणिपयोधरां कामदेवाधाररूपांकामवाणप्रपी
डितां तांदृष्ट्वारमणीयांचयत्नोमूर्छामवापह पत्नीजग्राहतामेवविधिवो

पितृपूर्वकं दिव्यं वर्षशतं चैव तां गृहीत्वा स्वनिर्जने पत्नीं रेमे मुदा युक्तो रामया रम
ब्र.वै. यासह २१ गर्भं दधार सा देवी दिव्यं द्वादशवत्सरं ततः सुषाव पुत्रं च फलं च सर्वकर्म
प्र.ख. णां २२ कर्मिणां शर्मारूपा च दक्षिणा कर्मिणां सतां परिशोचनमन्त्राः पितृसु
१२७ प्रतिष्ठिताः २३ स्वधास्तोत्रमिदं पुण्यं यः शृणोति समाहितः सस्नातः सर्वतीर्थे
षु वेदपाठफलं लभेत् २४ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखण्डे नारायणना
127 रदसंवादे स्वधोपाख्याने स्वधास्तोत्रं चाष्टत्रिंशोध्यायः ३८ नारायण उवाच ॥
उक्तं स्वाहास्वधाख्यानं प्रशस्तं मधुरं मुने वक्ष्यामि दक्षिणाख्यानं सावधानं नि व
शामय १ गोपी सुशीला गोलोके पुरासीत्प्रेयसी हरेः राधाप्रधाना सध्रीची ध
न्या मान्या मनोहरा २ अतीव सुन्दरी रामा सुभगा सुदती सती विद्यावती।
सती रूपवती सती ३ कलावती कोमलाङ्गी कान्ता कमललोचना सुश्रोणी म८
सुस्तनी श्यामा न्यग्रोधपरिमण्डला ४ ईषद्धास्यप्रसन्नास्या रत्नाभरणभूषिता
श्वेतचम्पकवर्णाभा बिम्बोष्ठी मृगलोचना ५ कामशास्त्रेषु निस्नाता का। १२७
मिनी हंसगामिनी भावानुरक्ता भावज्ञा कृष्णस्य प्रियभाविनी ६ रसज्ञा

१२८A

रसिकारासेशसेश्वरा सरसोन्मुका उवाच द्विगोकोटेश्वरी याउरनः पुरा ५ मे
वभूवानन्दयोभयेन मधुसूदनः दृष्ट्वा राधां च पुरतो गोपीनां प्रवरो परा ६ ॥
मानिनीं रक्तवदनां रक्तपंकजलोचनां कोपेन निष्ठुरं वक्तुमुद्यतां स्फुरिताधरां ७
वेगेन तामभिगच्छंतीं विज्ञाय च तदुत्तमं निरोधभीतो भगवानंतर्दधे च कानने ८
पलायंते कानने च शांते समनसविग्रह विलोक्य कोपिना गोप्या सुशीला नन्दधो
भिया ९ विलोक्य संकटे नत्रु गोपीनां ललना कोटयः पुटांजलिपुता भीताभ
क्तिनम्रात्मकंधरा १० रक्ष रक्षेत्युक्त्वा ते देवी निष्ठुनः पुनः यद्भयेन शर
णं न स्याच्छ्रमणांपंकजे ११ विलक्कोटयो गोपाः सदा माद्यणवच यद्भये
न शरणं न स्याद्दैवेनारह १२ पलायंते च कांते च विज्ञाय परमेश्वरी पलायंतो
महत्त्वीं सुशीलां च शशाप सा १३ अद्य प्रभृति गोलोकं सा चेदायाति गोपिका
सद्यो गमनमात्रेण भस्मसाच्च भविष्यति १४ इत्येवमुक्त्वा ते चैव देवी स्फुरिकथा त
मे मुरीरासमध्ये रासेशमाजुहावह १५ नालोक्य पुरतः कृष्णं राधा विरहकातनी
युगकोटिसमं मेने क्षणभेदेन सुव्रता १६ हे कृष्ण प्राणनाथेमागच्छ मा प्राणाधि

कम्पिय प्राणाधिष्ठात्रदेवेहप्राणाणांनित्ययाविना १७ स्त्रीगर्भः पतिसोभाग्याद्वर्ध
ब्र.वै. ते च दिने दिने स्त्रीचेद्धिभवोयस्मात्तेंभजेधर्मतः सदा १८ पतिर्वंधुःकुलस्त्रीणामधि
प्र.खं. देवः सदागतिः परंसंपत्स्वरूपश्चसुखरूपश्चमूर्तिमान् १९ धर्मदः सुखदः शश्वत्प्री
१२९ तिदः सदा संप्रदोमानदःश्चैवमान्यः कामतिः खंडनः २० सारात्सारतमः स्वामीवंधू
129 नांवंधवर्द्धनः नच भर्तुः समोवंधुर्वंधोर्वंधुश्चदृश्यते २१ भरदेवभर्तास्यान्याल्लना ल१५
त्पतिरुच्यते शरीरेशाच्चसस्वामीकामदात्कांतउच्यते २२ यज्ञेचदक्षिणासार्धपुत्रे
व१ णाचफलेनच कर्मणांफलदाताचदेवेवेदविदोविदुः २३ यज्ञंचदक्षिणांप्राप्य
पुत्रेचफलदायक ददौफलेचसर्वेभ्यः कर्मभ्यःइतिनारद २४ ततोदेवादयस्त श्री१
ष्टाः परिपूर्णामनोरथाः स्वस्थानेनेययुः सर्वेधर्मवक्त्रादिदंश्रुतं २५ कृत्वाक
र्मावृत्तमैच दक्षिणांदयाच्चदक्षिणां तत्क्षणंफलमाप्नोतिवेदेनक्तमिदंवदे २६ क ति४
र्ताकर्मणिपूर्णेचतत्क्षणंयदिदक्षिणां नदद्याद्राह्मणेभ्यश्चदैवेनाज्ञानतोथवा
१७ मुहूर्तेसमतीतेतद्विगुणासाभवेद्ध्रुवं एकरात्रिव्यतीतेतुभवेच्छतगुणाच १२९
सा २८ त्रिरात्रेतद्दशगुणासप्ताहेद्विगुणाततः मासेलक्षगुणाप्रोक्ता ब्राह्मणा

129A

फलं ९

नोचवर्द्धते १९ मैवंत्वगरेरस्मीतेनवातिकोटिभवेत् कर्मन्यजमानानांसर्वंचनि
ष्फलंभवेत् २० सुवर्णस्यापहारीचनकर्मार्हः शुचिर्नरः दरिद्रोव्याधियुक्तश्च
तेनपापेनपातकी २१ नकूपाद्यानिलक्ष्मीश्वपादत्वासदाकृणा पिनेशनेवदा
हानितवंतेश्चाद्वतर्पणं एवंसर्वसुवर्णसजातनद्रव्यमयिराहृतिं दाचानदीयतेरानगृही
तानन्नयाचते उभौतौनरकंयातश्छिन्नरज्जुर्घटोयथावटः नापयेद्यजमानश्चयाचितारंचद
क्षिणा भवेद्ब्रह्मस्वापहारीक्रिभीपाकव्रजेद्ध्रुवं वर्षलक्षंवसेतत्रयमदूतेनताडितः ततो
भवेत्सचांडालोव्याधियुक्तोदरिद्रकः पातयेत्पुरुषान्सप्तपूर्वांश्चसप्तजन्मतः एवंवकार्य
तंविप्रकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि नार उ व यत्कर्मदक्षिणाहीनंकोभुंक्तेतस्फलंमुने पूजावि
धिर्दक्षिणायापुरायत्कृतावद नारायण उ॰ कर्मणोदक्षिणास्येवकृतंपवफलंमुने स
दक्षिणकर्मणाचफलमेवप्रवर्तते पापाकर्मणिसामर्थ्यीबलिभुंकेननामुने बलयेन॥
स्पदत्तंचवामनेनपुरामुने अश्रोत्रियेश्राद्धद्रव्यमश्रद्धंदानमेवच वृषलीपतिदानानां
पूजाद्यादिकंचयत् असात्त्विकद्विजकृतमपश्चेःपूतनंचयत् गुरावभक्तस्यकर्मबलि
भुंक्तेनसंशयः दक्षिणायाश्चपद्धानंस्तोत्रंपूजाविधिक्रमम् तन्नंवकपवपावोक्तं

ब्र.वै.
प्र.खं.
२३.
130

प्रवक्ष्यामिनिशामय पुरासंप्राप्यतांयज्ञः कर्मदक्षांचदक्षिणां ३३ मुमोदतस्यां
रूपेणानह्वावकामकातरः यज्ञउवाच पुरागोलोकगोपीत्वंगोपानांप्रवरापरा ३४
राधासमानातत्सखीवाचश्रीकृष्णप्रेयसीप्रिये कार्त्तिकीपूर्णिमायांतुरासेराधामहो
त्सवे ३५ आविर्भूतादक्षिणांशात्कृष्णस्यातेनदक्षिणा पुरात्वंचसुशीलाख्या
शीलेनशोभनेनच ३६ कृष्णदक्षिशरीराच्चराधाशापाच्चदक्षिणा गोलोकात्त्वंपरि
भ्रष्टाममभाग्यादुपस्थिता ३७ कृपांकुरुमहाभागेमामेवस्वामिनंकुरु कर्मिणां
कर्मणांदेवीत्वमेवफलदासदा ३८ त्वयाविनाचसर्वेषांसर्वंकर्मचनिष्फलं फल
शाखाभिर्विहीनश्चयथावृक्षोमहीतले ३९ त्वयाविनातथाकर्मकर्मिणांचनशोभने
ब्रह्मविष्णुमहेशानदिक्पालादयएवच ४० कर्मिणांचफलंदातुंनशक्ताश्चत्वयाविना
कर्मरूपीस्वयंब्रह्माफलरूपीमहेश्वरः ४१ यज्ञरूपीविष्णुरहंत्वमेषांसाररूपिणी
फलदातापरंब्रह्मनिर्गुणःप्रकृतेःपरः ४२ स्वयंकृष्णश्चभगवान्नचशक्तस्त्वया
सह त्वमेवशक्तिःकांतेमेशश्वज्जन्मनिजन्मनि ४३ सर्वकर्मणिशक्तोऽहं
त्वयासहवरानने इत्युक्त्वातत्पुरस्तस्थौयज्ञाधिष्ठातृदेवकः ४४ तुष्टाबभूव

क.४ १३०

136A

सादेवीभज्जेनांकमलाकलां इदंचदक्षिणास्तोत्रंयःकालेचयःपठेत् ४५ फलंच
सर्वयज्ञानांलभतेनात्रसंशयः राजसूयेवाजपेयेगोमेधेनरमेधके ४६ अश्व
मेधेलांगलेचविश्वजयेयशस्करे धनदेभूमिदेसौम्यफलेऽप्यर्घ्यगेथके ४७
लोहयज्ञेस्वर्णयज्ञेपाटलिग्रन्थवेदने शिवयज्ञेरुद्रयज्ञेशक्रयज्ञेचवंधके ४८
इष्टापूर्तगणयागेचकूरकेवैरिमर्दने सुविद्यायोगधर्मयागेरेचनेपापमोचने ४९
वेधनेकर्मयागेचमणियागेसभद्रके एतेषांचसमारंभेइदंस्तोत्रंचयःपठेत् ५०
निर्विघ्नेनचतत्कर्मसांगंभवतिनिश्चितं ५१ इतिदक्षिणास्तोत्रं इदंस्तोत्रंचकथि
तंध्यानंश्रूयताविधिपूर्वकं शालग्रामेघटेवापिदक्षिणांपूजयेत्सुधीः १ लक्ष्मीदक्षांश
संभूतांदक्षिणांकमलाकलां सर्वकर्मसुदात्रींचफलदांसर्वकर्मणां २ विष्णोः
शक्तिस्वरूपांचसुशीलांशुभदांभजे ध्यात्वानेनैववरदांमूलेनपूजयेत्सुधीः ३
दत्वापाद्यादिकंदेव्यैवेदोक्तेनचनारद ॐह्रींश्रींक्लींदक्षिणायैस्वाहेतिचविचक्ष
णाः ४ पूजयेद्विधिवद्भक्त्यादक्षिणांसर्वपूजितां इत्येवंकथितंब्रह्मन्दक्षिणाख्या
नमुत्तमं ५ सुखदंप्रीतिदंचैवफलदंसर्वकर्मणां इदंचदक्षिणाख्यानंयःपठे

ब्र.वै.
प्र.खं.
१३१
131

ब्रह्मणो गतिं च ६ अंगहीनं च तत्कर्म न भवेद्धारणे भुवि अपुत्रो लभेत्पुत्रं निश्चितं च
गुणान्वितं ७ भार्याहीनो लभेद्भार्यां सुशीलां सुंदरीं वरां वर्षारोहात्पुत्रवतीं विनीतां
प्रियवादिनीं ८ पतिव्रतां सुव्रतां च वरदां कुलजां वरां विद्याहीनो लभेद्विद्यां धनही
नो धनं लभेत् ९ भूमिहीनो लभेद्भूमिं प्रजाहीनो लभेत्प्रजाः संकटे बंधुविच्छेदे
विपत्तौ बंधनेन तथा १० मासमेकं दिने कृत्वा मुच्यते नात्र संशयः ११ इति श्रीब्रह्म
वैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे दक्षिणोपाख्यानं नाम चत्वारिंशो
ध्यायः ४० नारद उवाच अनेकासां च देवीनां श्रुतं नाख्यानमुत्तमं अन्यासां
चरितं ब्रह्मन्वद वेदविदांवर १ नारद उवाच सर्वासां चरितं विप्र वेदेष्वस्ति पृथक्पृ
थक् पूर्वोक्तानां च देवीनां वं कासां श्रोतुमिच्छसि २ नारद उवाच षष्ठी मंगलचं
डी च मनसा प्रकृतेः कला उत्पत्तिमासां चरितं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ३ नारायण उवाच ष
ष्ठांशा प्रकृतेर्या च सा च षष्ठी प्रकीर्तिता बालकाधिष्ठातृदेवी सा विष्णुमाया च बाल
दा मातृकासु च विख्याता देवसेनाभिधा च सा प्राणाधिकप्रिया साध्वी स्कंदभार्या च
सुव्रता आयुःप्रदा च बालानां धात्री च रक्षणकारिणी सततं शिशुपार्श्वस्था योगेन सि १३१

131A

दुर्योगिनी ६ तस्यां सञ्जा विधेयाश्च लिङ्गिनिहास विधिम्पराः यज्ञं तथ धर्मवक्रेण ह खेदं
पुत्रैः परं ७ राजा प्रियव्रतश्चासीत्स्वायंभुवमनोः सुतः योगीन्द्रो नव हेमाङ्गो यो न पस्या
सुरतः सदा ८ ब्रह्माज्ञया च यत्नेन कृतदारो बभूव सः सुचिरं कृतदारश्च तुले
भे तनयं ततः ९ पुत्रेष्टियज्ञं तं चापि कारयामास कश्यपः मालिन्यै तस्य कान्ता
यै मुनिर्यज्ञचरुं ददौ १० भुक्त्वा चरुं च तस्याश्च सद्यो गर्भो बभूव ह दधार तं च सा दे वी
देवी द्वादशवत्सरं ११ ततः सुषाव सा ब्रह्मन् कुमारं कनकप्रभं सर्वावयवसं
पन्नं मृतमुद्वरलोचने १२ तं दृष्ट्वा रुरुदुः सर्वा नार्यश्च बान्धवाः स्त्रियः मू-
र्च्छामवाप तन्माता पुत्रशोकेन सुव्रता १३ श्मशानं च ययौ राजा गृहीत्वा बालकं
मुने रुरोद तत्र कान्तारे पुत्रं कृत्वा स्ववक्षसि १४ मोक्तुं जहौ बालकं स राजा प्राणां
स्त्यक्तुं समुद्यतः ज्ञानयोगं विसस्मार पुत्रशोकात्सुदारुणात् १५ एतस्मि
न्नन्तरे तत्र विमानं च ददर्श ह शुद्धस्फटिकसंकाशं मणिराजिविराजितं
१६ तेजसा ज्वलितं शश्वच्छोभितं क्षौमवाससा नानाचित्रविचित्राढ्यं पुष्पमा-
लाविराजितं १७ ददर्श तत्र देवीं च कमनीयां मनोहरां श्वेतचम्पकवर्णाभां

ब्र० वै०
प्र० खं०
५२
132 के 4

भां शश्वत्सुस्थिरयौवनां १८ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषितां कृपामयीं
योगसिद्धां भक्तानुग्रहकातरां १९ दृष्ट्वा तां पुरतो राजा तुष्टाव परमादरं चकार पूज
नं तस्या विहाय बालकं भुवि २० पप्रच्छ राजा तां हृष्टां ग्रीष्मसूर्यसमप्रभां तेजसा
ज्वलितां शांतां कांतां स्कंदस्य नारद २१ प्रियव्रत उवाच कां त्वं सुशोभने कांते कस्य
कांतासि सुव्रते कस्य कन्या वरारोहे धन्या मान्या च योषितां २२ नृपेंद्रस्य वचः श्रुत्वा
जगन्मंगलदायिनी उवाच देवसेना सा देवरक्षणकारिणी २३ देवानां दैत्यग्र
स्तानामहं सेना बभूव सा जयं दत्तं च तेभ्यश्च देवसेना च तेन सा २४ देवसेनोवाच
ब्रह्मणो मानसी कन्या देवसेनाहमीश्वरी सृष्ट्वा मां मनसा धाता ददौ स्कंदाय भूमि
प २५ मातृकासु च विख्याता स्कंदभार्या च सुव्रता विश्वे षष्ठीति विख्याता षष्ठां
शा प्रकृतेर्यतः २६ अपुत्राय पुत्रदाहं प्रियदाया प्रियाय च धनदा च दरिद्रेभ्यः क
र्मिणां शुभकर्मणा २७ सुखं दुःखं भयं शोकं हर्षं मंगलमेव च संपत्तिश्च विपत्ति
श्च सर्वं भवति कर्मणा २८ कर्मणा बहुपुत्री च कर्मणा चिरजीविनं कर्मणा रूप
वंतं च कर्मणा चांगहीनकं २९ तस्मात्कर्म परं राजन् सर्वेभ्यश्च श्रुतौ श्रुतं कर्म ५२

132A

तृषी च भगवांस्तस्या फलदो हरिः ३० इत्येवमुक्त्वा सा देवी गृहीत्वा बालकं मुने महा

ज्ञानेन महता सा जीवयामास लीलया ३१ राजा ददर्श तं बालं सस्मितं कनकप्रभं देवसे

नां च प्रपश्यं तेन रूपेणाम्बरमेव च ३२ गृहीत्वा बालकं देवी गगनं गन्तुमुद्यता पुनस्तुष्टाव

तां राजा शुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ३३ नृपस्तोत्रेण सा देवी परितुष्टा बभूव ह उवाच तं नृप

ब्रह्मन्वेदोक्तकर्मनिर्मितं ३४ देवसेनोवाच त्रिषु लोकेषु राजानं सायंभुवमनोः सु

तः मम पूजां च सर्वत्र कारयित्वा स्वयं कुरु ३५ तदा दास्यामि पुत्रं ते कुलपद्ममनोहरं

सुव्रतं नाम विख्यातं गुणवन्तं सुपण्डितं ३६ जातिस्मरं च योगीन्द्रं नारायणकलात्म

कं शतक्रतुकरं श्रेष्ठं क्षत्रियाणां च वन्दितं ३७ मत्तमातङ्गलक्षाणां धृतवन्तं बलेषु

मे धनिनं गुणिनं शुद्धं विदुषां प्रियमेव च ३८ योगिनां ज्ञानिनां चैव सिद्धरूपं तपस्विनं

यशस्विनं च लोकेषु दातारं सर्वसम्पदां ३९ इत्येवमुक्त्वा सा देवी तस्मै तं बालकं ददौ रा

जा चकार स्वीकारं तस्य पूजार्थं च सुव्रत ४० जगाम देवी स्वर्गं च दत्त्वा तस्मै वरं शुभं आज

गाम महाराजः स्वगृहं हृष्टमानसः ४१ श्रुत्वा बभूवुः सन्तुष्टा नरा नार्यश्च नारद मंग

लं कारयामास सर्वत्र पुत्रहेतुकं ४२ देवीं च पूजयामास ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ राज्ञा

चप्रतिमासेषुशुक्लषष्ठ्यांमहोत्सवं ४३ षष्ठ्यादेव्याश्चयत्नेनकारयामाससर्वतः॥ बाला
प्र·वै· नांशुभकार्येचशुभान्नप्राशनेतथा ४४ सर्वत्रवर्धयामासस्वयमेवचकारह ध्यानंपूजा
प्र·खं· विधानंचस्तोत्रंमंत्रंनिशामय ४५ यच्छ्रुतंधर्मवक्त्रेणकौथुमोक्तंचसच्चव शालग्रामे
१३३ घटेवाथवटमूलेथवामुने भित्त्यांपुत्तलिकांकृत्वापूजयेद्वाविचक्षणः षष्ठांशांप्रकृतेः
शुद्धांसुप्रतिष्ठांचसुप्रभां ४७ सुपुत्रदांचशुभदांदयारूपांजगत्प्रसूं श्वेतचंपकवर्णाभां व
रत्नभूषणभूषितां ४८ इतिध्यात्वास्वशिरसिपुष्पंदत्वाविचक्षणः पुनर्ध्यात्वाचमूलेनपू
जयेत्सुव्रतांसतीं पाद्यार्घ्याचमनीयैश्चगंधधूपप्रदीपकैः नैवेद्यैर्विविधैश्चापिफले
नशोभनेनच मूलंॐह्रींषष्ठीदेव्यैस्वाहेतिविधिपूर्वकं अष्टाक्षरंमहामंत्रंयथाशक्ति
जपेन्नरः ततःस्तुत्वाचप्रणमेद्भक्तियुक्तःसमाहितः स्तोत्रंचसामवेदोक्तंवरपुत्रफ
लप्रदं अष्टाक्षरंमहामंत्रंलक्षधायोजपेन्मुने सपुत्रंलभतेनूनमित्याहकमलोद्भवः
५३ स्तोत्रंशृणुमुनिश्रेष्ठसर्वकामशुभावहं वांछाप्रदंचसर्वेषांगूढंवेदेषुनारद ५४
प्रियव्रतउवाच नमोदेव्यैमहादेव्यैसिद्ध्यैशांत्यैनमोनमः शुभायैदेवसेनायैषष्ठीदेव्यै १३३
नमोनमः ५५ वरदायैपुत्रदायैधनदायैनमोनमः सुखदायैमोक्षदायैषष्ठीदेव्यैनमोन

133

133A

मः ५६ कल्याणदायै कल्याण्यै फलदायै च कर्मणां शक्तिषष्ठंशरूपायै सिद्धायै च नमो
नमः मायायै सिद्धयोगिन्यै षष्ठीदेव्यै नमो नमः सारायै सारदायै च पारायै सर्वकर्मणां ५८
बालाधिष्ठातृदेव्यै च षष्ठीदेव्यै नमो नमः प्रसन्नायै च भक्तानां षष्ठीदेव्यै नमो नमः ५९
पूज्यायै स्कन्दकान्तायै सर्वेषां सर्वकर्मसु देवरक्षणकारिण्यै षष्ठीदेव्यै नमो नमः ६० शुद्ध
सत्वस्वरूपायै वंदितायै नमो नमः हिंसाक्रोधवर्जितायै षष्ठीदेव्यै नमो नमः धनं देहि प्रियां
देहि पुत्रान्देहि सुरेश्वरि धर्मं देहि यशो देहि षष्ठीदेव्यै नमो नमः देहि भूमिं प्रजां देहि विद्यां
देहि सुपूजिते कल्याणं च जयं देहि षष्ठीदेव्यै नमो नमः इति देवीं च संस्तूय लेभे पुत्रं प्रिया
व्रतः यशस्विनं च राजेन्द्र षष्ठीदेवीप्रसादतः ६४ षष्ठीस्तोत्रमिदं ब्रह्मन् यः शृणोति च वत्सरं
अपुत्रो लभते पुत्रं वरं सुचिरजीविनं वर्षमेकं च यो भक्त्या संयतेदं शृणोति च सर्वपापाद्वि
निर्मुक्तो महावन्ध्या प्रसूयते वीरपुत्रं च गुणिनं विद्यावन्तं यशस्विनं सुचिरायुष्यमेव षष्ठी
देवीप्रसादतः ६८ काकवन्ध्या च या नारी मृतवत्सा च या भवेत् वर्षं श्रुत्वा लभेत्पुत्रं दे
वीषष्ठीप्रसादतः रोगयुक्ते च बाले च पितामाता शृणोति चेत् मासं च मुच्यते बालः षष्ठी
देवीप्रसादतः ६९ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे नारायणनारदसंवादे

षष्ठ्युपाख्याने स्तोत्रं चत्वारिंशोध्यायः नारायण उ॰ कथितं षष्ठ्युपाख्यानं ब्रह्मपुत्र यथा
ब्र॰वै॰ गमं देवी मंगलचंडी या तदाख्यानं निशामय १ तस्याः पूजादिकं सर्वं धर्मवक्त्रेण यच्छ्रु
प्र॰खं॰ तं श्रुतिसम्मतमेवं च सर्वेषां विदुषामपि २ दक्षायां वर्त्तते चंडी कल्याणेषु च मंगलं
१३४ मंगलेषु च या दक्षा सा च मंगलचंडिका पूज्यायां वर्त्तते चंडी मंगलोपि महीसुतः मंगला
134 भीष्टदेवी या सा च मंगलचंडिका ४ मंगलो मनुवंशश्च सप्तद्वीपधरापतिः तस्य पूज्या
भीष्टदेवीति तेन मंगलचंडिका ५ मूर्त्तिभेदेन सा दुर्गा मूलप्रकृतिरीश्वरी कृपारूपातिप्रत्य
क्षा योषितामिष्टदेवता ६ प्रथमे पूजिता सा च शंकरेण परात्परा त्रिपुरस्य वधे घोरे वि
ष्णुना प्रेरितेन च ब्रह्मन्ब्रह्मोपदेशेन दुर्गामस्थेन दुर्गामस्थेन संकटे आकाशात्पतिते याने
दैत्येन पातिते रुषा ७ ब्रह्मविष्णूपदिष्टश्च दुर्गां तुष्टाव शंकरः सा च मंगलचंडी च बभूव
रूपभेदतः उवाच पुरतः शंभोर्भयं नास्तीति ते विभो भगवान्वृषरूपश्च सर्वेशश्च बभूव
ह ९ युद्धशक्तिस्वरूपाहं भविष्यामि तदाज्ञया मदात्मना च हरिणा सहायेन वृषध्वजः ॥
जहि दैत्यं च शत्रुं च सुराणां पदघातकं इत्युक्त्वांतर्हिता देवी शंभोः शक्तिर्बभूव सा विष्णुद १३४
त्तेन शस्त्रेण जघान तमुमापतिः मुनींद्र पतिते दैत्ये सर्वे देवा महर्षयः १२ तुष्टुवुः शंकरं दे

134A

वंभक्तिमात्मकंपरा: मध्य:शिरसिशंभोश्चपुष्पवृष्टिर्बभूवह १७ ब्रह्माविष्णुश्चसंतुष्टोददौत
स्मैशुभाशिषं ब्रह्मविष्णुप्रदिष्टश्चसुस्नात:शंकर:शुचि: पूजयामाससंताशक्तिंदेवींमंगलचं
डिकां पाद्यार्घ्याचमनीयैश्चवस्त्रालिभिर्विविधैरपि पुष्पचंदननैवेद्यैर्भक्ष्यानानाविधैर्मुने छा
गैर्मेषैश्चमहिषैर्गैरैर्मायानिभिस्तथा १० वस्त्रालंकारमाल्यैश्चपायसै:पिष्टकैरपि म
धुभिश्चसुधाभिश्चपक्वैर्नानाविधै:फलै: १८ संगीतैर्नर्तनैर्वाद्यैर्वसनैरुत्सवै:कीर्तनै: ध्या
नामाध्यंदिनोक्तेनध्यानेनभक्तिपूर्वकं १९ ददौद्रव्याणिमूलेनमंत्रेणैववचनारद ॐह्रीं
श्रींक्लींसर्वपूज्येदेविमंगलचंडिके ऐं क्रूं फट्स्वाहेत्येवंचाप्येकविंशाक्षरोमनु: पूज्य:कल्प
तरुश्चैवभक्तानांसर्वकामद: दशलक्षजपेनैवमंत्रसिद्धिर्भवेन्नृणां मंत्रसिद्धिर्भवे
द्यस्यसविष्णु:सर्वकामद: २२ ध्यानंचश्रूयतांब्रह्मन्वेदोक्तंसर्वसंमतं देवींषोडशवर्षी
यांशश्वत्सुस्थिरयौवनां सर्वरूपगुणाढ्यांचकोमलांगींमनोहरां श्वेतचंपकवर्णा
भांचंद्रकोटिसमप्रभां २४ वह्निशुद्धांशुकाधानांरत्नभूषणभूषितां बिभ्रतींसुदतीं
शुद्धांशरत्पद्मनिभाननाम् ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांसुनीलोत्पललोचनां जगद्धा
त्रींचदात्रींचसर्वेभ्य:सर्वसंपदां संसारसागरेघोरेपोतभूतांवराम्भजे देव्याश्चध्यान
२३

ब्र॰वै॰
प्र॰ख॰
२५
135

मिमेवमलवंतं शूयंतो मुने २७ मत्वातोशंकरस्तस्थेपेनतत्रशवनारद शंकर उवाच रक्षरक्ष
जगन्मातर्देवि मंगलचंडिके मंगले मंगलार्हे च २८ हारिके विपदां राशेर्हर्षमंगल
कारिके हर्षमंगलदक्षे च हर्षमंगलचंडिके २९ शुभे मंगलदक्षे च शुभमंगलचंडि
के मंगले मंगलार्हे च सर्वमंगलमंगले सतीमंगलदेवीसामंगलानाच मंगले संसा
रमंगलाधारे पारे च सर्वकर्मणां प्रतिमंगलवारे च पूज्ये च मंगले स्तोत्रेणानेन शंभुश्च
स्तुत्वा मंगलचंडिकां ३२ प्रतिमंगलवारे च पूजां कृत्वा षिवो गतः देवाश्च मंगलास्तो
त्रं यः शृणोति समाहितः तन्मंगलं भवेच्छश्वन्न भवेत्तदमंगलं प्रथमे पूजिता देवी शिवे
न सर्वमंगला ३४ द्वितीये पूजिता देवी मंगलेन ग्रहेण च तृतीये पूजिता देवी हृझप
कादशास्रताः चतुर्थे मंगले वारे सुंदरीभिश्च पूजिता मंगले मंगलाकांक्षैर्नरैर्मंगल
चंडिका पूजिता प्रतिविश्वेषु विश्वेशैः पूजिता सदा ततः सर्वत्र संपूज्या सा बभूव सुरे
श्वरी ३७ देवादिभिश्च मुनिभिश्च मनुभिर्मानवैर्मुने देव्याश्च मंगलस्तोत्रं यः शृणोति समा
हितः ३८ तन्मंगलं भवेच्छश्वन्न भवेत्तदमंगलं वर्द्धंते तत्पुत्रपौत्राश्च मंगलं च दिने दिने
३९ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृ॰ नारायणना॰ मंगलचंडिकोपाख्याने तत्स्तोत्रं

135A

नामैकचत्वारिंशत्तमोध्यायः ४१ ना प उ॰ जरत्कारुयोरुपाख्यानं यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः कन्या
सा च भगवती कश्यपस्य च मानसी तेनेयं मनसा देवी योगेन तेन दीव्यति आत्मारामा च सा
देवी वैष्णवी सिद्धयोगिनी ३ त्रियुगं च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मनः जरत्कारुः शरीरं च दृष्ट्वा स
यत्क्षीणमीश्वरः गोपीपतिर्नाम चक्रे जरत्कारुरिति प्रभुः ४ वाञ्छितं च ददौ तस्यै कृपया च
कृपानिधिः पूजां चकारयामास चकार च पुनः ५ स्वर्गे च नागलोके च पृथिव्यां ब्रह्म-
लोकतः भृशं जगत्सु गौरी सा सुंदरी च मनोहरा ६ जगद्गौरीति विख्याता तेन सा पूजि-
ता सती शिवशिष्या च सा देवी तेन गौरीति कीर्तिता ७ विष्णुभक्तातीव शश्वद्वैष्णवी तेन ना-
रद नागानां प्राणरक्षित्री यज्ञे जनमेजये ८ नागेश्वरीति विख्याता सा नागभगिनीति च
विषं हर्तुमीश्वरीशा तेन विषहरीति सा च सा ९ सिद्धयोगं हरात्प्राप तेनासौ सिद्धयोगिनी म-
हाज्ञानं च गोप्यं च मृतसंजीवनी परां महाज्ञानयुतां तां च प्रवदंति मनीषिणः आस्तिक-
स्य मुनींद्रस्य माता सा च तपस्विनः आस्तीकमाता विख्याता जगत्सु सुप्रतिष्ठिता प्रिया १
मुनेर्जरत्कारोर्मुनींद्रस्य महात्मनः १२ योगिनी विश्वपूज्यस्य जरत्कारुप्रिया ततः ॐ नमो
६ मनसायै जरत्कारुं जगद्गौरी मनसा सिद्धयोगिनी १३ वैष्णवी नागभगिनी शैवी नागेश्व

ब्रै.वै. प्र. ख. १३६

रीतया जरत्कारुप्रियास्तीकमाता विषहरीति च महाज्ञानयुता चैव सा देवी विश्वपूजिता ॥
द्वादशैतानि नामानि पूजाकाले तु यः पठेत् तस्य नागभयं नास्ति तस्य वंशोद्भवस्य च नाग
भीतिं च शयने नागग्रस्ते च मंदिरे १४ नागक्षते महादुर्गे नागवेष्टितविग्रहे इदं स्तोत्रं पठि
त्वा तु मुच्यते नात्र संशयः १५ नित्यं पठेद्यस्तं दृष्ट्वा नागवर्गः पलायते दशलक्षजपेनैव ॥
136 स्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणां १६ स्तोत्रसिद्धो भवेद्यस्य स विषं भोक्तुमीश्वरः नागौघं भूषणं कृत्वा
स भवेन्नागवाहनः १७ नागासनो नागतल्पो महासिद्धो भवेन्नरः इति श्रीब्रह्मवैवर्ते प्रकृति
खंडे मनसास्तोत्रं नाम नारायणाउ- पूजाविधानं स्तोत्रं च श्रूयतां मुनिपुंगवः ध्यानं च सा
मवेदोक्तं देवीपूजाविधानकं १ श्वेतचंपकवर्णाभां रत्नभूषणभूषितां वह्निशुद्धांशु
कां धानां नागयज्ञोपवीतिनीं महाज्ञानयुतां चैव प्रवरां ज्ञानिनां सतां सिद्धाधिष्ठातृदेवीं च
सिद्धां सिद्धिप्रदां भजे इति ध्यात्वा तां देवीं मूलेनैव प्रपूजयेत् नैवेद्यैर्विविधैर्द्धूपैः पुष्प
मालानुलेपनैः ४ मूलमंत्रश्च वेदोक्तो भक्तानां वांछितप्रदः मूलकल्पतरुर्नाम स
सिद्धो द्वादशाक्षरः ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं ऐं मनसादेव्यै स्वाहेति कीर्तितः पंचलक्षजपेनैव मं
त्रसिद्धिर्भवेन्नृणां ६ मंत्रसिद्धिर्भवेद्यस्य स सिद्धो जगतीतले सुधासमं विषं तस्य धन्व १३५

136A

तपसि समो भवेत् ब्रह्मन् चाष्टाक्षरमंत्रकं मंत्रसिद्धिं शाश्वतां तथा ततः आवाहयेद्देवीमीशानां पू
जयेद्योहिभक्तितः ८ पंचमंत्रं मासाख्यायां देव्यै दद्यात्त्वयो बलिं यत्नवान्सर्ववांछितकी
र्तिमांश्च भवेद्ध्रुवं ९ पूजाविधानं कथितं तदाख्यानं निशामय कथयामि महाभाग
यच्छ्रुत्वा धर्मवक्रमः पुरा नाम भयाक्रांतावभूवुर्मीनवा भुवि यानत्वा हि तिनागाश्च
तेन जीवंति नारद मंत्राश्च समस्तेनेभीतः कश्यपो ब्रह्मणार्थितः वेदविनान्वसारेण
वोपदेशेन ब्रह्मणः १२ मंत्राधिष्ठात्रीं देवीं तां मनसा समसृजे ततः तपसा मंत्रमात्रेण
बभूव तपसा तथा क्रमेण सीमाचमंक्षभूपत्नगामृशंकरालयं भक्त्या सिद्धाकैलासेतु
ष्ठावचं दृष्टावरे १४ दिव्यं वर्षसहस्रं च तं सिषेवे मुनिः सता स्वयस्तोषो महेशस्तु ता
चतुःशोवभूवह १५ महात्मा नेददौ तस्मै पाठयामास मामच क्रमं मंत्रकल्पनं हृदद
वशात्तरमुक्ते लक्ष्मीमायाकामवीजं ते- तं क्रमस्य पदं तथा त्रैलोक्यमंगलं नाम कव
चं पूजनक्रमं मस्तून्यस्त्वमनंध्यानं भुक्तं पावनं मते पुरश्चर्याक्रमं चैव वेदोक्तं सर्व स
युतं मायामृत्युंजयाज्ञानं परं मृत्युंजयं सती जगाम तपसे साध्वी पुष्करे शंकराज्ञ ।
या ।१९ विष्णुपंचतपस्तस्मात्क्रमस्य परमात्मनः सिद्धो बभूव सा देवी ददर्श पुरतः प्रभु २०

ब्र॰वै॰
प्र॰खं॰
१३२
137

इक्ष्वाकुवंशेयोगीबालोचक्रपपाचक्रपानिधिः सूत्रंचकारयामासचकारस्वयंहरिः वरं
चप्रददौतस्मैसुजितेतिभवेभव वरंदत्वाचकल्याणीमन्यंचांतर्दधेविभुः प्रययुमृ
जितासाचकृत्स्नस्यपरमात्मनः द्वितीयेशंकरेणैवकृष्णेपनमेरणाच २३ मुनिनाम्
निनचैवनागेनवमनवादिना बभूवसुजितामाचत्रिषुलोकेषुसंवृता २४ जरत्का
रुमुनींद्रायकश्यपस्तांददौपुरा प्रयाचितोमुनिश्रेष्ठोजग्राहब्रह्मणाज्ञया २५ कृ
त्वोद्वाहंमहायोगीविश्रांतोमनसाचिरं सुष्वापदेव्याजघनेवटमूलेचपुष्करे २६
निद्रांजग्राहब्रह्मणाज्ञया कृत्वोद्वाहंमहायोगीविश्रांतोमनसाचिरं सुष्वापदेव्या
जघनेवटमूलेचपुष्करे निद्रांजगाममसमुनिस्मृत्वानिद्रेशमीश्वरं जगामास्तंदिन
करःसायंकालउपस्थितः २७ संचिंत्यमनसातत्रमनसासापतिव्रता धर्मलो
पभयेनैवचकाराालोचनंसती २८ अकृत्वापश्चिमांसंध्यांनित्यांचैवद्विजन्मनां ब्र
ह्महत्यादिकंपापंभवेनस्यनसंशयः २९ नोपतिष्ठतियःपूर्वांनोपास्तेयश्चपश्चिमां स
चपवाशुचिर्नित्यंब्रह्महत्यादिकंलभेत् वेदोक्तमपिसंचिंत्यबोधयामासतंमुनिं सच १३२
क्रुद्धोमुनिश्रेष्ठश्चकोपेनाहस्माशाममुनिः ३१ जरत्कारुरुवाच कथंमेसुखभंगंसाध्वि निद्रा

137A

भेगः कृतस्त्वया सूर्यव्रतादिकं तस्याया भर्तुस्त्वापकारिणी ३२ तपश्चानशनेचैव व्रतं दाना
दिकं च यत् सर्वं प्रियकारिण्याः सर्वं भवति निष्फलं यथा प्रियः पूजितस्त्व स्त्रीकृतः पूजि
तस्त्वया पतिव्रताव्रतार्थं च यत्तिनृपो हरिः स्वयं ३४ सर्वयज्ञे सर्वदाने सर्वतीर्थनिषे
वणे सर्वव्रते तपः सर्वमुपवासादिकं च यत् ३५ सर्वधर्मं च सत्यं च सर्वदेवप्रपूजने त
त्सर्वं स्वामिसंज्ञायाः कलां नार्हति षोडशीं सपुण्ये भारते वर्षे पतिसेवां करोति या वैकुं
ठे स्वामिना सार्धं सा याति ब्रह्मणः शतं विप्रियं कुरुते भर्तुर्विप्रियं वदति प्रियं असत्कु
ले प्रजाता या पतत्फलं शृणु तां सति कुम्भीपाकं व्रजेत् सा यावच्चंद्रदिवाकरौ ततो भव
ति चाण्डाली पतिपुत्रविवर्जिता ३९ इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो बभूव स्फुरिताधरः चकंपे
मनसा साध्वी भयेनोवाच तं पतिं ४० मनसोवाच सख्यालोपभयेनैव निद्राभं
गः कृतस्तव इत्युक्त्वा मनसा देवी स्वामिनस्त्व रणांबुजे ४१ पपात भक्त्या भीता च रुरो
द च पुनः पुनः कोपं तं च मुनिं दृष्ट्वा श्रीसूर्यं शरणं ययौ तत्राजगाम भगवान् सख्या
सह नारद तत्रागत्य मुनिश्रेष्ठमुवाच भास्करः स्वयं विनयेन च भीतस्तु तपसां सहयो
गिनं सूर्य उ- सूर्यास्तसमये दृष्ट्वा साध्वी धर्मभयेन च ४४ बोधयामास त्वां विप्र नाह

138

मत्तागतस्तदा त्वमस्त्वभगवन्ब्रह्मन्मांशाम्हंनोचितेमते ४५ ब्राह्मणानांचहृदयेनवलीनसमं
तदा तेषांतुगणार्थक्रोधश्चततोस्यतोभवेज्जगत् ४६ पुनःस्वष्टुद्विजःप्रोक्तानितेनसोद्विजा
न्यरः ब्राह्मणोवह्मवंशोप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा श्रीकृष्णंभावयेन्नित्यंब्रह्मज्योतिःसनातनंस्व
धंस्यवचनेप्रक्तनाद्विजस्तुष्टोवभूवह ४८ सूर्यजगामसस्यानंगृहीनाब्राह्मणाशिषंत
न्याज्ञमनसोविप्रप्रतिज्ञापालनायच रुदंतीशोकयुक्ताचहृदयेनविहूयता सासस्मार
स्वकंशंभुमिष्टदेवंहरिंविधिं कश्यपंजन्मदातारंविपत्तौभयकर्षिता तत्राजगामभग
वान्गोपीशःशंभुरेवच विधिश्चकश्यपश्चैवमनसापरिचिंतितः दृष्टुमविशेभीष्टदेवंनि
र्गुणंप्रकृतेःपरं ५२ तुष्टावपरयाभक्त्याप्रणाममुहुर्मुहुः नमश्चकारप्रोधेश्चब्रह्माणं
कश्यपंतदा ५३ कथमागमनंदेवाइतिप्रश्नंचकारसः ब्रह्मातद्वचनंश्रुत्वाससहसासम
योचितं तमुवाचनमस्कृत्यहृषीकेशपदांबुजे ब्रह्मोवाच यदिस्तुकायधर्मपत्नीधर्मिष्ठा
मनसासती ५५ ऊरुद्वारस्यांस्तनोत्पत्तिकृतापश्चाद्भजेत्सुने श्रुत्वाकृत्वानुसुतोत्पत्तिंवैरागी
यत्नपजेक्षिणे ५६ श्रुत्वेतयत्तदुर्गंच — जल्पांचतलंपथा ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वाजरत्कारु
र्मुनीश्वरः ५७ चकारतत्राभिस्पर्शयोगेनमंत्रपूर्वकं तस्याभाशिषंदत्वायपुर्देव १३८

138A

मुदान्विताः ५८ मुदान्विताचममसाजरत्कारुर्मुदान्वितः मुनेःकरस्पर्शमात्रात्स
द्योगर्भोबभूवह ५९ मनसायांमुनिश्रेष्ठमुनिश्रेष्ठउवाचतां जरत्कारुरुवाच
गर्भेणानेनमनसेतवपुत्रोभविष्यति ६० जितेन्द्रियाणांप्रवरोधार्मिकोवैष्णवाग्र
णीः तेजस्वीचतपस्वीचयशस्वीचगुणान्वितः ६१ वरोवेदविदांचैवज्ञानिनां
योगिनांतथा सचपुत्रोविष्णुभक्तोधार्मिकःकुलमुद्धरेत् ६२ नृत्यंतिपितरःस
र्वेतज्जन्ममात्रतोमुदा पतिव्रतासुशीलायासाप्रियाप्रियवादिनी ६३ धर्मिष्ठापु
त्रमाताचकुलजाकुलपालिका हरिभक्तिप्रदोबंधुर्नसइष्टंतत्सुखप्रदः ६४ यो
बंधुर्वर्त्मनिचपिताहरेर्वर्त्मप्रदर्शकः सागर्भधारिणीयाचगर्भवासविमोचिनी ६५
दयारूपाचभगिनीयमभीतिविमोचिनी विष्णुमंत्रप्रदाताचसगुरुर्विष्णुभक्तिदः
गुरुश्चज्ञानदोयोहियज्ज्ञानंकृष्णभावनं आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तंयतोविश्वंचराचरं
६७ आविर्भूतंतिरोभूतंकिंवाज्ञानंततःपरं वेदजंयोगजंयद्यत्तत्सारंहरिसेवनं
६८ तत्त्वानांसारभूतंचहरेरन्यद्विडंबनं ॥ दत्तंज्ञानंमयातुभ्यंसस्वामीज्ञानदो
हियः ६९ ज्ञानात्प्रमुच्यतेबंधात्सरिपुर्योहिबंधदः विष्णुभक्तियुतंज्ञानंनददा

तिह्रियोगुरुः २० सरिपुत्रःशिष्यवातीचयनोध्वंयात्रमोचयेत् जननीगर्भजाह्लेशान्यमया
ब्र.वै. तत तथा २१ नमोचयेद्याःसकथंगुरुस्तातोऽह्निवांधवः परमानंदरूपंचकृष्णमार्गमन
१३९ स्वरं २२ नदर्शयेद्यःसकथंकीदृशोवांधवोन्नृणां भजसाधिपरंश्रेष्ठाच्युतंकृष्णंचा
139 निर्गुणं २३ निमूलंचपुराकर्मभवेद्यत्सेवयाद्भुतं मायाच्छलेननोन्यन्कान्नमदेविमम
प्रिये २४ नमाधुनानांसाध्वीनांमन्वान्त्रोथानविद्यते शुष्करेतयसेयाभिगच्छेदविद्य
यास्तवं २५ श्रीकृष्णचरणांभोजध्यानविच्छेदकानरः धनापदिपुत्रस्त्रियांश्रीनिमत्कृ
तिमपुगच्छतो २६ श्रीकृष्णचरणांभोजेनिस्पृहाणांमनोरथः नरकारुकवचः
स्कन्वामनसाशोककानरः २७ मासाश्रुनेत्राविनयाउवाचप्राणवल्लभे मनसो
वाच दोषेणाहंत्वयात्यक्ताभिद्राभंगेननेप्रभो २८ यत्रस्मरासित्वांवेयोतत्रत्वमागमि
ष्यसि वंधुभेदःक्लेशमतःपुत्रभेदस्ततःपरः २९ प्राणेशभेदःप्राणानांविच्छेदस्त
थतापरः सर्वस्मात्तप्रियःस्त्रीणांप्रियस्तेनोच्यतेबुधैः ३० पुत्रेयथैकपुत्राणांवैस्र
वानांयथाहरौ नेत्रेयथैकनेत्राणांतृषितानांयथाजले ३१ क्षुधितानांयथा
न्नेचकामुकानांयथास्त्रियां विदुषांचयथाशास्त्रेवाणिज्येवणिजांयथा ३२ १३९

139A

तथाशाम्बन्मुनेकांतेसानयामासतांमुने सास्कृणाम्मने: कौरेसिषेचभेदकानता ८३
तदात्तानननीहोचविष्णोकीचवभूवत: स्मारंस्मारंपदांभोजंकृस्नस्यपरमात्मन: ८४
जगामतपसेविप्र: स्वकांतांस्वभवेध्यच जगाममनसाशंभो: कैलासमंदिरंगुरो: ८५
पार्वतीवोधयामासमनसाशोककर्षिता शिवा: स्वेनचज्ञानेनशिवेनचशिवालये ८६
सुप्रशस्तदिनेसाधीसुषावमंगलेक्षणे नारायणांशंत्वंज्ञानिनांयोगिनांगुरुं ८७ गर्भ
स्थितोमहाज्ञानेस्कृत्वाशंकरवक्त्रत: सवभूवचयोगिनांज्ञानिनांगुरु: ८८ ज्ञानके-
कार्यामासशिवायत्रशिव:शिशो: रत्नत्रिकोटिलंदेचब्राह्मणेभ्योददौशिव: ८९
पार्वतीचगवांलक्षंरत्नानिविविधानिच शंभुश्चचतुरोवेदान्वेदांगानिनतांस्तथा ९० बाल
कंपाठयामासतानंनत्संजयंपरं भक्तिरस्तस्वकांतेचाभीष्टदेवेगुरौहरे: ९१ यस्माल्लि
नचनतस्तत्रोवभूवात्तीकपवच जगामतपसेविस्रो: पुष्करेशंकराज्ञया ९२ सम्प्रा-
चमहामंत्रंतस्मात्परमात्मन: दिव्यंवर्षसहस्रंचतपस्तस्वानपोथन: ९३ आजगामम
हायोगीनमस्कृत्वेशिवविभे शंकरंचनमस्कृत्यकांतांचवालके: पुर: साचाजगाम-
मनसाकषयपस्यात्रमेपिता: तोसञ्चात्संतांहृष्टामदंश्रापप्रजापति: ९४ शनत्वंते-

वरत्नानां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुने ब्राह्मणान्भोजयामास सर्वसंख्या या श्रुतया शिशोः ९५
ब्र॰वै॰ अदितिश्च दितिश्चापि समदं प्राप्य परं तया मामपुत्रा च सम्विरं तस्यै पित्रालयं नया
प्र॰खं॰ ९६ नदीं यश्चनरात्र्यानि वद्धा मितनित्रिग्रामय यथाभिमन्युतनये ब्रह्मशापः पुरा हि ते
१४ ९७ बभूव सहसा ब्रह्मन्देवदोषेण कर्मणा समाहे समतीतेन तद्बलकं तं च दर्शिता ९८
140 पाशाय प्रेंगी दत्तेन कौशिका शुजलेन च राजा स्नात्वा नत्वा कृतिं गंगाद्वारं जगाम सः ९९
तत्र तस्थौ च समाहं स्नात्वा व धर्मसंहिता समाहे समतीते व गच्छन्नेन तद्बलकं पथि १०० तयो
र्बभूव संवादः सुप्रीतिश्च परस्परं यत्नेन तरिमेणिं प्राप्य तद्बलकः स्वेच्छया ददौ १०१ समयेो
तं गृहीत्वा नृपः प्रहृष्टमानसः तद्बलको भक्षयामास सद्यः पंचमस्तकस्थितं १०२
राजा जगाम वैकुंठं स्मारं स्मारं हरिं गुरुं सत्कारं कारयामास सपिनिर्जनमेजयः १०३
शुचां राजा चकार यज्ञं च सर्वं मैत्रे सतनो मुने प्राणांस्तत्याज सर्पाणां समूहो ब्रह्मतेज
जसा सतबलक प्रभीतश्च महेंद्र शरणं ययौ सेंद्रं च तद्बलकं हंतुं विप्रवर्गाः समुद्यताः १०४
अथ देवाश्च मुनयश्चाजग्मुर्मनसांतिकं तान्दृष्ट्वा च महेंद्रश्च भयकारणविह्वलः १०५
तत्रास्तीकश्चागत्य पठंश्च मानवान्तया यज्ञे समाप्य विप्रेभ्यो दक्षिणां च ददौ मुदा १४

140A

विप्राश्च मुनयो देवागना‍ाच मनसांतिकं मनसां पूजयामासन् हृष्टपुष्टप्रहृष्टयक ९८ श्रा
द्धः संस्थनसंभारो भक्तियुक्तः सदाशुचिः मनसां पूजयामासन् हृष्टावपरमादरे ९९ दत्वा
षोडशोपचारं बलिं च तत्प्रियं तदा महादेवः परिष्टभु ब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया १० संपूज्य
मनसादेवी प्रययुः स्वालयं च ते इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ११ नारद
केनव हृष्टावस्तोत्रेण महेंद्रो मनसां सती पूजाविधिक्रमं तस्याः श्रोतुमिच्छामितत्वतः
१२ नारायणउवाच स्नात्वा नःशुचिर्भूत्वा च धौतेच वाससी रत्नसिंहासने देवीं
वासयामास भक्तितः १३ स्वर्गगंगाजलेनैव रत्नकुंभजलेन च स्नापयामास मन
सां महेंद्रो वेदमंत्रतः १४ वाससी वासयामास वह्निशुद्धे मनोहरे सर्वांगे चंदनं दत्वा
पाद्यार्घ्यं भक्तिसंयुतः १५ गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवां संपूज्यादौ वेदब
द्धः पूजयामास तां सतीं १६ ॐ ह्रीं श्रीं मनसादेव्यै स्वाहेत्येवं च मंत्रतः दशाक्षरेण मूले
न ददौ सर्वं यथोचितं १७ दत्वा षोडशोपचारं दुर्लभं देवदुर्लभं महाहरिः भक्त्या च पूजयामास स
त्वरण प्रेरितो मुदा १८ वाद्यं नानाप्रकारं च वादयामास तत्र वै बभूव पुष्पवृष्टिश्च
ने मस्तके मनसोपरि १९ देवविप्राज्ञया तत्र ब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया नष्टावसा प्रनेत्रा

कि

ब्र॰वै॰ प्र॰खं॰ १४१ 141

पुलकांचितविग्रहः महेंद्र उवाच देवित्वांस्तोतुमिच्छामिसाध्वीनांप्रवरांपरां परात्परांच
परमांनहिस्तोतुंक्षमोधुना २१ स्तोत्राणांलक्षणंवेदेस्वभावाख्यानतःपरम् नक्षमःप्र
कृतिंवक्तुंगुणानांतवसुव्रते २२ शुद्धसत्त्वस्वरूपात्वंकोपहिंसाविवर्जिता नचशप्तोमु
निस्तेनत्यक्तयाचत्वयायतः २३ त्वयामपूजितासाध्वीजननीचयथादितिः दयारूपाच
भगिनीक्षमारूपायथाप्रसूः २४ त्वयामेरक्षिताःप्राणाःपुत्रदाराःसुरेश्वरि अहंकरो
मितवपूजांप्रीतिश्चवर्धते २५ नित्यंयद्यपिसर्वत्रपूज्याभवेस्त्रिजगदंबिके तथापितव
पूज्यांचवर्धयामिचसर्वतः २६ येत्वामाषाढसंक्रांत्यांपूजयिष्यंतिभक्तितः पंचम्यां
मनसाख्यायांमासांतेवादिनेदिने २७ पुत्रपौत्रादयस्तेषांवर्धंतेचधनानिच यशस्वि
नःकीर्तिमंतोथनविद्यागुणान्विताः २८ येत्वांनपूजयिष्यंतिनिंदंत्यज्ञानतोजनाः ल
लक्ष्मीहीनाभविष्यंतितेषांनागभयंसदा २९ त्वंस्वयंस्वर्गलक्ष्मीश्चवैकुंठेकमलाल
या नारायणांशोभगवान्जरत्कारुर्मुनीश्वरः ३० तपसातेजसात्वांचमनसाससृजे
पिता अस्माकंरक्षणायैवतेनत्वंमनसाभिधा ३१ मनसादेविशक्ताचस्वात्मनासि
द्धयोगिनी तेनत्वांमनसादेवींप्रवदंतिपुराविदः ३२ सत्त्वरूपाचदेवीत्वंशश्वत्सत्त्वनि १४१

141A

षेवया यो दिव्यं भावयेन्नित्यं स तं प्राप्नोति तत्समाः ३३ इंद्रश्च मनसा स्तुत्वा दत्वा भगिनीं च तां
प्रजगाम स्वभवनं भूषावासः परिच्छदा ३४ पुत्रेण सार्द्धं सा देवी चिरं तस्थौ पितुर्गृहे भ्रातृभिः
पूजिता सुप्रसन्ना न्या वेद्या च सर्वतः ३५ गोलोकान्तरमित्युक्त्वा तत्रागत्य सुपूजिता स्नातां
पवित्वा तीरेणाप्तजयामास सादरं ३६ ज्ञानं च कथयामास गोप्यं सर्वं सुदुर्लभं तया देवी स
जिना सा स्वलोकं च जगाम यं यौ ३७ इदं स्तोत्रं पुण्यवीजं तां संपूज्य च यः पठेत् तस्य नाग भयं
नास्ति तस्य वंशोद्भवस्य च ३८ विषं भवेत्सु धानल्पं सिद्धस्तोत्रो यदा भवेत् पंचलक्षजपेने
व सिद्धस्तोत्रो भवेन्नरः ३९ सर्पशायी भवेत्सोपि निश्चितं सर्ववाहनः ४० इति श्री ब्रह्म
वैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे नारायणनारदसंवादे मनसोपाख्याने तत्स्तोत्रकथनं नाम
त्रिचत्वारिंशोध्यायः ४३ नारद उवाच सा का वा सुरभी देवी गोलोकादागता च या तज्जन्मचरि
तं ब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः १ नारायण उवाच गवामधिष्ठातृदेवी गवामाद्या गवां
प्रसूः गवां प्रधाना सुरभी गोलोके सा समुद्भवा २ सर्वादिसृष्टेः कथनं कथयामि निशाम
य वभूव तेन तज्जन्म पुरा वृंदावने वने ३ एकदा राधिकानाथो राधया सह कौतुकात्
गवां गोपीः परिवृतः पुण्यं वृंदावनं ययौ ४ सहसा तत्र रहसि विजहार च कौतुकात्

बभूव क्षीरपानेच्छा तदा स्वेच्छामयस्य च ५ ससृजे सुरभीं देवीं लीलया वामपार्श्वतः वत्स
ब्र॰वै॰ युक्तां दुग्धवतीं वत्सो नाम्ना मनोरथः ६ दृष्ट्वा सवत्सां श्रीदामा रत्नभाण्डे दुदोह च क्षीरं सुधा
प्र॰खं॰ तिरिक्तं च जन्ममृत्युजराहरं ७ तदुष्णं च पयः स्वादु पपौ गोपीपतिः स्वयं सरो बभूव पयसां
१४२ भाण्डविस्रंसनेन च ८ दैर्घ्ये च विस्तृते चैव परितः शतयोजनं गोलोके स प्रसिद्धश्च
142 स च क्षीरसरोवरः ९ गोपिकानां च राधायाः क्रीडावापी बभूव सा रत्नेन रचिता तूर्णं
भूता वापी स्वरेच्छया १० बभूवुः कामधेनूनां सद्यो लक्षकोटयः तावन्तो हि च वत्साश्च सुर
पौत्राश्च भीलोमकूपतः ११ तासां पुत्राश्च पौत्राश्च संबभूवुरसंख्यकाः कथिता च गवां सृष्टिस्तया च पूरितं
जगत् १२ पूजां चकार भगवान् सुरभ्याश्च पुरा मुने ततो बभूव तत्पूजा त्रिषु लोकेषु
दुर्लभा १३ दीपान्विता परदिने श्रीकृष्णस्याज्ञया हरेः बभूव सुरभीपूजा धर्मवक्त्रादिति
श्रुतं १४ ध्यानं स्तोत्रं मूलमन्त्रं यद्यत्पूजाविधिक्रमं वेदोक्तं च महाभाग निबोध कथ
यामि ते १५ ॐ सुरभ्यै नम इति मन्त्रस्तस्याः षडक्षरः सिद्धो लक्षजपेनैव भक्तानां कल्प
पादपः १६ ध्यानं यजुर्वेदोक्तं तत्पूजं सर्वसम्मतं ऋद्धिदां वृद्धिदां चैव मुक्तिदां सर्वका १४२
मदाम् १७ लक्ष्मीस्वरूपां परमां राधासहचरीं परां गवामधिष्ठातृदेवीं गवामाद्यां गवां

प्रसूं पवित्ररूपांपुण्यांभक्तानांसर्वकामदां ययापूतंसर्वविश्वंदेवींचसुरभींभजे १९ घटे
वाधेनुशिरसिवत्सस्तंभेगवामपि शालग्रामेजलेग्नौवासुरभींपूजयेद्विजः २० दीपान्वि
न्विताः परदिनेभूर्लोकेभक्तिसंयुतः यः पूजयेच्चसुरभींसचपूज्योभवेद्भुवि २१ एकदात्रि
षुलोकेषुवाराहेविष्णुमायया क्षीरंजहारसहसाचिंतिताश्चसुरादयः २२ तेगत्वा
ब्रह्मलोकंचब्रह्माणंतुष्टुवुःसदा तदाज्ञयाचसुरभींतुष्टावपाकशासनः २३ श्री
महेन्द्रउवाच नमोदेव्यैमहादेव्यैसुरभ्यैचनमोनमः गवांबीजस्वरूपायैनमस्तेजगदं
बिके २४ नमोराधाप्रियायैचपद्मांशायैनमोनमः नमःकृष्णप्रियायैचगवांमात्रे
नमोनमः २५ कल्पवृक्षस्वरूपायैसर्वेषांसततंपरे श्रीदायैधनदायैचबुद्धिदायैनमो
नमः २६ शुभदायैप्रसन्नायैगोप्रदायैनमोनमः यशोदायैकीर्तिदायैधर्मदायैनमो
नमः २७ स्तोत्रश्रवणमात्रेणतुष्टाहृष्टाजगत्प्रसूः आविर्बभूवतत्रैवब्रह्मलोके
सनातनी २८ महेन्द्रायवरंदत्वावाञ्छितंचातिदुर्लभं जगामसाचगोलोकंययुर्देवा
दयोगृहं २९ बभूवविश्वंसहसादुग्धपूर्णंचनारद दुग्धाद्घृतंततोयज्ञस्ततःप्रीतिः
सुरस्यच ३० इदंस्तोत्रंमहापुण्यंभक्तियुक्तश्चयःपठेत् सगोमान्धनवांश्चैवकी-

ब्र·प्र·
खं·
१४३
143

तिमान्तृणपवान्मवेत् ३१ स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः इहलोके सुखं भुक्त्वा याति
ते हरिमंदिरे ३२ हरिवेशे निवसेत्तत्र करोति हरिसेवनं न पुनर्भवनं तस्य ब्रह्मपुत्रो भवेद्ध्रुवं
३३ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे नारायणनारदसंवादे सुरभ्युपाख्याने ना
म चतुश्चत्वारिंशत्तमोध्यायः ४४ नारद उवाच ॥ मानयशो महाभाग नारायणपरा
त्पर नारायणांश भगवन्नादिनारायणी कथा १ श्रुतं सुरभ्युपाख्यानमतीव सुम
नोहरं गोप्यं सर्वपुराणेषु पुराविद्भिः प्रशंसितं २ अधुना श्रोतुमिच्छामि राधिकाख्यान
मुत्तमं तदुत्पत्तिं च तद्ध्यानं स्तोत्रं कवचमुत्तमं ३ नारायण उवाच पुरा कैलासशिख
रे भगवंतं सनातनं सिद्धेन्द्रं सिद्धिदं सर्वस्वरूपं शंकरं परं ४ प्रफुल्लवदनं प्रीतं सस्मितं
मुनिसत्तमे कुमाराय प्रयोक्तेनेहरस्य परमात्मनः ५ रासोत्सवरसाख्यानं रासमं
डलवर्णनं तदाख्यानावसाने च प्रस्तावावसरे सती ६ पप्रच्छ पार्वती स्मेरा सस्मि
ता प्राणवल्लभं स्तवनं कुर्वती भीता प्राणेशेन प्रसादिता ७ सोवाच नाम महादेवो महादे
वीं सुरेश्वरीं अपूर्वं राधिकाख्यानं पुराणेषु सुदुर्लभं ८ श्रीपार्वत्युवाच देवीनामपि सर्वा
सां चरितं तव मुखाच्छ्रुतात् अधुना श्रोतुमिच्छामि राधिकाख्यानमुत्तमं ९ श्रुते

१४३

कृतायशंसाचराधायाश्चसमासतः तन्मुखात्काण्वशालायाव्यासेनतावत्प्रधुना ९ आ
गमाख्यानकालेचभवतालोकितंपुरा नहीश्वरस्माहतिश्चमिथ्याभवितुमर्हति तद्वत्पतिंच
तद्ध्यानेनात्मनोमाहात्म्यमत्तमं पूजाविधानंचरितंस्तोत्रंकवचमीप्सितं १२ तांप्रतंवंगिरिभ
गवन्भक्तवत्सल कथानकथितंपूर्वंमागमाख्यानकालतः १३ पार्वतीवचनंश्रुत्वान
म्रोवभूवसः पंचवक्त्रश्चभगवान्शुष्ककंठोजगत्पतिः १४ ससत्यभंगभीतश्चमौनीभूतो
विचिंतितः सस्माराकृष्णध्यानेनाभीष्टदेवंकृपानिधिं १५ तदनुज्ञांचसंप्राप्यसर्वार्थंगाता
मुवाचसः श्रीभगवानुवाच निषिद्धोहंभगवताकृष्णेनपरमात्मना १६ आगमारंभसम
याख्यानप्रसंगतः ममांगार्धस्वरूपात्वंममप्रिाजगन्मसूः १७ ततोन्वशौदद्दौकृष्णोमह
वकेमहेश्वरी मदिष्टदेवकांतायाराधायाश्चरितंसति १८ अतीवगोपनीयंचसुखदंकृ
सभक्तिदम् जानामितदहंदुर्गेपूर्वंषजापरंपरं १९ यज्ञानामिरहस्यंचननद्ब्रह्माफणी
नव श्वरः नतत्सनत्कुमारश्चनधर्मः सनातनः २० नारदेंद्रोमुनींद्रश्चसिद्धेंद्राःसिद्धपुंगवाः म
त्तोबलवतीत्वंचप्राणांस्त्यक्तुंसमुद्यतः २१ अतस्त्वांगोपनीयंचकथयामिसुरेश्वरि
म्हणुदुर्गेमवत्त्यामिरहस्यंपरमाद्भुतं २२ चरितंराधिकायाश्चदुर्लभंचसुपुण्यदं शुरोह्व
वृंदावनेरम्येगोलोकेरासमंडले २३ शतशृंगैकदेशेचमल्लिकामालतीवने रत्न

सिंहासनेवरम्येतस्थौतत्रजगत्पतिः २४ स्वेच्छामयश्चभगवान्बभूवरमणोत्सुकः रमणंकर्तुमिच्छु
ब्र॰ श्चतद्बभूवसुरेश्वरि २५ इच्छयाचभवेत्सर्वंतस्यस्वेच्छामयस्यच एतस्मिन्नंतरेदुर्गेद्विधारूपोबभू
प्र॰ खं॰ वसः दक्षिणांगश्चश्रीकृष्णोवामांगार्धांचराधिका बभूवरमणीरम्यारासेशीरमणोत्सुका
१५४ २७ अमूल्यरत्नाभरणारत्नसिंहासनस्थिता वह्निशुद्धांशुकाधानाकोटिपूर्णशशिप्रभा
तप्तकांचनवर्णाभाराजिताचस्वतेजसा सस्मितासुदतीशुद्धाशरत्पद्मनिभानना २९ वि
144 भ्रतीकबरींरम्यांमालतीमाल्यमंडितां रत्नमालांचदधतींग्रीष्मसूर्य्यसमप्रभां ३० मुक्ता
हारेणशुभ्रेणगंगाधारानिभेनच संयुक्तंवर्तुलंतुंगंसुमेरुगिरिसन्निभं ३१ कठिनंसुंदरं
दृश्यंकस्तूरीपत्रचित्रितं मांगल्यंमंगलार्हंचस्तनयुग्मंचबिभ्रती ३२ नितंबश्रोणिभारा
र्तांनवयौवनसंयुतां कामातुरांसस्मितांचददर्शरसिकेश्वरः ३३ दृष्ट्वाकांतांजगत्कां
तोबभूवरमणोत्सुकः दृष्ट्वाप्रियंसुकांतंचसादधावहरेःपुरः ३४ रासेसंभूयगोलोके
सादधावहरेःपुरः तेनराधासमाख्यातापुराविद्भिर्महेश्वरि ३५ राधाभजतिश्रीकृष्णंसचतां
तांचपरस्परं उभयोःसर्वसाम्यंचसदासंतोवदंतिच ३६ भवनंधारणंरासेस्मरत्यालिंगनं
जपेत् तेनजल्पन्तिसंकेतांरासाराधामहीश्वरः ३७ राशब्दोच्चारणाद्भक्तोयातिमुक्तिंसु
दुर्लभां धाशब्दोच्चारणाद्दुर्गेधावत्येवहरेःपदं ३८ कृष्णवामांशसंभूताराधारासेश्वरी १५४

144A

पुरा तस्यांशाः कमलायाश्च बभूवुर्देवयोषितः ३९ रासोन्मादानवचनो याच निर्वाण
वाचकः यतो राधेति मुक्तिं च सा च राधा प्रकीर्तिता ४० बभूवुर्गोपीसंघश्च राधाया लोम
कूपतः श्रीकृष्णलोमकूपेभ्यो बभूवुः सर्वबल्लवाः ४१ राधावामांशभागेन महालक्ष्मीर्बभू
वसाः चतुर्भुजस्य सा पत्नी देवी वैकुण्ठवासिनी ४२ तदंशा राजसंपत्प्रदायिनी तदंशाम
र्त्यलक्ष्मीश्च गृहिणां च गृहे गृहे ४३ सस्याधिष्ठातृदेवी च सा चैव गृहदेवता स्वयं राधा कृ
ष्णपत्नी कृष्णवक्षःस्थलस्थिता ४४ प्राणाधिष्ठातृदेवी च तस्यैव परमात्मनः ब्रह्मादि
स्तम्भपर्यन्तं सर्वं मिथ्यैव पार्वती ४५ भज सत्यं परं ब्रह्म राधेशं त्रिगुणात्परं परं प्रधा
नं परमं परमात्मानमीश्वरं ४६ सर्वाद्यं सर्वपूज्यं च निरीहं प्रकृतेः परं स्वेच्छामयं
नित्यरूपं भक्तानुग्रहविग्रहं ४७ तद्भिन्नानां च देवानां प्राकृतं रूपमेव च तस्य प्राणाधि
का राधा बहुसौभाग्यसंयुता ४८ महाविष्णोः प्रसूः सा च मूलप्रकृतिरीश्वरी मानि
नी राधिका सेव्या सदा सर्वैस्तपस्विभिः ४९ सुलभं यत्पदाम्भोजं ब्रह्मादीनां सुदुर्लभं
स्वप्ने राधापदाम्भोजं न हि पश्यन्ति बल्लवाः ५ स्वयं देवी हरेः क्रोडे छायारूपा च कामिनी
स च द्वादशगोपानां रायाणः प्रवरः प्रिये ६ श्रीकृष्णांशश्च भगवान्विष्णुतुल्यपराक्रमः

ब्र॰ वै॰ श्रीदामशापात्सादेवीगोलोकादागतामहीं ५२ वृषभानुगृहेजातातन्माताचकलावती
प्र॰ खं॰ ५३ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेप्रकृतिखंडेनारायणनारदसंवादेराधोपाख्यानेनाम
१४५ पंचचत्वारिंशोध्यायः ४५ श्रीपार्वत्युवाच कथंश्रीदामशापंचसाचदेवीललाभसः
145 कथंशशापभक्तंसागोपिकाभीष्टदेवकामिनी १ श्रीभगवानुवाच शृणुदेविप्रवक्ष्या
रहस्यंपरमाद्भुतं गोप्यंसर्वपुराणेषुशुभदंभक्तिमुक्तिदं २ एकदाराधिकेशश्चगोलोके
रासमंडले शतशृंगपर्वतैकदेशेवृंदावनेवने ३ गृहीत्वविरजांगोपींसौभाग्यांराधिका
समां क्रीडांचकारभगवान्रत्नभूषणभूषितां ४ रत्नप्रदीपसंयुक्तेरत्ननिर्माणमंडपे
ते अमूल्यरत्ननिर्माणतल्पेचंपकचर्चिते ५ कस्तूरीकुंकुमासक्तेसुगंधिचंदनार्चि
ते सुगंधिमालतीमालासमूलपरिशोभिते ६ सुरतेविरतिर्नास्तिदंपतीरतिपंडि
तौ तौद्वौपरस्परासक्तौ सुखभोगसमन्वितौ ७ मन्वंतराणांलक्षंचकालंपरि
मितोगतः गोलोकस्यस्वल्पकालोजन्मादिरहितस्यच ८ दूतश्चतस्रोज्ञात्वाचक
थयामासराधिकां श्रुत्वापरंरुष्टासातत्याजाहारमीश्वरी ९ प्रबोधिताचसखिभिः
कोपरक्तास्यलोचना विहायरत्नालंकारंवह्निशुद्धांशुकेशुभे १० क्रीडापद्मंचा १४५

145A

सद्रत्नामूल्यदर्पणाणामनलं चकार कोपं वक्त्रेण सिंदूरं विचित्रपत्रकं ११ विचित्रस्तकवरीभा
रामलक्ष्केशीप्रकंपिता शुक्लवस्त्रपरीधानाद्भूषणादिवर्जिता १२ ययौ यान्ती नि
केतनं सा प्रियालीभिर्निवारिता श्याज्ञहावमरवीसंवरोषप्रस्फुरिताधरा १३ ग्राम्य
कामः स्थितां गोपीसां गोपीभिः परिवारिता नाभिभन्मानं तामिश्रुकंतियाभिश्चमत्त
ताः आरुरोह रथे दिव्यममूल्यरत्ननिर्मितं दशयोजनविस्तीर्णं दैर्घ्यं च शतयोजनं
१४ सहस्रचक्रसंयुक्तं नानाचित्रविचित्रितं अमूल्यरत्ननिर्माणादर्पणैः परिशोभि
तं १५ मणीन्द्रजालमालाभिः पुष्पमालाविराजितं नानाविचित्रवसनैः सूक्ष्मैः
र्तोमैर्विराजितं १७ सहस्रकलशैर्युक्तं रम्यमंदिरकोटिभिः त्रिलक्षकोटिभिः सार्धं
गोपीभिश्चप्रियालिभिः १८ ययौ रथेन तेनैव समनोयायिना शिवे श्रुत्वा कोलाह
लं गोपाः सुदामा कृष्णपार्षदः १९ कंसं कृत्वा सावधानं गोपैः सार्द्धं पलायितः भ
येन कृष्णः संत्रस्तो विहाय विरजां सतीं २० स प्रेमभङ्गभीतश्च तिरोधानं चकार सः ।
सा सती समयं ज्ञात्वा विचार्य स्वहृदि क्रुधा २१ राधा प्रकोपभीता च प्राणांस्तत्याज नन्द
ण विरजालिंगनात्त्रस्ता भयविक्लवकातरः २२ ययुग्रे शरणं साधी विरजा नन्दनं

ब्र.वै.
प्र.खं.
१४६

146

श्रिया गोलोकं वेष्टयामास परिखेव मनोहरा बभूवुः क्षुद्रनद्यश्च तदास्तागोप्य एव च
सर्वा नद्यस्तदंशाश्च प्रतिविश्वेषु सुंदरि २४ इति सप्तसमुद्राश्च विरजानंदना भुवि श्र
श्रुत्वा गत्वा भगवती राधा रासेश्वरी पुरः २५ न दृष्ट्वा विरजां कृष्णं स्वगृहं च पुनर्ययौ जगाम
कृष्णस्तां राधां गोपालैरष्टभिः सह २६ गोपीभिर्मक्तियुक्ताभिर्वारिता च पुनः पुनः
दृष्ट्वा कृष्णं च सा देवी भर्त्सनां च चकार तं २७ सुदामा भर्त्सयामास तामेव कृष्णसन्निधौ
क्रुधा शशाप सा देवी सुदामानं सुरेश्वरि २८ गच्छ त्वमासुरीं योनिं गच्छ दूरमतो द्रुतं
शशाप तां सुदामा च त्वमितो गच्छ भारतं २९ भव गोपी गोपकन्या गोपीभिः स्वाभि
रेव च तत्र ते कृष्णविच्छेदो भविष्यति शतं समाः ३० तत्र भारावतरणं भगवांश्च क
रिष्यति इत्येवमुक्त्वा श्रीदामा प्रणम्य मातरं हरिं ३१ साश्रुनेत्रो मोहयुक्तस्तत्र सु
मत्वमयुतः राधा जगाम तत्र श्रुत्वा साश्रुनेत्राभिविह्वला ३२ वत्सकृपयासीत्पुत्रा
यपुत्रविच्छेदकातरा कृष्णस्तां बोधयामास विद्यया च क्रियामयी ३३ शीघ्रं संप्राप्स्य
सि सुतं मा रोदीरेवमेव च स चासुरः शंखचूडो बभूव तुलसीपतिः ३४ मच्छूलभि
न्नः कालेन गोलोकं च जगाम सः राधा जगाम वाराहे गोकुले भारतं सती ३५ वृष १४६

146A

भानस्य वन्सा च वसा च कन्या बभूव ह अयोनिसंभवा देवी वायुगर्भा कलावती
३६ सुषाव च मायया वायोस्तां तत्राविर्बभूव ह अतीते द्वादशाब्दे तु दृष्ट्वा तां नवयौव
नां ३७ सार्द्धं रायाणवैश्येन तत्संबंधं चकार सः छायां संस्थाप्य तद्गेहे सान्तर्धानं चका
र ह ३८ बभूव तस्य वैश्यस्य विवाहः छायया सह गते चतुर्दशाब्दे तु कंसभीता
छलेन च ३९ जगाम गोकुलं कृष्णः शिशुरूपी जगत्पतिः कृष्णमाता यशोदा या रायाण
स्तत्सहोदरः ४० गोलोके गोपकृष्णांशः संबंधात्कृष्णमातुलः कृष्णेन सार्द्धं राधा
याः पुण्ये वृंदावने वने ४१ विवाहं कारयामास विधिना जगतां विधिः स्वप्ने राधा
पदांभोजं छाया चरायणमंदिरे ४२ षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तेपे पुरा विधिः राधिका
चरणांभोजदर्शनार्थं च पुष्करे ४३ भारावतारणे भूमेर्भारे नंदगोकुले ददर्श तत्प
दांभोजं तपसां तत्फलेन च ४४ किंचित्कालं च श्रीकृष्णः पुण्ये वृंदावने वने रेमे
गोलोकनाथश्च राधया सह भारते ४५ ततः सुदामशापेन विच्छेदश्च बभूव ह
तत्र भारावतरणं भूमेः कृष्णश्चकार सः ४६ वृषभानश्च नंदश्च ययौ गोलोकमुत्तमं
सर्वा गोप्यश्च प्रययुस्तेन स्लायासमागताः ४७ छाया च गोपगोप्यश्च प्रापुर्मुक्तिं

स्वसत्रियौ रेमिरे नाम्नैतेनैव सार्धं कृष्णेन राधया । प्राणाः प्रजापतिर्नन्दो यशोदा सा नन्दप्रिया धरा
ब्र·वै· सेयं प्राप्तवती तपसा परमात्मानमीश्वरं ४८ वसुदेवः कश्यपश्च देवकी चादितिः सती देव
प्र·खं· माता देवपिता प्रतिकल्पे समागताः ४९ पितॄणां मानसी कन्या राधा माता कलावती व
१५० सुदामा च गोलोकाद् वृषभानुः समाययौ ५० इत्येतत्कथितं दुर्गे राधिकाख्यानमुत्तमं
147 संपत्करं पापहरं पुत्रपौत्रप्रवर्धनं ५१ श्रीकृष्णश्च द्विधारूपो द्विभुजश्च चतुर्भुजः चतु
र्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः स्वयं ५२ चतुर्भुजस्य पत्नी च महालक्ष्मीः सरस्वती गं
गा च तुलसी चैव देवीनारायणप्रिया ५३ श्रीकृष्णपत्नी सा राधा तदर्धांगसमुद्भवा
तेजसा वयसा साध्वी रूपेण च गुणेन च ५४ आदौ राधां समुच्चार्य कृष्णं पश्चाद्वदेद्बुधः
व्यतिक्रमे ब्रह्महत्यां लभते नात्र संशयः ५५ कार्तिके पूर्णिमायां च गोलोके रासमंडले
चकार पूजां राधायास्तस्यां वै विधिमहोत्सवे ५६ सद्रत्नगुटिकायां च कृष्णस्तं तत्कवचं चेद्ध
रिः दधार स्कंधे वाहौ च दक्षिणे सह गोपकैः ५७ कृत्वा ध्यानं च पूजां च स्तोत्रमेतच्च का
रमुः राधा चर्वितताम्बूलं चाखादमधुसूदनः ५८ राधा पूज्या च कृष्णस्य तत्पूज्यो भगवा
न्प्रभुः परस्परोभीष्टदेवौ भेदकृन्नरकं व्रजेत् ५९ द्वितीये पूजिता सा च धर्मेण ब्रह्म १५०

147A

स्त्राणात्तया ध्रुवेनैवात्तकिन्नरविद्याधराधिनायुता ६० महेंद्रेणाच रुद्रैश्च मनुनामानवेन च
सुरेंद्रैश्च मनींद्रैश्च समहीपेश्वरेणाच ६१ भारते च सुयज्ञेन पात्रैर्मित्रैर्मुदान्वितैः ब्राह्म
णेनाभिशप्तेन देवकोपेण भूभृता ६२ व्याधिग्रस्तेन दुष्टेन दुःखितैर्विदूयता संप्रा न
प्य राज्यं भ्रष्टश्रीः सुयज्ञेन वरेण च ६३ पुराणे तेन स्तोत्रेण स्तुत्वा परमेश्वरी अस्माच्च
कवचेनस्याः कंठे वद्धे धरात्मजः ६४ ध्यानाच कवचं पूजां च षोडशकरेशनवत्सरं श्रुतेजगा
मगोलोकं रत्नयानेन भूमिपः ६५ इति ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ६६
इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे नारायणनारदसंवादे हरिगौरीसंवादे गायो
पाख्याने षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६ पार्वत्युवाच कथं विप्राश्शिशत कथं विप्रपरा
थिकां सर्वात्मनः प्रकृतस्य पत्नीं श्रीकृष्णपूजितां १ कथं विष्णुश्च धारी च सिषेवे परमे
श्वरी षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तेपे पुरा विधिः २ तत्पदांभोजरेणूनां लब्धये पुष्करे
भवे कथं ददर्श तां देवीं महालक्ष्मीसरस्वतीं ३ इदं शमपि पुष्माकं कथं सावाकथ्य
तां कथं विज्ञाननाथानानसैन्तकवचं ददौ ४ ध्यानं पूजा विधिं स्तोत्रं तन्मे व्याख्यातुम रस्या
र्हसि श्रीमहादेव उवाच स्वायंभवो मनुर्देवि मनूनामादिरेव च ५ ब्रह्मात्मजत्ज।

ब्र॰वै॰ प्र॰ख॰ १४८ 148

जन्मपैत्नीवृशान्तरूपापतिः प्रभुः उत्तानपादस्तस्यैवोत्तमस्तत्रोध्रुवएवच ६ ध्रुवस्यकीर्त्ति
ख्यातात्रैलोक्येशैलकन्यके उत्कलस्तस्यपुत्रश्चनारायणपरायणः ७ सहस्रंराजसूया
नांशङ्करेसचकारह सर्वाणिरत्नपात्राणिब्राह्मणेभ्योददौमुदा ८ अमूल्यरत्नराशी
नांसहस्रंतेजसावृतं ब्राह्मणेभ्योददौराजायज्ञानेषुमहोत्सवे ९ दृष्ट्वासृष्टेमनेयज्ञं
विधानाजगतांप्रिये स्वयज्ञंनामनरपतेश्चकारस्वयंसदि १० सचराजास्वयज्ञश्चमनुवं
शसमुद्भवः अन्नदानारत्नदातादातानांचसर्वसंपदां ११ दशलक्षंगवांचैवरत्नशृंगपरिच्छद
दंनित्यंददौसविप्रेभ्योस्वदाशुकः सदक्षिणा १२ गवांद्वादशलक्षाणांददौनित्यंमुदा।
न्वितः स्वपकानिचमांसानिब्राह्मणेभ्यश्चपार्वति १३ षट्कोटिंब्राह्मणानांचभोजया
मासनित्यशः चोष्यपेयलेह्यचभ्यैरतिन्दमिंदिनेदिने १४ विप्रलक्षंसूपकारंभोज
यामासतत्परं हरिर्णामत्रैवसूपाकंसगव्यमांसवर्जितं १५ विप्रभोजनकालेचमनुवंश
समुद्भवम् नवबुद्धः स्वयज्ञंचनष्टंवुत्तानिन्हश्नुते १६ दिनेस्वयज्ञंयज्ञानेनतद्वैशलक्ष।
कोटयः चक्रुःस्वभोजनंविप्राश्चातिरम्याश्चसंददौ १७ महोत्तानिचसप्तानिस्वर्गहेवो
ठमदनाः तस्मैभ्योददुःकिंचित्किंचिद्विप्रपथितमत्यजः १८ विप्राणांभोजनान्तेच।

१४८

148A

विप्रायेभ्योऽदृष्टेऽल्पः तथाप्युचरितं तत्र चान्नाशिसहस्रकं १९ कृत्वा यज्ञं महाबाहुः ।
समग्रकामसंपन्नः सदि रत्नेंद्रसारनिर्माणाच्छत्रकोटिसमन्विते २० रत्नसिंहासने रम्ये व्याह
ते चर्मसंस्कृते चंदनोदकसंसक्तैः हेमरत्नचंद्रपल्लवैः २१ प्रवालाश्वत्थपर्णाकुंभरंभावृक्षो
पशोभिते चंदनागुरुकस्तूरीफलसिंदूरसंयुते २२ वसुरासरचंद्ररुद्रादित्यसमन्वि
ते मुनिमानवमन्वादिब्रह्मविष्णुशिवात्मके २२ एतस्मिन्नंतरे तत्र विप्रः पंचकः समाययौ
कृत्वोमलिनवासाश्च शुष्ककंठोष्ठतालुकः २३ रत्नसिंहासनस्थं च मालाचंदनचर्चित
राजानमाशिषं चक्रे सस्मितः पुटांजलिः २४ प्रणनाम न द्वयल्लं च नो त्रस्थो किं विदेव
हि सभासदश्च नो त्रस्युर्नेदमः सत्यमेव च २५ देवेभ्यश्च मुनिभ्यश्च नमस्कृत्य द्विजो ।
त्तमः शापाग्नेः स्पर्शितं कोपात्तस्थानं शमुम्नयन्तः २६ येन त्रजहसुः सर्वे सभामत्रस्थुः
सभासदः सर्वे चक्रुः परीहारं क्रोधनज्याज ब्राह्मणाः २७ राज्यागत्य तत्र प्रणाम्य ।
हरोद भयकातरः निःससार सभामध्यादुट्येन विहूयता २८ ब्राह्मणोऽप्युच्छ्रूपी च
प्रज्वलन्नस्य तेजसा तस्य श्रावितनयः सर्वे समस्ते भयकातराः २९ हे विप्र तिष्ठ तिष्ठे
ति समस्ताचार्यपुत्रकः पुनः पुलहश्च पुलस्त्यश्च प्रचेताश्च तथांगिरा ३० मरीचिः क

प्रपयश्चैव वसिष्ठः क्रतुरेव च शुक्रो बृहस्पतिश्चैव दुर्वासा लोमशस्तथा ३१ गौतमश्च
कणादश्च काण्वः कात्यायनः कठः पाणिनिर्जाजलिश्चैव ऋष्यशृंगो विभांडकः ३२
त्रै·वै· अथ शिल्पस्तो नितिलिश्च मार्कंडेयो महातपाः सनकश्च सनंदश्च वोढाः शैलः सनातनः
प्र·वि· सनत्कुमारो भगवान्नरनारायणावृषी पराशरो जरत्कारुः संवर्तः करथस्तथा और्व
१४९ वत्सनश्चैव शाकल्यः शाकटायनः गर्गो वत्सः पंचशिखो जमदग्निश्च देवलः ३५ जै
149 गीषव्यो वामदेवो वा भलखिल्यादयस्तथा शक्तिर्दक्षः कर्दमश्च प्रकण्वः कपिलस्तथा
विश्वामित्रः कौत्सश्च ऋचीकोघमर्षणः एतेचान्येच मुनयः पितरो ग्निर्हविष्प्रिया ३८
दिक्पाला देवताः सर्वा विप्रपश्चान्मडुडुक्षुः ब्राह्मणा वोधयामासुर्वासवाभासवीश्वरि ४०
सम्पूज्य च क्रमेणैव यागीनिती नीतिविशारदः ४१ ३ श्री स व ने हा रा
ना य एक माधो व्यानेद्र गौरी वादे सचना शो यः ४४ पा सु·
किमूचुर्ब्राह्मणा ब्रह्मन्ब्राह्मणा ब्रह्मणाः स्तनाः नीतिज्ञानीति वचनं तन्मो व्याख्यातु
मर्हसि १ श्री हा उ च तं हृष्ट्वा ब्राह्मणां चलविनविनयेन च क्रमेणावक्र १४९
मोरभेमुनिसंवरानने २ स नकु रो च तव स्मादागता लक्ष्मीकीर्तिः सर्व

1491A

यशस्तथा सुशीलं च महैश्वर्यं पितरोग्निस्तथा तथा ३ अभावान्न यमो देवः कृत्वा
भ्रष्टाग्नि यन्तु नवनीतो द्विजश्रेष्ठ आप्यतोषश्च ब्राह्मणाः ४ ब्राह्मणानां हृदयं
कोमलं नवनीतवत् अहं तु निर्मलं चैव मार्जितं तपसा मने ५ त्वमस्य गच्छ विप्रेंद्र
अहंकृतान्तपालयं भृगुवाच अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ६ पि
तरस्तस्य देवाश्च वह्निश्चैव तथैव च निराशाः प्रतिगच्छंति चातिथेरप्रतिग्रहात् ७
त्वमस्य गच्छ विप्रेंद्र अहं कृतान्तपालयं स्त्रीघ्नैर्गोघ्नैः कृतघ्नैश्च ब्रह्मघ्नैः गुरुतल्पगैः
तुल्यदोषो भवेत्सैतैर्यस्यातिथिरनर्चितः ९ ..३ च राजा अग्निर्यो विद्यया च ब्राह्मण
यो वमन्यते त्रिसंध्यहीनो विप्रश्च श्रीहीनः त्रिदयो भवेत् एकादशी विहीनश्च वि
ष्णुनैवेद्यवर्जितः त्वमस्य गच्छ विप्रेंद्र अहं कृतान्तपालयं ९ उलद वाच येपपूर्ण
ति वक्रदृष्ट्या चातिथिरिदमागतं दत्त्वा सपापं तस्मै तत्पुण्यमादाय गच्छति
त्वमस्य तत्पदोषाश्च गच्छ वत्स नरपालयं १२ राजा कर्मदोषेणाज्ञानस्थौ तल्लमो
कृत कृतघ्न च धनहीनः पुत्रहीनो भार्याहीनो भवेद्ध्रुवं १३ त्वमस्य गच्छ विप्रेंद्र ग
च्छ वत्स नरपालयं ग ३ च ज्ञानवान्ब्राह्मणो भूत्वा ब्राह्मणो यो वमन्यते १४

हत्वा ब्रह्महा भवेत्सोपि भारते सप्तजन्मसु म वि वाच गुरुपदेशे भारते च यथा देवं च ब्रा
ब्र॰ वै॰ ह्मणं १५ विष्णुभक्तिविहीनश्च सो भवेद्यावदन्यते क उ च अतिथिं ब्राह्मणं दृष्ट्वा
प्र॰ खं॰ ना भुंक्त्या नर्तकरोगनियः १६ पितृमातृभक्तिहीनः स भवेद्भारते भुवि ग्रामो निकोप्रज
१५॰ नीयो निःसन्तानः सप्तजन्मसु १७ श्री शृंगकं द्विजश्रेष्ठ राजानमाशिषं कुरु दुर्वा
150 सा उवाच गुरुं वा ब्राह्मणं वापि देवताप्रतिमामपि दृष्ट्वा शीघ्रं न नमेत्स भवेत्सूकरो
भुवि मिथ्यासाक्षिणं वदते भवेद्धिंस्रो मस्त्यातकः नमस्व सर्वमस्माकमातिथ्य
ग्रहणं कुरु राजोवाच कुलेन कथितो धर्मो युष्माभिर्मुनिपुंगवैः सर्वं कृत्वा चा
विस्पष्टं मां च मूढं प्रबोधय स्त्रीघ्न गोघ्न कृतघ्नानां गुरुस्त्रीकामिनां तथा २२
ब्रह्मघ्नानां च को दोषो मांसभक्ष को विदां वराः व ष्ठ वाच कामतो गोवधो या
जन्य वामनीयो भवेन्नरः २२ यव यावकभोजी च करेण च पिबेज्जलं नदाघेन्नशाते।
दिव्यं ब्राह्मणेभ्यः सदक्षिणां २३ दत्वा मुच्यति पापभ्यो भोजयित्वा द्विजेशतं प्रा
यश्चित्तं च चतुर्णां च सर्वपापात्प्रमुच्यते २४ पापावशेषाद्भवति कुः स्त्री चांडाल १५॰
एव च अतिदर्शिक हत्यायानर्थफलमश्नुते २५ प्रायश्चित्तं ज्ञानकल्पा।

150A

नसर्वपापान्मेनृतिः श्रु ३ च गोहत्याद्विगुणंपापंस्त्रीहत्यायां भवेद्ध्रुवं २६ षष्टिं
वर्षसहस्राणिकालसूत्रेवसेद्ध्रुवं ततोभवेन्महापापीसूकरः सप्तजन्मसु २७ त
तोव्याधिसमायुक्तश्चांडालश्चततःशुचिः वृ स्मृ ३ च स्त्रीहत्याद्विगुणंपापो
ब्रह्महत्याकृतोभवेत् लक्षवर्षमहाघोरेकुंभीपाकेवसेद्ध्रुवं ततोभवेन्महापापी
विष्टाकीटःशताब्दकं २८ ततोभवतिसर्पश्चजन्मसप्तततःशुचिः गौ ३ च दोषः
कृतघ्नेप्राजेश्चब्रह्महत्याचतुर्गुणः ३० निष्कृतिर्नास्तिवेदेषुकृतघ्नानांचनिश्चितं गंगौ च
लक्षणांचकृतघ्नानांकृतवेदविदोवर ३१ कृतघ्नश्चकतिविधः केषुकोदोषएवच
ब्र स्मृ ३ च कृतघ्नःषोडशविधाः सामवेदेनिरूपितः ३२ सर्वः प्रत्येकदो
षेणप्रत्येकंफलमश्नुते कृतसत्येचतुर्गोपचस्वधर्मेणनपमिश्रुते ३३ प्रतिज्ञायां
चदानेचस्वगोष्ठीपरिपालने गुरुकृत्येदेवकृत्येकाम्यकृत्येद्विजार्चने ३४ नित्य
कृतेचविश्वासेपरधर्मप्रदानयोः एतान्योहंतियःपापिष्ठः सकृतघ्नइतिस्मृतः ३५
एतेषांसंतिलोकाश्चनजन्मभिन्नयोनिषु योन्यांश्चनरकानेचयांतिवांजेद्रपापिनः
तेतेचनरकंयांतियमलोकेषुनिश्चितं तयस्त वाच केकेकृत्वाकृतघ्नाश्चकास्का

प्र.वै.
प्र.खं.
१५१
151

३१
नगच्छेन्निरौरवान् वृक्षमर्दस्थितिप्रत्येकं श्रोतं कौन्त हलं मम सनातन तव स्वधर्मं हन्ति:
योधर्म: संध्यात्रयविवर्जित: ३८ अतर्पणाच यन्त्राने विष्णुनैवेद्यवंचित: विष्णुमंत्र
विष्णुपूजा विष्णुभक्तिविहीनक: ३९ एकादशीविहीनश्च श्रीकृष्णजन्मवासरे शि
वरात्रौ च यो भुंक्ते श्रीरामनवमीदिने ४० पितृकृत्यं देवकृत्यं मत्कृत्यं च श्रुतिस्मृत: १
सप्तजन्मानि सूकर: ततो भवेद्ब्राह्मणाश्च शूद्राणां सूपकारक: ४१ ततो भवेज्जन्म सप्तग्रा
मणो वृषवाहक: शूद्राणां शवदाही च भवेत्सप्तसु जन्मसु ४२ द्विजो भूत्वा सप्तजन्म
भारते वृषलीपति: भुक्त्वा सुभोगमेषां च भ्रमित्वा योनिरौरवं ४३ पुन: पुन: पाप
योनि नरकं च पुन: पुन: ततो भवेन्नर्दभश्च मार्जार: पंचजन्मसु ४४ पंचजन्मसु मं
डूको भवेद्वृद्धस्तत: क्रमात् पराशर उ च शूद्राणां सूपकारस्य यो विप्रो ज्ञा
नदुर्बल: असिपत्रे वसत्येव युगानामेकसप्तति ततो भवेत्कूर्मश्च मूषक: सप्तजन्म
सु ४६ तैलकारी सप्तजन्म ततक: शुद्धो भवेन्नर: अन्नं विष्ठा जलं मूत्रं विप्राणां वृषवा
हिनां ४७ पितरो नैव गृह्णन्ति तेषां श्राद्धं च तर्पणं देवता न हि गृह्णन्ति तेषां पुष्पफ
लं जलं ४८ ददाति यदि दंभेन विपरीतश्च यकल्पने योभुंक्ते कामतोऽन्नं च ब्राह्मण:

१५१

151A

गोवृषवाहिनं ४९ नाधिकारो भवेत्तस्य पितृदेवार्चने नेऽस्य नानाभक्ष्ये च सन्मे च यावदिंद्राः
सहस्रकं ५० विष्ठान्ने च मूत्रजले तत्र तस्य भवेद्ध्रुवं त्रिसंध्यं ताडयेत्तं च स्थूलैर्यमकिंकरः
५१ उल्कां ददाति मुखतः सूच्याहतं तनिं संततं षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां च कृमिस्ततः
५२ ततः काकउलूकस्य जन्म पंच च वकस्तथा जन्म पंच च गर्द्धभस्य शृगालः सप्तजन्म
सुः ५३ ततो दरिद्रः शूद्रस्य महाव्याधितस्ततः शुचिः भरद्वाज उवाच शूद्राणां यावदारी
यः कृतघ्न इति सद्धितः ५४ शवसमागोगजेंद्र ब्रह्महत्यां लभेत सः ततस्तद्योनिभ्रम
णात तस्य नरकाच्छुचिः ५५ यो द्विजो ब्राह्मणानां च शूद्राणां यावदाहते नावदेव भवे
दोषः शूद्रान्नश्राद्धान्नभोजने ५६ विभांड उवाच पितृश्राद्धे च शूद्राणां यो भुंक्ते ब्राह्मणाधमः
स्नायीली ब्रह्मचारी पितृदेवार्चनादृते ५७ मा ई उ वा यो द्विजो ब्राह्मणानां च
शूद्रीगमनेनेऽस्य तद्दत्वामिचवेदोक्तं सावधानं निशामय ५८ कृतघ्नानां प्रयान
स्थयोर्विप्रो वृषलीपतिः कृमिदंष्ट्रैः सर्वमेस्तोपि यावदिंद्राश्चतुर्दश ५९ कृमिभक्ष्योवसे
द्विप्रो विद्धश्च यमकिंकरैः प्रतिमायातनमलोद्देमाक्षेपयतिनिस्पशः ६० ततश्च शुश्र
लीयोनौ कृमिर्भवति निश्चितं एवंवर्षसहस्राणि ततः शूद्रस्ततः शुचिः ६१ ॥

सूतउवाच अन्येषांचकृतघ्नानांतत्कर्मफलंमुने स्माद्योमेब्रह्मणाख्यकस्यकर्म
ब्र·वै· विपाकिना ६२ धर्मोद्दकृतघ्नस्यादसफलंजीवनंमम आगतात्रप्ययनोभक्तोमझेद्दमन
प्र·खं· यःस्मरः ६२ इतिश्रीब्रह्म·नारा·प्रकृ·राधाप·मुनिगणसंवादेःषचत्वारिंशोध्यायः
१५२ ४८ पार्वत्युवाच अन्येषांचकृतघ्नानांयद्यत्कर्मफलंप्रभो तेषांकिंमृत्युमेतव योवेदाग
152 पारग १ महादेवउवाच प्रश्नकृतवतीराजेन्द्रः सर्वंशृणुनिशुप्रिये ततः प्राक्तनमा
रेभेऋषिर्नारायणोमहान् २ नारायणउवाच स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंहरेत्तुयः
सकृतघ्नइतिज्ञेयः फलंतस्यशृणुम्नेमिप ३ यावंतोरेणवः सिक्तविप्राणांनेत्रबिंदुः
भिः तावद्वर्षसहस्राणिम्लेच्छेततः सतिष्ठति ४ ततोंगारंचतद्रव्यापानंचतममृत्तक
तप्तांगारेचशयनंताडितोयमकिंकरैः ४ ततेतेचमहापापीविष्ठायांजायतेकृमिः
षष्टिवर्षसहस्राणिदेवमानेनसंस्थितः ६ ततोभूमिविहीनश्चप्रजाहीनश्चमानवः
दरिद्रः कृपणोरोगीशूद्रोनिंदिततः शुचिः ७ नारदउवाच हेतिपः परिकीर्तितश्च
कीर्तिमानवोधुनः सकृतघ्नइतिख्यातस्तत्फलंचनिशामय ८ यंगुरुरूपवत्सा १५२
त्सोपियावदिंद्राश्चतुर्दश कीटैर्नकुलमानेश्चभक्षितः सततंरुद्र ९ ततमहा

152A

गोदकं वापि नित्यं पिबति स्वकदति ततः सर्पो जन्मसप्तकं काकः पंच ततः शुचिः १०
बलदेव उवाच ब्रह्मस्वं वा गुरुस्वं वा देवस्वं वापि यो हरेत् स कृतघ्न इति ज्ञेयो महापापी
च भारते ११ जैगीषव्य उवाच पितृमातृगुरूंश्चापि भक्तिहीनो न पालयेत् स कृतघ्नो देव
सेनानीपि यावदिंद्राः शतं शतं १२ ततो भवेन्मृगपीनी ततः सद्रत्तमः शुचिः वचना
त्तारयेन्नित्यं स्वामिनं कुलटा च या १३ सा कृतघ्नीति विज्ञेया पापिनी भारते नराः व
ह्निकुंडं महाघोरं सहस्रान्तरयाति च १४ तत्र वह्नौ वसत्येव सत्यं यावच्चंद्रदिवाकरौ
ततो भवेज्जलौकास्थ सप्तजन्म ततः शुचिः १५ वल्मीकिरुवाच यथान्नहृष्टवृत्त
नं सर्वं त्वन जहाति च तथा कृतघ्नं भगवान् सर्वपापेषु वर्तते १६ मिथ्यासाक्ष्यं यो द
दाति कामात्क्रोधात्तथा भयात् स भार्यापादिकं वक्ति स कृतघ्न इति स्मृतः १७ पुराप
मात्रे राजनीति यो हन्ति कर्मसेन तन्त्रकः सर्वत्रासेन च सर्वेषां पुराप हानो कृतघ्नता १८
मिथ्यासाक्षीपादिकं वा भारते वक्ति यो नृप यावदिंद्र सहस्रं च सर्पकुंडे वसेद्ध्रुवं १९
सततं वेष्टितः सर्पैर्भीतश्च भक्तितस्तया भक्षेच्च सर्वे विषाक्तं सहस्रेण ताडितः २०
कृकलासो भवेत्तत्र भारते सप्तजन्मसि सप्तजन्मसु मर्कटः पितृभिः सप्तभिः सह २१

ततोभवेच्चब्रह्मघ्नोमहारोगीचशाल्मलिः ततोभवेत्तोमूकस्ततः शूद्रस्ततः शुचिः २२
ब्र॰वै॰ अगस्तीकउवाच गुर्वंगनानांगमनेमातृगामीभवेन्नरः नराणांमातृगमनेप्रायश्चित्तंन
प्र॰खि॰ विद्यते २३ भारतेन्द्रपश्रेष्ठयोदोषोमातृगामिनो ब्राह्मणीगमनेचैवशूद्राणांनावदेव
१५३ हि २४ तावद्देवद्विजब्राह्मणपादोषःशूद्रस्यमैथुने कन्यानांपुत्रपत्नीनांश्वश्रूणांगमनेन
था २५ सगर्भभ्रातृपत्नीनांभगिनीनांतथैवच दोषंवत्साभिराजेंद्रयदाहकमलोद्भ
153 वः २६ यःकरोतिमहापापीपशुभिःसहमैथुनं जीवन्सवोभवेत्सोपिचांडालस्त्र
कृपणश्च २७ नास्तिकोभोभवेन्नस्तसूर्यमंडलदर्शने शालग्रामेनजलेपानकीनरः
चन्नलस्याश्वत्थजले २८ सर्वतीर्थजलेचैवविप्रपादोदकेतथा सूक्ष्मवनचणको
तिविद्वन्नलपानकीनरः २९ देवंगुरुंब्राह्मणंचनमस्कृत्यनवार्हति विष्टाधिकेन
दन्नंचजलंमूत्राधिकंतथा ३० देवताःपितरोविप्रानैवगृह्णन्तिभारते भवेन्नरोग
वातेनतीर्थंसंसारसरःदाहने ३१ ममराज्ञमपवसेदेवस्यपिण्डरद्विजः भाराक्रान्ताच
पृथिवीनद्वारंवोढुमक्षमाः ३२ तस्यापातयतिनोदेवाःकन्याविक्रयिणोयथा ता १५३
स्पर्शात्सवनेदानालापात्त्रयनाश्रयभोजनात् ३३ नृणांचनस्मैपापंभवत्यवन

153A

मेशयः कुंभीपाके वसेत्सोपि यावदिंद्रब्रह्मणः शतं दिवानिशं भ्रमेत्तत्र चक्रावर्तेन ।
निरंतरं दग्धश्चापि शिखाभिश्च यमदूतैश्च ताडितः ३५ एवं नित्यं महापापी भुंक्ते
निरययातनां माहारश्चापि सर्वत्र कुंभीपाके विवर्जितः ३६ गते प्राकृतिके चैव
महति प्रलये तथा पुनः सृष्टिसमारंभे तन्निवासो भवेत्पुनः ३७ षष्टिवर्षसह
स्राणि कृमिश्च श्वशूली भवेत् षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां च कृमिर्भवेत् ३८ ततो
भवति चांडालो भार्याहीनोपि पुंसकः जन्मसप्त गलत्कुष्ठी चांडालस्तस्य पवच ३९
ततऊर्द्धं दिशो नश्वद्बभितः सप्तजन्मसु सप्तजन्मसु सर्पश्च भार्याहीनो नपुंसकः
ततो भवेद्ब्राह्मणश्च पश्चाद्दृतून पुंसकः एवं लब्ध्वा जन्म महासप्तपापी भवेद्भुविः ४०
मुनय ऊचुः इत्येवं कथितं सर्वमस्माभिर्वो यथाक्रमं एभिस्तल्पो भवेद्दोषोप्य विष्णी
नांपरा भवे ४२ प्रणामं कृत्वा विप्रेंद्रं देहमापयुनिश्चितं सहस्रब्राह्मणां यत्नाद्द
दीत्वा ब्राह्मणाभिषिंच ४३ वनं गच्छ महाराज तपस्याकुरु सत्वरं ब्रह्महत्यापापविनिर्मु
क्तो पुनरेवागमिष्यसि ४४ इत्येवं मुनयः सर्वे ययुः स्वस्वास्वमंदिरं सगवापि च राजा
नो वेध वर्गो स्वपार्वति ४५ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते० महा० प्रकृ० नारा० हरगौरीसं०

ब्र.वै.
प्र.खं
१५४

154

इतेरकर्मविपाके ऊनपंचाशत्तमोध्यायः ४९ पार्वत्युवाच गणेश मुनिसंघेषु श्रुत्वा
कर्मफलं नृणां किंचकार नृपश्रेष्ठो ब्रह्मशापेन विह्वलः १ अतिथिर्ब्राह्मणो वापि
किंचकार तदा प्रभो जगाम नृपतेर्देवा नचनत्कुमर्दासि २ महादेव उवाच गणेश
मुनिसंघेषु निद्राग्लानराधिपः प्रेरितश्च वसिष्ठेन यमिष्ठेन पुरोधसा ३ पपातं दंड
वद्भूमौ पादयोर्ब्राह्मणस्य च त्यक्त्वामन्युं द्विजश्रेष्ठो ददौ तस्मै शुभाशिषं ४ तस्मिन
ब्राह्मणं हृष्टात्मक मन्युक्रियायुत उवाच नृपतिश्रेष्ठः साश्रुनेत्रः कृतांजलिः ५
राजोवाच कुत्र वंशे भवान्जातः किंनाम भवतः प्रभो किंनामवापितस्तु हि कुत्र वासः क
थमागतः ६ विप्ररूपी स्वयं विलसत्कः कपटमानुषः साक्षात्समृद्धिनिमान्याणाः
प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ७ कोवा गुरुस्ते भगवन्निष्टदेवश्च नारते तत्र वेशः कथमयं ज्ञा
नशूरोग्रसंभवः ८ गृहाण राज्यं निखिलं ऐश्वर्यं कोशमेव च सप्तसंख्यकमंत्रं
मां च दासीं प्रियं सुतं ९ सप्तसागरसंयुक्तां सप्तद्वीपां वसुंधरां नवद्वयोपद्वीपयुक्तां स
शैलवनशोभितां १० मया भक्त्या न त्वं शाधि राजेंद्रो भव भारते स्वस्मारेत्यं निर्माणेति
षु सिंहासने वरे ११ नृपस्य वचनं श्रुत्वा जहास मुनिपुंगवः उवाच परमं तत्त्वं यदनंत स

दुर्लभं १२ अग्निरुवाच मरीचिर्ब्रह्मणः पुत्रस्तस्य कश्यपः स्वयं कश्यपस्य सुताः
सर्वे ग्रामादेवत्वमीप्सितं १३ तेषु तत्र ह्यो महात्मानी चकार परमं तपः दिव्यं वर्षसहस्रं च पु
ष्करे तु कृतं तपः १४ स्थित्वे ब्राह्मणार्थं च देवदेवं हरिं परं नारायणाख्यं प्रापि विश्वतेज
स्विने स्वने १५ ततो बभूव तेजस्वी विश्वरूपस्तपोधनः भूयो धर्मं चकार ब्राह्मणो नैव कुत्र याग
ते १६ मातामहेभ्यो योदैत्येभ्यो दत्तवान्तं तर्पणादिति विश्वेदत्ते स्वनामसीरो ब्राह्मणो मातुरा त्वया
विश्वरूपस्य तनयो विश्वरूपो मनस्विनस्तथा अहं च ब्रह्महत्यामवाप्नोति काश्यपे न त १८
अभीष्टदेवः सर्वात्मा श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः चिंतयामि तत्पदाब्जं न मे वांछा च संप
दि १९ सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यसारूप्यनायिकापतिः तेन दत्तं न गृह्णामि विना तत्से
वनं शुभं २० ब्रह्मत्वममरत्वं वा न मन्ये जलविम्बवत् भक्तिव्यवहितं मिथ्याभ्रमसेव
नतत्परं २१ इन्द्रत्वं वामरत्वं वा मोक्षो वा नैव नाभिप्रेत्य न मन्ये जलरेखेव निःस्पृहत्वं केन वा पते
२२ कृत्वा ब्रह्मवधं नु ते न मुनीनां वा मवं न्दप लालसा विश्वभक्तेर्मे भ्रमि हे ह ह्यागतः
२३ केवलानन्दहीन स्वर्गहिंसामोमयाधुना समस्तं तत्पतितो चो वे निमग्नं महार्णवे
२४ नक्षत्रमयानि नीर्थानि न देवाम्स्थिलामयाः तेषु नेत्र हकालेन दर्शनादेव।

ब्र·वै·
प्र·खं·
१५५

155

माधवः २५ राजन्निर्गमनं गोलोकाद्देहि गाङ्गेयं हृतनायच पुत्रं मम स्पाश्रियं सा ख्यी गङ्गावत्स
वनेनया २६ गोयेसर्वविश्वस्याब्रह्मविष्णुशिवादयः महाविराट्क्षुद्रविराट्स
र्वेप्राकृतिकाः स्मृताः २७ सासर्वजीवरूपाचमूलप्रकृतिरीश्वरी कालेलीलाचका
लेसाकृष्णंतंध्यायतेसदा २८ एवंसर्वकालभीताप्रकृतेःप्राकृतास्तथा आविर्भू
तास्तिरोभूताः कालेनपरमात्मनिः २९ इत्येवंकथितंसर्वंमहाज्ञानंसुदुर्लभं शि
शिवेनगुरुणादत्तंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ३· इतिश्रीब्रह्मवैवर्ते महा· नारा· प्रकृ·
राधिकोपाख्याने सनत्पाराशरसंवादे पंचाशत्तमोध्यायः ५· राजोवाच कुत्राथीयो म·
हाविष्णुः सर्वाधारस्य तस्य च कालभीतस्य कतिचकालमायाम्मुनीश्वर १ ब्रह्मण
कतिचित्कालेब्रह्मणः प्रकृतेस्तथा मनोरिंद्रस्यचंद्रस्यसूर्यस्यायुस्तथैवच २
अन्येषांचजनानांचप्राकृतानांपरंचयः वेदोक्तंसर्वविचार्यैववदस्ववेदविदांवर ३
विश्वानामूर्ध्वभागेचकस्यवाल्लोकएवच कथयस्वमहाभागसंदेहच्छेदनेक्षम
४ विप्रउवाच विश्वानांगोलकंराजन्विस्तृतंचनभःसमं सप्तद्विपंत्रिविद्धपा·
श्रीकृष्णेच्छासमुद्भवं ५ जलेनपरिपूर्णांचकृत्स्नमस्यावर्विंडना स्कृष्टेन्द्रावस्था १५५

155A

दिसर्गोपरिश्रांतस्य क्रीडतः ६ प्रकृत्या सह युक्तेन कलया निजया न्वप तत्राधारो महाविष्णो
र्विश्वाधारस्य विस्तृतः ७ प्रकृतेर्गर्भसंभूतो डिंबो भूतस्स भूमिप भूविस्तृते जलाधा
रे शायानश्च महाविराट् ८ गोपेश्वरस्य कृष्णस्य षोडशांशः प्रकीर्तितः दूर्वादलश्या-
मरूपः सस्मितश्च चतुर्भुजः वनमालाधरः श्रीमाञ्शोभितः पीतवाससा ऊर्ध्वे नभ
सि संविष्टो नित्यं वैकुंठमेव च ९ आत्माकाशसमो नित्यो विस्तृतश्चंद्रबिंबवत् ईश्वरेच्छा
समुद्भूतो निर्लक्ष्यश्च निराश्रयः ११ आकाशवत्सुविस्तारश्चाऽमूल्यरत्ननिर्मितः
तत्र नारायणः श्रीमान्वनमाली चतुर्भुजः १२ लक्ष्मीसरस्वतीगंगातुलसीपतिरी
श्वरः सुनंदनंदनस्पर्शपार्षदादिभिरन्वितः १३ सर्वेशः सर्वसिद्धेशो भक्तानुग्रहवि
ग्रहः श्रीकृष्णश्च द्विधाभूतो द्विभुजश्च चतुर्भुजः १४ चतुर्भुजश्च वैकुंठे गोलोके द्वि
भुजः स्वयं ऊर्ध्वे वैकुंठदेशाच्च पंचाशत्कोटियोजनात् १५ गोलोको वर्तुलाकारो
विस्तृतः सर्वलोकतः अमूल्यरत्ननिर्माणमंदिरैश्च विभूषितः १६ रत्नेंद्रसारनिर्मा
णोज्ज्वलसोपानचित्रकैः मणींद्रदर्पणासक्तैः कपाटकलशोज्ज्वलैः १७ नानाचि
त्रविचित्रैश्च शिबिरैश्च विराजितः कोटियोजनविस्तीर्णो दैर्घ्ये शतगुणोपि च १८

विरजासरिदाकीर्णः शतशृंगेणवेष्टितः सरिवर्षप्रमाणेनदैर्घ्येणविस्तरेणच १९
ब्र॰ वै॰ शैलार्धपरिमाणेनयुक्तोवृंदावनेनच तदर्धमानानिर्माणयारासमंडलमंडिताः २०
प्र॰ खं॰ सरिच्छैलवनादीनांमध्येगोलोकएवच यथापंकजमध्येचकर्णिकारमनोहरः २१
१५६ तत्रगोगोपगोपीभिर्गोपीशोभासमंडले रासेश्वरीराधिकायासंयुक्तः सततंतप २२
156 द्विभुजोमुरलीयुक्तः शिशुगोपालरूपधृक् वह्निशुद्धांशुकाधानोरत्नभूषणभूषि
तः चंदनोक्षितसर्वांगोरत्नमालाविराजितः रत्नसिंहासनस्थश्चरत्नछत्रेणचछ
त्रितः शश्वत्सुप्रियगोपालैः सेवितः श्वेतचामरैः गोपीभिःसेवितोभिश्चमाला
चंदनचर्चितः २५ सस्मितास्सकटाक्षाभिः स्ववेशाभिश्चवीक्षितः कल्पितोलोक
निर्माणेयथाशक्तियथागमम् २६ यथाक्रतेशुभवक्त्रोक्तकालमानेनविश्वसृ
ट्चपलपात्रंनिर्माणंगंभीरंचतरंगले २७ सर्वमार्गाः कृतछिद्रेद्रेरेश्चतरंगलेः
यावज्जलसुतपात्रेतत्कालंदंडमेवच २८ दंडद्वयंमुहूर्तेचयामस्तस्यचतुर्गुणः वास
रश्चाष्टभिर्यामैः पक्षः पंचदशास्मृतः २९ मासोद्वाभ्यांचपक्षाभ्यांवर्षाद्वादशमासकैः
मासेनतत्रणांचपितृणांतदहर्निशं ३० कृष्णपक्षोदिनंप्रोक्तःशुक्लोरात्रिःप्रकीर्तिता

156A

वत्सरे च नराणां च देवानां च दिवानिशं ३१ उत्तरायणो दिनं प्रोक्तं रात्रिश्च दक्षिणायने ।
युगकर्मानुरूपं च नरादीनां वयोल्प ३२ प्रकृतेः प्राकृतानां ब्रह्मादीनां निशामय.
कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगं ३३ दिनैर्द्वादशसाहस्रैः सावधाने निरूपिते च
चत्वारि त्रीणि द्वे चैकं कृतादिषु यथाक्रमं ३४ तेषां च संख्या संख्यातो हि सहस्रैः प्रकीर्ति
ते त्रिचत्वारिंशल्लक्षेण विंशत्सहस्राधिकेन च ३५ चतुर्युगं परिमितं नराणां तु क्रमेण
च सप्तदशलक्षमितं अष्टाविंशत्सहस्रकं ३६ तन्मानेन कृतयुगं संख्याविद्भिः प्रकी
र्त्तितं द्विषट्लक्षपरिमितं षण्णवतिसहस्रकं ३७ त्रेतायुगं परिमितं कालविद्भिः प्रा
कीर्तितं अष्टलक्षपरिमितं चतुःषष्टिसहस्रकं ३८ परिमितं द्वापरं चैव प्रोक्तं संख्या
पविश्रुता चतुर्लक्षपरिमितं द्वात्रिंशच्च सहस्रकं ३९ तन्मानेनैव कलियुगं विद्वद्भिः क
थितं श्रुतौ यथा सप्त च वाराश्च तिथयः षोडशास्तथा ४० दिवारात्रिश्च पक्षौ द्वौ मासश्च व
र्षं च निर्मितं यथा भ्रमेत सततं तथैव च चतुर्युगं ४१ यथा युगानि राजेन्द्र तथा मन्वन्त
राणि च मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्तति ४२ एवं क्रमाद्भ्रमेत्सेव मनवश्च चतुर्द
देश षष्ठाधिकं पंचशतं पंचविंशसहस्रकं ४३ नरमानयुगं चैव परं मन्वंतरस्य ते

ब्र.वै. प्र.खं. १५७

157

आख्यानं च मनूनां च धर्मिष्ठानां नराधि ४४ यच्छ्रुतं शिववक्त्रेण तत्त्वं मत्तो निशामय आ
यो मनुर्ब्रह्मपुत्रः शतरूपापतिर्व्रती ४५ धर्मिष्ठानां गरिष्ठश्च गरिष्ठो मनुषु प्रभुः स्वायंभु
वः शंभुशिष्यो विष्णुव्रतपरायणः ४६ जीवन्मुक्तो महाज्ञानी भवतः प्रपितामहः राज
सूयसहस्रं च चकार नर्मदातटे ४७ त्रिलक्षमश्वमेधं च त्रिलक्षं नरमेधकं गोमेधं च चतु
र्लक्षं विधिवत्सदद्भुतं ४८ ब्राह्मणानां च त्रिकोटिं च भोजयामास नित्यशः पंचलक्षगवां
मांसैः सुपक्वैर्घृतसंस्कृतैः ४९ चोष्यचर्व्यलेह्यपेयैर्मिष्टद्रव्यैः सुदुर्लभैः अमूल्यरत्न
लक्षं च शतकोटिसुवर्णकं ५० सुवर्णशृंगयुक्तं दिव्यं गवां लक्षं सुपूजितं वह्निशुद्धं च
वस्त्रं च मणीन्द्राणां च लक्षकं ५१ भूमिं च सर्वसस्याढ्यां गजेंद्रं च लक्षकं त्रिलक्षम
श्वरत्नं च मत्तकुंभविनिर्मितं ५२ सहस्रं रथरत्नं च शिबिकालक्षमेव च त्रिकोटिस्व
र्णपात्रं च कर्पूरादिसुवासितं ५३ सतांबूलं सुवित्तं च त्रिकोटिस्वर्णतल्पकं रत्नेंद्रसा
रखचितं निर्मितं विश्वकर्मणा ५४ वह्निशुद्धांशुकैश्चित्रैराजितं माल्यजालकैः नि
त्यं दत्तो ब्राह्मणेभ्यो विष्णुप्रीत्याशिवाज्ञया ५५ संप्राप्य शंकराज्ज्ञानं कृष्णमंत्रं सुदुर्ल १५७
भं संप्राप्य कृष्णदास्यं च गोलोकं च जगाम सः ५६ दृष्ट्वा मत्कृष्णपुत्रं च प्रहृष्टश्च प।

157A

जापतिः त्वष्टावशीकर्त्ताश्रेष्ठः सृष्टेमनुमन्यकं ५७ मनवस्तत्रभवः पुत्रः पुरः स्वायं
भुवोमनुः स्वारोचिषोमनुश्चैवद्वितीयोवह्निनंदनः ५८ राजावदान्योधर्मिष्ठः स्वायंभुव
समोऽभवत् त्रियप्रिनसूनावत्तैहोमनुर्धर्मिणांवरो ५९ तामसतीयचतुर्थोचैवसवो
तामसोत्तमौ तेचशंकरशिष्याचकृत्स्नभक्तिपरायणौ ६० धर्मिष्ठानांवरिष्ठश्चरैवतः
पंचमोमनुः षष्ठश्चचाक्षुषोज्ञेयोविष्णुभक्तिपरायणः ६१ श्राद्धदेवः सूर्यसुतोवैवस्वतः
सप्तमोमनुः सावर्णिः सूर्यतनयोवैवस्वतोमनुरष्टमः ६२ नवमोदक्षसावर्णिर्विष्णु
व्रतपरायणः दशमोब्रह्मसावर्णिर्ब्रह्मज्ञानविशारदः ६३ ततस्तुधर्मसावर्णि
मनुरेकादशस्ततः धर्मिष्ठश्चवरिष्ठश्चवैष्णवानांसदाव्रती ६४ ज्ञानीचरुद्रसावर्णि
मनुश्चद्वादशस्ततः धर्मात्मादेवसावर्णिर्मनुरेवत्रयोदश ६५ ब्रह्मणोवासरेराज
न्त्वद्दकल्पः प्रकीर्तितः एवंसप्तकल्पजीवीमार्कंडेयोमहातपाः ६६ ब्रह्मलोका
दधः सर्वलोकाःस्युश्चतत्रैवै उत्थितेनैवसहसासंकर्षणमुखाग्निना ६७ चंद्रार्क
ब्रह्मपुत्राश्चब्रह्मलोकंगताःस्तुतं श्वालीपत्रिस्थानीतेनस्तुनश्चसस्तेजेविधिः ६८ तस्य
श्वालीनिशापांचलत्तद्भस्मलयउच्यते देवाश्चमनयश्चैवतत्रदग्धानरादयः ६९

ब्र०वै०
प्र०खं०
१५८

158

एवंत्रिंशद्दिवारात्रिर्ब्रह्मणोमासएवच वर्षंद्वादशमासैश्चब्रह्मणस्संवत्सरैर्वहि
एवंद्विपंचाशद्वर्षगतेचब्रह्मणोन्यदेहेततप्रलयंचैवहेसुपरेकीर्तितं २१ मोह
रात्रिश्चसाप्रोक्तावेदविद्भिःपुरातनैः तत्रसर्वेप्रणष्टश्चचंद्रार्कादिदिगीश्वराः २२
आदित्यावसवोरुद्राश्चमनवोमानवादयः ऋषयोमुनयश्चैवगंधर्वाराक्षसादयः
२३ मार्कंडेयोलोमशश्चपेचकश्चिरजीविनः इंद्रद्युम्नश्चनृपतिश्चाकूपारश्चक
च्छपः २४ षष्टिःस्वात्मकलस्यावासरश्चप्रकीर्तितः मासस्त्रिंशद्दिवारैश्चवर्षंद्वा
दशमासकैः २५ एवंगतेशतेब्देचशीघ्रंचप्रकृतेर्लयं प्रकृत्याचप्रलीनायांतदे
वप्राकृतेलयं २६ सर्वसंहारसाचैवकालमहाद्विजोः प्रसन्नया कृष्णवश्चासली
लाचत्प्रकृतिरीश्वरी २७ प्राकृतावदंतितांदुर्गांविष्णुमायांसनातनीं सर्वश
क्तिस्वरूपांचपरांनारायणींसतीं २८ बुद्ध्यधिष्ठात्रदेवीचकृष्णस्यत्रिगुणात्मिका
यन्माययामोहिताश्चब्रह्मविष्णुशिवादयः २९ वैष्णवास्तांमहालक्ष्मींपरांराधां
वदंतिते यदर्धांगामहालक्ष्मीःप्रियानारायणस्यच ३० प्राणाधिष्ठातृदेवी
चप्रेमप्राणाधिकापरा शंभवस्त्रैमयींशक्तिंनिर्गुणांनिर्गुणस्यच ३१ नाश १५८

158A

यथाश्वं भक्ष्यं संहृत्य सत्त्वगुणान्यथान् शुद्धसत्त्वस्वरूपी च कृष्णे लीनश्च निर्गुणो ८२
गोपगोप्यश्च गावश्च सर्वस्य च नराधिप सर्वे लीनाः प्रकृत्यां च प्रकृतिः प्रकृतीश्वरे
महद्विष्णौ विलीनाश्च सर्वे ते क्षुद्रविग्रहः महद्विष्णुः प्रकृत्यां च सा चैव परमात्मनि
प्रकृतिर्योगनिद्रा च श्रीकृष्णनेत्रपद्मयोः अधिष्ठानं चकारैव मायया च स्वेच्छया
८५ प्रकृतेर्वीसरयावन्मितं कालं प्रकीर्तितं तावद्वै च निद्रा कृष्णस्य परमात्मनः
अमूल्यरत्नतल्पे च वह्निशुद्धांशुकान्विते गन्धचन्दनमाल्याद्यैर्वायुनासह भीकृते ८७
पुनश्च जागरे तस्य सर्वसृष्टिर्भवेत्पुनः एवं सर्वं प्राकृतानां श्रीकृष्णं निर्गुणं विना ८८
नष्टं स्वेनतत्स्मरणेन ध्यानं वदन्ति केचन कीर्तनं तद्गुणानां च महापातकनाशकम् ८९
एतत्ते कथितं सर्वं यद्यत्पृष्टं त्वया श्रुतं यथागमं महाराज किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ९०
सुयज्ञ उवाच कालाग्निरुद्रो विष्णूनां संहर्ता च तमोगुणः ब्रह्मणो ते विलीनश्च
सत्यसत्त्वजयः शिवे ९१ शिवे लीनो गुणेनि रोचे श्रीकृष्णे लये कथं तव गुरोर्नाम सत्य
जय इति स्मृतौ ९२ कथं वा मूलप्रकृतिर्महाविष्णोः प्रसूरियं असंख्यानि च विश्वा
नि वसन्ति यस्य लोमसु ९३ सुतपा उवाच शुकोपदिष्टं यद्दैवं हृदयेन विहृतं न

ब्र॰प्र॰
खं॰
१५९
159

हिमवंभेरर्थमासनददौविष्णुर्गोलके तत्काश्चेमहादेवीकरोदच मकुर्मद्रः कृत्स्नलो
वेभ्यशामासमहाज्ञानेनयोगवित् १५ बभूवतस्माद्धिवाज्ञसर्वाधारोमहान्विराट् ॥
सावित्र्युवाच अद्यमेसफलंजन्मजीवनंसफलंमम श्रुतोमेवरदज्ञानभवभक्ति
कारणं सुदुर्लभाहरेर्भक्तिः सर्वमंगलमंगला यत्निर्मंचनसंभूवेदेशुमक्तिपं
चकं यथाशक्तिममभवेच्छ्रीकृष्णेपरमात्मनो सुदुर्लभाचसर्वेषानक्ताकृष्ण
महामुने नरामाणानितीर्थानिनदेवाःसकलामया १८ नेषत्रेन्नुहकालेनतद
र्शनादेवसाधवः सर्वेषामाश्रमाणांचविज्ञानीनांचउत्तमा १९ साधमेनिरतस्त्व
नेश्रेष्ठभारते कृत्स्नमंत्रोपासकस्सुकृष्णेभक्तिपरायणः २० तिसंनैवेद्य
भोजीचततः श्रेष्ठोमहान्मुनिः तावैष्णवहिज्ञाःश्रेष्ठ महाज्ञानात्परं २१
संप्राप्यगुरुशिष्याच्चकन्यामिष्ठार्थमागतंमुने अधुनाहंगलन्तकालेनवशापान्महामुने
कथंतपश्यामश्चविनोदिकाशीकरोमिच सूतउवाच हरिभक्तिप्रदात्रीसावित्री
मायास्मिहामुने(कथंनुपश्यामश्चविनोदिकाशीकरोमिच) सनातनी साच्या
नतरक्तानितेभ्योभक्तिंददातिच यांस्तुमायामोहेतितेषांस्तुसर्वंददातिच । १५९

कर्मेणैनिवेदनं सा चनश्वरेणाधनेनच कृष्णप्रेममयीं भक्तिं प्राप्नोतिष्ठान्नदेवता। ६
भजनाद्येन निर्गुणानां प्रदात्रीं सर्वसंपदां श्रीदेया सा क्षितिगोलोके मदनुग्रहमेवया ७
यासे विना श्रीकृष्णेन सर्वाराध्यो भूजितो ध्यानात्माख्यगुणाराध्या भक्तः समेस्यनिर्गुणे
हविरेणाच गोलोके प्रयाति विकुंजन्मना कृपामयी च सेसेवा भक्ता यात्यविरेणाच
१०९ सा प्रसन्नप्रमदादृष्टेः सर्वशक्तिस्वरूपिणी विप्रपादोदकं भक्त्या वर्षं च संस्तुतः
शुचिः ११० कामदेवस्वरूपश्च रोगहीनो भविष्यति विप्रपादोदकं पीत्वा पापति
ष्ठुति मेदिनी १११ यावन्तः करपात्रेषु विंदवः तिष्ठन्ति पितरो जलं वर्षाण्यानि तोयो
नितानिनीर्थानि सागरे ११२ सागरे यानि तीर्थानि विप्रपादस्य दक्षिणे विप्रपादो
दकं चैव पापव्याधिविनाशनं ११३ सर्वतीर्थोदकसमं भक्तिस्वक्तिप्रदं शुभं वि
प्रोमानसूपी चदेवदेवो जनार्दनः ११४ विप्रेणादत्तद्रव्यं च भुंजते सर्वदेवताः ३
इत्येवमुक्त्वा विप्रश्च गरहीनान सयभोजनं ११५ जगाम सदृहं मित्र ज्ञात्वा यान्येवन्स
रोत्तरे भक्त्या च वत्सभजे राज्ञा विप्रपादोदकं शिवे ११६ पूजयामास विप्रं च भोजयामा
मास संतुष्टः संवत्सरेव्यतीते तु निमुक्तो व्याधिनो नृपः ११७ प्राजगाम स्वमनिर्ऋ

ष्ठः स तपः कृष्णपादाग्रणीः सयाप्ता विप्राने च स्तोत्रं कवचं महत् १८ ध्यानं च सा
मवेदोक्तं दत्तेन सैव दयया च राजा निर्गमनाच्छीघ्रं मितज्ञानपसेम नि १९ जगाम
ब्र.वै. स्वालयं दुर्गेन ततगावनान्तपः कुहुडर्वी यकाः सर्वे विराजे शोकमूर्छिताः २० भार्या
प्र.खं. चतन्त्यजतः प्राणान्ध्रेरा राजा बभूव ह स यज्ञः शुक्रवेगनाचकारडुष्करं तपः २१
१५० दिव्यं वर्षशतं राजा जजाप परमं मनुः ततो ददर्श गगनेरथस्थां परमेश्वरीं २२
160 सत दर्शनमात्रेण निष्पापश्च बभूव ह तन्याजमानं चरेह दिव्यां मूर्तिं दधार सः २३
सादेवी तेन यानेन रत्नेन्द्रनिर्मितेन च नृपं नीत्वा च गोलोकं लोकेत्रेत्र शादं दानतो २४
राजा ददर्श गोलोकं तया विरजया वृतं वेष्टितं पर्वतेनैव शतशृंगेण चारुणा २५
व श्रीवृन्दावनसंयुक्तं रासमण्डलमण्डितं गोगोपगोपीनिकरैः शोभितैः परिशोभितं २६
रत्नेन्द्रसारनिर्माणमन्दिरैः सुमनोहरैः नानाचित्रविचित्रैश्च राजिभिश्च विराजितं २७
सम्मत्रिंशद्वनैः कल्पवृक्षसमन्वितैः पारिजातसमाकीर्णैर्वेष्टितं कामधेनुभिः २८
आकाशवत्सुविस्तीर्णं वर्तुलं चन्द्रबिम्बवत् अस्य धमपि वैकुण्ठान्नेचाशकोटियोजने १५०
शून्यस्थितं निराधारं श्रीकृष्णेच्छाविनिर्मितं आत्माकाशसमं नित्यमस्माकं मण्डलेमे ३०

160A

मुकुंदनारायणोनंतोब्रह्मविष्णुमहाविराट् धर्मः स्वच्छविराटसंघोगंगालक्ष्मीः सरस्व
ती ३१ वेमायासाविद्दीवलक्ष्मीचगणेश्वरः सनत्कुमारः स्कंदश्चनरनारायणावृ
षी ३२ कपिलोदत्तिणोयज्ञोब्रह्मपुत्राश्चयोगिनः प्रवणोवरुणोमूह्रः सूर्योक
ह्रोकृतनाशनः ३३ कृष्णमंत्रोपासकश्चभारतस्याश्चवैष्णवाः एभिर्दृष्टश्चगोलो
नान्यैर्दृष्टः कदाचन ३४ निरामयंचतत्रैवरत्नसिंहासनस्थितं रत्नमालाकिरी
टेश्चभूषितंरत्नभूषणैः ३५ सुनिर्मलैःपीतवस्त्रैर्वह्निशुद्धैर्विराजितं चंदनोक्षि
तसर्वांगंकिशोरंगोपरूपिणं ३६ नवीनजलदश्यामंशरत्पंकजलोचनं शर
त्पार्वणचंद्राणांसमीषद्धास्यमनोहरं ३७ द्विभुजंमुरलीहस्तंभक्तानुग्रहविग्रहं
स्वेच्छामयंपरंब्रह्मनिर्गुणंप्रकृतेःपरं ३८ ध्यानासाध्यंदुराराध्यंसर्वलोकंचमंड
लेभे षिवेह्न्दशाभोपालैः सेवितंश्वेतचामरैः ३९ वह्निशुद्धांशुकाधानैरत्न
भूषणभूषितैः रासमंडलमध्यस्थंश्रीकृष्णंचपरात्परं ४० ददर्शसज्जातंचैवराध
यादर्शितंनतदा स्तुतंचवचोभिर्वेदसम्मूर्तिविद्भिर्मनोहरैः ४१ रागिणीनांचरा

ब्र॰वै॰ प्र॰ख॰ १६१

161

गाणांमतीवसुमनोहरं स्फूतवंतंचसंगीतंयत्रवक्तोम्थितंशिवे ४२ नित्यंयाचस
नातन्यांप्रकृत्मायानंगा शम्वत्सृजितपादाब्जेमंखवुतलमीरले ४३ कस्तूरीकुंकु
मालकैस्सुगंधचंदनचर्चितैः दूर्वाभिरक्तनाभिस्सुपारिजातप्रसूनकैः ४४ निर्मले
र्विरजानोयैर्दत्तायैणशिशोभितं सुभक्तसनंदंचसर्वकारणकारणं ४५ सर्वस
वीनरात्मानंसर्वेशंसर्वजीवनं सर्वाधारंपरब्रह्मब्रह्मज्योतिः सनातनं ४६ सर्व
संपत्स्वरूपंचदातारंसर्वसंपदां सर्वमंगलरूपंचसर्वमंगलकारणं ४७ सर्वमंग
लदंसर्वमंगलानांचमंगलं नेहंष्टान्तपतिस्तुतोप्येवकल्पान्त्याजना ४८ साश्रुनेत्रः
पुलकितोमूर्धाचप्रणनामच परमात्मादंतैस्सदासचस्नुभाशिषं ४९ सुभ
गंकिनिस्सलांसन्यामस्माकंस्तुलेभ गाधावकल्पवरस्थाउवासकस्मवलसि ५० गो
पीभिः सुप्रियाभिस्ससेविताभ्वेतचामरैः संभाषिताकलेनसस्मितेनसुशूजिता
समन्वितेनसहसाभक्त्याचसंभ्रमेणाच स्थायोगायासमच्चार्य्यपश्चात्कलंचमाप
वे ५१ प्रवदंतीतिवेदेषुवेदविद्भिः पुरातनैः विपर्ययंयेयवदंतियेलिंदंजगन्यसे। १६१
५२ कलमाणायिकस्मममयीकृतंचराधिकानेपर्थीनकालस्तत्रयावचेदृदि।

161A

वाकैरेभिर्वनितास्त्रीपुत्रहीनारोगिणः प्राप्तजन्मसु इत्येवं कथितं दुर्गे राधिका-
ख्यानमुत्तमं ५५ सा च सती भगवती देवसेवी च सनातनी नारायणी विष्णुमाया
मूलप्रकृतिरीश्वरी ५६ मायया मोहितं सर्वं तां सर्वरूपिणी स्त्रीजातिष्व
धिदेवी च परमात्मा निस्तारणा ५७ श्रोतुमिच्छामि किं भूयः शैलकन्या मिथः शु
ना ५८ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा प्रकृति हरगौरीसंवादे राधिकोपाख्याने
कालादिनिरूपणं नामैकपंचाशत्तमोऽध्यायः ५९ श्रीपार्वत्युवाच श्रीकृष्णस्य
स्थितं मंत्रं श्रुत्वा कमीश्वरस्य च कथं जगाद राधायाः मंत्रं च देवसेवोत्सवः १ किं
विधानं स्तोत्रं च किं ध्यानं कवचं च किं किं मंत्रं च वद देशं तेनाशु जाप्य हि निवद २ श्री
महादेव उवाच हे विप्र किं भजामि त्रिकृत मध्ये च राजनि श्रीकृष्णो माया निगोलोके
कस्माद्यत्नेनोक्तवान् ३ इत्युक्तवन्तं नारदं ब्रह्मा उवाच ब्राह्मणोत्तमः तत्सेवया च
गोलोके प्राप्स्यते बहुजन्मनः ४ तस्याः प्राणाधिष्ठात्री देवी भजन्तु राधापरात्परा
कृपामयी प्रसादेन श्रीकृष्णं प्राप्नोति न संशयः ५ इत्येकाक्षरी कामं मंत्रं दत्तोऽनेमेषुड
शाक्षरं तथैवं च तदर्थं तव दीक्षायां नमश्च ६ प्राणायामं भूतशुद्धिं मंत्रन्यास

यैवच कतं मन्यासमेवं च ध्यानं सर्वं सुदुर्लभं ७ लोकेच कवचं चैव शिक्षितं या मा सम
ब्रै॰ प्र॰ खं॰ १६२ 162 क्तिनः गतेनैव क्रमेणैव जजाप परमं मनुं ८ ध्यानं च सामवेदोक्तं मंगलानां च मंग
लं कृष्णस्यास्य जगन्मातुः श्रुतं ध्यानेनैव येन च ९ श्वेतचंपकवर्णाभां कोटिचंद्रसम
प्रभां शरत्पार्वणचंद्रास्यां शरत्पंकजलोचनां १० सुश्रोणीं सुनितंबां च पक्वबिंबा
धरोष्ठां मुक्तापंक्तिविनिंद्यैकदंतपंक्तिमनोहरां ११ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां भक्तानुग्र
हकातरां वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नमालाविभूषितां १२ रत्नकेयूरवलयां रत्न
मंजीररंजितां सूर्यप्रभाप्रच्छादितेन गंडस्थलविराजितां १३ अमूल्यरत्ननिर्माण
वहलायुग्मभूषितां सद्रत्नसारनिर्माणकिरीटमुकुटोज्ज्वलां १४ रत्नांगुलीयसं
युक्तां रत्नपाशकशोभितां विभ्रंतेकबरीभारं मालतीमाल्यशोभितां १५ रूपाधि
ष्ठात्रदेवीं च गजेंद्रमंदगामिनीं गोपीभिः सुप्रियाभिश्च सेवितां श्वेतचामरैः १६ क
स्तूरीबिंदुभिः सार्धमधश्चंदनबिंदुना सिंदूरबिंदुना चारुसीमंताधःस्थलोज्ज्वलां १७
नित्यस्थजितां भक्त्या कृष्णेन परमात्मना कृष्णशोभाप्रसंयुक्तां कृष्णप्राणाधिकां व
रां १८ कृष्णप्राणाधिकां देवीं च निर्गुणां च परात्परां महाविष्णुविधात्रीं च सर्वेषां सर्व। १६२

162A

संपदे १९ हृत्तभक्तिप्रदांशांतांमूलप्रकृतिमीश्वरीं वैदेहीं विश्वमातां च कृत्स्नप्रेम
गीं शुभां २० राममेरुवनमध्यस्थां रत्नसिंहासनस्थितां रामसीतासमं रघुनाथं राघवं रामभ
द्रवीं भजे २१ ध्यात्वा पुष्पं मूर्ध्नि दत्वा पुनर्ध्यायेज्जगत्प्रभुं दत्वान्यत्पुष्पं पुनर्ध्यात्वाचो
पचारांगणायोः शुभा २२ श्रीरामं वसनं पाद्यमर्घ्यमाचमनं गंधानुलेपनं धूपदीपं च पुष्पं वस्त्रा
णीयं रत्नभूषणं २३ नानाप्रकारनैवेद्यं ताम्बूलं वासितं जलं मधुपर्कं रत्नतल्प-
मुपचारांगणायोः शुभा २४ प्रत्येकं वेदमंत्रेण दत्वा भक्त्या विभूषितं मंत्राश्च स्तूपनादु-
र्नैवेद्यान्नमन्नवंसमतान् २५ रत्नसारविकारं च निर्मितं विश्वकर्मणा वरंसि-
रामं हासनं रामे प्रशस्तं प्रददाम्यतो २६ अमूल्यरत्नखचितं ममूल्यं सूत्रमेव च वह्नि-
शुद्धं निर्मलं च वसनं देवि प्रदाम्यतो २७ सद्रत्नसारपात्रस्थं सर्वतीर्थोदकं शुभं
पादप्रक्षालनार्थं च राघवे पाद्यं प्रददाम्यतो २८ पार्थिवद्रव्यसंभूतं सुनीवसरा-
सीहते मंगलार्हं पवित्रं च राघवेयं मद्दहाणामे २९ श्रीखंड हृद्यं सुस्निग्धं कस्तू-
री कुंकुमान्वितं सुगंधियुक्तं देवेशि प्रदत्तानामनुलेपनं ३० वृक्षनिर्यासंसंभूतं पा-
र्थिवद्रव्यसंयुतं ज्वलदग्निशिखावायुकं देवि धूपं मद्दहाणामे ३१ अथ कारभयाच्च

ब्र॰वै॰
प्र॰खं॰
१६३
163

त्नलसमस्तरत्नमञ्जुले स्वप्रदीपशोभात्वं गृहाणतां परमेश्वरि ३२ पारिजात
प्रसूनंचगन्धचंदनचर्चितं अतीवसौरभं रम्यं गृहाण परमेश्वरि ३३ सुगन्धामल
कीचूर्णसन्निधं समनोहरं विल्वतैलसमायुक्तं स्नानीयं देवि गृह्यतां ३४ अमू
लरत्ननिर्माणकेयूरवलयान्वितं शोभासुशोभनं राधे गृह्यतां भूषणं मम ३५
कालदेशोद्भवं पक्वफलं च लड्डुकादिकं परमान्नं च मिष्टान्नं नैवेद्यं देवि गृह्यतां ३६
अशनं स्वर्णपात्रस्थं सुस्वादु सुमनोहरं मयानिवेदितं भक्त्या गृह्यतां परमेश्वरि ३७
रत्नेन्द्रसारनिर्माणं वह्निशुद्धांशुकान्वितं पुष्पचंदनचर्चाढ्यं पर्यंकं देवि गृह्यतां ३८
वं संस्तुत्य देवेशीं दत्त्वा पुष्पाञ्जलित्रयं यत्नेन पूजयेद्देवीं नायिकाष्टौ प्रयत्नतो ३९
प्रागादिक्रमयोगेन दक्षिणावर्ततः प्रिये भक्त्या पंचोपचारेण सुप्रियाः परिचारि।
काः मायावती पूर्वदले च वह्निकोणे च माधवी दक्षिणे रत्नमाला च सुशीला
नैरृते सती ४१ परिहारं च कुर्वन्ते सामवेदोक्तमेव च तु देवि जगतां मातर्विश्वमा
यासनातनी ४२ श्रीकृष्णमायादेवी च कृष्णमायाधिके शुभे कृष्णभक्तिप्रदात्र्ये
नमस्ते मंगलप्रदे ४३ अस्मिन्जन्मसाफल्यं जीवनं शुभे कृष्णेनास्मि मया सा

१६३

चया श्रीकृष्णेन च पूजिता ४४ कृष्णवक्षःस्थिता या राधा सर्वसौभाग्यसंयुता रासे
रासेश्वरीरूपा वृंदा वृंदावने वने ४५ कृष्णप्रिया च गोलोके तुलसी कानने तु या
चंपावती कृष्णसंगे क्रीडा चंपककानने ४६ चंद्रावती चंद्रवने शतशृंगे सतीति स
ति विरजा दर्पहंत्री च विरजातटकानने ४७ पद्मावती पद्मवने कृष्णा कृष्ण
सरोवरे भद्रा कुंजकुटीरे च काम्या च काम्यके वने ४८ वैकुंठे च महालक्ष्मीर्वा
णी नारायणोरसि क्षीरोदे सिंधुकन्या च मर्त्ये लक्ष्मीर्हरिप्रिया ४९ सर्वस्वर्गा
स्वर्गलक्ष्मीर्विबुधः स्वविनाशिनी सनातनी विष्णुमाया दुर्गा शंकरवक्षसि
५० कलया धर्मपत्नी नरनारायणप्रसूः कलयांशेन लक्ष्मीस्त्वं गंगा सर्वपावनी
५१ लोमकूपोद्भवा गोप्यः कलांशा रोहिणी रतिः कला कलांशरूपा च शत
रूपा सती दितिः ५२ अदितिर्देवमाता च त्वत्कलांशा हरिप्रिये देव्यश्च मु
निपत्न्यश्च त्वत्कलाकलया शुभे ५३ कृष्णभक्तिं कृष्णदास्यं देहि मे कृष्णपूजिते
एवं कृत्वा परीहारं स्तुत्वा च कवचं पठेत् ५४ पुराकृतं स्तोत्रमेतद्भक्तिदास्यक
रं शुभम् एवं नित्यं पूजयेद्यो विष्णुतुल्यः स भारते ५५ जीवन्मुक्तश्च शुद्धश्च

मोलोकंयातिनिश्चितं कीर्त्तिकीर्त्यांमायांवरायांयः पूजयेच्छिवे ५६ एवंक्रमे
ब्र.वै. णाश्रुत्वाहेराजन्सत्फलंलभेत् परमैश्वर्ययुक्तश्चइन्द्रलोकंसगणान्वितान् ५७ सर्वेषा
प्र.ख. पविनिर्मलकीर्त्यांसंतेनविष्णुमंदिरे आदावेवक्रमेणैवरासेवृन्दावनेवने ५८ ललना
१६४ साहजितानारायाश्रीकृष्णेनपुरासती सहृज्यनाद्वितीयचप्रायामेवक्रमेनच ५९
164
तद्वेरेणाचसंप्रापविधानावेदमानरे नारायणोमहालक्ष्मीप्रापयांपूज्यभास्वतो ६०
गंगाचतुलसीचैवपरांभवनपावनी विष्णुलीवेदश्यायीचप्रापसिंधुसुतातथा
स्वनायांदत्तकन्यायांमयाकृतासयापुरा तमेवदुर्गंसंप्रापासाहजितापूर्वकेचसा
६२ अदितिःकश्यपःप्रापचंद्रःसंप्रापरोहिणी कामोरतिंचसंप्रापधर्मोमूर्तिंप
तिव्रतां ६३ देवाश्वमनयश्चैवयांसत्यपतिव्रता संप्रापपुत्रंहेराजन्धर्मार्थ
काममोक्षकं ६४ एवंपूजाविधानंचकथितंचतवेश्वरा श्रीम दे ३ च
एकदामानिनाराधावभूवादर्शनेप्रभोः ६५ संसक्तस्यनलस्याचगोप्यांचत
लसीवने सासंहृत्यसमूर्तिंचकृत्वासर्वांश्चलीलया ६६ सर्वेवभूवुर्देवाश्चब्र १६४
ह्माविष्णुशिवादयः अहंस्वर्गाश्चमुनिःश्रीकाभार्याहीनम्नपद्मसाः ६७ ॥

164A

तेचसर्वेसमालोच्यश्रीकृष्णंशरणंययुः तेषांस्तोत्रेणसंतुष्टः स्नात्वांतंसहसानेश्रुविः
१८ तुष्टावपरमात्मानंसर्वेषांराधिकासती श्रीकृ ३ च एवमेवशिवोदेवोतेथे
मेदमेवतेमपि १९ स्वयंकमथकृष्णोथवचनेनेवमनने देहकृस्नामममप्राणाजीव
मात्मनिसमनने २० यदृष्टिनिसमेप्रेमाणासाधृतेनकृतोगते नस्मात्सर्वेमत्तोकृ
तेवचनेजटंविके २१ त्वरथारचमननेस्त्रीधर्जानिधर्मेचसर्वतः भ्रस्माकंवचन
संमयदृष्ट्वीसीतितद्भुवं २२ पंचप्राणाधिदेवीनंमूलप्रकृतिरीश्वरी सद्गुणानेच
कलयानिर्गुणासयमेवच २३ ज्योतिरूपानिराकारभक्तानुग्रहविग्रहः भक्ता
नांकविवविस्राज्ञानामूर्तीश्वविभ्रती २४ महालक्ष्मीश्ववैकुंठेभारतीचसमाप्रहः
पुण्यदेवेश्रभारतेवसतीचयार्वतीनया २५ तुलसीपुण्यरूपाचगंगाभुवनपावनी
ब्रह्मलोकसावित्रीकलयात्वंवसुंदरा २६ गोप्लोकेराधिकात्वंचसर्वगोपालिके
श्वरी त्वाविमानानात्मंतेजीवोत्वशक्तः सर्वकर्मस्य २७ शवःशक्तस्तथालत्वत्यात्र
जगत्याताजगत्पतिः फलंददातियत्तस्माप्तयारहितायासह २८ विभर्तिस्वष्टिंशे
षश्चत्वांहनामस्तकेधरे विभर्तिगंगारूपात्वांमूर्ध्निगंगाधरःशिवः २९ ॥

शक्तिमच्च जगत्सर्वं शवरूपं त्वया विना वक्ता सर्वस्त्वया वाँग्गाणा स्तो मूकस्त्वया विना
ब्र·वै· ७८· यथाम्भतो घटं कर्तुं कुलालः शक्तिमान्सदा सृष्टिं स्रष्टुं तथाहं च प्रकृत्या च त्वया स
प्र·ख ह ८१ त्वया विना जडश्चाहं सर्वत्र न च शक्तिमान् सर्वशक्तिस्वरूपा त्वं ल त्वं गच्छ
१६५ मम्मांन्तिकं ८२ वह्नौ तेदाहिका शक्तिः नाग्नि स्तापस्त्वया विना शोभा रूपासि चे
द्रे त्वं त्वां विना नसनसुंदरः ८३ प्रभारूपा हि सूर्ये त्वं त्वां विना सनभान्नमान् न काम
165 कामिनीवधुस्त्वया रत्या विना प्रिये ८४ इत्येवं स्तवनं कृत्वा संप्राप्य जगद्गुरुः दे
वा बभूवुः सश्रीकाः सभार्याः शक्तिसंयुताः ८५ सश्रीकं च जगत्सर्वं बभूव शैल
कन्यके गोपीशूर्णा श्च गोलोको बभूव तत्प्रसादतः ८६ राजा जगाम गोलोके म
तिं कृत्वा हरिप्रिये श्रीकृष्णेन कृतं स्तोत्रं राधायाः यः पठेन्नरः ८७ कृष्णभक्तिं च
तद्दास्यं संप्राप्नोति न संशयः स्त्रीविच्छेदे यः शृणोति मासमेकमिदं शुचिः ८८
स्त्रैवेरा लभते भार्यां हृत्वा विच्छ्रशांतशांते भार्याहीनो भक्तियुक्तो वर्षमेकं शृणोति यः निं
श्चयं स लभते भार्यां सुशीलां सुंदरीं सतीं शुभां मया चैवं प्रोक्तं स्तोत्रेणानेन पार्वति ८९
स्तनायोदत्तकन्या यामाज्ञया परमात्मनः स्तोत्रेणानेन संप्राप्ता सावित्री ब्रह्मणा १६५

165A

पुरा ९१ पुरा दुर्वाससः शापान्निःश्रीके देवताकुले स्तोत्रेणानेन देवैश्च संप्राप्ताश्रीः
सुदुर्लभा ९२ श्रूणोति वर्षमेकं च पुत्रार्थी लभते सुतम् महाव्याधीरोगयुक्तो मु-
च्यते स्तोत्रप्रसादतः ९३ कार्त्तिकीपूर्णिमायां तु तां संपूज्य पठेत्तु यः अश्वलाश्रियमा
मोति राजसूयफलं लभेत् ९४ नारी श्रूणोति या स्तोत्रं स्वामिसौभाग्यनां लभेत्
भक्त्या श्रूणोति यः स्तोत्रं बंधनान्मुच्यते ध्रुवं ९५ नित्यं पठति यो भक्त्या तां संपूज्य
भक्तितः स प्रयाति च गोलोकं निर्मुक्तो भवबंधनात् ९६ इति श्रीब्रह्मवै० महा-
पुराणे प्रकृतिखंडे शिवदुर्गासंवादे राधिकोपाख्याने स्तोत्रकथनं नाम षट्पंचाशत्त-
मोऽध्यायः ५६ पार्वत्युवाच श्रुतं विधानं स्तोत्रं च श्रुतं ममाद्भुतं प्रभो अधुना कवचं
ब्रूहि श्रोष्यामि त्वत्प्रसादतः १ श्रीमहादेव उवाच शृणु वक्ष्यामि हे दुर्गे कवचं प-
रमाद्भुतं पुरा मह्यं नियादत्तं गोलोके परमात्मना २ अतिगुह्यतमं तत्त्वं सर्वमंत्रौ-
घविग्रहं यद्धृत्वा पठनाद्ब्रह्मा प्राप वेदमातरं यद्धृत्वा दत्तवान्स्वामी सर्वमानः स्वरम्य-
री नारायणस्त्र यद्धृत्वा महालक्ष्मीमवाप सः यद्धृत्वा परमात्मा च निर्गुणः प्रकृतेः
परः बभूव शक्तिमान्कृष्णः सृष्टिं सृष्टुं पुरा विभुः ४ विष्णुः पाता च यद्धृत्वा संप्रा

यस्मिंश्च कन्यकां शेषो विभर्त्ति ब्रह्मांडं मूर्ध्नि सर्षपवद्यतः ५ लोमकूपेषु यस्यैकं ब्रह्मां
ब्र.वै. डानि महाविराट् विभर्त्ति धारणाद्यस्य सर्वाधारो भवन्नृमः ६ यद्धारणाच्च पठनाद्धर्मः
प्र.खं. साक्षी च सर्वतः यद्धारणात्कुवेरश्च धनाध्यक्षश्च भारते ७ इन्द्रस्सुरगणानामीशश्चापठ
१६६ द्धारणाद्यतः यद्धृत्वा पठनादग्निर्जगत्पूतं करोति च ८ यद्धृत्वा च विवातो यः पुनाति
166 भुवनत्रयं यद्धृत्वा च सततं जो हि मृत्युश्चरति जंतुषु ९ त्रिसप्तकृत्वो निःक्षत्रं चकार च
वसुंधरां जामदग्न्यश्च रामश्च पठनाद्धारणाद्यतः १० पपौ समुद्रं यद्धृत्वा पठनात्कुं
भसंभवः सनत्कुमारो भगवान्यद्धृत्वा ज्ञानिनां गुरुः ११ जीवन्मुक्तश्च सिद्धो च नरना
रायणावृषी यद्धृत्वा पठनात्सिद्धो वसिष्ठो ब्रह्मपुत्रकः १२ सिद्धेशः कपिलो यस्य
स्माद्यस्माद्दक्षः प्रजापतिः यस्माद्भृगुश्च मां द्वेष्टि कूर्मः शेषं विभर्त्ति च १३ स
र्वाधारो यतो वायुर्वरुणः पवनो यतः ईशानो दिक्पतिश्चैव यमः शास्ता यतः
शिवे १४ कालः कालाग्निरुद्रश्च संहर्ता जगतां यतः यद्धृत्वा गौतमः सिद्धः का
श्यपश्च प्रजापतिः १५ वसुदेवसुतं चैकां मंत्रांशां णामसा च तुष्कला प्रकाश्य ज्याया १६६
विष्णुर्देवो सामगनिर्गुणवाः १६ संसारपरामः सीता च राव वोमि नहनां गुरा उ

166A

गानत्स्मृसेमामोदमयंतीयतः सती पीत्वं हसेमहावीरो दैत्यानामीश्वरो यतः १
हृषोवदतिमां दुर्गां यतो दिग्गजगो हरिः १८ एवं मेप्राप्य मंत्रसिद्धिं हि सिद्धाश्रमनयः सदा
यद्भक्त्यापमहालक्ष्मीः प्रसाद्य सर्वसंपदः १९ सरस्वती सती श्रेष्ठा यतः क्रीडवनीरतिः
सावित्रीवरमाताच यतः सिद्धिमवाप्तवान् २० सिंधुकन्यामनेलक्ष्मीर्यतो विश्वमवा
सा यद्भक्त्यातु लक्ष्मी हतानां गंगा भुवनपावनी २१ यद्भक्त्या सर्वसाम्राज्यं सर्वाधाराव सुधरा
यद्भक्त्या तेलक्ष्मी हताल्लोपामुद्राप्यरुंधती २२ लेभे चकपिलं पुत्रं देवहूती यतः सतः
गिरिपुत्र्यतो नानापादो स्कंदो प्राप च तत्प्रसूः २३ तन्माता च पिता प्राप्तो पत्नीत्वं च प्रकृति
सत्वा एवं सर्वैः सिद्धगणैः सर्वैश्वर्यमवाप्नुयुः २४ श्रीजगन्मंगलस्यास्य कवचस्य च प्रजाप
तिः ऋषिश्छंदो स्यगायत्री देवो रासेश्वरः स्वयं २५ श्रीकृष्णभक्तिसंप्राप्तौ विनियोगः
प्रकीर्तितः शिष्याय कृष्णभक्ताय ब्राह्मणाय प्रकाशयेत् २६ शठाय परशिष्याय दत्
त्वा मृत्युमवाप्नुयात् राज्यं देयं शिरो देयं न देयं कवचं प्रिये २७ कंठे धृतमिदं भक्त्या कृष्णे
न परमात्मना मया दृष्टं च गोलोके ब्रह्मणा विष्णुना पुरा २८ ओं राधेति चतुर्थ्यंतं वह्नि
जायांतमेव च कृष्णेनोपासितो मंत्रः कल्पवृक्षः शिरोवतुः २९ ओं ह्रीं श्रीं राधिका॥

ब्र॰ला॰ निरे॰ तं वह्निजायांतमेव च मस्तकं केशसंयोगं श्रमं त्रसजः सदावतु ३० राधायै विचवर्त्यै
वै॰प्र॰ तं वह्निजायांतमेव च सर्वसिद्धिप्रदः पातु कपालं नासिकां मतु ३१ ह्रीं श्रीं कृष्णप्रियायै ङे तं
१६७ कंठं पातु नमोनकः ॐ रां रासेश्वरी ङे तं पातु स्कंधं नमोनकः ३२ ॐ रां रासविलासिन्यै
स्वाहा पृष्ठं सदावतु वृंदावनविनोदिन्यै स्वाहा वक्षः सदावतु ३३ वृंदावनविलासि
167 न्यै स्वाहा पातु नितंबकं तुलसीवनवासिन्यै स्वाहा पातु सदा वतु ३४ कृष्णप्राणाधि
कायै ङेंतं स्वाहांतं प्रणवादिकं पादयुग्मं च सर्वांगं संततं पातु सर्वतः ३५ राधा रक्षतु
प्राच्यां च वह्नौ कृष्णप्रिया वतु दक्षे रासेश्वरी पातु गोपीशा नैरृते वतु ३६ पश्चिमे
निर्गुणा पातु वायव्ये कृष्णपूजिता उत्तरे संततं पातु मूलप्रकृतिरीश्वरी ३७ कवचं
कथितं दुर्गे जगन्मंगलमंगलम् यस्मै कस्मै न दातव्यं गूढात् गूढतरं वरं ३८ तव
स्नेहान्मयाख्यातं प्रवक्तव्यं न कस्यचित् गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्वस्त्रालंकारचंदनैः
कंठे वा दक्षिणे बाहौ धृत्वा विष्णुसमो भवेत् शतलक्षजपेनैव सिद्धं च कवचं भवेत् ४०
यदि स्यात् सिद्धकवचो न दग्धो वह्निना भवेत् एतस्मात्कवचाद्दुर्गे राजा दुर्योधनः पु
रा ४१ विशारदो जलस्तंभे वह्निस्तंभे च निश्चितं नित्यं पठति भक्त्या देवेन संत्रोया १६७

167A

त्कस्थयः ४२ विस्तृतल्पो भवेन्नित्यं राजसूयफलं लभेत् स्नानेसैनेर्वतीर्थानां स
वेदानेन यत्फलं ४३ सर्वत्रतेनपवासेन नृष्टथिव्यास्त्रप्रदक्षिणा सर्वयज्ञेषु दीक्षा या
मिनेच सर्वरत्नशो ४४ नित्यश्रीकृष्णसेवायाः कृत्स्नैर्वेद्यभदत्तो पाठेचतुर्णां
वेदानां यत्फलं लभेन्नरः ४५ तत्फलं लभते नूनं पठनात्कवचस्य च राजद्वारे श्म
शाने च सिंहव्याघ्रान्विते वने दवाग्नौ सैकटे वापि दस्युचौराग्निते भये कारागारे विपद्ग्रस्ते
वैरे च दृढबन्धने आधिव्याधिकौ धारणात्कवचस्य च इत्येवं कथितं देवि तत्वेदं च महेश्वरि त
मेव सर्वरूपाणां यत्र मूर्तिमिमा यथा नारायणाऽ ४८ इत्युक्ता राधिका ध्याने स्मारेस्मा
रेच माधवं पुलकांकितसर्वांगाः साश्रुनेत्रा बभूव सः न कृष्णसदृशो देवा न गंगासदृशी स
रित् न पुष्करात्परं तीर्थं नाश्रमो ब्राह्मणात्परः ५० परमाणुपरं सूक्ष्मं महद्विष्णोः प
रो महान् नभः परं च विस्तीर्णं यथा सत्यवचनारद तथा नैवेमल्वाज्ञानीयो गीशः शं
करात्परः कामक्रोधलोभमोहा जितास्तेनैव नारद स्वप्ने जागरणे शश्वत्कृष्णध्यानरतः
शिवः यथा कृष्णस्तथा शंभुर्न भेदो माधवेशयोः यथा शंभुर्वैष्णवेषु यथा देवाः यको मितः
न भेद कवचस्यैवं तत्कवचेषु प्रशस्यके ५१ शिवेन निर्मितं गात्र्थं च शंकरो शरत्नवाचकः

मंगलानांप्रदाताचसशिवःपरिकीर्त्तितः नराणांसततंविप्रशंकल्याणंकरोतियः क
ल्याणंमोक्षवचनंसएवशंकरःस्मृतः ब्रह्मादीनांसुराणांचमुनीनांवेदवादिनां तेषांचम
हान्देवोमहादेवःप्रकीर्त्तितः ५८ महतीपूजिताविश्वेमूलप्रकृतिरीश्वरी तस्यादेवःपू
जितश्चमहादेवःसचस्मृतः ५९ विश्वस्थानांचसर्वेषांमहतामीश्वरःस्वयं महेश्वरंच
येनेमंप्रवदंतिमनीषिणः ६० देवस्यप्रत्नपत्नीसियहरस्यमहेश्वरः श्रीकृष्णभक्तिदा
तायाभवान्पृच्छतिमांचकिं ६१ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापु॰ प्रकृति॰ नारायणनारदीयेहरगौरी
सं॰राधिकोपा॰त्रिपंचाशत्तमोध्यायः ५३ नारद उ॰ सर्वाख्यानंश्रुतंब्रह्मन्नतीवपरमा
पु द्भुतं अधुनाश्रोतुमिच्छामिदुर्गोपाख्यानमुत्तमं दुर्गानारायणीशानाविष्णुमायाशि
वासती नित्यासत्याभगवतीशर्वाणीसर्वमंगला २ अंबिकावैष्णवीगौरीपार्वतीच
सनातनी नामानिकौथुमोक्तानिशुभानिशुभदानिच ३ अर्थंषोडशनाम्नांचसर्वेषामी
प्सितंपरं ब्रूहिवेदविदांश्रेष्ठवेदोक्तंसर्वसंमतं केनवापूजितासादौद्वितीयेकेनवापुरा
तृतीयेवाचतुर्थेवाकेनवासर्वपूजिता ५ श्रीनारायणउ॰ अर्थंषोडशनाम्नांचविष्णु
र्वेदेचकारसः पृच्छसि त्वंज्ञानानेककथयामियथागमं ६ दुर्गादैत्येमहाविघ्नेभव ६०

168A

वंधेकुकर्मणि शोकेदुःखेचनरकेयमदंडेचजन्मनि महाभयेतिरोगेचाप्यशब्दोहंतृवा
चकः एतान्हंत्येवयादेवीसादुर्गापरिकीर्तितः ८ यशसातेजसारूपैर्नारायणसमागु
णैः शक्तिर्नारायणस्येयंतेननारायणीस्मृता ९ ईशानःसर्वसिद्धार्थश्चाशब्दोदातृवा
चकः सर्वसिद्धिप्रदात्रीयासापीशानाप्रकीर्तिता १० सृष्ट्वामायांपुरासृष्टौविष्णुनाप
रमात्मना मोहितंमाययाविश्वंविष्णुमायाचकीर्तितः ११ शिवकल्याणरूपाचशिवदा
चशिवप्रिया प्रियेदातृवचाशब्दःशिवातेनप्रकीर्तिता १२ बुद्ध्यधिष्ठातृदेवीयाविश्वमा
तायुगेयुगे पतिव्रतासुशीलायासासतीपरिकीर्तिता १३ यथानित्योहिभगवान्नित्या
भगवतीतथा स्वमाययातिरोभूतातत्रेशेप्रकृतेलये १४ आब्रह्मस्तंभपर्यंतंसर्वंमिथ्यै
वकृत्रिमं दुर्गासत्यस्वरूपासाप्रकृतिर्भगवान्यथा १५ सिद्धैश्वर्यादिकंसर्वंयस्याम
स्तियुगेयुगे सिद्ध्यादिकोभगोज्ञेयस्तेनभगवतीस्मृता १६ सर्वान्मोक्षमापयतिजन्ममृत्यु
जरादिकं चकास्तिविश्वमस्मात्तुशर्वाणीतेनकीर्तिता १७ मंगलंमोक्षवचनंचाशब्दोदातृ
वाचकः हर्षसंपत्कल्याणंमंगलंपरिकीर्तितं १८ तान्ददातिचयादेवीसाएवसर्व
मंगला शंवेतिमान्त्रवचनोवदनेस्तनेपिच १९ पूजितावंदितामाताजगतांतेनसर्व

169

विका विश्वभक्ता विश्वरूपा शिवशक्तिस्वरूपिणी २० सृष्टेश्च विश्वनासृष्टा वैस्नवीतेन
कीर्तिता गौरः पीतो मनिर्लिप्तः परे ब्रह्मणि निर्मले २१ तस्यात्मनः शक्तिरियं गौरीतेन प्रकी
र्तिता गुरुः शंभुश्च सर्वेषां तस्य शक्तिः प्रिया सती २२ गुरुः कृष्णश्च तन्माया गौरीतेन प्रकी
र्तिता तिथिभेदे कल्पभेदे पर्वभेदप्रभेदने ख्याता तेषु च विख्याता पार्वतीतेन कीर्तिता म
होत्सवविशेषस्य पर्वन्निति प्रकीर्तितम् २४ तस्यापि देवीयस्मा च पार्वतीतेन कीर्तिता स
र्वकालसमाप्तोक्ता विद्यमानेव नित्यनित्यच सर्वत्र सर्वकालेषु विद्यमानेस्म नातनी अर्ध्योषोऽ
श नाम्ना च कीर्तितेवं महात्मने २६ यथागमं च वेदोक्तम् उपाख्यानं निशामय प्रथमे पूजि
ता सा च कृष्णेन परमात्मना २७ वृंदावने च सृष्टादौ गोलोके रासमंडले मधुकैटभभीति
ते ब्रह्मणा सा द्वितीयतः २८ त्रिपुरप्रतिते वतृतीये त्रिपुरारिणा भ्रष्टश्रिया महेंद्रेण शा
पाद्दुर्वाससः पुरा २९ चतुर्थे पूजिता देवी भक्त्या भगवती सती तदा मुनींद्रैः सिद्धेंद्रैर्दे
वमनुमानवैः पूजिता सर्वविश्वेषु बभूव सर्वतः सदा तेजः सु सर्वदेवानामाविर्भूता पुरा
मुने ३१ सर्वदेवा ददुस्तस्यै शस्त्राणि भूषणानि च दुर्गादयश्च दैत्याश्च निहत्या दुर्गया तया
३२ दत्तं स्वराज्यं देवेभ्यो वरं च यदभीप्सितं कालांतरे पूजिता सा सुरथेन महात्मना ३३ १६५

169 A

राज्ञामेव सुशिष्येण मृण्मयीं च सरित्तटे मेधादिभिश्च मद्दिष्टैः कृत्स्नसारेश्च गोत्रकैः ३४
स्नात्वा मौनी स्वकृत्यं कृत्वाऽसौ पञ्चभिश्च महामन्त्रैः वेदोक्तानि च दत्त्वैव समुपचाराणि षोडश ३५
ध्यानाच कवचं ध्यात्वा संपूज्य च विधानतः राजा कृता परीहारं वैश्यापि परितोषितं ३६ मु
क्तिं संप्राप वैश्यश्च संपूज्य च सरित्तटे तुष्टा च राजा वैश्यश्च साश्रुनेत्रः पुटाञ्जलिः ३७
विससर्ज मृण्मयीं तां गम्भीरे निर्मले जले तत्र मृण्मयीं दृष्ट्वा जलपैः तां नराधिपः ३८
रुरोद तत्र पश्चाच्च ततः स्थानान्तरं ययौ त्यक्त्वा देहं च वैश्यश्च पुष्करे दुष्करं तपः ३९ कृत्वा
जगाम गोलोकं दुर्गादेवीवरेण च राजा ययौ स्वराज्यं च स्वस्थो निष्कण्टकं बली ४० सोऽभो
च बुभुजे भूयः षष्टिवर्षसहस्रकं इत्येवं कथितं वत्स समासेन यथागमं ४१ दुर्गोपाख्या
नं मुनिश्रेष्ठ किं भूयः श्रोतुमिच्छसि इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापु॰ नारायणनारदसं॰ दुर्गो
पाख्याने चतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ५४ नारद उ॰ कस्य वंशोद्भवो राजा सुरथो धर्मिणां वरः
कथं संप्राप ज्ञानं च मेधसं ज्ञानिनां वरं कस्य वंशोद्भवो वैश्यो ब्रह्मन्मय्येतो मुनिसत्तमः बभूव
कथं संवादमेतं नौ शान्नृपवैश्ययोः २ व्यासेन श्रोतुमिच्छामि वद वेदविदां वर श्रीनाराय
उ॰ ध्रुवशिष्यो ब्रह्मणः पुत्रस्तस्य पुत्रो निशाकरः ३ स च कृत्वा राजसूयं द्विजराजो बभूव ह

170

गुरुपत्न्यां च तारायां वभूव तन्मनः कथं नारायणाउ० ४ समयमतो महाकामी दर्शोज्ञाह
वीनटे नेणसमनितं वाच मध्यद्वीणाम मनोहरा ५ मदंतीको मलांगी च नवयौवनसंयु
ता सूक्ष्मवस्त्रपरीधाना सकामा वक्रलोचना प्रयत्नार्वणि चेद्रसापक्वविंवाधरा वरा स
स्मितानन वक्त्रा च लज्जया चेद्दर्शनात् गच्छंती स्वगृहं हर्षात् गजेंद्र मंदगामिनी तां दृ
ष्ट्वा मन्मथाक्रांत स्वेद्रोल्लज्जां जहौ मुने पुलकांकित सर्वांगः सकामः समुवाच ह चेद्र
उ० योषिच्छ्रेष्ठे तरणि निष्ठे वरिष्ठे रसिका सच ९ सुविदग्धे विदग्धानां मनोहरसि संततं
निषेव सुप्रकृतिजनसहस्रकामसागरे तपःफलेन व्यापन्न हृच्छोणि पयोधरा ग्रहो
तपस्विना सार्थं सुविदग्धेन वधस्व ११ योषिनामवरसवतीश स्वकामानुरा वरा किंवा स
विचविज्ञानामविज्ञेशु समामम्मे १२ विदग्धायाविदग्धेन वेयसामामे स्नावसागरः का
मेन कामिनी चेद्दग्धा सिध्यर्थमीश्वरी १३ कर्मणा वा न मदोषाद्वा को जानाति मनः श्रि
यः दिने दिने व्ययापाति दुर्लभं नवयौवनं १४ नवीनयौवनस्थाया बुहेन स्वामिना सह
णः स्वत पस्यायुक्तः सकष्टमात्मानमीप्सितं १६ समेजागरणो वा पिथ्यायन्तेच बृहस्पतिः
सर्वकामरसज्ञातं निष्कामं कामम ईप्सिम १७ कामुकी धार्मिकेनेणस्य पुनः शृंगारमात्मना १७०

170A

यन्यस्तुतन्मनः कामोभितेनतन्नवैरीभिते कामीतिः संगमेकोनेहृयोर्विषमीभिन्नयोः वासंती
पुष्पतल्पेषुगंधचंदनचर्चिते वसंतेमंमगृहीत्वांचमोदस्वमाधवीवने निर्जनेचंदनवनेपुष्पचं
वनचर्चिता भवत्तीएवतोभागवतीतेचैवमोदता चंदनेपंचकवनेशांतचंपकवा
पुता २१ रमेचंपकतल्पेच क्रीडंकरुमयासह रंसुकामदनोन्मत्तो मदनाधिकसुं
दरः २२ पपातचरणेदेव्यासंस्मेरसकिनीतटे विहृदमार्गवैरेणाम्बुष्ककंठोष्टताल
का २३ सुभीतावाचकोपेनरक्तपंकजलोचना नारकोवाच पिकपिकानतराम
मेपरस्त्रीलंपटंशठं अवैरभागपापंवुवस्यर्थेतेजन्मजीवनं अरेकृत्वाराजसूयमा
स्नानंममसेवली २५ बभूवपुण्यंपतेमर्थेविप्रस्त्रीषुवजन्मनः यस्यचित्तंपरस्त्रीषुसो
शुचिः सर्वकर्मसु २६ अकर्मफलभाक्पापीनित्योविप्रेषुसर्वतः हंसिचेन्मेसती
त्वंचयत्नमस्तोभविष्यसि २७ अरीत्तितोनिपतनंमाभोतितितो श्रुत्वोक्तं ज्ञुष्टगनांद
पंहान्क्रमोदर्पतेनिहंसिष्यति २८ सततंमांमातरंवत्समपदितेसंभविष्यति रंभाकांता
रकामाधीकरोदवमुद्रसंहृः २९ चकारमालिणापमंसर्पवाणुडतारावे व्रह्माणं
परमात्मानमाकाशंपरमेश्वरं ३० दिनरात्रिंचसंध्यांचसर्वेषारणागमने नारका

ब्र·वै
प्र·खं
१७१ 171

वचनं श्रुत्वा नभीतः स च कोपह ३१ करे धृत्वा रथे तूर्णं स्थापयामास सुंदरी रथं च वाल
यामास मनोज्ञा रेमनोहरे ३२ मनोहरं गृहीनानां सचारे मम मनोहरः निर्जने मलयद्रो
णपास्त्रिग्धचंदनचर्चितं ३३ शैले शैले नदे नद्यां शृंगारकर्वनीस्तयोः गतं वर्षशतं हर्षा
न्मुहूर्तमिव नारद ३४ बभूव शरणापन्नो भीतो देवेषु चंद्रमाः तेजस्विनि तथा शुक्रे तेषां
च बलिनां गुरौ ३५ अभयं च ददौ तस्मै कृपया भृगुनंदनः गृहं जगाम देवानां सर्वे पक्के बृह
स्पतिं ३६ सभार्यं सह संहृष्टा बलिनो दितिनंदनाः अभयं च ददौ तस्मै भीताय व कलंकि
ते ३७ सतीसतीत्वध्वंसेन पापानं चेदमंगले बभूव शशिनो रूपं च कलंके निर्मले मले ३८
उवाच तं महाभीतं शुक्रो वेदविदां वर हितं पथ्यं वेदयुक्तं परिणामसुखावहं शुक्र उवाच
नमहो ब्राह्मणः पौत्रो महर्षेर्भगवत्सुतः दुर्विनीतं कर्म पुंसां नीचवर्णाय शास्करं ४० राजसूय
पुण्यफले निर्मले कीर्तिमंडले सपापाशेषसगविज्ञरूपमेकमुपार्जितं स्वजनदेवगुरोः प
त्नीमत्समिव मह्यं सती धर्मिष्ठस्य परिष्ठस्य ब्राह्मणानो बृहस्पतेः ४२ शंभोः सुराणामी
शस्य गुरुपुत्रस्य ब्राह्मणः पौत्रस्यांगिरसः शास्त्रज्ञलतो ब्रह्मतेजसा ४३ शशेनाविगुणा
वाच्या दोषा वाच्या गुरोरपि इति सद्दशजातीनां स्वभाव श्रुमतामपि ४४ नशात्रमेस्थर्गु ९१

171A

रोः परोविद्येतिशाकर न तथापि मृदङ्गाख्यावेववर्णितेधर्मसंसदि ४५ यत्रलोकास्त्वधर्मि
ष्ठास्तत्रधर्मः सनातनः यतोधर्मस्ततः कृष्णोयतः कृष्णस्ततोजयः ४६ गोरक्षंपेक्ष्यवमा
त्रीसिंहीसमप्रसृयते हिंसकाःश्वलयंयान्तिधर्मोरत्नतिधार्मिकं ४७ देवास्त्वगुरवोवि
प्राःशक्तापद्यपरित्रितं तथापिनहिरंतितिधर्मंत्त्रपापिनेजने ४८ कलद्यविप्रपत्नीना
गमनेस्मरविप्रयोः ब्रह्महत्याघोरस्पर्शपातकंचभवेद्ध्रुवं ४९ तासामपरिस्थितानांचगम
नेनश्चतत्रर्थकं त्यागोधर्मोनास्तिपापमित्याहकमलोद्भवः विप्रपत्नीसतीनांचग
मनेनबलेनचेत् ब्रह्महत्याशतंपापंभवेदवक्रतोध्रुवं ५१ धर्माचरमहामायाब्रा
ह्मणीत्यजनसांप्रतं कृत्वान्तनोपपापाच्चनिहृताच्चमहाफलं ५२ उपायेनचतेपापंह
रीभूतंकरोम्यहं शरणागतस्वभीतस्यमयिदेवस्यधर्मतः ५३ पापहीनेचभीतेचदी
नेचशरणागते योनरत्नसपधर्मिष्टःकुंभीपाकेवसेध्रुवं यज्ञस्यपशतानांचचरित्काल
भतेफलं परोमेस्वर्गपुरुकस्त्वधर्मेणाप्समभवेदिह ५५ इत्युक्त्वातेदैत्यगुरुःस्वर्गमंदाकिनी
तटे स्नातंतंस्नापयामाससविस्मयजनोवकामसः ५६ विष्णुपादोदकंपुण्यंतत्रैवपंश्चभूप
दं गंगोदकंचवंचंदंवभोजयामासपुण्यदं ५७ कोरेकृतानान्तनभीतिंलल्नितेपापकर्म

व· वै·
प्र· खि·
१७२

णः ॥ ऊशहस्तस्य च वाच स्मारंस्मारं हरिं मुने ॥ ८८ ॥ यद्यद्यमेन तपः समस्तं समस्तं स्नानफलं हरेः
समस्तं व्रतफलं चैव समस्तं समस्तं व्रतः फलं ॥ ८९ ॥ तीर्थस्नानफलं सम्यग्दानसंज्ञा फलं यदि उपवा
सफलं सर्वं पापानां रक्षको भवान्भवेत् ॥ ९० ॥ त्रिसंध्याहीनं विप्रं च विष्णुपूजाविहीनकं तं गच्छ
न महाघोरं चेद्रूपापं सदाहम ॥ ९१ ॥ स्वभार्यां च त्यक्त्वा यः परयानि परस्त्रियं स याति नरकं
घोरं चेद्रूपापेन पातकी ॥ ९२ ॥ वा च यान्ताऽपेक्षान्तं दुःशीलं मातुर्वा सदा शुश्रूषं चेद्रूपापेन याति
ज्वालामुखं धुवं ॥ ९३ ॥ अनिवेद्य हरेर्यश्च भुंक्ते हरेर्हिज स याति कालसूत्रं च चेद्रूपापा
च्च तद्गुणं ॥ ९४ ॥ यः स्ववर्णाश्रमं भूषणं तु यः करोति नराधमः चेद्रूपापोऽक्षगर्भानं कालसूत्रं स गच्छ
ति ॥ ९५ ॥ स्वकान्तं च त्यक्त्वा या याति परपुरुषं सा याति वह्निकुण्डं च चेद्रूपापाच्च तद्गुणं
तस्मात्तीर्थं चाऽशस्तीयो नित्यमोक्षपातकी स गुरुं चेद्रूपापेन याति चाण्डालतां ध्रुवं स या
ति तेन पापेन कुंभीपाकं च तद्गुणं तस्मात्तीर्थं चाऽशस्तीयो नित्यमोक्षपातकी ॥ ९६ ॥ दिव
से यो ग्राम्यधर्मं महापापी करोति च यो गच्छेत्कामतः कामी गुर्विणीं वा रजस्वलां ॥ ९७ ॥ तं या
ति चेद्रूपापं च महाघोरं च पापिने स याति तेन पापेन कालसूत्रं च तद्गुणं ॥ ९८ ॥ मुनं वेश्या
गामिनं ये योनिं यः पश्यन्ति परस्त्रियाः कामतः कामदर्पस्तं यान्ति चेद्रूपकिल्बिषं ॥ १०० ॥ १७२

172A

सयात्तलालाभस्तंच चेद्द पापात्त्वत्तद्युगं तस्माद्धतीर्थंभवतचांडालोथ्यनपेसकः कुह
पूर्णेन्दुसंक्रांतोवतदेशपष्टमीषुच मांसंमत्स्यंबलंकं चेयश्चभुंक्तेभवेदिने ७२ कुहेत
ग्राम्यधर्मंचतेयात्तचेद्दकिल्बिषं चतुर्युगकालस्थंतेनपापेनगच्छव ७३ तस्माद्ध
तीर्थंचांडालीयोनिमाप्नोतिपातकी सप्तजन्ममहारोगीदरिद्रः कुष्ठपवच ७४
एकादश्यांचयोभुंक्तेकृष्णजन्माष्टमीदिने शिवरात्रौमहापापीतेयात्तचेद्दकिल्बिषं
सयात्तकुंभीपाकंचयावदिंद्राश्चतुर्दश तेनपापेनशाप्नोतिचांडालीयोनिमेवच ७६
तान्नस्यांद्रगयामाथीकमुच्छिष्टेन्नमेवच नारिकेलोदकेकांस्येद्रगंचलवणंतथा
पीतशेषजलंचैवभुक्तावशेषमोदनं ड्रोदनंयोऽसकृद्भुक्तेसूर्येनस्तंगतेद्विजः तेयात्त
चेद्दपापंचद्रर्निवारंचदारुणं सयात्तेनपापेनचांधकूपेचतद्युगं ७९ स्वकन्याविक्रयी
विप्रोदेवलोवृषवाहकः शूद्राणांशवदाहीचतेषांचसूपकारकः ८० ब्रह्मस्वगुरुहत्या
तीचविश्वस्तेवस्रवनिंदकः तेयात्तुचेद्दपापंचदारुणंपापिनेभृशं ८१ सयात्ततस्मान्या
पाच्चतप्तभूमिंचपातकी शश्वद्दग्धःसभवतुयावदिंद्रसहस्रकं ८२ तस्माद्धतीर्थंचांडाली
योनियाप्नोतिपातकी गर्दभोजन्मशतकंसूकरोजन्मसप्तच ८३ तीर्थंध्वांतोजन्म

मत्तविट्क्रमिर्जन्मपंचकं ततो लोकेजन्मशतकं श्वविर्भवत्ततःपरं ८४ तथामांसंचयोभ
क्षेस्वार्थंपाकमन्नमेवच ईषद्दत्तमसत्पापीतेयातुचंद्रपातकं ८५ सयातुतेनपापेनश्वसिय
त्रैवतद्गुणैः ततोभवत्तसर्पश्चसप्तजन्मसु विप्रोवार्धुषिकोयोहियोनिर्जीवीविंशीकिन्नकः
हरेर्नाम्नांतुविक्रेतायश्चवास्तोगाविक्रयी ८७ सधर्मंकथयेच्चैवयश्चस्वात्मप्रशंसकः म
धीजीवीधावकश्चक्रल्सापोष्मपवत्र ८८ तेयातुचंद्रणंपंचचंडोभवतुविज्वरः सयातु
तेनपापेनस्थलप्रोतंसरुणा ततश्चिह्नोभवतुसप्तावदिशश्चतदंश ततोदरिद्रोरोगी
चरीतांहीनोनरःपशुः ९० लाक्षामांसरसानांचतिलानांलवणस्यच अश्वानांचैवलो
हानांविक्रेतानरवातकः ९१ चौरस्यविप्रोवरीशंतेयातुचंद्रकिल्बिषं सयातुतेनपापेन
तरथारेसदुःसहं ९२ ततश्चविव्रोभवतुसप्तावदिंद्रसहस्रकं तस्माज्जातीयभवतुसृगा
लस्सप्तजन्मसु ९३ शतजन्मचमार्जारोमहिषःपंचजन्मकं सप्तजन्मचभल्लूकःकु
क्कुरोजन्मपंचकं ९४ गृध्रश्चजन्मशतकेऽरूकटीजन्मपंचकं गोधिकाजन्मशतकं
गपकंसप्तजन्मसु सप्तजन्मचमंडूकस्ततश्चमानवाधमः कर्मकारश्चरंजकस्तैलका
रश्चवर्धकी नाविकःशतजीवीचमायश्चस्वर्णकारकः कुंभकारोलोहकारस्त्व
९६

173A

न तत्र गमनो द्विजः ९ इति चेंद्रश्च विज्ञाय मनसा वाचाथ नारकं । त्यक्त्वा चेंद्रं महापापी गच्छत्युक्तो
तस्मिन्विद्धि जे १० प्रायश्चित्तं विना रंतात्मवमेव च युग्मानसा । अकामायाबलिष्टेन नस्त्रीगत्ता
रोगाद्दुष्यति ११ इत्येवमुक्त्वा स गुरुश्चचेंद्रं नारकं सती । तस्मिन्नंतर्हिते नैव चकार च गुरुश्च
भाषितं १२ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापु० नारा० नार० संवा० श्रीकृ० ख० दुर्गोपाख्याने पंच
पंचाशत्तमोऽध्यायः ५५ नारद उ० दृष्ट्वा विलक्षं नारायाः सर्वांतोपि गुरुः स्वयं । प्रस्थाप
यामास शिष्यमन्वेषणार्थं च सुंदरीं १ बृहस्पतिः किं चकार नारकाहरणानंतरे । कथं
संप्रापतां मार्ग्यां नमे व्याख्यातुमर्हसि ॥ श्रीनारायण उ० शिष्यो गत्वा प्रवृत्तिं च संप्राप्य लो
कवक्त्रतः । रुरोद चाच स गुरुं नारकाहरणं मते ३ श्रुत्वा स गुरुर्वार्तां शिष्यवाचा प्रियाहृता
महृतं प्राप्य मूर्च्छां च ततः संप्राप्य चेतनां ४ रुरोदोच्चैः श शिष्यहृदयेन विदूयता शोके
न लज्जया विशेषविलापमहर्मुहुः ५ उवाच शिष्यानात्मबोधयन्नीतिं च श्रुतिसंमतां । प्राप्त
तेजः साश्रुनेत्राणां शोकार्तः शोककर्षितान् ६ बृहस्पतिरुवाच हे वत्साः केन पापेन संतप्ता
मेकारणो परं उत्तवधर्मविरुद्धाय सप्राप्नोति न संशयः ७ यस्य वास्ति सती भार्या गेहे प्रिय
वादिनी अरण्यं तेन गंतव्यं यथारण्यं तथा गृहं । देवेनापि हृता यस्य पत्नी साध्वी पतिव्रता

वै.वे.
प्र.खं
१२४

174

यथारण्यं पतेनगांतथं यथारण्यं तथा गृहं प्रियाशून्यं गृहं यस्य यथारण्यं तथा गृहं यथारण्यं तेन
गंतव्यं यथारण्यं तथा गृहं १० भार्याशून्यं वनं सम्यक् सभार्यं च गृहे गृहं गृहेणी च गृहं प्रोक्तं न
गृहं गृहमुच्यते ११ अशुचिः स्त्रीविहीनश्च दैवे पित्र्ये च कर्मणि । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य
फलभाग्भवेत् १२ दाहिका शक्तिहीनश्च यथा सद्यो हुताशनः प्रभाविहीनश्च भवेद्यथात्मा
संदोहोनाशकः १३ प्रभाहीनो यथा सूर्यः शोभाहीनो यथा शशी शक्तिहीनो यथा जीवो य
थात्मा च तनुं विना १४ न च शक्तो यथा यन्तः फलदो दक्षिणां विना कर्मणो च फलं दातुं
सामग्रीमूलमेव च १५ विना स्वर्णं स्वर्णकारो यथा शक्तः स्वकर्मणि । यथा शक्तः कुला
लश्च मृत्तिकां च विना द्विजाः १६ तथा गृही न शक्तश्च सततं सर्वकर्मणि । भार्यामूलाश्च
पुत्राश्च भार्यामूलं गृहेष्वपि च १७ भार्यामूलं गृहं शश्वद् गृहस्थानां गृहे सदा भार्यामूलं सदा
हर्षं भार्यामूलं च मंगलं १८ भार्यामूलं च संसारो भार्यामूलं च सौख्यं यथा रथश्च रथिनो गृ
हिणां च यथा गृहं १९ सम्यक् च यथा तेषां गृहस्थानां तथा प्रिया सर्वरत्नप्रधानं च स्त्रीरत्नं
दुष्कुलादपि २० गृहीता सा गृहस्थेन रम्या हृत्कमलोद्भवः यथा जलं विना पद्मं पद्मं शोभा
विना यथा २१ तथैव च गृहं शश्वद् गृहिणां गृहिणीं विना रमैव मत्का मधुहः प्रभुशोच १२४

174A

मुहुर्मुहुः २२ एवं हरिर्निमग्नस्तु भूयोभूयः सुवान्वितः मुहुर्मुहुस्तु मूर्छां च चेतनां समवा-
पह २३ भूयोभूयो रुरोदोच्चैः स्मारं स्मारं प्रियागुणान् यथावैरमहत्तानीत्तानि भिन्नं प्रबोधि-
तः सद्भिर्भैरसुनिभिस्तान्यैः प्रदूरएहययो स्वगुरुः पूजितस्तेन चातिथ्येन महात्मना तमु-
वाच स वृत्तांतं हृदि शल्यमिवाप्रियं बृहस्पति वचः श्रुत्वा रक्तपंकजलोचनः २६ तमुवाच म-
हेंद्रस्तु कोपप्रस्फुरिताधरः महेंद्र उ० हतानां च सहस्त्रं च गछेतु चाहकर्मणि २७ यदीव वे-
भूणारत्नेन तत्स्त्रैषा मित्रिनिमितके यथाक्षिपातकीचंद्रो मन्मात्रा नारयामहं २८ गछामि तत्र
सत्वरं हुः सर्वदेवगणैः सह व्यजवितो महाभाग सर्वं भद्रं भविष्यति २९ भद्रवीजं तु गौमि-
द कस्मात्संप्रहिता इत्युक्त्वा च सुनासीरो न नतवक्त्रो बृहस्पतिः ३० तथा च शोकसंतमो हृदये
न विहृयता महेन्द्र नाथ वक्ष्यामि परेषाममसुंवह भयं त्यजमहाभाग सर्वं भद्रं भविष्यति तया त्वा
नु हि जितः पुत्रो मया न दितिर्वेदनाः ३२ एतदालोच्य देवेन्द्र गम्यमशरणाकवि गछ शीघ्रं ब्रह्म-
लोकमस्माभिः सार्थमेव च ३३ ब्रह्माणामहयास्यामः केलासे शंकरं वयं इत्युक्त्वा च महेंद्रस्तु
संतमो गुरुणा सह ३४ जगाम ब्रह्मलोकं च दुर्लभं च निरामयं तत्र दृष्ट्वा च ब्रह्माणं नानामगु-
रुणा सह ३५ प्रोवाच सर्ववृत्तांतं देवानामीश्वरं परम् महेंद्र वचनं श्रुत्वा जहास कमलो-
द्भवः ३६ हितं सत्यं नीजसारमुवाच विनयान्वितम् ब्रह्मोवाच यो ददाति परस्मै च दुःखमेव च

वै॰ व॰
म॰ प्र
१७५
175

सर्वतः न सैमेददातिदुःखंचशाश्वताकृस्नः सनातनः यथाहद्दश्वमंहनीददातिचशिवःशिवं ३८
निरंतरंसर्वमाताथर्मस्य सर्वकारणं सैर्वदेवाविषयितःकृस्नाज्ञापरिपालकाः ३९ बृहस्पति
हतथ्यस्यसवर्तस्यजितेंद्रियः त्रयस्तोगिरसःपुत्रावेदवेदांगपारगाः ४०· सेवर्तायचशिष्याय
नचकिंचिद्ददौगुरुः सबभूवतपस्वीचध्यायनेकृस्नमीश्वरं ४१ उतथ्यस्यमध्यमस्यभार्यांचगु
र्विणींसतीं जहारकाममत्तांचभ्रातृजायामकामुकीं ४२ ब्रह्महत्यासहस्रंचलभतेनात्रसं
शयः सयातिकुंभीपाकंचयावचंद्रदिवाकरौ ४३ भ्रातृजायापहारीचमातृगामीभवेन्नरः त
स्मात्तीर्थपापीचविष्टायांजायतेक्रिमिः ४४ वर्षकोटिसहस्राणितत्रस्थित्वाचपातकी ततो
भवेन्महापापीवर्षकोटिसहस्रकं ४५ पुंश्चलीयोनिर्गताचक्रमिश्चैवपुरंदर सप्तकोटिस
हस्राणिशतजन्मानिकुक्कुरः ४६ भ्रातृजायापहरणाच्छतजन्मानिसूकरः योददातितदांप
चबलिष्टोऽर्वलायच ४७ सयातिकुंभीपाकंचयावचंद्रदिवाकरौ नाश्मकंदीयनेकर्मकल्पको
टिशतैरपि ४८ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभं जगाम्गुरोःशिवस्थापितुरुथ्योबृह
स्पतिः ४९ स्तोत्रंकरोतिमीश्वरंबलिनांवरं सर्वेसमहादेवानामंत्रश्चसवाहनाः मध्यस्थामु
नयश्चैवनिषेधनर्मदातवे पश्चाद्दत्तंचपापाभिशुणंचतर्मदातदं ५१ गुरुस्तन्महुपुत्रोपिपीत्र
पानशिवालयं म ३०· कथवादेवकतस्याभिसिद्धावीयोगिनांगुरुः ५२ मृत्युंजयस्यपाभस्तु १७५

175A

त्रुष्टो बृहस्पतिः अंगिरास्तवपुत्रश्च तेन त्वं च बृहस्पतिः ५३ ततो ज्ञानी महादेवः कथयेशिष्यो
गुरोः पितुः ब्रह्मोवाच कथेयमतिगुप्ता च पुराणे च पुरंदर ५४ इमां पुराण सर्वाणि च कथयामिति
प्राणमय मनवस्याकर्मदोषाज्ञात्वा अंगिरसः पुरा ५५ व्रतं चकार महाकाल्यस्य परमात्म
नः व्रतं पुंसवनं नाम वर्षमेकं चकार सः ५६ सनत्कुमारो भगवान्कारयामास तेन व्रतं स्व
छामयं पूर्णं ब्रह्मभक्तानुग्रहविग्रहं ५७ तदागत्य च गोलोकात्परमात्मा कृपामयः स्व
तो वसवतीर्णा नाम स्वावाच कृपानिधिः ५८ प्रणतां साश्रुनेत्रां च दृष्ट्वा स्तुपः श्रीकृष्ण उवाच गृ
हाण रे युत्तफलं मम तेजो समन्वितं ५९ भुंत्व महत्पुत्रास्ते भविष्यति प्रदेशतं पतिर्गुरु
श्च देवानां ज्ञहतां ज्ञानिनां वरं ६० पुत्रस्ते भविता साध्वि मदंशेन भविष्यति मदंशेन भवे सो
हि सर्व महत्पुत्रकः ६१ बहर्भेर्ममपुत्रोपं चिरंजीवी भविष्यति वक्तो वीर्यजोस्य देवज्ञः पालक
न्तया ६२ विद्यामेवं सतां चेनां गृहीत्वा सम्भ्रमः सुतः स्वयुक्ता राधिकानाथः सलोके च स
पुरा श्रीकृष्णवरपुत्रोऽपि ज्ञानी सर्वगुरुः स्वयं मृत्युंजयं महाज्ञानी शिवाय प्रददौ पुरा दिव्यं व
र्षविंशं च तपः कृत्वा हिमालये स्वायोगस्तान मृखिलेनेन सात्म समर्पणं स्वशक्ति विष्णु
मायां च सांशं च वाहनं वृष सम्पूलं च स्वकवचं समंत्र द्वादशाक्षरं ६६ कृपामनस्य तस्य
न श्रीकृष्णस्य परात्परः शिवलोके निवासाच विष्णुमाया शिवप्रिया ६७ शक्तिर्नाराय

णास्तेयं तेन नारायणी स्मृता तेजस्सः सर्वदेवानामाविर्भूता सनातनी १८ जघान दैत्यनिक
रं देवेभ्यः प्रददौ पदं कल्पान्तरे दक्षकन्या च सा मूलप्रकृतिः सती १९ पितृयज्ञे तनुं त्यक्त्वा योग
नासह्य योगिनी बभूव शैलकन्या सा साध्वी च भर्तृनिंदया २० कालेन कृष्णं स्तनपसा
प्य करं प्राप शंकरी श्रीकृष्णो हि गुरुः शंभोः परमात्मा परात्परः २१ कृष्णस्य वरपुत्रो
यं स्वयमेव बृहस्पतिः अतो हेतोः सुरगुरुः गुरुपुत्रः शिवस्य च २२ इत्येवं कथितं स
र्वमिति गुरुत्वं पुरातनं इति प्रधानसंबंधः स्कन्दस्य कथितो मया २३ पारंपरिकम
न्यं च कथयामि निशामय दुर्वासा गुरुरस्यैव शंकरांशः प्रतापवान् शिष्यो
वांगिरसस्यापि हि गुरुपुत्रोऽथवा ततः प्राणाधिकाया मन्त्याच सूतायाः दक्षिणा
पतेः २५ स तत्रान्ते स च भगवान्विसस्मार स्वमोहनः स्मरणं कारयामा
स कृष्णेन प्रेषितो गिरा: २६ अतो हेतोः गुरुरिति शिवस्य मन्त्रदाताश्च
पः शीघ्रं गच्छन्तु कैलासं स्वयमेव बृहस्पतिः २७ न गच्छ पुत्र सम्बन्धः स
देवो नर्मदातटे इत्युक्त्वाग्रगता पार्श्वा विरराम च नारद २८ गुरुर्यं योऽच
कैलासं महेन्द्रेण नर्मदातटं २९ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणोऽ
गौ· प्रकृतिखंडे षट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ६ ५ ६ ॥

176A

नारद उ॰ नारायण महाभाग वेदवेदांगपारग निपीतं च मया ख्यातं त्वन्मुखाद्देव निःसृ
तं अधुना श्रोतुमिच्छामि किमुवाच बृहस्पतिः शिवं च गता कैलासे दातारं सर्वसंपदां २
जगत्कर्त्तारं विधातारं वा किं वा तं प्रत्युवाच सः एतत्सर्वं समालोच्य वद वेदविदां वर ना
रायण उ॰ सीं च गता व कैलासं भ्रष्टश्रीः शंकरं गुरुः प्रणम्य तस्थौ पुरतो लज्जामलि
नविग्रहः दृष्ट्वा गुरुं सत्वं शंभुरुदतिष्ठत्कृपासनात् आलिंगनं ददौ शीघ्रं तस्मै मंग
लमाशिषं स्वासने वासयित्वा च पप्रच्छ कुशलं वचः उवाच मधुरं प्रीतो भीतं तं लज्जितं
शिवः शंकर उ॰ कथमेवं विधस्त्वं च त्वीमलिनविग्रहः साश्रुनेत्रो लज्जितश्च
भातस्तत्कारणं वद किं वा न तपसा हीना नाभिसंध्याहीना अथवा मुने किं वा श्रीकृष्ण
जाते विहीनो देवदोषतः किं वा गुरोर्भक्तिहीनाभीष्टदेव अथवा मुने किं वा श्रीकृष्ण
जाते विहीनो देवदोषतः ८ किं वा तिथिविस्मरणः किं वा पापाद्बुभुक्षिताः किं वा
स्वतेजो वा क्षीणास्ते किं वा पुत्रो वचस्करः सत्शासितो नशिष्यो वा किंभक्त्या श्रोतर प्रदः
किं वा ते विमुखा बालस्त्रीः किं वा रुष्टो गुरुस्तव ९ गरिष्ठश्च वरिष्ठश्च शश्वत्त्वं समान
सः गुरुस्त्वं वसिष्ठस्य प्रेष्ठः श्रेष्ठः सतां महान् ॥ किं वा रुष्टोऽभीष्टदेवः किं वा रुष्टा

प्र·कृ· अत्राह्मणाः किंवा हष्टा देवताश्च वा ते प्रबलो रिपुः किंवा ते बंधुविच्छेदो विग्रहो वलि
ब्र·खं· नां सह किंवा परं परदेश्ये किंवा वा वपुस्तनं च वा १३ केन वा ते कृतानिंदा प्रबलेन पापिना
(१२) सवे केन वा ते परित्यक्तः प्रियेणा बांधवेन वा बंधुस्त्वत्कृतस्त्वया किंवा किं वेरागपे कुत्र
177 था वा किंवा तीर्थतः हिंसा नेतदं तत्पूर्णेवासरे गुरुनिंदा बंधुनिंदा वलवत्कृताकृतेनाथ
वा गुरुनिंदा हिंसा धूनोमरणाद तिरिच्यते १६ असंदेश प्रजानानाऽवलानोऽनिंद
नेसंता ३ः शीलमेव मसंतोशश्च त्वात्किनामिह परमकास्माकाः संतः पुण्यवंतो
हि भारते शाश्वन्मंगलसंयुक्ता राजंते मलमानसाः १८ पुत्रेषु शशिनो ये च समृद्ध
च पराक्रमे ऐश्वर्ये च प्रतापे च प्रजा भूमिधनेषु च १९ वचनेषु च बुद्धौ च स्वभावे व
च विक्रमः आचारे व्यवहारे च न्याये तेहृदयं तादृक्केषां च मंगलं नृणां यादृग्येषा
वहृदयं तादृक्तेषां च मे इत्युक्त्वा च महादेवो विरराम प्रसंसदि २० नमुवाच महाज्ञानी
स्वयमेव बृहस्पतिः बृहस्पतिरुवाच अकथ्यमेव दुःखं ताते कथयामि किमीश्वर लोकाः
धर्मनुशीभूता स्तत्कर्मयत्न तेपुरा स्वकर्माणां फलं भुंक्ते जनजन्मनि जन्मनि न
हि नष्टं च तत्कर्म किं वा भोगं विना भारते सर्वदुःखं रविभयेशोकेन तारणं भारते प्रभो २१ (१२)

177A

केचिद्वदंति विभवं स्वकृतेन च कर्मणा स्वकर्मणा च सर्वेषां जंतूनां प्रतिजन्मनि २५ स
र्वेदुःखभयं शोकं स्वात्मानं च प्रजायते स्वकर्मफलभोक्ता च जीवो हि सगुणः सदा २६
आत्मा भोक्ता पिता साक्षी निर्गुणः प्रकृतेः परः स एव वात्मा सर्वेषां सर्वेषां च फलप्रदः २७
सच सृजति देवं च स्वभावकर्मपवच कर्मणा च नृणां लज्जांशसैस्ता च प्रफुल्लता २८ म
ज्ञाबीजं च हंता तेन यथापि कथयामि ते इत्युक्ता सर्वं हंतोनमुवाच तं बृहस्पतिः २९
श्रुत्वा वभूव नम्रास्यो लज्जितो लज्जया मुने जपमालां करात्कृष्ट्वा कोपाविष्टस्स शूलिनः
३० बभूव सद्यः कंपश्च रक्तपंकजचक्षुषः संहर्तुमीशो हृदयश्च विस्मेरा पाहि तस्मा वाशि
वः ३१ स्तुत्वाहू लरु स्वमालं च सूत्रात्मैव परमात्मनः निर्गुणस्य च कृष्णस्य प्रकृतेनी
राम्यनारद कोपान्ध्वक्रमारेभे मुक्कोंठोष्टतालुकः शि व शिवमस्तु च स्ता
भूतं वैष्णवानां सतामिह ३२ अवैष्णवानाम सतामशिवं च पदे पदे ददाति वैष्ण
वेभ्यश्च योद्धः श्वं चक्षुद्धितो जनः ३३ श्रीकृष्णस्य संहर्ता विघ्ननाशस्य पदे पदे अवै
ष्णवानामसतामशिवं च पदे पदे ३४ अवैष्णवानां हृदयं न हि शुद्धं सदामलं
श्रीकृष्णमंत्रस्मरणं मनोनैर्मल्यकारणं ३५ भिद्यते हृदयग्रंथिश्छिद्यते सर्वसंशा

ब्र॰वै
प्र॰खं॰
१२८

178

णाः विष्णुमंत्रोपासनया तीर्यते कर्मवैनृणां मदेहो भीक्ष्णसदा मानेकः स्वभावः सुनि
र्मलः हृतभार्यमृद्धिस्तेंचन शोषाणापरिद्गुरुः गुरुर्यस्य बलिष्ठस्य कोपहीनस्य धार्मिकः
हेतारेव पुत्रशातेन शोशाप धर्मभंगाभयेन च तपस्या जायते भग्नः कोपा विष्णुस्मृतिश्चिंते स्व
होवेस्थाप्यमनुष्यः परस्त्रीलुब्धकः शनैः ४१ वपस्विनो वैष्णवस्य ब्रह्मपुत्रस्य धर्मिणः धर्मि
ष्ठा ब्राह्मणाः पुत्रा वैष्णवा ब्राह्मणास्तथा केचिद्देवा द्विजा दैत्याः पौत्रास्य विविधा विधेः येषां वि
का ब्राह्मणास्ते देवा राजसिकास्तथा दैत्यास्तामसिका रौद्रा बलिष्ठाश्चोद्धतास्तथा स
धर्मनिरता विप्रा नारायणपरायणाः ४२ शैवाः शाक्ताश्च ते देवा दैत्याः प्रजाविवर्जिताः
मनुतवो विष्णुभक्ता ब्राह्मणा दास्यलिप्सवः ऐश्वर्यलिप्सास्ते देवाश्चा ऽ सर्वे ताम
सास्तथा ब्राह्मणानां स्वधर्मस्थकस्य स्यार्चनमीप्सितः ४४ निष्कामाणां निर्गुणास्य प
रस्य भक्ते रपि ये ब्राह्मणा वैष्णवाश्च ते श्याः परमं पदम् ४५ यांत्यन्योपासकाश्चान्येः सा
र्थं याकृतिके लये वर्णानां ब्राह्मणाः श्रेष्ठाः साधवो वैष्णवा यदि ४६ विष्णुमंत्रविहीने
भ्यो द्विजेभ्यः श्वपचोवरं परिपक्वाश्चापिपक्वा वैष्णवाः साधवश्च ते ४७ सततं पापिनां
मैव विष्णुचक्रं सदर्शनं यथा वह्नौ शुष्कतृणभस्मीभूतं भविष्यति ४८ तथा पाप १२८

178A

वैस्रवेष्टतेजसिपुहतनाशनात् गुरुवक्त्राद्धिस्रमंत्रोपसकर्णेप्रविश्यति तंवैस्र
वंमहाप्रंतप्रवदंतिमनीषिणः पुंसांप्रंतापिहृणावशांतमानामहस्यच ५० स्वसो
दरांस्वजननीमुद्धरंतेचवैस्रवाः गयायांभिंडदानेनतथास्वपिंडभोजनैः ५१ समुद्धरं
तिपुंसांचवैस्रवाश्वशतंप्रुतं मंत्रग्रहणमात्रेणजीवन्मुक्तोभवेन्नरः ५२ यमस्ता
स्मान्महाभीतोवैनतेयाद्यथोरगाः निःपुनंत्येवतीर्थानिगंगादीनिचभारते ५३ कृ
ष्णमंत्रोपसकास्वस्पर्शमात्रेणवाकृत पापानिपापीनांतीर्थयांतिप्रभवंति
च नश्यंतितानिसर्वाणिवैस्रवदर्शनाततः कृष्णमंत्रोपासकानांरजसापाद
पद्मयोः सद्योमुक्ताःपानकेभ्योरक्षाप्रूतावसुंधरा वायुश्चवरुणोवह्निःसूर्यःस
र्वेपुनातिच ५६ पतेप्रूतावैस्रवानांस्पर्शमात्रेणलीलया संदृत्रमाचशेषाश्च
मात्तीर्थमस्यकर्मणां ५७ पतेहृष्टाश्चवांछंतिवैस्रवानांसमागमः फलकर्मोत्र
संगासर्वेषांभारतेभवेत् ५८ नभवेतवैस्रवेचसिद्धयान्येषयोजरू दृक्तितेषांकंस
पूर्वंभक्तानांभक्तवत्सलः कृपयास्वपदंतेभ्योददात्येवकृपानिधिः तंत्रासिनेत्व
प्रवरंवैस्रवंभृगुनंदनं ५९ सर्वदोर्वलोभीतःभुंक्तेचशारणायथो सुदर्शन

वसिष्ठं च मुक्तेन तेन शक्तिमान् ६३ तथापि चोद्धरिष्यामि नारं मंत्रेणानेन सुरो भज
मस्व परं ब्रह्म कृष्णमात्मानमीश्वरं सुयंत्रे भगवति पत्नीं याष्यसि लीलया मंत्रं
तस्य प्रदास्यामि भ्रातः कल्पतरुं परं कोटिजन्मार्जितं चैव सर्वमंगलकारणं ब्रह्मा
दिस्तंभपर्यंतं नश्वरं जलबिंबवत् ६४ सर्वेषां याद्रिशो विद्ध परमानंदमीश्वरं ना
वमन्ये वस्तुभोगेच्छां स्वीयसेवां वृणोमि हि ६५ यावन् कृष्णमंत्रलाभो जातो मामोति म
न्वहः संशाप्य जलं भमंत्रे विनतो हि म वेत्तुरः इदं तमम रात्र्वनहि वांछति वांछि
तं न हि वांछंति मोरात्त्वदास्यं भक्तिं विना हरेः ६७ भक्तिर्निमित्तं न भक्ता नरकोटिप
पावनः ज्ञानं मृत्युंजयत्वं च सर्वसिद्धिरभीप्सितं वाक्सिद्धिं न ब्राह्मणा वै भक्ता नो
न हि वांछितं ६८ भक्तिं विहाय कृष्णस्य विषयं यो हि वांछति विषमत्तिमयं त्यक्त्वा
वंचितो विष्णुमायया ६९ अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च धर्मो नंतश्च कश्यपः कपिलश्च कु
मारश्च नरनारायणावृषी ७० स्वायंभवो मनुश्चैव प्रह्लादश्च पराशरः भृगुः शुक्र
श्च दुर्वासा वसिष्ठः क्रतुः रंगिरः ७१ बलिश्च वाल्मिकिल्याश्च वरुणश्च हुताश
नः वायुः सूर्यश्च गरुडो दत्तो गणपतिः स्वयं ७२ एते पराभक्तिवराः कृष्णस्य

179A

परमात्मनः येवतस्यकलाः श्रेष्ठास्तेचभक्तिपरायणाः ७३ इत्युक्त्वाशंकरस्तस्मै
ददौकल्पतरुंमनुं लक्ष्मीर्मायाकामबीजैर्देनेत्रकमलपदंमुने ७४ पंचरुद्रस्यावि
धानेनस्तोत्रेणकवचेनच्या नम्रश्चरणोध्यानेनसिद्धमंदाकिनीतटे ७५ गुरुम
माप्यतन्मंत्रंशंकराज्जगद्गुरोः विरराम हिमवान्भौवभुवनमनवाचह ७६
बृहस्पतिरुवाच श्रीमांतौकृतजगन्नाथप्रयासितसंदेहारेतपः तपस्तिष्ठतनैवत
वर्षाणामयुतोजने ७७ पश्यामिविष्णुकल्पंचभवतेवरमीश्वर श्रीकृष्णस्मरणा
यामितन्मंत्रंनित्यंचनिर्जरेण ७८ म दे उ च परश्यलोकेत्वियंनमस्कारनश्रुण
सेतनपोस्तुने संमाविनस्पन्नश्चर्यामरसादंनिविष्यते ७९ पुरोगात्तुमहाभाग
तमेवतनर्मदातटे पत्रश्रुत्वाददृशोदेवास्तत्राहंयामिसमवं ८० शिवस्यकवचंस्तो
त्रायपौष्करगुरुः स्वयं मुपयोचमहाभागशंकरान्नर्मदातटे ८१ सगणे
शंकरंदृष्ट्वासमसर्ववदनेनतत्रगा मणोमदेवनाः सर्वात्मनयोमनवस्तया ८२ न
नामशंभुः शिरसाविलसवकमलोद्भव हृदयंधनंवनंचनवनतासुनीश्वरा ८३ र
सउहंपिनरंभकात्पाचोवाचनेत्रसमंदे संचितस्मनत्रमाशक्तिमवाचनत्रमे ८४

बे॰बे॰
म॰त
१८॰
180

सदि स्वयं विष्णुश्च भगवान्ब्रह्माणं ब्राह्मणोत्तम विष्णुरुवाच एवमभ्यां प्रार्थ्यमानो हं
युवयोश्च लवेन वश्चेतद्दीपादामनो ऽस्मि परितुष्टः लवेनेच शुक्राश्रमसमीपं तु सर्वे गच्छ
न्तु देवताः एवमुच्यमानश्चैव समुद्रपुलिनेनवा शुक्रं कविंच मध्यस्थं प्रस्थापयितुमर्हति
ति विग्रहेणैव विषमं भविष्यति न संशयः महाशिषास्तेराः गुरुहत्यां च प्राप्स्यति निश्चि
तं ८८ सुरैः स्तवश्च संतुष्टः शुक्राचार्यो भविष्यति सुरैः शुक्रश्च नत्तिनः कृपस्य चक्रेण
रहितः ८९ विष्णुर्बलिष्टः स्तोत्रेणाव शीभूतश्च तिष्ठतं इत्युक्त्वा जगतां नाथस्तत्रैवांत
रधीयत ९० स्तुतो ब्रह्मादिभिर्देवैः प्रणाने परिपूजितः गते च जगतां नाथे ऽश्वेतद्वी
पं च नारद ९१ चिंतितावश्च सुराः सर्वे विषण्णामानसास्तदा मनीन्द्रं वाक्य संबोध्य ब्रह्मा
च तत्र संसदि ९२ उवाच नीतिसारं च समनः शंकरेणसः ब्रह्मोवाच मम विष्णो
श्च यो ऽभोश्च स्वरश्च यमसादिनः ९३ अस्माकं च समस्तेन हीदं देवश्च शत्रवः दे
त्यानां च गुरौ शुक्रे प्रपन्नश्च निशाकरः ९४ न जितश्च सुरैः शुक्रः हृत्तिनोदितिनंदनैः
नारायणो वैयत्नामः शुक्रसभवने सुराः ९५ सर्वे समुद्रपुलिनं यांति विष्णोर्निदेशतः
इत्युक्त्वा जगतां धाता जगाम शुक्रसन्निधौ ९६ प्रययुर्देवविप्राः समुद्रपुलिनं

180A

स्तवे ५७ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेनारायणनारदसंवादेप्रकृतिखंडेदुर्गोपाख्या
नेब्रह्मादिदुर्गाप्रस्तावोनामसप्तपंचाशत्तमोध्यायः ५७ नारदउवाच ततःपरंकिंर
हस्यंबभूवसुरदेवयोः श्रोतुमिच्छामिभगवन्परंकौतूहलंमम १ नारायणउवाच
ब्रह्माजगामनिलयंशुक्रस्यचमहात्मनः नानादैत्यगणाकीर्णेरत्नमंदिरभूषिते २ प
चाशत्कोटिभिःशिष्यैःपरीतंब्रह्मवादिभिः सप्तभिःपरिखाभिश्चवेष्टितंदुर्गमेवच ३
रक्षितंरत्नकगणैःदैत्यश्चशतकोटिभिः पद्मरागविरचितैःप्राचीरैःपरिशोभितैः ४
ददर्शजगतांधातासभायांमध्यगंतदा स्तूयमानंमुनिगणैःदैत्यैःरत्नसिंहासनस्थि
तं जपंतंपरंमंत्रंब्रह्मपरमात्मानमीश्वरं ध्यानसूर्यप्रभंशश्वज्ज्वलंतंब्रह्मतेजसा ६
दृष्ट्वायोगींद्रप्रभाभ्युक्तंविधाताहृष्टमानसः आत्मानंकृतिनंमेनेपुत्रपौत्रंचनारद ७
दृष्ट्वापितामहंशुक्रोत्थायतातंजगतांपरं अभ्यायसहसाभीतःप्रणनामपुटांज
लिः ८ धातारंपूजयामासचोपचारान्निषोडश तुष्टावपरयाभक्त्यासंभ्रमेणयथागमे
ता ९ विद्यामंत्रप्रदातारंदातारंसर्वसंपदां सत्कर्मणांचफलदंसर्वेषांसर्वतोवरं शुक्रस्स्त
वनेनैवसंतुष्टोजगतांपतिः प्रवक्तुंकारण्यान्तर्गाम्बुरागाशस्यान्वितैःसह ११ शुक्रेण

शिरसादृतेरत्नसिंहासनेवरे तेनसमाजलिनेरम्येनिर्मितेविश्वकर्मणा १२ शुक्रः सना
त्रे· न्यब्रह्मणांकुमारंकनकंकान्तं वसिष्ठमंचगौतमंचसनंदंचसनातनं १३ कपिलंपराशि
प्र· खं· षंवोढुंनथामंगिरसंमुने धर्मंमंचनवंभक्त्याप्रणनामपुटांजलिः १४ प्रत्येकंसस्तया
१८१ मासमादरंचयथोचितं सिंहासनेषुरम्येषुवासयामाससधार्मिकाः १५ प्रहृष्टवदनाः
181 सर्वेप्रणोमर्दितिनंदनाः ऋषिसंघंचब्रह्मणान्हृष्टश्चयथागमं १६ सर्वान्सत्कृत्य
सकविस्नवाचसंपुटांजलिः साश्रुनेत्रःसपुलकः प्रणतोविनयान्वितः १७ शुक्र
उवाच अद्यमेसफलंजन्मजीवितंसुजीवितं स्वयंविधाताभगवान्साक्षाद्दृष्टः
स्वमंदिरे १८ साक्षाद्दृष्टाश्चतनयाब्रह्मणोभगवतःसनातना कल्पस्तुष्टोयमामेवपर
मात्मापरात्परः १९ कृतार्थंकर्तुमीशोमोयुष्माभिःसागतेशिश्वे स्वात्मारामेषु
कुशलमस्तमेवंविश्ववते २० पवित्रंकर्तुमीशानोरूनेनागमनेनच अपरंत्रूकिं
व्यापिष्णाधिनःकल्यामकिं २१ ब्रह्मोवाच उद्दिष्टाश्वरविच्छेदात्तापोत्रहृष्टमाग
नः विच्छेदःपुत्रपौत्राणांसुरराजदनिविस्मेन २२ कुशलंतेमतनिश्रेष्ठपुत्रेणाश्चापि
षितः कुशलंतेस्वधर्माणांकाम्यानपत्रसामपि २३ दिनेदिनेपरिच्छेदन्नमोक्ष १८१

181A

सार्चनमीप्सितं स्वगेहे सेवनं नित्यमविच्छिन्नं भवेन्नव २५ गृहे विष्टयोः स्तवनं च सर्वमं
गलकारणं पापाधिरोगशोकघ्नं गुणापहर्षप्रदं ध्रुवं २६ अभीष्टदेवः संतुष्टो गेहे
तुष्टाः न्नणामिह इष्टदेवे च संतुष्टे तुष्टाः सर्वदेवता २७ सांप्रतं श्रूयतामेतद्देवं गमनस्य मनीश्वर मे
वितस्य तारेणाच विघ्नसंहर्तुरेव च २८ शिवस्य गृहपुत्रस्य साध्वीनारीं हृष्टस्य तेः श्रूप
ट्टन्पनिशानाथमूलैव शरणागतः २९ शंभुर्धर्मश्च सूर्यश्च शशाकोनंतश्च पुत्रकाः आदित्या
वसवो रुद्रा दिक्पालाश्च दिगीश्वराः ३० पुराणानी वसंतश्च श्रुतिस्वः कोमश्च देवताः
नागाः किंपुरुषाश्चैव यक्षराक्षसकिन्नराः ३१ भूतप्रेतापिशाचाश्च कूष्मांडब्रह्म
राक्षसाः किंनराश्चैव गंधर्वाः समरुद्गुलिनेश्वरा ३२ नारकामयसंग्राममध्यस्थो
हृष्टैतैसह देविकारोणोकिंवान्सजं च दंडं च कामितं ३३ श्रुक्र उवाच आगच्छन्तु स
राः सर्वे सत्वह्वाराणडुमंदाः येषां विना महेशं च सर्वेषां गृहं परं ३४ देवाः कुरुतं
उभयेषां गृहे शंभुर्मां पितृपुत्रस्य सर्वदा धर्मस्य साक्षी सर्वेषां त्वमेव च पितामह ३५
अन्यांश्च त्वरेणात्वं सांश्च नरहिमन्यामहे वयं आगच्छत च यां स्वामी श्रेजनाक्षदिनगाहु
तो ३६ कृपया गृहपुत्रस्य पापाया निमहेश्वरः अयेनविधास्यामः पश्चाध्यास्या

ब्रं
म.वै
१८२
182

महेश्वरो ब्रह्मउवाच कालाग्निरुद्रः संहर्त्ता विश्वस्य बलिनां वरः देवस्यानेन सा
र्धं च योत्स्यामि युद्धं करिष्यति ३७ भद्रकाली जगन्माता त्वद्रूपधारिणी तयाद्
न्त्यया सार्धं कोवा युद्धं करिष्यति ३८ सा सहस्रभुजा देवी मुण्डमालाविभूषणा ।
योजनायतवक्त्रा च शतयोजनविस्तृता ३९ सप्ततालप्रमाणाश्च यस्या दन्ता भ
यानकाः क्रोशप्रमाणा जिह्वा च महाज्वालाभयंकरी ४० अतीवरोग्राः सहस्रा
हाभीमाः शंकरकिंकराः भूतिभीमाभिरवाश्च नंदी चरणकर्कशः ४१ शिवस्य
पार्षदाः सर्वे महाबलपराक्रमाः वीरभद्रादयः प्रमथानन्तरूपसमप्रभाः ४२
सहस्रमूर्धः शेषस्य फणैकदेशकोणतः विश्वसर्षपतुल्यां च कोवापोढ्वा च तं ।
त्तमः कालाग्निरुद्रः संहर्त्ता यस्य शंभोश्च किंकरः सलिलं त्रिपुरस्य ज्वलतो ।
न सा यस्य पाशुपतास्त्रेण दुर्निवार्येण दुर्जकाः भस्मीभूतं भवेद्विश्वं दैत्यानीक
स्य का कथा यस्य शूलेन भिन्नश्च शंखचूडः महाप्रभावान् स्कन्दाम्मा पार्षदवरं स्कू
लस्य परमात्मनः त्रिकोटिसूर्यसदृशस्तेजसी परमाद्भुतः गयाकवचकंठश्च
सर्वदैत्यजनेश्वरः ४३ मधुकैटभयोर्हन्ता दिव्यापकौशिपोश्च यः स च विस्मः

१८२

६

182A

समापानिम्बेतद्दीपान्तरे यमप्रभुः ४७ इत्युक्त्वा जगामैवं धाता विरराम च संसदि प्रह
स्तोवाच महादोदानवानामधीश्वरः ४८ प्रह्लाद उवाच नमस्तुभ्यं जगद्धातः ४
सर्वेषां प्राकृतेश्वरः सर्वभुक्त्वं सर्वनाथः किं वदामि गुरुस्तव ४९ हिरण्यकशि
पोर्हन्ता मधुकैटभयोस्तथा सकलाय सकलस्यापरिपूर्णाय नमस्याच ५० सर्वानन्ता
नन्तस्य चक्रे नाम सदर्शने अस्माकं लोकमस्माकं वशं स्वहृद्यानि दुः सदा ५१ नतोन्त्व
लवाग्शोभने च पाश्वते विधे न च कालो न शेषश्च न च रुद्रादयः सुराः ५२ यस्य लो
मकूपेषु स्थानि निखिलानि गोलकानि च सर्वाधारस्य च विभोः स्थूलात्स्थूलतरस्य च
श्रोऽशांशो भगवतः स एव च महाविराट् अनंतो न च तस्स्थूलो न कालीहृदनीतनः
५४ आत्मानं तं सदा सर्वे गुरुं कुर्वन्त शाश्वतं न वभेमि सुरेभ्यश्च न च पाश्चपतोऽइतात्
५५ नमस्तुभ्यं भगवते शिवाय शिवरूपिणे नमो नन्ताय सर्वेभ्यो वेदेभ्यः प्रजाप
न ते ५६ श्रीकृष्णस्मरणमात्रेण निर्भयोऽहं निरामयः नामस्मरणं बलं श्रेष्ठं लंघयत्यवो
वले ५७ स्वपापेन स्वनस्तानोविस्मा आविस्मृतिं दया निवेयाश्छतिहस्त्वदर्पा आ

ब्र·वै·
प्र·खं·
१८२
183

मधुकेटभौ ५८ त्रिपुरः किंकरोस्माकं वीरेनेन समराणने तथापि प्रेरितस्तेन सर
यत्नेमहेश्वरः ५९ इत्युक्त्वा दानवश्रेष्ठो विरराम च संसदि श्रीब्रह्मोवाच विना
शाकारणं युद्धमुभयोर्दैत्यदेवयोः ६० सश्रीमांश्च रणं वन्य सर्वमंगलकारणम्
त्वारोहितंदेदिमर्त्यभिक्षुकाय च ब्राह्मणे ६१ विमंदेभिक्षुके राजनम्महत्स्थः स
वैष्णवभाक् सनत्कुमारउवाच सकीर्तिरहराजेंद्र सिंहस्त्वं सुरदैत्ययोः ६२
एवं भिक्षुर्जगतां हानसकीर्तिश्चकाकथा सनातनउवाच नजितस्त्वं सुरेंद्रश्च
ब्रह्मणानयोगानेः रत्नतः कस्य चक्रेण गुणपवानैस्सवः स्मृतिः सतेद उ पा
स्थितु देवः सर्वात्मा श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः ६४ गुरुश्चैव सुवः शुक्रः सचकेन
जितो महान् सनत्कुमारउवाच गुणवानजितः केन जितः पापी सुपानकैः
गुरौ समर्पितं सर्वं सुवैस्वर्यं मनीश्वरे वर्ये स्वत्वाश्रमं गुरोर्गुरुश्च परिवारकः ६५
ने च पुशिष्याः कुशलिनो गुरुर्वातां पालयंतिके मृत्वादृश्च वचः स्नात्वा चकार
मार्थनां कवि दृष्टो श्रीकृष्णनारायणं चेंद्रश्च मलिन्मने चंद्र च प्रणातयानाको ३॥ १८२

183A

संस्थाप्यमायया ६६ उवाचमल्लिनोनारींकाननेचूतपाश्रयः नारैत्यजमयंमा
नर्भयंकिंनेमयिष्यैस्थिते ६७ सौभाग्यपुत्रकाश्चपतेर्भविष्यन्तिवरेणमे डुवला
वलिनायस्मात्निष्कामानच्युताभवेत् ६८ मायस्मिन्नेनमज्जमानस्त्रीजारेणडु
ष्यति सकामाकामतोजारभजनेनसस्त्वेनच ६९ मायस्मिन्नस्नहास्मात्मामि
नापरिवर्जिता कुंभीपाकेपच्यतेसायावच्चंद्रदिवाकरौ ७० सर्वतीर्थविष्णजलेन
त्रेस्पर्शनेसर्वपापदं पापीयस्याश्चनस्याश्रमाधुभिः परिवर्जिता ७१ कस्यम
मेवसम्भगोगाञ्जवनस्मरोगदेहं सलज्जामहाभागेसर्वेचप्राकृतंभवेत् ७२
ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वातमुवाचसतीनदा चंद्रस्यगर्भेहेनानविभर्मिदेवदोषतः ७३
सर्वेमेस्मातिरणः सतिडुर्वलायः प्रजापतेः युद्धातनयाहंचंद्रोमेदयाहीनस्मुडुमा
तिः ७४ इत्युक्तानारकादेवीमहासाधकनकप्रभे कुमारसेदर्लेतत्रनलेनवलने
साः ७५ दृष्टीनाननयंचंद्रोनन्वाब्रह्मणामीश्वरं जगामस्मागेचभवनंब्रह्मा
सिंधुनंदस्पनी ७६ सांधीनाराचगरुवेदेवेभ्योप्यभयदेदौ आशिषंशुभयर्माभ्यां
ब्रह्मलोकेययौविधिः ७७ देवाश्चपुत्रभवनेस्वगेहेचवृहस्पतिः भावान्तरः

ब्र.वै.
प्र.खं.
१८४

क्ववनितांसंप्राप्यहृष्टमानसः ७८ तारकागर्भसंभूतः सप्तवर्चबुधः स्वयं तेज
सोमसद्भुद्दोब्रह्मसंद्भूस्तनतयोमहान् ७९ सप्तवेनंदनवनेचित्रांसंप्राप्यनिर्जने
च्युताब्धागर्भसंभूतांक्कवेरस्यचतोऽजसः ८० दृष्ट्वाचनिर्जनेरम्यांकन्यांकमला
लोचनां अतीवयौवनस्थांचबालांद्वादशवार्षिकीं ८१ गान्धर्वेणविवाहेण
तेनजग्राहविधोःसुतः तस्यामतीवरहसिवीर्याधानंचकारसः ८२ बभूवराजा
चित्राणांचैवसमंडलेश्वरः सप्तद्वीपवतीश्श्रीमप्रशास्तायार्मिकोवली ८३
सप्तनयोच्युतानांचदशानयः शनिवाच धानानित्योडुग्धानांमधुनयस्सुधोऽश्श
दृशानयश्चूतैलानांगव्यानांलवणशयः मिष्ठानांबालिकानांलद्वाशपच
विन्ध्यशः पंचकोटिगवांमाससप्तंपसान्नमेवच एतेषांचनदीराशिंभ्रजनेब्रा
ह्मणानामवे गवांलक्षंचरत्नानांमणीनांलक्षमेवच एवंलक्षंसुवर्णानांल
क्षंचसूक्ष्मवाससां ८७ रत्नानांभूषणपात्रमतीवसमनोहरं ददौद्विजाय
नित्यंचनित्यंचजीवनावधिः ८८ तस्यैवेत्रस्यपुत्रस्यराज्यादिरथमेवच तस्य
पुत्रस्यस्वरथस्यच्चक्रवर्तीद्वहन्तरः ८९ महाज्ञानंचसंप्राप्यमेधमोमुनि १८४

184A

सन्नमान राजा कलिंगदेशस्य विंध्योष्ठस्य विदांवरः ५९ तस्य पुत्रो महाभागी
दुर्मिलो नाम निर्णावरः दुर्मिलो बलवान् प्राज्ञः पुष्करे दुष्करं तपः ६० कृत्वा समा
धिं संप्राप्य स्नानेनैव मनसा प्रणी पुत्रदारैर्निरस्तः सूपनलो भांडुरासभिः ६१ सच
कोटिस्थवर्णाच निर्मदन्नावनेयपी मुक्तिं संप्राप्य समेत्य विस्मयात्सनातनी ६२
राजा लोभमनन्नेच राज्यं निष्कंटकं भवे ६३ इति श्रीब्रह्मवै० महा० नारायणनार०
प्रकृति० दुर्गोपा० अष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ५८ नारद उवाच कथं राजा महात्मानं
संप्राप्य मुनिसत्तमात् वैश्यो पामुक्तिमेव च सत्य तन्मे व्याख्यातुमर्हसि १ नारायण०
ध्रुवस्य पुत्रो बलवान्नरीहक्कलएवच स्वायंभुवमनोर्वंशः सत्यवादी जितेंद्रियः २
सुरथो हिरण्यनाशनकरः सहोन्वासैन्यमेव च कोलाचैवेद्धयामास सुरथस्य महो
पतेः ३ युद्धं बभूव नियतं सुग्णां महं तूक्तनारद विरुद्धा वैसवस्थु जिगाय सुरथं नृपः
४ एकाकी सुरथो भीतो नंदिना चवर्हिकृतः निशायां हयमारुह्य जगाम गहनं वनं
५ दर्शीनत्रैव वैश्यपुत्रं शुष्यभद्रान्नदीनदे तयोर्बभूव संप्रीतिः कृत बाधयोर्मिने ६
वैश्येन सार्धं स्वपति जगाम मेधसाश्रमं पुष्करे दुष्करे पुण्ये देवेच भारते सदा ७

ददर्शातत्रनृपतिर्मुनीन्द्रंतीव्रतेजसं शिष्यैःपरिवृतंवीरंचैनंब्रह्मानन्दंमहद्बलेभं ८
ब्र॰वै॰ राजातन्नामविश्वेश्वरपश्चाच्छिरसामुनिपुंगवं मुनिस्तोऽनुनयामासदत्तानास्याम्पुभा
म॰खं॰ शिष्य ९ प्रश्नंचकारकुशलंजातिनामप्रपञ्चकं दृष्ट्वामस्तुतंराजानंक्रमेण
१८५ मुनिपुंगवं १० नृपश्चउवाच राजाहंसूर्यवंश्योऽहंलिङ्गस्वरूपशासमण्डलः ११ बहि-
185 र्जनःसर्वराज्याच्च्युतंदिनावलिनावृ ११ कस्मात्पापंकृतंविष्णोमिकथंराज्यमवेन्मम
तन्मांवद्महाभाग्यत्वंमेवशरणागतं १२ अथैवंनृपःसमाश्रित्यश्रद्धयाअवदि
ष्टतः पुत्रैःकलत्रैर्दैवेनधनलोभेनधार्मिकाः १३ ब्राह्मणायददातिस्मरत्नको
टिंदिनेदिने विविधंधनमानःपुत्रश्चकलत्रेवैरीयंवैरयं १४ कोपाद्विरक्तनेतस्य
पुनरोपाजिनःशुचिः अथेदमिहचनपापोविरक्तोज्ञानवान्शुचिः १५ पुत्राश्चवि
त्वस्योकेनगृहंनेत्यकायपूर्वेन दत्वाधनानिविप्रेभ्योविरक्ताःसर्वकर्मसु १६
मण्डलेमहत्तेरीतिसवैश्वपस्यास्यवांछितं कथंप्राप्नोतितिक्षामलेस्याख्यो
त्वमर्हसि । अथमुनिरुवाच करोतिमायायानाडयविस्मापाडस्यया निर्गुणस्य १८५
चकलस्यत्रिगुणाविस्मायया क्रपाकरोतियेषांसाधर्मिणांचकृपामयी

५

185A

तेभ्योरदाति कृपया कृष्णभक्तिं सुदुर्लभां येषां माया विनां माया न करोति कृपां त्वय
मायया नेविवध्नाति मोहजालेन दुर्गतान् नश्वरे नित्यसंसारे भ्रमेणा सर्वदा सदा
कुर्वंति नित्यबुद्धिं च विहाय परमेश्वरं २१ देवमन्यं निषेवंते तन्मंत्रं च जपंति च
गमिष्यंति किंचिदिति तेन च कृत्वा मन्नसि लोभतः २२ हरेः कला देवताश्च निषेव्य
जन्मसप्त च तूर्णं कृत्वा कृपया भ्सवं ते भक्तिं ददा २३ निषेव्य विष्णुमायां च सप्त
जन्म कृपामयीं शिवभक्तिं लभंते ते ज्ञानानंदे सनातने २४ ज्ञानाधिष्ठातृदेवीं च
निषेव्य शंकरं हरं भ्रमिराहिंसभक्तिं च प्राप्नुवंति महेश्वरात् २५ सेवंते सगु
णं सर्वे विष्णुं विष्णुपरायणाः मद्गता ज्ञानात्स्वपधपंति ज्ञाने च निर्मलेन नराः २६
निषेव्य सगुणं विष्णुं सात्विका वैष्णवा नरः लभंते निर्गुणां भक्तिं श्रीकृष्णे प्रकृतेः
परे २७ कुर्वंति गृहणं सत्तो प्रदेतत्सु निशामय निषेव्य निर्गुणं देवं ते यांति नि
र्गुणं पदं २८ भ्रमसत्य ब्रह्मणाः मातेते च पप्पनि वैष्णवाः दास्यं कुर्वंति सततं
गोलोके च निरामये २९ कृष्णभक्ताः कृष्णमंत्रोपासकाः नित्यं तेजसाः कृपया
णां महत्त्वं च स्वपित्राणां सप्तधुरेतन् ३० माता महान्नाधुहयसहस्रमानरतया

ब्र.वै.
प्र.वि.
१८६

186

दास्यादिकं समुद्धृत्य गोलोकं सम्प्रयाति च ३१ भवार्णवे महाघोरे कर्णधारस्वरूपि
णी यो रक्षको निर्द्दुर्गान्नान्नक्लेशभक्तान्स्यैनेकथा ३२ सकर्मवेपुन्नर्छेदने वैष्णवा
नां च वैष्णवी विलासस्त्रीस्वरूपा सा कृष्णस्य परमात्मनः ३३ विदेवनाविनाशा
कित्रियान्तरव पूर्वं दत्तभक्तायवैनगापा च पररया ३४ सत्यस्वरूपः श्रीकृष्णस्त
स्मात्सैवचनस्मरं बुद्धिविवेचनेनैव वैष्णवानां सतामपि ३५ नित्यरूपा च मायेय
शील—वर्णी च धीः सृष्टैस्य वामममसनोकमभेगाभन्नमेह ३६ सृष्टस्य चेतनः
पुत्रः वौत्रसृष्ठलाणान्तरव भक्तानिकृष्णमात्मानं संप्राप्यशोकमेव ३७ गन्धर्वा
जन्नरीनीरमजन्तुर्गासनातनी बुद्धिमावर्णीन्नुभ्यर्देवी दास्यति कामिने ३८
निष्कामाय च वैष्णवाय वैष्णवाय च वैष्णवी बुद्धिविवेचनां शुद्धां दास्यते च कृपामयी
शुन्यक्षाचमनीषि छेदे देताभ्यां कृपाविधिः सृजाविष्णानदुर्गायाः स्तोत्रं च कव
चं मन्त्रं ४० वैष्णवोत्तमोक्तिं च सम्प्राप्य नो विशेषु कृपामयी राजा राज्यं मनन्ते च परमै
श्वर्यमीप्सितं ४१ इत्येवं कथितं सर्वं दुर्गोपाख्यानमुत्तमं सुखदं मोक्षदं सारं किं
भूयः श्रोतुमिच्छसि ४२ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे। १८६

186A

एकोनषष्टितमोऽध्यायः ५९ नारद उवाच नारायण महाभाग देववेदविदां
वर राजा केन प्रकारेण सिद्धिं वै प्रकृतिपरां १ समाधिर्नाम वैश्योसौ निष्कामे
निर्गुणां विभो केन केन प्रकारेण प्रकृतेरुपदेशतः २ ज्ञानं संप्राप्य वैश्यश्च
किं पदं प्राप दुर्लभं गतिर्वभूव राजश्च कावानाच प्ययोम्मत् ३ नारायण उ॰
राजा मंत्रं च संप्राप्य वैश्यश्च मेधसान्मुने स्तोत्रं च कवचं देव्या ध्यानं चैव पुरः श्रि
याः ४ जजाप परमं मंत्रं राजा वैश्यश्च पुष्करे स्नात्वा त्रिकालं वर्षं च ततः सि
द्धिं वभूव सा ५ साक्षाद्भूवत वैवमूलप्रकृतिरीश्वरी सुरथाय ददौ राज्यं वरमनु
त्वे वांछितं सखं ६ ज्ञानं निरामयं वैश्याय ददौ चातिसुदुर्लभं यत्रस्थलितहृदं
कृसेन परमात्मना ७ निराहारमतिक्लिष्टं दृष्ट्वा वैश्यं कृपामयी हरोदकृता
क्रोरेन माच वृष्टव्यामवर्जितम् ८ चेन वैकुरुमो वन्नस्तुतत्त्वार्थं च पुनः पुनः
चेतनं चरदरौन संसयं चेतनं त्वरूपिणी ९ संप्राप्य चेतनं वैश्यो हरोद प्रकृतेः पुरः
तं संवाच प्रसन्नास्माक कृपया निकृपामयी १० प्रकृतिरुवाच वरं वृणीष्व हे वत्स
यत्रै मनसि रनेने प्रहत्वममरत्वं वाप्नोप्यातिसुदुर्लभं ११ इंद्रत्वं वा मनु॰

ब्र॰वै॰
प्र॰खं॰
१८७
187

त्वं वा सर्वसिद्धित्वमेव च न शान्तभं ते दास्या मे नश्वरं वालवे च नं १२ वैष्णव-
ब्रह्मत्वममरत्वं वा मानवैर्न हि वाञ्छितं ततो निर्दुर्लभं किं वा न ज्ञानेन दमीप्सितं
नष्येव षारणां पञ्चोदेहियद्वाञ्छितं नव अनश्वरं सर्वसारं वरं मे दातुमर्हसि १४
प्रकृतिरुवाच अदेयं मे नास्ति नुभं दास्यामि न वाञ्छितं यतो यास्यसि गोलो
कपरमे वसदुर्लभे १५ तद्रह्लता मद्याभागरयाञ्छवन्सहदेदेः पदं स्मरणं वन्दनं ध्या
नमर्चनं गुणकीर्तनं १६ श्रवणं भावनं सेवा सर्वं कृष्णे निवेदनं एतदेव वैष्णवा
नां नवधा भक्तिलक्षणं १७ जन्ममृत्युजराव्याधियमताडनखण्डनं आयुर्हरति
लोकानां रविरेवहितं मतं १८ नवधाभक्तिहीनानामसतां पापिनामपि भक्ता
नां नतवितासु वैष्णवाश्चिरजीविनः १९ जीवन्मुक्ताश्च निष्पापाजन्मा
दिपरिकीर्तितः शिवः शेषश्च धर्मश्च ब्रह्मा विष्णुर्महाविराट् २० सनत्कुमा
रः कपिलः सनकश्च सनन्दनः वोढुः पञ्चशिखो दक्षो नारदश्च सनातनः २१
भृगुर्मरीचिर्दुर्वासाः कश्यपः पुलहोऽङ्गिराः मेधसो लोमशः शुक्रो वसिष्ठः
क्रतुरेव च २२ बृहस्पतिः कर्दमश्च शक्तिरत्रिः पराशरः मार्कण्डेयो व १८७

११

187A

त्रिशैव यक्ष्मास्य गणेश्वरः यमश्च वरुणो वायुः सूर्यश्चंद्रो हुताशनः यक्षपरगुल्लकस्तनारी
नेचश्च वायुपः २४ नरो नारायणः कूर्मो इंद्रक्रमो विभीषणः नवधा भक्तियुक्ताश्च कृष्णस्य प
रमात्मनः २५ एते महात्मनो धर्मिष्ठा भक्तानां प्रवरास्तथा येन कृत्वा सितं दर्शनाजीवन्मुक्ता
श्च संततं २६ पापापह्नरास्तीर्थानां पृथिव्यां श्च वेशांपते ऊर्ध्वं च सप्त स्वर्गाश्च सप्त द्वीपाश्च वसुंध
रा २७ अधः सप्त च पातालाः एतद्ब्रह्मांडमेव च एवंविधानां विशेषां संख्या नास्त्येव पुत्रक ए
वैव प्रतिविशेष्ठ ब्रह्म विष्णु शिवादयः देवा देवर्षयश्चैव मनवो मानवादयः ३१ सर्वाश्च
शास्त्र सर्वत्र संति वत्स अश्चमायया महद्विष्णोर्लोम्न कूपे संति विश्वानि यस्य च ३२ सर्वेश
शास्त्रः कृष्णस्य चात्मनस्त्र महान्विराट् भगवत्सत्यं परं ब्रह्म नित्यं निर्गुणमच्युतं ३३ प्रकृ
तेः परमीशानं कृष्णमात्मानमीप्सितं निरीहं च निराकारं निर्विकारं निरंजनं ३४ नि
ष्कामं निर्विरोधं च नित्यानंदं सनातनं स्वेच्छामय सर्वरूपं भक्तानुग्रहविग्रहं ३५ तेजः
स्वरूपं परमं दातारं सर्वसंपदां ध्यानासाध्यं दुराराध्यं शिवादीनां च योगिनां ३६ सर्वेश्वरं
सर्वपूज्यं सर्वं च सर्वकामदं सर्वाधारं च सर्वज्ञं सर्वानंदकरं परं ३७ सर्वधर्मप्रदं सर्वं सर्व
तेजास्वरूपिणं सर्वधर्मस्वरूपं च सर्वकारणकारणं ३८ सर्वाद्यं सर्वबीजं च सत्तंत्रं स

र्वभाजनं सर्ववंधुस्वरूपंचसर्वमंगलकारणं ३९ स्वदेमोक्षदंसारंपारस्वरूपंचभक्तिदं दास्यदं
ब्र॰ धर्मदंचैवसर्वसिद्धिप्रदंहिदं सततं सर्वदंदातिरिक्तंचनश्वरंकृत्रिमंसदा परात्परतरंश्रेष्ठंपरिपूर्णं
प्र॰ खं॰ नमंशिवं ४१ यथास्त्वंसविगाह्यवनसमग्रावंतमयोक्षतं कृसेतिघृत्वंमंत्रंगृहीत्वाकृस्तदास्यदं
१८८ ४२ पुष्करेंदुष्करंगत्वादशलक्षमिदंजप दशलक्षजपेणैवमंत्रसिद्धिर्भवेत् ४३ इत्युक्त्वा
188 सा भगवतीतत्रैवांतरधीयत वैश्योनत्वाचतांभक्त्याजगाम पुष्करंमुने ४४ पुष्करेदुष्क
रंतप्त्वासंप्राप्य कृष्णमीश्वरं भगवत्याः प्रसादेन कृष्णदास्योबभूवह ४५ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेम
हापुराणेनारायणनारदसंवादेप्रकृतिखंडेदुर्गावैश्यसंवादोनामषष्टितमोऽध्यायः ६० नारा॰
यणायेनक्रमेणैवभेजेतांप्रकृतिंपरां तद्वृत्वंमहाभागवेदोक्तंक्रममेवच १ स्वोवाच
सुमहाराजः कृत्वास्नानंतर्पयंस्तदा सुकरंगांगमंमंत्राणांभूतशुद्धिंचकारसः २ प्राणाया
मंततः कृत्वाकृत्वाषडंगन्यासमेवच ध्यानादेवींमहामायींचचकारावाहनंतदा ३ पुन
ध्यात्वाचभक्त्या भचपूजयामासभक्तितः देव्यास्वदक्षिणेभागेसंस्थाप्यकमलालयं ४
संसूत्र्यभक्तिभावेनभक्त्यापरमधार्मिकः देवषट्कंचसंपूज्यनमस्कृत्यविचक्षणः तदाध्याय
महादेवींध्यायेनानेनभक्तितः ध्यात्वाचसामवेदोपंकल्पतरुंमुने ६ ध्यायन्नित्यंमहा १८८

188A

देवीं मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ब्रह्मविष्णुशिवादीनां सृज्यां वेद्यां सनातनीं ७ नाराय
णीं विष्णुवीं विष्णुभक्तिदां सर्वस्वरूपां सर्वेशां सर्वाधारां परात्परां ८ सर्वविद्यास
र्वमंत्रसर्वशक्तिस्वरूपिणीं सगुणां निर्गुणां सत्यां वरां स्वेच्छामयीं सतीं ९ महाहि
मांसुजननीं कृष्णस्यार्धांगसंभवां कृष्णप्रियां कृष्णशक्तिं कृष्णबुद्ध्याधिदेवतां १०
कृष्णस्तोमां कृष्णरूपां कृष्णवंद्यां कृपामयीं तप्तकांचनवर्णाभां कोटिसूर्यसमप्रभां
ईषद्धास्यप्रसिद्धास्यां भक्तानुग्रहकातरां दुर्गां दशभुजां देवीं महादुर्गतिनाशिनीम्
त्रिलोचनप्रियां माध्वीं त्रिगुणां च त्रिलोचनां त्रिलोचनप्राणभूतां मुद्धार्थचंद्रशेख
रां बिभ्रतीं कवरीभारं मालतीमाल्यमंडितां वन्हिलाकारवक्त्रां च शोभामानसमो
हिनीं ११ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजितां नासादक्षिणभागेन बिभ्रतीं गजेन्द्र
मौक्तिकं १२ अमूल्यरत्नवकुलीं श्रवणोपरि बिभ्रतीं मुक्तापंक्तिविनिंदैकदंति
पंक्तिसुशोभितां १३ पक्वबिंबाधरोष्ठीं च सुप्रसन्नां सुमंगलां चित्रपत्रावलीरम्यां
कपोलयुगलोज्वलां १४ कस्तूरीबिंदुभिः सार्धं मध्ये चंदनबिंदुना सिंदूरबिंदुना
शश्वद्भालमध्यस्थलोज्वलां १५ शारन्मध्याह्नकमलप्रभामोचनलोचनां १

चारुकज्जलरेखाभ्यां सर्वतः समसमुज्ज्वलां १९ रत्नकेयूरवलयैा रत्नमंजीररंजितां
रत्नकंकणभूषाढ्यां रत्नपावकशोभितां २० रत्नांगुलीयनिकरैः करांगुलिसमु
ज्ज्वलां पादांगुलीनखाग्रसकलालक्तरेखासुशोभनां २१ अहिस्पृष्टांसुकाणांनां गंधचंद
नचर्चितां बिभ्रतीस्तनयुग्मं च कस्तूरीचित्रशोभितां २२ सर्वरूपगुणावती गजेंद्रमंद
गामिनीं सतीव शांतां कांतां च निर्गतां योगसिद्धिषु २३ विधातुश्च विधात्रीं च सर्वधात्रीं
च सर्वपोषकरीं सृष्टौ सृष्टेः शिलारूपां रूपां पालनसुपालने २४ संहारकाले संह
र्तेः परां संहाररूपिणीं निशुंभशुंभमथनीं महिषासुरमर्दिनीं २५ पुरात्रिपुरयु
च संस्तुता त्रिपुरारिणा मधुकैटभयोश्चैव संहाररूपिणीं) विश्वशक्तिस्वरूपिणीं २६
सर्वदैत्यनिकृंत्रीं च रक्तबीजविनाशिनीं नृसिंहशक्तिरूपां च हिरण्यकशिपोर्वधे
२७ वाराहशक्तिं वाराहे हिरण्याक्षवधे तथा परंब्रह्मस्वरूपां च सर्वशक्तिं सर्वशक्तिं
सदाभजे २८ इति ध्यात्वा स्वशिरसि पुष्पं दत्वा विचक्षणः पुनर्ध्यात्वा च भक्त्या च कुर्या
दावाहनं ततः २९ भक्तितः प्रतिमां ध्यात्वा मंत्रमेवं पठेन्नरः जीवन्यासं ततः कुर्यान्म
नुनानेयतत्वतः ३० एते हि भगवन्सत्र शिवलोकात्मनातति रहस्याणममसंज्ञा च। १८९

189A

प्तापदेवीं महेश्वरि ३१ इहागच्छ जगन्मातस्तिष्ठ तिष्ठ महेश्वरि हेमान्तरस्थां पूजा
योगंस त्रिकूटाभवांबिके ३२ इहागच्छन्तु मे प्राणाः आयुः प्राणाः सदैवाच्युते इहागच्छन्तु
वरिनेनदेव्याः सर्वशक्तयः ३३ ॐ ह्रीं श्रीं हूं चंडिकायै वह्निजायान्तमेव च समस्तार्थ
रक्षिप्राणाः संतिष्ठन्तु सदा शिवे ३४ सर्वेन्द्रियाणि देव्यास्ते इहागच्छन्तु चण्डिके इहा
गच्छन्तु ते शक्त इहाम च्छन्तु ते स्वरि ३५ कृत्वावाहनं महादेवीं परिहारं करोमि च मंत्रेणा
नेन विशेषेण लक्षणेन समाहिता: ३६ स्वागतं भगवन्तं शिवलोकाद्धि वप्रिये प्रसा
दं कुरु मां भद्रे भद्रकालि नमोऽस्तु ते ३७ धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं सफलं जीवनं मम ।
आगतासि यतो दुर्गे महेश्वरि हिमालयात् ३८ अद्य मे सफलं जन्म सार्थकं जीवनं
मम पूजयामि ततो दुर्गां प्रणतः देवी च भारते ३९ भारते भारती पूज्यां दुर्गां यः श्रद्धये
हृदः सो नेयाति च गोलोकं परमैश्वर्यवानिह ४० कृत्वा न वैसवीं पूजां विस्वलो
कं च गच्छति सात्विकी राजसी चैव विधा पूजा च तामसी ४१ भगवत्या च वेदोक्ताश्च
प्रमाम ध्यमाधमाः सात्विकी वैसवानां च शाक्तादीनां च राजसी ४२ अदीक्षिताः
नामसतामन्यानां तामसी मता जीवहत्यविहीनाया परा पूजा च वैसवी ४३

प्र.वे.
प्र.खं.
१९०
190

वैश्यानां च लोंगो कुं वैश्यवीक्षणानन्तः माहेश्वरीराजसी च बलिदानसमन्विता ४४
शान्त्यादयो राजसाश्च कैलासवासिनी तया विना — नरकं यो निनामस्माज्जयानया ४५
त्वमेव जगतां माता चतुर्वर्गफलं लभेत् सर्वशक्तिस्वरूपा च कलास्य परमात्मनः ४६
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखानां च परात्परा सुभद्रा मोक्षदा भद्रा कस्य भक्तिप्रदा सदा ४७
नाम यस्या महामाया दुर्गा दुर्गतिनाशिनी दुर्गतिं तरति मन्त्रेण दुर्गति यो न्तरा स्मृता ४८
इति ध्यात्वा परिहारं देव्या वासे च साधकः त्रिपाद्यामपि षट्कं च कुर्याच्च शंखस्थापने ४९
तत्र रत्नाकरं तोयं पूर्णं पुण्यं दुर्वां च चैव तत् सुनादलिङ्गाद्यलोन मंत्रमेव पठेन्नरः ५० शंख
त्वं पुण्यपर्षदानां मंगलानां च मंगलं प्रभवः शंख त्वं सर्वपापघ्न कल्मषपवित्रकः ५१
ततोऽर्घपात्रे संस्थाप्य विधिनानेन पंडिताः दत्वा संहृत्य देवीमपश्चात् योगिनीषोडशा ५२
त्रिकोणं मण्डलं कृत्वा जलेन चक्रशेन च कूर्मपीठं धरित्रीं च संस्कृत्य तत्र धार्मिकः ५३
त्रिपदीं स्थापयेत्तत्र त्रिपद्यां शंखमेव च शंखं त्रिभागेनैव च दत्त्वा सहस्रं पयन्ततः ५४
गंगे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति नर्मदे सिंधु कावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु ५५
स्वर्णं रेखाकनरवलेपाणिपात्रे च गंगदके मेघतगंगे चन्द्रे वेचमपे च मपे च गोमति ५६ १९०

190A

पद्मावतीति पर्णासि पवित्रे विरजे शुभे शान्तह्रदे च लंगोजलेस्मिन्सन्निधिं कुरु ५७ वह्निं
सूर्यं च चन्द्रं च विलोचनत्रयं गांगेशिवं पूजयेन्नत्रतोयं च नलोस्मा चंदनेन च ५८ नैवेद्यानि च स
र्वाणि समर्पोद्यानजलेन च ततो दद्याच्च प्रत्येकमुपचारं गणाधीश्वरे शुभे ५९ आसनं पाद्यमर्घ्यं
र्घ्यं च स्नानीयं चानुलेपनं मधुपर्कमाचमनीयं पुष्पं नैवेद्यमीप्सितं ६० पुनराचमनीयं
च ताम्बूलं रत्नभूषणं धूपं प्रदीपं तैलं चेत्युपचाराणि षोडश ६१ अमूल्यरत्नमाणिणि
रत्नानाविचित्रविराजितं वरं सिंहासनं श्रेष्ठं गृह्यतां शंकरप्रिये ६२ अनन्तसूत्रप्रभवं तीर्थ
देशाद्विनिर्मितं जलं दद्मि विश्वं द्वे च वसनं गृह्यतां शिवे ६३ अमूल्यरत्नपात्रस्थं नि
र्मलं जाह्नवीजलं पाद्यप्रक्षालनार्थाय दुर्गे पात्रं च निर्मलं ६४ सगन्धामलकी स्निग्ध
द्रव्यमेव सुदुर्लभं सुपक्वं विस्नेन तैलं च गृह्यतां परमेश्वरि ६५ कस्तूरीकुंकुमारक्तं
सहितं च चंदनेद्रवं सुवासितं जगन्मातर्गृह्यतामनुलेपनं ६६ माध्वीकं रत्नपा
त्रस्थं सुपवित्रं सुमंगलं मधुपर्कं महादेवि गृह्यतां प्रीतिवर्धकं ६७ वल्लभेदमूलसू
गंधयद्रव्यसमन्वितं सुपवित्रं मंगलार्हं देवि गंधं गृहाण मे ६८ पवित्रं सात्वपात्रस्थ
दूर्वाक्ष्याद्दत्तान्वितं सर्वमंगलावाकिनी तोयमर्घ्यं च गृह्यतां मे ६९ सुगन्धियुक्ता

घंघेघंटेचपाणितलतत्रूढ्वं मालत्यादिपुष्पमालागृह्णतांजगदंबिके ७० दिव्यंसिद्धान्
त्रे॰ दे॰ न्नसामाज्यमष्टकपमसाद्विकं मिष्टान्नंलड्डुकफलनैवेद्यंगृह्णतांशिवे ७१ सुवासि
प्र॰ ए॰ तंपीतंततोयंकर्पूरादिसमन्वितं मयानिवेदितंभक्त्यागृह्णतांशैलकन्यके ७२ सर्वौ
१९१ षधचूर्णांचपर्णांचकर्पूरासुवासितं सर्वभोगवरंरम्यंताम्बूलंदेविगृह्णतां ७३ अनमू
191 ल्यरत्नसारनिर्माणमीश्वरेच्छया सर्वांगशोभनकरंभूषणंदेविगृह्णतां ७४ नम
निर्यासभूतींचगंधवस्तुसमन्वितं हुताशनशिखाग्रहंदुर्गेधूपंचगृह्णतां ७५
दिव्यरत्नविशेषंचसंतानध्वान्तनिराकृतं सुपवित्रंप्रदीपंगृह्णतांपरमेश्वरि ७६ रत्न
सारविनिर्माणंदिव्यपर्यंकमुत्तमं सूक्ष्मवस्त्रासमनाकीर्णंदेवितल्पंप्रगृह्णतां ७७
एवंसंपूज्यतांदुर्गांदद्यात्पुष्पांजलिंमने ततो नायकादेव्यापत्नीतः परिपूजयेत् ७८
उग्रचंडाप्रचंडाचचंडोग्राचंडनायिका अतिचंडाचचामुंडाचंडाचंडवतीतथा ७९
पद्मेचाष्टदलेचैताः प्रागादिक्रमतस्ततः पंचोपचारैःसंपूज्यभैरवान्मध्यदेशतः ८०
आदौमहाभैरवंचसंहारभैरवंतथा असितांगभैरवंचरुरुभैरवमेवच ८१ ताम्र
चूडंचचन्द्रचूडंमुंतेचभैरवद्वयं एतान्संपूज्यमध्येचनवशक्तीःप्रपूजयेत् ८२ नव १९२

१४

191A

तत्रपद्मेचाष्टदलेमध्येचभक्तिपूर्वकं वैष्णवींचैवब्रह्माणींरौद्रींमाहेश्वरींतथा नार
सिंहींचवाराहींमिंद्राणींकार्त्तिकींतथा सर्वशक्तिस्वरूपंचप्रधानंसर्वमंडलं ८८
नवशक्तींश्चसंपूज्यस्वस्वदेवांश्चपूजयेत् शंकरंकार्तिकेयंचसूर्यंसोमंहुताशनं
वायुंचपवनंचैवदेव्याश्चपूर्ववत्तथा चतुःषष्टियोगिनीश्चसंपूज्याविपूर्वकं ८९
यथाशक्तिबलिंदत्वाकारयेन्निस्तवनंबुधः कवचंचगलेबध्वापठेद्भक्तिपूर्वकं ९०
ततःकृत्वापरीहारंनमस्कुर्याद्विचक्षणः बलिदानविधानेचपूजयेत्तांमुनिसत्तम
मायान्तिमहिषंछागंदद्यान्मेषादिकंतथा सहस्रवर्षंसुप्रीतातत्रभिर्हिरुधिरेणतथा
दशवर्षंकूष्माण्डैः सहस्राब्दंचगण्डकैः कृतिभिः षष्टिनिर्माणैः षण्मासंपञ्चभिस्त
था मांसंमुकादि .... फलैः कृतिभिः षष्टिनिर्माणैः रविनेरितिस्तनारद
पुत्रापुत्रकन्यादिदिनिदिनंचसंमंगलदायिनि मुहमतिकारांगंस्ववर्णमेवच वि
विपुलांबलिनादत्तंहंनिश्चत्रैचवंदि हुहेनपूर्वेनहनेनकृशेनवाथवेनतथा ९३ एतेनैव
वाधिकायेनहीनांगेनप्रजांनतथा कामिनींसंगभंगेनकायेनश्रानरेणतथा ९४ कोट
केनभवेन्नरस्तुविच्चंचचित्रमस्तके हतिभिर्वेनामस्वच्छेश्वरेश्रीः पुष्पहीनततः ९५

ब्र·वै·
प्र·खं·
१९२
192

मायानिर्निर्मितं तत्र ष्ठ्यतां मुनिसत्तम वक्ष्यामि ष्णावेदोक्तं फलहानिर्व्यतिक्रमे ८६
पितृमातृविहीनं च पुत्रं व्याधिवर्जितं अविवाहे दीक्षितेन च परदारविहीनकं ८७ अज्ञा
विकं च मूर्खं च सतनमूर्खं मूलकं वरे न हुं प्रभो धनं दत्वा क्रीतं मूल्यातिरेकत ८८ स्नाप
यित्वा चनं यमे संपूज्य वस्त्र चंदनैः माल्ये हूपैः अक्षिंशरदधिगोरोचनादिभिः ८९ नेच
वर्षं चं ग्रामयित्वा च नृत्यईरेणापन्तनः वर्षन्ति च समन्तस्य पडुर्गा येन निवेदयेत् ९० अष्ट
मीनवमीसंधौ देव्याः मायापाणिमेव च इत्येवं कथितं सर्वं बलिदानप्रसंगतः ९१ बलिं दत्वा
च स्तुत्वा च नत्वा च कवचं तु यः मनामाय दद्द बहुमोदयाद्य दशायदक्षिणां ९२ ३ श्री
ल वर्त फा ग ना य ना द वादे क लिखे गौ स्थाने क
हि मो य: ८१ ना द वाच श्रुतं सर्वं महाभाग स्तुयारक्षपरं वरं श्रीगोत्रे
च कवचं पूजां फलं कालं वद प्रभो १ ना ५ ३ च आर्द्रायां बोधयेद्देवीं मूले
नैव प्रवेशयेत् उत्तरेणार्चनं कृत्वा श्रवणेन विसर्जयेत् २ आर्द्रायुक्तनवम्यां तु कृ
त्वा देव्याश्च बोधनं पूजायाः शतवार्षिक्याः फलमाप्नोमानवः ३ मूलायो
न प्रवेशेन नवमेधफलं लभेत् उत्तरे पूजनं कृत्वा वाजपेयफलं लभेत् ४ कृत्वा १९२

192 A

विसर्जनं देव्याः श्रवणाद्याचमानवः लक्ष्मींच पुत्रपौत्राणां लभते नात्र संशयः ५
यो यं देहंति सततं देहांते च निवेदोकमेव च कुर्वंति वैस्सवांसुजावेस्सवालेन देहन्ता ६ ए
वं सेहस्त्रस्वरथः स्वर्णावर्षं च भक्तितः कवचंच गलेव्यानुष्टाव परमेश्वरीं ७ स्त
सानस वेण परितुष्टांस्मदात्वाहृ भूवसा सुदर्शपुरो देवी सूर्यकोटिसमप्रभा ८ तेजः स
रूपा परमा सगुणा निर्गुणा वरा स्वेच्छामयी कृपारूपा भक्तानुग्रहकारिणी ९
कृतानां कामिनीयां च तेजोमंडलमध्यगः पुनस्तुष्टाव राजेन्द्रो भक्तिनम्रात्मकं
धरः स्तवेन परितुष्टा सानस्य सा दात्वाहृ भूव ह सदर्शपुरो देवी सूर्यकोटिसमप्र
भा तेजः स्वरूपं परमां सस्मितां स्तेहदर्शकं उवाच सनंप राजेन्द्रं कृपयाजगदंबिका
१२ पा सु च साक्षात्संप्राप्य सा राजन्नहं गोधितिमेवे वरं ददामि तन्यांविभवे
सा प्रतेजोछिन्ने तव १४ निर्जितस्सर्वशत्रं श्रु लभेवोस्म मकंटकं भविष्यसि
महाराज सार्वभौमो रहसो मम १५ दास्यामि तनयं सारं च परिणामे नराधिप भक्ति
दास्यं च परमं श्रीकृष्णे परमात्मनि १६ इत्येवंतिसभवि वैद्योदित्या सात्सायांप्राप्य संद

ब्र. वै. धीः माययावेष्टितंसोपिविष्ठमूत्रमसृतंत्यजेत् १७ ब्रह्मादिस्तंभपर्यंतंसर्वंनश्वर

प्र. ख. मेवच नित्यंसत्यंपरंब्रह्मकृष्णनिर्गुणमच्युतं १८ ब्रह्मविष्णुशिवादीनामहा॰

१९२ मात्मापूर्वतमा सगुणानिर्गुणाचापिवरास्वेच्छामयीसदा १९ सर्वानित्यास

र्वरूपासर्वकारणकारिणी बीजरूपासर्वेषांमूलप्रकृतिरीश्वरी २० पुण्येवृंदावने

193 रम्येगोलोकेरासमंडले राधाप्राणाधिकाहंचकृष्णस्यपरमात्मनः २१ अहंदुर्गा

विष्णुरूपाबुद्ध्यधिष्ठातृदेवता अहंलक्ष्मीश्चवैकुंठेस्वयंदेवीसरस्वती २२ सावि

त्रीदेवमाताचब्रह्माणीब्रह्मलोकतः अहंगंगाचतुलसीसर्वदागावसुंदरा २३

नानाविधायकलायामयायासर्वयोषितः साहंकृष्णेनसृष्टाचभ्रूभंगलीला॰

लयान्तप २४ भ्रूभंगलीलयासृष्टोयेनपुंसामहान्विराट् यस्यलोम्नाचकू

पेषुविश्वानिसंतिनित्यशः २५ असंख्यानिप्रतान्येवमहांतिमायिनिवमायया

१९२

193A

पातालाः स्वर्गलोकाश्च समावरणपंच २६ एवं विश्वं च निर्माणं ब्रह्माण्डं च
स्मरणात्कृते प्रत्येके सर्वब्रह्माण्डे ब्रह्मविष्णुशिवादयः २७ सर्वेषामीश्वरः कृष्ण
इति ज्ञानं परात्परं वेदानां च व्रतानां च तीर्थानां तपसां तथा २८ देवानां चैव स
पुण्यानां सारः कृष्ण इति स्मृतः नहि कृष्णहीनो यो मूढः स हि जीवन्मृतो ध्रु
वं पवित्राणि च तीर्थानि तद्भक्तस्पर्शनाच्छुभा ततश्चोपासकश्चैव जीवन्मु
क्तः तु निस्सृतः सेवन्तहृत्पन्नं त्वेतानि वेनारायणो हरिः विना जपेन तपसा वि
ना तीर्थं न हुत्पया मानानां महानां नाशनके पितॄणां च सहस्रके पुण्यादेवस्मर
०हृत्ना गोलोकं स च गच्छति इदं ज्ञानं सारभूतं कथितं ते नराधिप मन्वन्तरा
ते भोगानि भक्तिं दास्यामि ते हुतो नाभक्तेर्दीयते कर्मकल्पकोटिशतैरपि
स्व स्वरूपमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् म्रहस्य मनुं रहस्यामि न सेवा।

ब्र. वै. स्वामिनिर्मलो निष्कलो महतां भक्तिंश्रीकृष्णे परमात्मनि कथोमि वं च तो।
प्र. ख यं यं ते भ्यो दास्यामि संपदं प्रातः स्वमत्स्वरूपां च स्थित्येति श्रमरूपिणी इति ते
१८५ कथितं सानं गच्छ वत्स यथा सुखं इत्युक्त्वा च महादेवी नत्रैवांतरधीयत राजा
194 संप्राप्य राज्यं च नत्वा तां प्रययौ गृहं इति ते कथितं वत्स दुर्गोपा
ख्यानमुत्तमम इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नाराय
णनारदसंवादे प्रकृतिखंडे दुर्गोपाख्या
निसुरथसंवादे ज्ञानकथनं
नामद्विषष्टितमोध्यायः
६२ रामाय नमः
रामचंद्राय नमः